

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yeni Türk Dili Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Gagavuzca ve Türkiye Türkçesinde İsim ve Fiil
Çekimi Karşılaştırması

Aliona Nedeva

2501050888

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hatice Tören

İstanbul 2008

ÖZ

Bu tez, “*Gagavuzca ve Türkiye Türkçesinde İsim ve Fiil Çekimi Karşılaştırması*” üzerine yapılmış bir çalışmadır. Tezde isim ve fiil çekim ekleri konusu, bütün yönleriyle verilmiş ve Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Konunun ayrıntılarıyla incelenmesi için, Gagavuz Edebiyatının ünlü yazarlarının, değişik edebî türlerde belli başlı eserleri seçilmiş ve bu eserlerde yer alan isim ve fiil çekim ekli cümleler taranmıştır. Çekim eklerinin ses ve şekil yapıları, cümlede kullanılışları ve işlevleri incelenmiş; bunların Türkiye Türkçesi ile ortaklıkları ve farklılıkları gösterilmiştir.

ABSTRACT

This dissertation is based on the comparison of noun and conjugation suffix between the Turkish language of Gagauz and Turkey. The subject of noun and verb inflection suffix has been analyzed in every aspect and evaluated in comparison with Turkey Turkish.

To examine the issue in details, the different kind of literary work of art of many famous Gagauz Author had been chosen and in that it had been combed out noun and verb suffix phrases. It had been analyzed upon the tone and form texture, usage and function in the sentence and illustrated the similarities and differences to Turkish language of Turkey.

ÖNSÖZ

Bu tez, “*Gagavuzca ve Türkiye Türkçesinde İsim ve Fiil Çekimi Karşılaştırması*” üzerine yapılmış bir çalışmadır. “Gagavuz” kelimesinin kullanım şekilleri *Giriş* kısmında verilmiştir.

GT grameri üzerine yapılmış çalışmalarda konular ya genel olarak ele alınmış veya belli bir konu üzerinde durulmuştur. Biz bu tezde isim ve fiil çekim ekleri konusunu bütün yönleriyle vermeye ve TT ile karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışma ile çekim ekleri, karşılaştırmalı bir surette bir bütün olarak ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bu karşılaştırmalı çalışmada, Gagavuz Edebiyatının ünlü yazarlarının, Dionis Tanasoglu, Nikolay Baboglu, Todur Zanet, Dmitriy Kara Çoban’ın belli başlı eserleri seçildi. Bu metinlerde yer alan isim ve fiil çekim ekli cümleler tarandı. Eklerin değişik kullanım ve işlevlerini tespit edebilmek amacıyla, taranan metinlerin masal, şiir, türkü, hikâye, piyes gibi farklı edebi türlere ve konulara ait olmasına dikkat edildi. İsim ve fiil çekim eklerinin ses, şekil yapıları, cümlede kullanılışı ve işlevleri incelendi.

Bu çalışmada ayrıca hem GT, hem TT gramer kitapları da incelenmiştir. Bu kitaplarda zaman zaman aynı kavramın farklı terimlerle ifade edildiği görülmüştür. Bu sebeple zaman zaman ele aldığımız konuları hangi başlıklar altında vereceğimiz konusunda sıkıntı yaşadık. Biz tezimizin düzenini TT gramer terimleri üzerine kurduk. Gramer terimlerini kullanırken, GT’indeki şekli sadece bölüm başında verilmiştir, açıklama bölümlerinde ise, TT’indeki terim kullanılmıştır.

Tezde, GT metinleri fişleme yöntemi ile tarandı. Seçilen örnek cümleler imlaları korunarak verildi ve TT’ne aktarıldı. Eklerin TT’ndeki şekilleri ve kullanımları için ayrıca metin taraması yapılmadı, bunlar TT gramer kitaplarına göre değerlendirildi.

Taranan Gagavuzca metinler, çok hacimli olduğundan, tezin sonuna bir ek olarak verilmemiştir. Zaten verilen her örnek, cümle bağlamında gösterildiğinden ayrıca metne bakma ihtiyacı da gerekmemektedir.

Cümleler aktarılırken, anlamın kaybolmamasına çalışıldı, bu sebeple bazen bire bir çeviriden uzaklaşıldı: *kraayı eridiim (buzları eriteyim)*.

Birleşmiş cümleler de, anlam bozukluğu değişmeden, aktarıldı. Sadece gerekli yerde fillerin anlamını tamamen verebilmek için, cümlelerin aktarılmasında gereken fiil zamanı kullanıldı.

İncelenen kelimeler italik, ekler de kalın yazı tipiyle gösterildi. Aktarılan cümleler köşeli parantez içine alındı. Düz yazılardan alınan cümleler genellikle alt alta, bazen yan yana; şiirler ise her mısra karşılıklı olmak üzere, iki sütunda verilmiştir.

Bazen taradığımız metinlerden her şahıs için örnek bulmak mümkün olmadı. Böyle durumlarda gramer kitaplarından faydalandık.

Tezin sözlük bölümü, bu çalışmada ele alınan Gagavuzca örnek cümlelerde TT ile ortak söz varlığı dışında yer alan kelimeleri içeren küçük bir sözlük durumundadır. Bazı kelimeler, anlamını sadece o metin içinde taşıyorsa, bu anlamlar dipnotta gösterilmiş, sözlüğe alınmamıştır.

GT'nde kullanışı bugünden farklı olan, ancak bazen tamamen yazarın farklı bir kullanımı şeklinde karşımıza çıkan veya bu şekilleri artık ağızlarda kalan kelimelerin hem GT, hem TT kullanımları dipnotlarda verilmiştir, örneğin: *yamur, geliim, annêermıysin* gibi.

Tez danışmanım Doç. Dr. Hatice Tören'e ve Yüksek Lisans öğrenimi boyunca çalışmalarımı destekleyen hocalarım; Prof. Dr. Mustafa Özkan'a, Prof. Dr. Muhammet Yelten'e, Prof. Dr. Musa Duman'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM. GAGAVUZ TÜRKÇESİNİN SES ÖZELLİKLERİ	10
2. BÖLÜM. İSİM ÇEKİM EKLERİ (ADLARIN FORMA DİİŞTİRÄN AFİKSLERİ)	20
2.1. Çokluk eki (Çokluk afiksi)	20
2.2. İyelik ekleri (Saabilik afiksleri)	25
2.2.1. TT'nde ve GT'nde iyelik eklerinin kullanılışı	25
2.2.2. İyelik eklerinde yığılma	38
2.3. Hal ekleri (Adlıkların hallanması)	39
2.3.1. Yalın Hali (Temel hali)	39
2.3.2. İlgi Hali (Saabilik hali)	43
2.3.3. Yaklaşma Hali (Doorudak hali)	51
2.3.4. Belirtme Hali (Gösterek hali)	63
2.3.5. Bulunma Hali (Erlık hali)	70
2.3.6. Uzaklaşma Hali (Çıkış hali)	75
2.3.7. Vasıta Hali (-lan/-län ardlaflı)	85
2.3.8. Eşitlik Hali	90
2.3.9. Yön Gösterme Hali (Ardlaflar)	94
2.4. Soru eki (Soruş payıcı)	95
3. BÖLÜM. FİİL ÇEKİM EKLERİ (İŞLİKLERİN FORMA DİİŞTİRÄN AFİKSLERİ)	97
3.1. Şekil ve zaman (İşliin diişilmesi)	97
3.1.1. Basit fiil kipleri	97

3.1.1.1. Haber kipleri (Oluşluk çalımı)	98
3.1.1.1.1. Görülen geçmiş zaman (Mutlak geçmiş zaman)	99
3.1.1.1.2. Öğrenilen geçmiş zaman (Bellisiz geçmiş zaman)	104
3.1.1.1.3. Şimdiki zaman (Şimdiki zaman)	107
3.1.1.1.4. Geniş zaman (Bellisiz gelecek zaman)	122
3.1.1.1.5. Gelecek zaman (Mutlak gelecek zaman)	128
3.1.1.2. Tasarlama kipleri	136
3.1.1.2.1. Emir kipi (İzin çalımı)	137
3.1.1.2.2. İstek kipi (İsteyişlik çalımı)	142
3.1.1.2.2.1. İstek kipinin şimdiki zamanı (GT)	143
3.1.1.2.2.2. İstek kipinin geçmiş zamanı (GT)	151
3.1.1.2.3. Modal laflar (GT)	154
3.1.1.2.4. Şart kipi (Sankilik çalımı)	157
3.1.1.2.5. Gereklilik kipi (Lääzımnık çalımı)	161
3.1.2. Fiillerin birleşik çekimi (İşliin modal formaları)	168
3.1.2.1. Hikâye birleşik çekimi (Mutlaklık modal forması)	170
3.1.2.2. Rivayet birleşik çekimi (Bellisizlik modal forması)	186
3.1.2.3. Şart birleşik çekimi (Sankilik modal forması)	193
3.1.2.4. Katmerli birleşik çekimi	197
3.2. i- Ek-fiil (Predikatlık afiksi)	198
3.2.1. Ek-fiilin geniş zaman (şimdiki zaman) çekimi	199
3.2.2. Ek-fiilin görülen geçmiş zaman çekimi	202
3.2.3. Ek-fiilin öğrenilen geçmiş zaman çekimi	206
3.2.4. Ek-fiilin şart kipi çekimi	208
3.2.5. Ek-fiilde olumsuzluk	209
3.2.6. Ek-fiilin çekimli fiillerden sonra kullanımı	211
3.3. Şahıs ekleri (Üz afiksleri)	212
3.3.1. I. Tip şahıs ekleri	212

3.3.2. II. Tip şahıs ekleri	215
3.3.3. III. Tip şahıs ekleri	217
3.4. Sıfat-fiil (İştennik)	219
3.4.1. Geçmiş zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiiller	222
3.4.2. Geniş zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiiller	226
3.4.3. Geniş zaman ve şimdiki zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiiller	228
3.4.4. Gelecek zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiiller	229
3.5. Zarf-fiil (Haliştennik)	230
3.6. Soru eki (Soruş payıcı)	245
4. BÖLÜM. SÖZLÜK	251
SONUÇ ve ÖNERİLER	262
BİBLİYOGRAFYA	266

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
Bkz.	: Bakınız
böl.	: Bölüm
BT	: Batı Türkçesi
Ç.	: Çokluk
ET	: Eski Türkçe
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
GT	: Gagavuz Türkçesi
GY	: “Gagauz Yeri” (Özerk bölge)
krş.	: Karşılaştır
M.	: Moskova
Rom.	: Romence
Rus.	: Rusça
s.	: Sayfa
T.	: Teklik
TT	: Türkiye Türkçesi
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

Gagavuzlar, dünya haritasında bir üzüm salkımına benzeyen ülke, Moldova'nın güney tarafında Bucak bereketli kırlarında; Bulgarların, Moldovalıların, Rusların arasında yaşayan, "Ortodoks Hıristiyanlığı kabul etmiş bir Türk topluluğudur" (Güngör-Argunşah, 1991: 1).

GT grameri hakkında yayımlanan yazı ve kitaplarda "Gagavuz" adının imlasında bir karışıklık yaşanmıştır. "Eskiden beri süregelen *Gagauz* ve *Gagavuz* yazılışını bir süre bir *Gök-Oğuz* kelimesi izlemiş". Bunların yanında son yıllarda Gagavuz yazarı ve şairi Dionis Tanasoglu başta olmak üzere Türkiye'deki ve Gagavuz Yeri'ndeki bazı yazarlar ve yayın organları *Gagoğuz/Gagavuz* yazılışını kullanmaya başlamıştır. "Azerbaycan Türklerinden Güllü Yoloğlu, *Gagavuz* etnoniminin asilliğini kabul etmekle birlikte, kelimenin Slav söyleyişinin etkisiyle *Gagauz* şekline dönüştüğünü söylemektedir. Ancak son yıllardaki çalışmalarında kendisi *Gagavuz* yazılışını tercih etmektedir" (Güngör-Argunşah, 1991: 2).

Gagavuz kelimesi, Moldova Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından kabul edilen Gagavuz Türkçesi'nin Gramerinin imla kılavuzuna göre *Gagauz*¹ şeklinde kullanılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyetinin "ilk büyük ansiklopedi çalışması olan Türk Ansiklopedisi'nde bir *Gagavuz Türkçesi* ve *Gagavuz'lar* maddesi bulunmaktadır. Bu iki maddeyi Hasan Eren kaleme almış ve bu Türk topluluğunun adını *Gagavuz* olarak kaydetmiştir" (Güngör-Argunşah, 1991: 1).

Gagauz yazılışı genel Türk fonetiğine, özellikle de TT'nin fonetiğine uymadığından, *Gagoğuz* yazılışı ise ğ harfinin GT'nin imlasına kabul edilmediği için, *Gagavuz* yazılışında da, v harfinin hangi sebeplerden dolayı kullanıldığı² fikri, bizim bakış açımıza göre olumlu görülmediğinden dolayı, bunların yerine *Gagouz* yazılışı tarafçısıyız³. Türkiye'de *Gagavuz* şekli kullanıldığından dolayı, bizim çalışmamızda da bu şekli kullanmaktayız.

¹ **Pravila Orfografii i Puktuatii Gagauzskogo Yazıka**, Lumina yay., Kişinev, 1995, s. 3.

² Harun Güngör, Mustafa Argunşah, **Gagavuz Türkleri: Tarih, dil, folklor ve halk edebiyatı**, Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 1991, s. 2).

³ *Gagouz* şeklini Prof. Dr. Dionis Tanasoglu da kullanmaktadır (Dionis Tanasoglu, **Gagouzlarmn İstoriası**, Üniversite kursu, Kişinâu, 2004).

Gagavuz halkının adının manasını ve kökenini daha doğru açıklamaya çalışanlar akademik W. Radlof, etnograf V. Moşkov adı GAG+OGUZ iki kelimeye bölüp, ilk sözcüğü GAG oğuzların bir bölümünün adı olduğunu, ikincisini de OĞUZ atalarının adının olduğunu kabul ediyorlar. Bu açıklamayı N. Baskakov, D. Tanasoglu, A. Doğru vb., onun gerçek tarihî manası ve sayımlığı olduğundan dolayı, kabul ediyorlar. V. Moşkov, “*Gagoğuzlar haliz Oğuzlarmışlar*” kelime grubunu pek çok kullanıyor. Prof. N. Baskakov da, GAG adının suretini göstererek, büyük açıklamayı yaptı: **hak-** (Ar.) *doğru, aslı, halis*. **Hak-oğuz** - *doğru, asıl oğuzdur*. *Gagoğuz* “hakoğuz”dan çekiliyormuş “(Bkz.: “Sovetskaya türkologia” dergisi, Sayı:4, Bakü, 1983, s.19)”. *GAG* adının *HAK* adından gelişmesini D. Tanasoglu, A. Mecid Doğru, İon Dron gibi Dil bilimcileri kabul ediyorlar. Azerbaycan Prof. Halil Koroğlu’ya göre, Orta Asya’daki oğuzlar, İslam’a geçerken, bir bölümü, Selçuk Bey’in oğuzları, İslam’ı kabul etmişler, başka bir bölümü ise ... İslam’a dönmemiş. Ve bu iki grup kavgalaşıp, biri birinden ayrılmışlar, bırakıp ana yurdunu, biri güney tarafına (Müslüman dünyasına), biri de (Hakoğuzlar) Avrupa’ya Kara Deniz kırlarına, sonra da Balkanlar’a göçmüşler “(Bkz.: Halil Koroğlu, “Oguzskiy geroičeskiy epos”, avtoreferat doktorskoy dissertații⁴. Moskova, 1968) ” (Tanasoglu, 2004: 18-19).

Türk lehçe ve şivelerini tasnif eden dilcilerden Râsanen, Türkmen, Azeri, Osmanlı ve Gagavuz kollarına ayırdığı Oğuz şivelerini, Güneybatı grubu olarak adlandırır ve Gagavuz şivesinin Kuzeydoğu Bulgaristan ve Moldova olarak belirler. Baskakov, GT’ni Balkan Türkçesi ile birlikte Oğuz-Bulgar bölümünün günümüzdeki şivelerine dah eder ve Oğuz Türkçesine dayandırdığı Rumeli Türkçesinden ayırır.

Gerhard Doerfer de Balkanlar’da kullanılan Türkçeyi Tuna ve Balkan Türkçesi olarak iki ana kola ayırarak GT ile Bulgaristan Türk ağızlarını Tuna Türkçesine, Dobruca Tatar ve Nogay Türklerinin ağızları ile Bosna’da yaşayan Türklerin ağızlarını Balkan Türkçesine dahi eder (Güngör-Argunşah, 1991: 12).

Bugün Moldova’da Gagauz Yeri’nde⁵ yaşayan Gagavuzların konuştuğu Türkçenin iki ağzı vardır:

⁴ **avtoreferat doktorskoy dissertații**: Doktora tezinin özeti

⁵ **Gagauz Yeri**: Gagavuzların yaşadığı Özerk bölgenin orijinal ismidir.

1. Merkez ağız: Çadır-Lunga ve Komrat bölgelerinde konuşulan bu ağız, yazı dilinin de esasını oluşturur. Belli başlı özellikleri: **ä** harfi (*gecä, bän, sän, laalä* vb.) ve **ê** harfi (*bakêr, konacêk* vb.) gibi ünlüler ve **h** ve **v** ünsüzleri korunmaktadır.

2. Güney ağız: Vulkanesti bölgesinde konuşulan bu ağzın bazı özellikleridir. Örneğin, merkez ağzında kullanılmayan bazı kelimeler (*kazan* (bakır⁶), *sırça* (şişâ⁷), *camal* (soba), *çamaşır* (giysi) vb.), **v** ve **h** ünsüzlerinin düşmesi (*duar*<duvar; *arman*<harman, *afta*<hafta, *asta*<hasta vb.).

GT'nin merkez ağız ve yazı dilinde şimdiki zaman eki *-êr/-er*, Güney ağzında *-iy/-iy'*dir (Güngör-Argunşah, 1991: 13).

Ses özellikleri ile tipik bir Balkan Türk ağızı olan GT, “şekil yapısı bakımından Rusçadan aldığı *-(y)ka* cinsiyet eki ile ve Slav dillerinin etkisiyle oluşan ifade düzeniyle kendine has bir özellik gösterir. Türkçenin tarihi dönemlerinden derin izler taşıyan GT'nin kelime hazinesine Yunan, Bolgar, Romen ve özellikle son yıllarda Rus dilinden pek çok kelime girmiştir” (Güngör-Argunşah, 1991: 13).

Gagavuzların “yaşadıkları ülkeye göre birden fazla dil kullanmak zorunda bulunmaları, konuştukları Türkçenin cümle yapısını da etkilemiştir. Cümleler, biraz da konuşma dilinin serbestliğinin etkisiyle büyük ölçüde devriktir” (Güngör-Argunşah, 1991: 13).

GT'nde cümle içerisindeki kelime sırası TT'nden farklıdır. TT'nde olmayan isim tamlaması, GT'nde bulunmaktadır: “*belirsizlik zamiri+yalın halde isim*”, TT'nde ise bu yapı, “*isim (İlgi h.)+belirsizlik zamiri*” şeklinde kullanılmaktadır.

Taradığımız cümlelere göre, yüklem yeri cümle içinde farklı yerlerde bulunmaktadır. TT'nde yüklem, genellikle cümle sonunda; GT'nde ise, belki de Romence'nin ve Rusça'nın etkisi altında kaldığı için; yüklem, cümlenin ortasında bulunmaktadır, cümle sonunda ancak edebi dilde kullanılır.

Gagavuz Edebiyatının, yazılı bir edebiyat olarak, yeni bir süreci olduğu için, Moldova'da ve Gagauz Yeri'nde basılmış kitap çok az var. Aralarında yer alanlar: Dionis Tanasoglu. *Gagauz dili*. Okul kitapları (4.-5. sınıflar için); Nikolay Baboglu. *Gagauz dili*. Okul kitapları (6.-11. sınıflar için); *Pravila orfografii i pukuatii*

⁶ **bakır**: Kova

⁷ **şişâ**: Cam

gagauzskogo yazıka (Gagavuz Türkçesi'nin Yazım kuralları ve noktalama işaretleri); Ludmila Pokrovskaya. *Grammatika gagauzskogo yazıka: Fonetika. Morfolojiya* (Gagavuz Türkçesi'nin Grameri: Ses bilimi, Söz bilimi); Stepan Bulgar. *İstoriya i kultura gagauzov* (Gagavuzların tarihi ve kültürü); N. A. Baskakov'un yönetiminde çıkardığı *Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovari*⁸ adlı sözlük Türkçeye çevirilmiştir⁹.

Moldova'da Gagavuz Türkçesi Grameri hakkında kitap, az da olsa, vardır. Yurt dışında basılanlar da vardır. Örneğin, Türkiye'de basılan gramer kitapları: Harun Güngör ve Mustafa Argunşah. *Gagavuz Türkleri: tarih, dil, folklor ve halk edebiyatı*; Abdülmecit Doğru-İsmail Kaynak. *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*; Atanas Manov. *Gagauzlar*; Nevzat Özkan. *Gagavuz Türkçesi Grameri. Giriş, ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle, sözlük, metin örnekleri*; Nevzat Özkan. *Gagavuz Destanları*; Rıdvan Öztürk "*Gagauzca'da Emir-İstek Çekimi*" (bildiri).

TT'nde ve GT'nde isim ve fiil çekim eklerini elde etmek için, aşağıda isimleri verilen metinler: Dionis Tanasoglu "**Gagoğuzların istoriyası**" ("Gagavuzların tarihi"), "**Bucaktan seslär**" ("Bucak'tan sesler"); Nikolay Baboglu "**Güz çiçekleri**" (Seçilen şiirler), "**Mumnar saalık için**" ("Mumlar sağlık için"), "**Masallar**"; M. A. Durbaylo "**Balada Türküleri**"; Kara Çoban Dmitriy "**Proza**" (Anlatmalar); Zanet Todur "**Akar Yıldız**"/Peet kiyadı (Şiir kitabı), "**Dramaturgiya**" gibi kitaplar tarandı.

Taranan metinlerde kullanılan Gagavuz Türkçesine göre değişik ses özellikleri:

1. Dionis Tanasoglu "**Gagouzların istoriyası**".

Bu kitapta Prof. Dr. Dionis Tanasoglu tarafından Gagavuz halkının hayat ve kültür biçimi, bugüne kadar gelerek tarihi araştırılıp okuyucuya sunulmuştur.

Yazar kendi eserinde, Moldova Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından kabul edilen GT'nin İmla Kılavuzunda olmayan, ama TT'ndeki bazı sesleri, işaretleri ve imla kurallarını kullanmaktadır:

1. ğ sesi:

k>ğ değişmesinde: serbestliğini, sıralağa [sıralığa] (103), çiftçiliği (100), oğuz, hakoğuz (104), beyliği (105), oğulları (131);

⁸ Gavril Gaydarcı v.d., **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü**, Çev. İsmail Kaynak, Mecit Doğru, Kültür Bakanlığı yay., No: 1294, Ankara, 1991.

⁹ Güngör-Argunşah, **Gagavuz Türkleri**, s. 1.

Mastar ekinde (GT’nde mastar eki *-maa/-mäü*’dir): tutmağa (104), korunmağa (104), evlenmäğä (102), koymağa (109);

2. ê yerine ä sesi - şimdiki zaman ekinde: olär (104), yolläärlar (102);
3. Uzun a için â sesi - kelime içinde: kâr (95), lâzım (133, 145);
4. y sesi - kelime içinde: büyütmää (101), iyileştirir (109), diyil (127);
5. ’ işareti - özel isimlerde: Robert de Klari’nin (104);
6. GT’nde bitişik yazılan zarfları ayrı yazmaktadır: o zaman (105);
7. Geniş zamanın şart çekiminde zaman eki, TT’nde olduğu gibi: olursa (140).

Bu kitap, GT’nde olan gramer kurallarını ve işaretlerini fazla içermemesine rağmen, tarihsel bir eser olduğu için, incelenmiştir.

2. Dionis Tanasoglu “Bucaktan sesler”.

Bu kitapta Gagavuz Türklerinin halk edebiyatından ve çağdaş yazarlarından örnek metinler verilmiştir. (Güngör-Argunşah, 1991: 19). “**Bucaktan sesler**”, Gagavuz halk türkülerini, masallarını, söyleyişlerini, bilmecelerini, Nasreddin Hoca’nın fıkralarının bazılarını ve Gagavuz edebiyatının ilk yazarlarının (Nikolay Arabacı, Nikolay Tanasoglu, Nikolay Baboglu, Kostı Vasilioglu, Dmitriy Kara Çoban, Mina Kösä, Dionis Tanasoglu gibi) eserlerini içeren Gagavuz yazılı edebiyatının ilk kitap denemesidir. Bu kitap, 1958 yılında Prof. Dr. Dionis Tanasoglu tarafından hazırlanmış ve 1959 yılında Kiril alfabesiyle basılmıştır.

Bu eser kitabı, şimdiki GT ile kıyaslayarak, bazı seslerinin, işaretlerinin ve GT’nin imla kurallarının farklı kullanımlarını içermektedir:

1. Rusça kelimeler: post¹⁰ (169), jandar¹¹ (168, 169);
2. Rusça’nın etkisi altında t sesi: sektiya¹² (169, 170, 171);
3. Kısa ünlüleri: yamur¹³ (167);
4. İyelik ekinin **-Am** şeklini: kula**am** (82), parma**am** (82);
5. Ünlüyle biten fiil gövdesine gelen geniş zaman **-r** eki yerine **-Ir** eki: uyu**ur**kan (170);

¹⁰ **post**: Nokta

¹¹ **jandar**: Jandarma

¹² **sektiya**: Kısım, bölüm

¹³ **yamur** (Ağız): GT - ya**am**ur, TT - ya**ğ**mur

6. Şart eki fiilden ayrı: vermezlär **sä** (83);
7. Bitişik yazılması gereken fiiller ayrı yazılmaktadır: ras gelmiş¹⁴ (170).

Bu farklı imlalar, eser toplumunun Gagavuz Edebiyatının ilk kitabı olarak basıldığına göre (1959 yılı), belki de şimdi kullanılmalılardır.

3. Nikolay Baboglu “Güz çiçekleri”.

“Güz çiçekleri” bir şiir kitabıdır. Ünlü Gagavuz yazarının yazma stili, Gagavuzca’nın edebi şekline çok yakındır. Bu yüzden şiir toplumu GT’nin gramerine çok daha yakın ve uygun bir şekilde, Latin alfabesiyle yazılmaktadır. Yazar kendi eserinde yine de, GT’nde olmayan bazı imla değişikliklerini kullanmaktadır:

1. Rusça’dan alıntı kelimeler: prezidium¹⁵ (153), eksperiment (130), kosmos (96);
2. Ünlüyle biten geniş ünlülü fiil gövdesine gelen geniş zaman **-r** eki yerine **-Ar** eki: bekläärdim (106), saklaardım (106);
3. Fiil soru eki bazen isim ile ek-fiil arasına gelir: yok**mu**yduk (139).

4. Nikolay Baboglu “Mumnar saalık için”.

“Mumnar saalık için” bir sahne eseridir. Bu sahne eseri, 1979-1985 yıllar arasında yazılmış, 1999 yılında Latin alfabesiyle basılmıştır. Eserin içerdiği konu - Sovyetler Birliğinin yakında dağılmasıdır.

Bu kitabın yazılışı, GT’nin esas diline çok yakın olduğu için, İmla Kılavuzuna da çok yakındır:

1. Bazı yabancı Rusça kelimeler: pomelnik (11), sobranie¹⁶, sud¹⁷, zavgar¹⁸ (18), moräk¹⁹ (24);
2. Geniş zamanın ağız şekli: deycän²⁰ (19);
3. Fiil soru eki bazen isim ile ek-fiil arasına gelir: biler**mi**ysin²¹ (18), annê**rm**ıysin²² (19).

¹⁴ **ras gel-** (Ağız): GT - rastgelmek, TT - rastlamak

¹⁵ **prezidium:** Başkanlık heyeti

¹⁶ **sobranie:** Toplantı

¹⁷ **sud:** Mahkeme

¹⁸ **zavgar:** Gar müdürü

¹⁹ **moräk:** Denizci

²⁰ **deycän:** GT - diyecän, TT - diyeceksin

5. Nikolay Baboglu “Masallar”

Bu masal kitabı 1991 yılında basılmıştır. Bu zamanlarda GT'nin imla kılavuzu daha çıkmamıştı. Gagavuz Folklorunun bir parçası olan masallar kitabı, Kiril alfabesiyle yazılmış. Yazar, GT'nin gramerine göre, bazı fonetik durumlarını farklı kullanmaktadır:

1. *läüzım* yerine *läzım* şeklini (68, 92);
2. -y- ünsüzünü: *diyl*²³;
3. Fiil soru eki bazen isim ile ek-fiil arasına gelir: *bilmeermiysin*²⁴ (92), *sölämeermiysin*²⁵ (105);
4. Gelecek zamanın **-acek/-acez** ekler yerine *-acêk/-acêz* şekillerini: *yaşayacêz* (89), *olacêk* (92, 97, 105);
5. Kısa ünlüler: *islää* yerine *islä* (97, 99);
6. Küçültme ekini kısaltılmış şeklinde **-caaz** yerine *-caz*: *boycaz* (52), *kızcaz* (102);
7. İstek kipinin hikâyesi çekiminde ünlü değişikliği: *bileydim*²⁶ (78).

6. M. A. Durbaylo “Ballada Türküleri”.

“Ballada Türküleri” türkü eseri Gagavuz Türklerinin yaşadığı pek çok tarihî olayı ve Balkan milletlerinden aktarılan bazı kültürel unsurları ortaya koymaktadır (Güngör-Argunşah, 1991: 21).

Bu kitap, 1950.-1980. yıllarda bütün Moldova ve Ukrayna'nın Zaporozje bölgesi köy-köy dolaşarak, çoğunlukla okuma yazma bilmeyen köylülerin ağızlarından, halk edebiyatçıları tarafından yapılmış derlemeleri içerir. Bu türküler, Eski Gagavuz Türkçesi özelliklerini de taşımaktadırlar.

TT'ne ait olan şimdiki zaman *-yor* ekiyle, GT'nin halk edebiyatında da karşılaşıyoruz: *gezeyorsun* (*geziyorsun*), *geleyor* (*geliyor*) (49), *yalvarıyor*, *deyor* (*diyor*) (50), *keseyor* (*kesiyor*), *uruyor* (*vuruyor*), *yoluyor* (55). Aynı türküde, aynı

²¹ **bilermiysin**: GT - bilersin mi, TT - biliyor musun

²² **annêermiysin**: GT - annêersin mi, TT - anlıyor musun

²³ **diyl**: GT - diil, TT - değil

²⁴ **bilmeermiysin**: GT - bilmeersin mi, TT - bilmiyor musun

²⁵ **sölämeermiysin**: GT - sölemeersin mi, TT - söylemiyor musun

²⁶ **bileydim**: GT - biläydim, TT - bilseydim

fiillerde farklı şimdiki zamanın eklerinin (hem *-yor* hem de şu andaki GT’nde kullanılan şimdiki zaman *-êr/-er* ekleri) kullanılması da dikkat çekicidir: *deer/deyor* (diyor) (81), *verer, veriyor* (81). Aşağıdaki örneklerden de şimdiki zamanın *-yor, -êr/er* eklerin dışında *-(I)yer* ekine rastlıyoruz: *görüyer* (görüyor) (55), *alıyer* (alıyor), *buluyelar* (buluyorlar) (87). TT’nde halen kullanılan şimdiki zaman *-yor* eki, GT’nde önce *-yer* ekine dönmüş, sonra da ek, *-y-* ünsüzünü kaybedip, *-êr/-er* şekline dönüşmüş. Son olan ek de ünlü uyumuna göre kullanılmaktadır.

Bu kitapta fiillerin gelecek zamanın bozuk şekli de kullanılmıştır.

7. Kara Çoban Dmitriy “Proza”.

Bu kitapta yazar, Gagavuz halkının yaşam tarzını, milletin zekâsını ve aptallığını dile getirmektedir. Bu eser 1986 yılında Kiril alfabesiyle basılmıştır. Yazar eserinde GT’nin bazı değişik durumlarını koruyup kullanmıştır:

1. *ã>e* değişmesini: *zere* (89);
2. Uzun ünlüler: *dünnää* (113) ;
3. Fiil soru eki bazen isim ile ek-fiil arasına gelir: *dinnenermiysin?*²⁷ (87), *annêêrmiysin?*²⁸ (112), *severmiysin?*²⁹ (107);
4. Yabancı kelimeleri: *islää* (88), *skulptura* (89), *falş* (95), *kabina, țisterna*³⁰ (100), *avtobus* (102), *bolnita*³¹, *traktorist* (105), *maşinka* (114), *bloknot*³² (120), *țement* (121), *gavanoz* (126);
5. İstek kipinin bozuk şeklini: *söleyim*³³ (89), *brakıyım*³⁴ (89);
6. Gereklilik kipinin bozuk şeklini: *läözım koydurıym* (112);
7. Gelecek zamanın bozuk şeklini: *gitmeyecez*³⁵ (127);
8. Gelecek zamanın hikâyesi çekiminde ünlü benzeşmesi: *yapacêêdi*³⁶ (112).

²⁷ **dinnenermiysin:** GT - dinnenersin mi, TT - dinleniyor musun

²⁸ **annêêrmiysin:** GT - annêêrsın mı, TT - anlıyor musun

²⁹ **severmiysin:** GT - seversin mi, TT - seviyor musun

³⁰ **țisterna:** sarnıç, tank

³¹ **bolnita:** hastane

³² **bloknot:** not defteri

³³ **söleyim:** GT - söyleyeyim, TT - söyleyeyim

³⁴ **brakıyım:** GT - brakayım, TT - bırakayım

³⁵ **gitmeyecez:** GT - gitmeyeceiz, TT - gitmeyeceğiz

³⁶ **yapacêêdi:** TT - yapacaktı

8. Todur Zanet “Akar Yıldız”.

“Akar Yıldız”, 1998 yılında basılan çeşitli konularda bir şiir kitabıdır. Yazar, şimdiki GT’nde olmayan veya imla kılavuzuna uymayan bazı kuralları ve değişiklikleri kullanmaktadır:

1. GT’nde kullanılan **aa/ää** uzun ünlüleri **a/ä** şeklinde kullanmaktadır: sütç**äz**³⁷ (258);
2. İyelik ekinin **-Am** şekli: kula**am** (83);
3. **-DIynAn** eki yerine **-DIInAn** ekini kullanmaktadır: istedi**inän** (40), buluştu**unan** (42), sendi**inän**³⁸ (45);
4. İstek kipinin bozuk şekilleri: yannaşım³⁹ (48), eridiim⁴⁰ (48), dalım (dalayım) (59), görmiim (görmeyeyim) (63);
5. Görülen geçmiş zamanın rivayet çekim eki **-dIIIdI** şeklinde: sard**udı** (53);
6. Ünlüyle biten geniş ünlülü fiil gövdesine gelen geniş zaman **-r** eki yerine **-Ar** eki: bekl**ärdi** (84);
7. Zarf-fiil **-ken** ekinin **A**’lı şeklini: eşliik**änä**⁴¹ (83);
8. Kelime hazinesi Türk usullü kelime içerir: serbest (50), nadaz (81), evren (85);
9. Yabancı kelime: kino⁴² (8).

9. Todur Zanet “Dramaturgiya” (Yaratma Pyesalar hem Çevirmelär).

Farklı sahneler içeren bu kitap, 2006 yılında Latin alfabesiyle basılmıştır. Yazar, GT’nin gramerine göre, bazı fonetik durumları farklı kullanmaktadır:

1. Gagavuzcaya ait özel selamlaşma kelimelerini kullanmaktadır: sabansay**êrsın** (20), avşamay**êrsın** (7), kebetay**êrsın** (12);
2. İstek kipinin hikâyesinin bozuk şeklini: getiriim⁴³ (7), dök**iyım** (dökeyim) (19), bak**iyım** (bakayım) (34);
1. Gelecek zamanın bozuk şeklini: yaşay**cez**⁴⁴, yaşay**can**⁴⁵ (21).

³⁷ GT’nin imla kılavuzuna göre, “sütç**ääz**” olmalıdır.

³⁸ **sen-**: Soğumak

³⁹ **yannaşım**: GT - yannaşayım, TT - yanlaşayım

⁴⁰ **eridiim**: GT - erideyim, TT - eriteyim

⁴¹ **eşliik**änä****: GT - eşliyk**änä**, TT - eşliyk**en**

⁴² **kino**: Sinema

⁴³ **getiriim**: GT, TT - getireyim

⁴⁴ **yaşay**cez****: GT - yaşay**acez**, TT - yaşay**acağ**ız****

⁴⁵ **yaşay**can****: GT - yaşay**acan**, TT - yaşay**acaksın**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GAGAVUZ TÜRKÇESİNİN SES ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde GT'nin ses özellikleri üzerinde geniş bir şekilde durulmamıştır. Kelimelerde ortaya çıkan ses değişiklikleri, ses türemeleri ve ses düşmeleriyle ilgili genel özellikler maddeler halinde verilmiştir:

- Türkiye Türkçesinde kullanılan **ğ** sesi Gagavuz Türkçesi alfabesinde yoktur: *yaamur* (yağmur), *yaa* (yağ), *maaza* (mağza), *duum* (doğum), *güüs* (göğüs).

Gagavuz dil bilimcisi Prof. Dr. Dionis Tanasoglu, Gagavuz Türkçesini Türkiye Türkçesinin lehçesi olarak gördüğü için **ğ** sesini Gagavuz alfabesine kabul etme ve bazı Türk kökenli kelimeleri Türkiye Türkçesinde yazıldığı gibi kullanma teklifinde bulunmaktadır.

- Özel isimler, başka kelimelere bağlanırken, Türkiye Türkçesinde ' işaretleri alır, GT'nde kullanılmamaktadır:

Kongazdan (Kongaz'dan), *Moldovaya* (Moldavya'ya), *Stambulda* (İstanbul'da), *Katiylän* (Kati'yle), *Vaninin* (Vani'nin), *Pıtıraşın* (Pıtıraş'ın¹), *Sibirdä* (Sibirya'da).

- Gagavuz alfabesinde kalın, dar, düz, diş eti ê² ünlüsü ve ince, düz, geniş, dil-damak ä ünlüsü kullanılır (Özkan, 1996: 42- 43).

Türkiye Türkçesi'ndeki açık e sesi Gagavuzcada ä harfi ile gösterilir. Bu ünlü Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Tatar, Türkmen, Uygur Türkçelerinde kullanılan ə veya TT'nde kullanılan e gibidir (Pokrovskaya, 1964: 26). ä ünlüsünün, kelime başı dışında, kullanılışı:

* T. 2. şahıs zamirlerinde: *bän* (ben), *sän*(sen);

¹ **Pıtıraş**: Masal kahramanı, özel isim

² ê sesini Latin kökenli alfabelere ve özellikle TT alfabesine aktaran araştırmacıların birbirinden farklı işaretler kullandıkları görülmektedir. Kalın bir ünlü olması ve *ı*'dan çok *a*'ya yakın olması sebebiyle bu harf *á* ile gösterilmeye tercih edilmiş (Nevzat Özkan, **Gagavuz Türkçesi Grameri: Giriş, ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle, sözlük, metin örnekleri**, TDK yay., No: 657, Ankara, 1996, s. 43).

* Kelime kök ve gövdelerinin orta ve son hecelerinde:

kalä (kale), ökçä (ökçe), nedän (neden);

* Kelime çekim eki aldığıında yerine **e** ünlüsü gelir: *kalä→kaleyî*;

* Yaklaşma hali **-e** eki yerine: *güzä (güze), maaleyä (mahalleye);*

* Bulunma ve Uzaklaşma halleri ince ünlü kelimelere gelen eklerde: *evdä-n*

(evde-n), *küydä-n (köyde-n), sürüdä-n (sürüde-n), derstä-n (derste-n).*

Gagavuz Türkçesinde ince ünlülerle isimlerin hal çekimi.

Yalın hali	<i>bän</i>	<i>sän</i>	<i>derü</i>	<i>gecü</i>	<i>laalü</i>	<i>maalü</i>
İlgi hali	<i>benim</i>	<i>senin</i>	<i>derenin</i>	<i>gecenin</i>	<i>laalenin</i>	<i>maalenin</i>
Yaklaşma hali	<i>bana</i>	<i>sana</i>	<i>dereyü</i>	<i>geceyü</i>	<i>laaleyü</i>	<i>maaleyü</i>
Belirtme hali	<i>beni</i>	<i>seni</i>	<i>dereyi</i>	<i>geceyi</i>	<i>laaleyi</i>	<i>maaleyi</i>
Bulunma hali	<i>bendü</i>	<i>sendü</i>	<i>deredü</i>	<i>gecedü</i>	<i>laaledü</i>	<i>maaledü</i>
Uzaklaşma hali	<i>bendün</i>	<i>sendün</i>	<i>deredün</i>	<i>gecedün</i>	<i>laaledün</i>	<i>maaledün</i>

Demek istediğimiz şu ki, **-DA(n)** eki Gagavuzcada *-da(n)/-dä(n), -ta(n)/-tä(n)*

eklerinin ifadesini taşır.

Gagavuz Türkçesinde ince ünlülerle isimlerin *ile* edatıyla kullanılışı.

GT	TT
biber+län > <i>biberlän</i>	biberle
ders+län > <i>derslän</i>	dersle
dil+län > <i>dillän</i>	dille
gül+län > <i>güllän</i>	gülle
kalem+län > <i>kalemnän</i>	kalemle
küüyüm+län > <i>küüyümnän</i>	köyümle
resim+län > <i>resimnän</i>	resimle
süpürgä+län > <i>süpürgeylän</i>	süpürgeyle

* Çokluk **-ler** ekinde (GT: *-lär*):

ördeklär (ördekler), evlär (evler), pencerelär (pencereler), sineklär (sinekler);

* Küçültme **-ceğiz** ekinde (GT: *-cääz*):

elcääz (elceğiz), evcääz (evceğiz), gülcääz (gülceğiz), sesçääz (sesçeğiz);

* Üleştirme sayı sıfatlarda **-ş(er)** ekinde:

birär (bireş), ikişär (ikişer), yedişär (yedişer), üzär (yüzer);

* İsim-fiil **-mek** ekinde (GT: *-mää*):

gelmää (gelmek), götürmää (götürmek), süpürmää (süpürmek), gözletmää (gözletmek), sürmää (sürmek);

* Sıfat-fiil **-(y)en, -mez** eklerinde:

-än: *gelän (gelen), söyleän (söyleyen), silän (silen), dinneyän (dinleyen), geçän (geçen);*

-är: *görünär (görünen);*

-müz: *sönüz (sönmez), görmüz (görmez), bitmüz (bitmez), gelmüz (gelmez);*

* Zarf-fiil **-ken, -meden, -dikçe** eklerinde:

-ä...-ä: *gidä-gidü (gide gide);*

-kän: *gelärkän (gelirken), gelmişkän (gelmişken);*

-erük: *dilenerük (dilenererek), silerük (silerek), ödeyerük (ödeyerek);*

-incä: *düşüncä (düşünce), gelincä (gelince), görüncä (görünce);*

-medään: *silmedään (silmeden), görmedään (görmeden);*

-dikçä: *geldikçä (geldikçe), gördükçä (gördükçe);*

-diynän: *ektiynän (ektiği zaman), üşüdüynän (üşüdüğü zaman);*

* Geniş zaman **-(y)är** ekinde (GT: *-(y)är*) bazı kelimelerde:

bilär (bilir), gelär (gelir), giyär (giyer), büyüär (büyüyer), gülär (güler).

GT'deki ê sesi, *a-ı* arası söylenir. TT'nde karşılığı yoktur. Merkez ağzında ve yazı dilinde görülür. GT'ne 14.- 17. yüzyıllarda Bulgaristan'da Bulgarca'nın etkisiyle girmiştir (Özkan, 1996: 42). Türkçe kelimelerde *-(y)êr* şimdiki zaman ekinde kullanılır (Bkz.: Paragraf 9):

bak-êr (bakıyor), kork-êr (korkuyor), annat-êr (anlatıyor), kaynat-êr (kaynatıyor); oynê-êr (oynuyor), paklê-êr (paklıyor), annê-êr (anlıyor).

Ek-kök benzeşmesiyle kelime kök ve gövdesinde orta hece ünlüsü olarak da kullanılır: *anna+êr→annêêr (anlıyor)*, *tara+êr→tarêêr (tarıyor)*.

Rusça ödünç kelimelerde başta ve ortada kullanılır (Özkan, 1996: 42):

êkzamen (imtihan), *êksponat (numune eşya)*, *êtiketka (etiket)*,
êkonomika (ekonomi); *poêziya (şiir edebiyatı)*, *poêtik (şiirle ilgili)*.

- Gagavuz Türkçesi fonetiğinin en önemli özelliklerinden biri uzun ünlülerin yaygın olarak bulunmasıdır. Uzun ünlüler üç ayrı sebebe bağlı olarak açıklanmaktadır:

* Aslı olduğu düşünülen uzun ünlüler:

kaar (kar), *yaarin (yarın)*, *kuu- (kov-)*, *yaamur (yağmur)*;

* Arapça, Farsça ödünç kelimelerdeki uzunluklar:

saat (saat), *lâazım (lâzım)*, *maana (maana)*, *islââ (iyi)*, *musaaafir (misâfir)*, *taazâ (tâze)*, *maavi (mâvi)*;

* Bazı ünsüzlerin (**f, ğ, h, k, v, y**) düşmesiyle meydana gelen uzun ünlüler:

f: *vaatiz (vaftiz)*;

ğ: *saadıç (sağdıç)*, *baalı (bağlı)*, *daadacam (dağıtacağım)*, *duusun (doğsun)*, *yaa (yağ)*, *diil (değil)*, *üüren- (öğren-)*, *uur (uğur)*, *saa (sağ)*, *iinä (iğne)*, *surr (sığır)*, *aaç (ağaç)*, *aala- (ağla)*, *aaz (ağız)*, *eer (eğer)*, *leen (leğen)*;

h: *raat (rahat)*, *kabaat (kabahat)*, *raamet (rahmet)*, *laana (lahana)*, *tuum (tohum)*, *paalı (pahalı)*, *maale (mahalle)*, *padişaa (padişah)*, *sabaa (sabah)*, *günää (günah)*, *nasaat (nasihat)*;

k: *iişi (ekşi)*, *üüsür- (öksür-)*, *üüsek (yüksek)*;

v: *kırma (kıvrma)*;

y: *büük (büyük)*, *zeedâ (ziyade)*, *küü (köy)*.

GT'nde uzun ünlüler fonem değeri taşır, eş sesli kelimelerdeki anlam ayrılığını göstermek gibi bir görev de üstlenirler (Özkan, 1996: 54):

GT	TT	GT	TT
<i>aç-</i>	<i>aç-</i>	<i>aaç</i>	<i>ağaç</i>
<i>az</i>	<i>az</i>	<i>aaz</i>	<i>ağız</i>
<i>başla-</i>	<i>başla-</i>	<i>baaşla-</i>	<i>bağışla-</i>

<i>bu</i>	<i>bu</i> (işaret zamiri)	<i>buu</i>	<i>buğu</i>
<i>bul-</i>	<i>bul-</i>	<i>buul-</i>	<i>boğul-</i>
<i>dün</i>	<i>dün</i> (zaman zarfı)	<i>düün</i>	<i>düğün</i>
<i>ilik</i>	<i>ilik</i>	<i>ülik</i>	<i>iyilik</i>
<i>kar-</i>	<i>kar-</i>	<i>kaar</i>	<i>kar</i>
<i>süt</i>	<i>süt</i>	<i>süüt</i>	<i>söğüt</i>

- Türkçenin Oğuz grubunun mastar eki olan **-mak/-mek**' in sonundaki **k** sesi Gagavuzcada düşmüş ve ek **-maa/-mä** haline gelmiştir:

Gagouz ve Türkiye Türkçelerinde mastar eki.

GT: -maa/-mä	TT: -mAk
bakmaa, durmaa, kullanmaa, suultmaa; çekişmä, gezdirmä, inceltmä, kösteklenmä, söylenmä.	bakmak, durmak, kullanmak, soğultmak; çekişmek, gezdirmek, inceltmek, kösteklenmek, söylenmek.

- Kelime içinde değişmeler:

ÜNLÜLER

Ünlü değişmeleri:

- * Kalın ünlülerin incelməsi:

a>e: *şefteli* (*şeftali*);

a>ä: *yär* (*yar*), *seftä* (*siftah*);

- * İnce ünlülerin kalınlaşması:

e>a: *barabar* (*beraber*), *Canabin* (*cenâb*), *kardaş* (*kardeş*);

e>u: *cuvap* (*cevap*), *dädu* (*dede*);

i>ı: *yabanı* (*yabani*);

i>u: *musaafer* (*misâfir*);

ö>o: *çol* (*çöl*);

- * Geniş ünlülerin daralması:

a>ı: *kaygın* (*kaygan*), *kantırma* (*kantarma*);

e>i: *süre*k (seyrek), *pi*nir (peynir), *ş*irit (şerit);

o>u: *su*van (soğan), *bu*ga (boğa), *bu*ynuz (boynuz);

ö>ü: *ü*fkä (öfke), *kü*ü (köy), *sün-* (sön-);

* Dar ünlülerin genişlenmesi:

ı>a: *ş*arıl-*ş*arıl (şırıl-şırıl);

i>e: *ke*never (kenevir);

u>o: *go*gor (*gu*rur), *ko*laç (*ku*laç);

ü>ö: *göz*äl (*gü*zel);

* Düz ünlülerin yuvarlaklaşması:

a>o: *bo*ba (*ba*ba);

e>ö: *çö*şme (*çe*şme);

ı>u: *ka*pu (*ka*pı), *su*va (*su*va);

* Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi:

o>a: *ki*la (*ki*lo);

o>e: *ka*ybelmek (*ka*ybolmak);

u>ı: *yı*mırta (*yum*urta), *yumu*şak (*yımı*şak);

ü>e: *ene*z (*hen*üz).

Ünlü düşmesi:

* Kelime başında: *fala-* (*uf*ala-), *zeet* (*ezi*yet), *meklemek* (*eme*klemek), *sırgan* (*ı*sırgan), *Stambul* (*İ*stanbul);

* Kelime ortasında: *blezik* (*bi*lezik), *brak-* (*bi*trak-), *aykırıla-* (*ay*kırıla-), *boyundruk* (*bo*yunduruk), *yavklum* (*yav*uklum);

* Kelime sonunda: *nerey* (*ne*reye), *oray* (*ora*ya) (Özkan, 1996: 122).

Ünlü türemesi:

a türemesi: *mutlaka*, *yaparkana*;

ä türemesi: *düşünürkenü*;

ı türemesi: *dev adamı*;

u türemesi: *komu*şu;

ü türemesi: *üçüncü günü*.

ÜNSÜZLER

Ünsüz değişmeleri:

* Tonlulaşma:

ç->c: *canta* (*çanta*);

h->y: *yısım* (*hısım*);

k->g: *genger* (*kenger*);

-k->v: *avşam* (*akşam*);

s->z: *zünbül* (*sünbül*);

t->d: *dad* (*tad*);

* Kelime sonunda tonsuzların tonlulaşması:

-p>b: *kap>kabı*, *dip>dibi*, *cep>cebi*, *dolap>dolabı*;

-t>d: *süt>südü*, *şirit>şiridi*, *kiyat>kiyadi*; *git>gider*;

-ç>c: *genç>genci*, *aaç>aaca*, *aç>acık-*, *kılıç>kılıcın*;

* Tonsuzlaşma:

g>k: *sünker* (*sünger*);

c>ç: *pençere* (*pencere*);

d>t: *testä* (*deste*);

b>p: *pazlama* (*bazlama*), *pin-* (*bin-*);

* Genzelleşme:

l>n: *sensele* (*silile*), *damna* (*damla*), *dinnen-* (*dinlen-*);

* Dudaksıllaşma:

h>f: *tafta* (*tahta*), *sarfoş* (*sarhoş*);

ğ>v: *yıvmuş* (*yiğmiş*);

n>m: *tavşam* (*tavşan*), *turumcu* (*turuncu*);

* Dişsileşme:

m>n: *şindi* (*şimdi*), *bürüncük* (*bürümcük* - ipek kumaş);

* Avurtsulaşma:

r>l: *lüzgär* (*rüzgär*);

n>l: *filcan* (*fincan*);

* Aykırılaşma:

-nn->-nd- aykırılaşması: *cendem* (*cehennem*);

-dd->-t-d aykırılaşması: *Nastradin* (*Nasreddin*);

* Ünsüz tekleşmesi:

ff>f: *afet (affet)*;

kk>k: *take (takke)*;

ll>l: *maalä (mahalle), puluk (pulluk)*;

mm>m: *muşama (muşamma)*;

rr>r: *şiret (şirret), keret (kerret)*;

ss>s: *yası (yassı)*;

vv>v: *evel (evvel)*;

zz>z: *azetmâzmiş (hazz + etmezmiş)*;

Ünsüz düşmesi:

h->ø: *alka (halka), angısı (hangisi), ardal (hardal), erif (herif)*;

y->ø: *eni (yeni), er (yer), emeni (yemeni), üzük (yüzük), irmi (yirmi), ürek (yürek)*;

-ğ->ø: *suan (soğan), buaz (boğaz), oul (oğul)*;

-h->ø: *pelivan (pehlivan)*;

-k->ø: *laabı (lakabı)*;

-l->ø: *beki (belki)*;

-n->ø: *sora (sonra), çelek (çelenk)*;

-v->ø: *tauk (tavuk), kauk (kavuk), kaurma (kavurma), auç (avuç)*;

-y->ø: *söle- (söyle-), nesä (neyse), ölä (öyle), ii (iyi), lelek (leylek)*;

-h>ø: *düşmeleri: seftä (siftah)*;

-l>ø: *nası (nasıl)*;

Ünsüz türemesi:

* Ön seste:

y türemesi: *yısıt-, yıslak, yınat*;

* Kelime ortasında:

y türemesi: *kayıl, mayıl*;

t türemesi: *nestä (neyse), Nastradin*;

* Kelime sonunda:

y türemesi: *kimsey*;

m türemesi: *zeräm, barım*.

Ünsüz benzeşmesi:

İlerleyici tam benzeşme

-nl->-nn- benzeşmesi:

GT'nde kurallaşmış bir ünsüz benzeşmesidir. *-n* ünsüzüyle biten kelime kök ve gövdesine gelen *-lAr* çokluk; *-llk*, *-ll* isimden isim; *-lA* isimden fiil yapma ekleri kelime kök ve gövdesinde bulunan *-n* ünsüzüyle benzeşir:

karannık (karanlık), *anna-* (*anla-*), *odunnuk (odunluk)*, *onnarı (onları)*, *tabannar (tabanlar)*, *insannar (insanlar)*, *altunnar (altınlar)*;

Çokluk 2.şahıs emir kipi **-sInlAr** eki aynı şekilde benzeşmeyle *-sInnAr* şeklini alır:

yapsinnar (yapsınlar), *olsunnar (olsunlar)*, *sölesinnär (söylesinler)*, *görsünnär (görsünler)*;

-ny->-nn- benzeşmesi: *dünna (dünya)*;

Gerileyici tam benzeşme

-yl->-yn->-nn- benzeşmesi:

Vasıta bildiren *ile+n* ünlü ile biten bir kelimeye geldiğinde, *i* ünlüsü *y* yarı ünlüsüne dönüşerek, *-yle* şeklini alır. *-nl->-nn-* benzeşmesinin etkisi ile de *-yl->-yn->-nn-* benzeşmesi ortaya çıkar: *türkülerinnän*, *seninnän* gibi.

Yarı benzeşme

-ml->-mn- benzeşmesi: *kumnuk (kumluk)*, *ölümnük ruba (öüümlük)*, *adamnar (adamlar)*;

-md->-nd- benzeşmesi: *şinden sora (şimdiden sonra)*;

-nb->-mb- benzeşmesi: *bomboni<bonboni (şeker)*;

- GT'nde, TT'ndeki **-yor** şimdiki zaman ekinin yerine, kalın sıradaki *-êr*, ince sıradaki kelimelerde *-er* eki kullanılmaktadır.

* Bu ek ünsüzle veya ünlüyle biten kelimelere doğrudan gelir:

bakêr (bakıyor), *çalışêr (çalışıyor)*, *kazanêr (kazanıyor)*, *kıyêr (kıyıyor)*, *sayêr (sayıyor)*; *indirer (indiriyor)*, *siireder (seyrediyor)*, *örer (örüyor)*, *götürer (götürüyor)*;

* **a** veya **ä** ünlülere biten kelimeye ek, kök içinde *a>ê*, *ä>e* ünlü değişmesiyle gelir:

salla+êr→sallêêr (sallıyor), aala+êr→aalêêr (ağlıyor),
boya+êr→boyêêr (boyuyor), katla+êr→katlêêr (katlıyor);
sölä+er→söleer (söylüyor), işlä+er→işleer (çalışıyor),
beklä+er→bekleer (bekliyor), terlä+er→terleer (terliyor),
seslä+er→sesleer (dinliyor).

Bu çeşit örneklerde *uzun ünlü* değil, *ikili ünlü* söz konusudur.

* **i, i, u, ü** ünlülere biten kelimeye ek -y-yardımcı sesi olarak gelir:

solu+êr→soluyêr (soluyor), koru+êr→koruyêr (koruyor),
oku+êr→okuyêr (okuyor), kazı+êr→kazıyêr (kazıyor), taşı+êr→taşıyêr
(taşıyor);
kürü+er→kürüyer (kürüyor), öri+er→örüyer (yürüyor),
çürü+er→çürüyer (çürüyor);

* **u, uu** uzun ünlü tek heceli kelimelere doğrudan gelir:

duu+êr→duuêr (doğuyor), buu+êr→buuêr (boğuyor),
suu+êr→suuêr (soğuyor), uu+êr→uuêr (ovuyor),

* ama **ii, üü** ünlüler -y- yardımcı sesi olarak gelir:

düü+er→düüyer (dövüyor), giü+er→giyer (giyiyor).

Gagavuz ve Türkiye Türkçelerinde şimdiki zaman eki.

GT: -êr/-er	TT: -yor
annatêr, bakêr, kurutêr, brakêr, korkudêr, kapadêr; anna+êr→annêêr, tara+êr→tarêêr; biler, büyüder, sürer, biçer, düşürer, bildirer, süpürer.	anlatıyor, bakıyor, kurutuyor, bırakıyor, korkutuyor, kapatıyor; anlıyor, tarıyor; biliyor, büyütüyor, sürüyor, biçiyor, düşürüyor, bildiriyor, süpürüyor.

• Ses özellikleri ile tipik bir Balkan Türk ağzı olan GT, şekil yapısı bakımından Rusçadan aldığı -(y)ka cinsiyet eki ile ve Slav dillerinin etkisiyle oluşan ifade düzeniyle kendine has bir özellik gösterir. Türkçenin tarihi dönemlerinden derin izler taşıyan GT'nin kelime hazinesine Yunan, Bolgar, Romen ve özellikle son yıllarda Rus dilinden pek çok kelime girmiştir (Güngör-Argunşah, 1991: 13): *aşçıyka*, *traktoristka* (bayan traktörücü), *üürediciyka* (bayan öğretmen).

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSİM ÇEKİM EKLERİ (ADLARIN FORMA DİİŞTİRÄN AFİKSLERİ)

İsimler söz diziminde teklik-çokluk, iyelik, hal ve soru ifadeleriyle kullanılır. Bu ifadeler isim çekim ekleriyle karşılanır. İsim çekim ekleri şunlardır: Çokluk eki, iyelik ekleri, hal ekleri ve soru eki. “Bir kelimeye aynı cinsten birden fazla çekim eki getirilemez” (Özkan, 2006: 527). Çekim eklerinin isimlere eklenmesi şu sıradadır: *çokluk eki+iyelik eki+hal eki+soru eki*. İsim çekim eklerinin terimler karşılaştırılması aşağıda verilmiştir:

TT	GT
<i>Çokluk eki</i>	<i>Çokluk afiksi</i>
<i>İyelik ekleri</i>	<i>Saabilik afiksleri</i>
<i>Hal ekleri</i>	<i>Adlıkların hallanması</i>
<i>Yalın Hali</i>	<i>Temel hali</i>
<i>İlgi Hali</i>	<i>Saabilik hali</i>
<i>Yaklaşma Hali</i>	<i>Doorudak hali</i>
<i>Belirtme Hali</i>	<i>Gösterek hali</i>
<i>Bulunma Hali</i>	<i>Erlük hali</i>
<i>Uzaklaşma Hali</i>	<i>Çıkış hali</i>
<i>Vasita Hali</i>	<i>-lan/-län ardlaft</i>
<i>Eşitlik Hali</i>	-----
<i>Yön Gösterme Hali</i>	<i>Ardlaflar</i>
<i>Soru eki</i>	<i>Soruş payıcı</i>

2.1. Çokluk eki (Çokluk afiksi).

Getirildiği ismin birden fazla sayıda olduğunu belirtir. Ekin işlevi, yalnızca eklendiği isme aittir. Çokluk ekinin kapsam alanı yalnızca ismin teklik hallerini içine alır, bu ek diğer isim çekim ekleri gibi söz diziminde kelimeler arası bir ilgi kurmaz. Dolayısıyla iyelik, hal ve soru eklerinden önce gelir.

Hem Türkiye Türkçesi'nde, hem Gagavuz Türkçesi'nde de, Ural-Altay diller grubunda olduğu gibi, belirli çokluk yoktur. Belirsiz çokluk eki *-lAr* ekidir: TT'nde *-lar/-ler*, GT'nde ise *-lar/-lär* şeklindedir:

İçimdä kıvırcık *lüzgerlär*
Kafeslär kapusu açêr.

(Zanet, 1998: 6)

Yazılı *sayfalar* salt kalêr,
Vakit koruyêr *taşları*.

(Zanet, 1998: 6)

[İçimde kıvırcık *rüzgârlar*
Kafesler kapısı açıyor.]

[Yazılı *sayfalar* salt kalıyor,
Vakit koruyor *taşları*.]

Çokluk ekinin kullanılışı:

a) Ünlüyle veya ünsüzle biten kelimeye ek doğrudan gelir:

Tozlar, kumnar hem *çolluklar*
Derin sürer suratını.

(Zanet, 1998: 11)

Gelsin - gitsin *turnelär*,
Göklär olsun bulutsuz.

(Baboglu, 2003: 30)

[*Tozlar*, kumlar ve *çöller*
Yüzünde iz bırakıyor.]

[Gelsin - gitsin *turneler*,
Gökler olsun bulutsuz.]

b) Çokluk eki, **m** veya **n** ünsüzleriyle biten kelimelere gelince benzeşme yoluyla *+lAr* > *+nAr* olur:

Ne sa! Ko *lüzgerlär* hep essin,
İçimdä *borannar* koparıp.

(Zanet, 1998: 6)

Düşmannar da girdi araya
Kesmää deyni solumu.

(Zanet, 1998: 6)

Pak *koyunnar* gibi dönüp-gideriz.

(Zanet, 1998: 14)

Çiidemnär, siz *çiidemnär*,

Uzak braktınız kışı...

(Baboglu, 2003: 30)

Kimnerä eş oldu?

[Neysel! Rüzgârlar sürekli essin,
İçimde *boranlar* kopararak.]

[*Düşmanlar* da araya girdi
Nefesimi kesmek için.]

[Tam *koyunlar* gibi dönüp-
gidiyoruz.]

[*Çiğdemler*, siz *çiğdemler*,
Uzakta bıraktınız kışı...]

(Tanasoglu, 1959: 83)

[*Kimlere* eş oldu?]

c) İnce ünlü kelimelerde *-lär* çokluk ekinden sonra başka bir ek gelirse, çokluk eki ünlüsü, **ä**>**e** değişmesine uğrar ve ek *-ler* şeklini alır: **çiçeklär** - *çiçeklerin*, *çiçeklerä*, *çiçekleri*, *çiçeklerdä(n)*; *çiçeklerim(iz)* gibi.

Bakındım gözäl

[Bakındım güzelce

Hepsi büüklerä.

Tüm büyüklere.]

(Baboglu, 2003: 45)

Hepsi onun neetleri

[Onun tüm niyetleri

Açılınmadık kaldı.

Açılmadık kaldı.]

(Baboglu, 2003: 143)

En kısmetli günnerim

[En kısmetli günlerim,

Yalınayak yollarım.

Yalınayak yollarım.]

(Baboglu, 2003: 48)

Sıcakta serinneder,

[Sıcakta serinletiyor,

Ekinneri besleder.

Ekinleri besliyor.]

(Zanet, 1998: 262)

Haliz kızlar, karılar, angıları girginmişlär, *erkeklerdän* sakınmazmışlar, ayledä çorbacıymışlar. (Tanasoglu, 2004: 67)

[Haliz girgin kızlar, karılar, *erkeklerden* sakınmazmışlar, ailede çorbacıymışlar.]

Bazen ince sıradan kelimelere gelen *-lär/-när* çokluk ekindeki *ä* ünlüsü, kendinden sonra gelen ekteki *ä* ünlüsüyle birlikte bazen aynen korunur:

Savaş götürärmışlär yaşamak için yırtıcı hayvannarlan, basıcı *senselelärlän*. (Tanasoglu, 2004: 36)

[Yaşamak için yırtıcı hayvanlarla, basıcı *silsilelerle* savaş götürüyorlarmış.]

Eni eranın IV asirin sonnarında oğuzlar bayırlardan aşaya inmişlär da komşu olmuşlar *çinnärlän* hem dä Jujanlarlan. (Tanasoglu, 2004: 36)

[MS IV. asrın sonlarında oğuzlar bayırlardan aşağıya inmişler ve *Çinlerle* ve de Jujanlarla¹ komşu olmuşlar.]

¹ **Jujanlar**: Yabani bir kır silsilesi

Eni *gözelliklär*län kasabayı donattılar. (Tanasoglu, 2004: 135)

[Kasabayı yeni *güzellikler*le donattılar.]

ç) Diğer bazı eklerde olduğu gibi, Çokluk ekinde de birinci çokluk ekinin fonksiyonu unutulmuş olarak araya giren bir başka ekten sonra kelimeye bir Çokluk eki daha getirilebilmektedir:

Onnar, oolum,- deer,-
Aşırıya giceklär,
Daalarlar boyunca,
Stambol yolunca.

(Durbaylo, 1991: 47)

[“Onlar, oğlum,
Dağlar boyunca,
İstanbul yolunca,
Aşırıya gidecekler.” diyor.]

Onaltı-onedi yaşında *delikannılardılar*. (Kara Çoban, 1986: 60)

[On altı-on yedi yaşında *delikanlılardı*.]

d) *-Ar* çokluk eki, isim çekim eki olarak, şahıs bildirdiği halde, TT’nde olduğu gibi, GT’nde de fiillere gelebilmektedir:

Kabaatsız uruldular,
Douranıp kıyıldılar,
Fırınlarda yandılar
Milionnar, milionnar...

(Baboglu, 2003: 152)

[Kabahatsız vuruldular,
Doğranıp kıyıldılar,
Fırınlarda yandılar
Milyonlar, milyonlar...]

Çokluk 3. şahıs zamiri bünyesindeki çokluk eki de, işaret zamirlerine getirilen çokluk eki de **-nAr** şeklindedir. Bu durum da, yine ekin, zamir çekimi sırasında türeyen *-n-* yardımcı sesinden sonra kullanılması ile ilgili bir benzeşmedir: *onnar*, *şunnar*, *bunnar*.

Onnar baarardı.

(Durbaylo, 1991: 160)

[*Onlar* bağıırdı.]

Hem ko *onnar* kendi istoriasını bilmesinnär. (Tanasoglu, 2004: 12)

[Ve *onlar* kendi tarihini bilmesinler de, boş ver.]

bunnarı yaptılar... (Tanasoglu, 2004: 13) [*bunları* yaptılar...]

Çokluk eki başka zamirlerle de kullanılır:

Kimseylär sokulamadı.

(Durbaylo, 1991: 160)

[*Kimse*ler sokulamadı.]

TT'nde de, GT'nde de, isimler sayı ve çokluk belirten belirtme sıfatlarından sonra çokluk eki almaz.

Özel isimler, tek bir varlığa ad oldukları için, bazı ifadeler dışında çokluk eki almazlar. Özel isimler aynı adı taşıyan birden çok kimseyi ifade etmek üzere, aynı dönemde yaşayan veya aynı işi yapan kimseleri ifade etmek üzere, kavim ve millet isimlerini topluluk ifadesiyle karşılamak üzere, şahısları aileleriyle birlikte ifade etmek üzere, çokluk eki alırlar (Özkan, 2006: 483).

Çokluk ekinin işlevleri:

- Kişi ve kurumlar topluluğunu belirtir (i.g.e.: 483):

Sân sanêrsın bizim *başlar*² sesleyecek sokaktan sündükleri mi?
(Baboglu, 1999: 37)

[Sen, bizim *başların* sokaktan birilerini dinleyeceklerini mi sanıyorsun?]

Türklü sayan *milletlär*,
Ömürü konuşalım.

(Baboglu, 2003: 25)

Varvaralar bugün
Ballı pita yapmış.

(Baboglu, 2003: 140)

[Türklüğü sayan *milletler*,
Ömrü konuşalım.]

[*Varvaralar*³ bugün
Ballı çörek yapmış.]

- İsim tamlamasında tamlayan unsurun yıpranmasıyla ortaya çıkan bazı kalıplaşmış kullanılışları da görülür:

Dua ettim *gecelerdä*.

(Zanet, 1998: 123)

[Dua ettim *gecelerde*.]

- İsim tamlamasında tamlayan unsurun yıpranmasıyla ortaya çıkan bazı kalıplaşmış kullanılışları da görülür:

Geceleri da ölä. (Kara Çoban, 1986: 89) [*Geceleri* de öyle.]

- Çokluk ekini almış isimler, isim çekim eklerinin hepsini alabilirler.

² **baş**: Başkan, müdür

³ **Varvara**: Gagavuz bayan ismi

Bekim geç - meç annar
Bu ahmak *insannar*,
Ki olmaz yınsın
Cannarda *yılannar*,
Koynuda *duşmannar*...

(Baboglu, 2003: 151)

Şiirlerimdä hergün eni *kapuları*
açêım...

(Baboglu, 2003: 143)

Biz da *zorları* çekeriz. (Baboglu, 1999: 8) [Biz de *zorlukları*
çekiyoruz.]

[Bekim geç - meç anlar
Bu ahmak *insanlar*,
Ki olmaz ınsın
Canlarda *yılanlar*,
Koyunda *düşmanlar*...]

[Şiirlerimde her gün yeni *kapıları*
açıyorum...]

2.2. İyelik ekleri (Saabilik afiksleri)

İyelik şekli sahiplik, bağıllık, aitlik gösterir. İsimleri kendilerinden önce gelen ilgi halindeki bir şahıs zamirine (benim, senin, onun; bizim, sizin, onların) veya ilgi halinde bir isme bağlarlar. Bu eklerin her şahıs için ayrı bir şekli vardır (Ergin, 1999: 222; Özkan, 1996: 129).

2.2.1. TT'nde ve GT'nde iyelik eklerinin kullanılışı:

Şahıslar	TT	GT
Teklik 1. şahıs çekimi	-m	-(I,A)m
Teklik 2. şahıs çekimi	-n	-(I,A)n
Teklik 3. şahıs çekimi	-I, -sI	-I, -sI
Çokluk 1. şahıs çekimi	-mIz	-mIz
Çokluk 2. şahıs çekimi	-nIz	-nIz
Çokluk 3. şahıs çekimi	-IArI	-IArI

Teklik 1. şahıs çekimi: TT'nde ek **-m**, GT'nde **-(I,A)m**'dir.

Teklik 1. şahıs ekinin kullanılışı:

a) Ünlüyle biten kelimelere **-m** eki doğrudan gelir:

Hii, Bujor, hem ça Balan,

Öbür köşedä *sevdam*.

(Baboglu, 2003: 35)

Of, *Allahım*... (Baboglu, 1999: 9) [Of, *Allah'im*...]

Benim *kızkardeşim*. (Baboglu, 1999: 40) [Benim *kız kardeşim*.]

b) Ünsüzle biten kelimelere ek, GT'nde *-Im* şeklini alarak, TT'nde ise *-I-* yardımcı sesi olarak gelir:

Ömürümdä sade sana yazêrım...

(Baboglu,

2003: 143)

Ne olêr, Allahım! Koru

Canımı bu kör kabahattan.

(Zanet,

1998: 50)

Vardı bir karagöz *yarım*...

(Tanasoglu, 1959: 83)

[Hii⁴, Bujor⁵, ve ça⁶ Balan⁷,

Öbür köşede *sevdam*.]

[*Ömriimde* sade sana yazıyorum...]

[Ne oluyor, Allah'im! Koru

Canımı bu kör kabahatten.]

[Bir karagöz *yârim* vardı ...]

c) **k** ünsüzüyle biten birden çok heceli kelimelerde, Gagavuz Türkçesi'nde *k* patlayıcı tonsuzları eriyerek komşu ünlüyü uzatır ve ek *-Im* şeklini alır, Türkiye Türkçesinde ise *-I-* yardımcı sesi olarak *k>ğ* ünsüz değişmesine uğrar:

Olur, *çocuum* (Baboglu, 1999: 10) [Olur, *çocuğum*.]

Düz-geniş ünlülü **-ak**, **-ek** ile biten kelimelere gelince *k* ünsüz düşmesi ve *a* ünlü benzeşmesi sonucu, ek **-Am** şekline dönüşür, yani kalın sıralı kelimelerde **-aa-**, ince sıralı kelimelerde **-ää-** uzun ünlüsü ortaya çıkar (Özkan, 1996: 129). **Valentina Kotenko**'ya göre, burada uzun ünlülük yoktur, iki ayrı morfem söz konusudur, çünkü ilk ünlü köke ait, ikinci ünlü ise iyelik ekinindir. Türkiye Türkçesinde *k>ğ* ünsüz değişmesi korunur ve ek, *-I-* yardımcı sesi olarak gelir:

⁴ **hii**: Atların koşması için söylenen kelimeler

⁵ **Bujor**: Takma at ismi

⁶ **ça**: Atların koşması için söylenen kelimeler

⁷ **Balan**: Takma at ismi

Göz attın -
Yanaamı bakış şafkı⁸ sevdi.
(Zanet, 1998: 31)
Kuşku durêr *kulaam*.
(Zanet, 1998: 83)
Adın *dudaam*da gezerim,
Dayma hep görmää isteerim.
(Baboglu, 2003: 36)
Uyumaa, *uşaam*, sän yat.
(Zanet, 1998: 261)
Parmaam arêr, *parmaam* arêr,
Ya bän pazara varayım
Üzük *parmaama* alayım.
(Tanasoglu, 1959: 82)
Sansın kuşun kanadı
Başladı *ürääm* düülmää.
(Zanet, 1998: 32)

[Göz attın -
Yanağımı bakış ışığı sevdi.]

[*Kulağım* tetikte.]

[Adın *dudağım*da geziyorum,
Daima hep görmek istiyorum.]

[Uyumaya, *çocuğum*, sen yat.]

[*Parmağım* arıyor, *parmağım* arıyor,
Ya ben pazara varayım
Yüzük *parmağım*a alayım.]

[Kuş kanadı gibi
Yüreğim dövülmeye başladı.]

-cık veya **-ık** isimden isim yapım ekleri ile biten kelimelere GT’nde ekin *k* ünsüz düşmesiyle, TT’nde ekteki *k*>*ğ* ünsüz değişmesiyle gelir:

Taa bir *adımcımı*
Zoruna yaptım.
(Baboglu, 2003: 44)
Te ölä te, *sevdacım*,
Oldu şefteli. (Zanet, 1998: 35)
Dilenciya verilän paraya
Dostlar sattılar *dostluumu*.
(Zanet, 1998: 6)
Benim o *küçükliümdü*,
Seftä lafım, körpä.

[Bir *adımcığımı* daha
Zoruna yaptım.]

[İşte öyle, *sevdacığım*,
Oldu şeftali.]
[Dilenciye verilen paraya
Dostlar sattılar *dostluğumu*.]

[O, (salıncak) benim *küçükliüğümdü*,
Siftah (ilk) lafım, körpe.]

⁸ şafk: Işık

(Baboglu, 2003: 39)		
<i>Gençliim</i> , benim nazarım.		[<i>Gençliğim</i> , benim nazarım.]
(Baboglu, 2003: 29)		
Sän benim <i>aaçlum</i> gibi, Dayanırdın kurakta.		[Sen benim <i>açlığım</i> gibi, Dayanırdın kurakta.]
(Baboglu, 2003: 37)		
Da bän onu <i>anacuma</i> götürüyim.		[Ve ben onu <i>anacığuma</i> götürüyüm.]
(Durbaylo, 1991: 36)		
-Ey, Allahçım, yap ölä, ani bu düşman çıkamasın buradan, gitmesin kasabaya da almasın benim <i>topracumu</i> ! (Kara Çoban, 1986: 20)		
[-Ey, Allahçığım, öyle yap ki, bu düşman çıkamasın buradan, gitmesin kasabaya ve benim <i>toprağımı</i> almasın!]		
Benim <i>gözlerim</i> başladı görmää,- cuvap etmiş ⁹ adam. (Baboglu, 1991: 107)		
[Adam, “ Benim <i>gözlerim</i> görmeye başladı.” diye cevap vermiş.]		

Teklik 2. şahıs çekimi: TT’nde ek **-n**, GT’nde **-(I,A)n**’dır.

Teklik 2. şahıs ekinin kullanılışı:

a) Ünlüyle biten fiillere **-n** eki doğrudan gelir:

Diz çökerim <i>kapuna</i> .		[Diz çökerim <i>kapına</i> .]
(Zanet, 1998: 178)		
Dünnedä senin da var <i>sevdan</i> .		[Dünyada senin de var <i>sevdan</i> .]
(Zanet, 1998: 29)		
Taa çoktan sän <i>kaybetmişin kafanı</i> . (Baboglu, 1999: 48)		
[Çoktan daha sen <i>kaybetmişsin kafanı</i> .]		

b) Ünsüzle biten fiillere GT’nde **-In** eki gelir, TT’nde ise **-n** eki **-I-** yardımcı sesi olarak gelir:

Karagöz <i>gözlerin</i> yalabêêr, Onnar fikirmi çeldi.		[Karagöz <i>gözlerin</i> parlıyor, Onlar fikrimi caydırdı.]
(Zanet, 1998: 52)		

⁹ **cuvap et-**: Cevap vermek

Darsydın mı *ooluna*?
(Zanet, 1998: 178)

Dil varkan - dayma var *adin*,
Salt ozaman seni sayêrlar,
Hem da açan *uşakların*
Anaylan bobayı sesleerlär.
Atılma *dilindän*, Halkım!
(Zanet, 1998: 5)

[Üzöldün mü *oğluna*?]

[Dil varken - daima var *adin*,
Salt o zaman sana saygı duyuyorlar,
Ve de *çocukların*
Anayla babayı dinlediği zaman
Atılma *dilinden*, halkım!]

c) **-cık** veya **-ilk** isimden isim yapım ekleri ile biten kelimelere ek, GT'nde *-Im* şeklini alarak *k* ünsüz düşmesiyle, TT'nde **-n** eki *-I-* yardımcı sesi alarak *k>ğ* ünsüz değişmesiyle gelir:

Ko *topracın* ilin olsun. (Zanet, 1998: 157) [*Topracığın* ilin olsun.]

Kocanın işlerinä *burnucuunu* sokma. (Baboglu, 1999: 17)

[Kocanın işlerine *buruncuğunu* sokma.]

Düz-geniş ünlülü **-ak**, **-ek** ile biten kelimelere gelince *k* ünsüz düşmesi ve *a* ünlü benzeşmesi sonucu, ek **-An** şekline dönüşür, yani kalın sıralı kelimelerde **-aa-**, ince sıralı kelimelerde **-ää-** uzun ünlüsü ortaya çıkar (Özkan, 1996: 129). **V.**

Kotenko'ya göre, burada uzun ünlülük yoktur, iki ayrı morfem söz konusudur, çünkü ilk ünlü köke ait, ikinci ünlü ise iyelik ekinindir. Türkiye Türkçesinde *k>ğ* ünsüz değişmesi korunur ve ek *-I-* yardımcı sesi alarak gelir:

Bunu da esap aldım,
Ani *topraan* öler.
(Zanet, 1998: 6)

İslää *ürään*¹⁰ var senin. (Kara Çoban, 1986: 130)

[Sen iyi *yürek*lisin.]

[Bunu da hesaba kattım,
Ki *toprağın* ölüyor.]

Teklik 3. şahıs çekimi: TT'nde olduğu gibi, GT'nde de ek **-I**, **-sI**'dir.

Teklik 3. şahıs ekinin kullanılışı:

a) Ünsüzle biten kelimelere **-I** eki gelir:

Bän isteerim... bitki¹¹ kerä (onun) *üzünü* göreyim. (Baboglu, 1999: 48)

¹⁰ **ürek:** Yürek

¹¹ **bitki:** Son

[Ben, ...son defa (onun) *yüzünü* görmek istiyorum.]

Neçin okadar çok ceza bu topraan *üstündä* analara düşer? (Baboglu, 1999: 49)

[Niçin o kadar çok ceza bu toprağın *üstünde* analara düşüyor?]

Yaarına artık Kolada *orucu* tutulêr. (Baboglu, 1999: 44)

[Sonunda yarın Kolada *orucu* tutuluyor.]

Ana *sesindän* göklär da öter.

(Zanet, 1998: 9)

Kurban mı oldu *eceli*?

(Zanet, 1998: 13)

İki yamaç arası,

Çukurun da ortası,

Sucaazın gözäl *dadı*,-

Derecik onun *adı*.

(Zanet, 1998: 263)

Yıldız *sarayına*

Yollar pek zor, titsi.

(Baboglu, 2003: 49)

[Ana *sesinden* gökler de ötüyor.]

[Kurban mı oldu *eceli*?]

[İki yamaç arası,

Çukurun da ortası,

Sucağızın güzel *dadı*,-

Derecik onun *adı*.]

[Yıldız *sarayına*

Yollar pek zor, çirkin.]

k ünsüzüyle biten birden çok heceli kelimelerde, Gagavuz Türkçesinde *k* patlayıcı tonsuzları erir ve komşu ünlüyü uzatır, Türkiye Türkçesinde ise *k>ğ* ünsüz değişmesiyle gelir:

Kimin *küçüü* oldu? (Baboglu, 1999: 40) [Kimin *küçüğü* oldu?]

-mAk fiilden isim yapma ekine *k* ünsüzü düşmesiyle gelir:

Bu köpek *salmasından*

Manol amuca uyanmıştı,

Pençereyâ *urmasından*

Birdänbirâ kâr şaşırılmıştı.

(Tanasoglu, 1959: 168)

Her bir... halkın var *duuması*. (Tanasoglu, 2004: 8)

[Her bir... halkın *doğması* var.]

[Bu köpek *havlamasından*

Manol¹² amca uyanmıştı,

Pencereye *vurmasından*

Birdenbire de şaşırılmıştı.]

¹² **Manol**: erkek ismi

Onnar bir türlü bölä soruşun açıklanmasını bulamazdılar. (Tanasoglu, 2004: 16)

[Onlar böyle sorunun *açıklanmasını* bir türlü bulamazdılar.]

Hep onnar büyük rol kulturenin hem incesanatların *ilerlenmesindä* dä oynardılar. (Tanasoglu, 2004: 146)

[Kültürün ve güzel sanatların *ilerlenmesinde* de hep onlar büyük rol oynadılar.]

-cık veya **-ilk** isimden isim yapım ekleri ile biten kelimelere GT'nde *k* ünsüz düşmesiyle, TT'nde *k>ğ* ünsüz değişmesiyle gelir:

İneci sıra kuudum.

(Zanet, 1998: 264)

[*İneciği* sığra kovdum¹³.]

Ne *kötülüü* var benim batümun? (Baboglu, 1999: 10)

[Benim ağabeyimin ne *kötülüğü* var ki?]

Bu belada karıların tırnak kadar *karışıklı* yok. (Baboglu, 1999: 38)

[Bu belada kadınların tırnak kadar *karışıklığı* yok.]

Bu bizim erkeklerin *yufkalı*. (Baboglu, 1999: 41)

[Bu, bizim erkeklerin *zayıflığı*.]

Kim kolhozun *varlımı* yaktı? (Baboglu, 1999: 46)

[Kim kolhozun *varlığını* yaktı?],

Gagavuzların da *yurtluğu* hep öylä (başka halklar gibi), başka türlü olsun da yoktu nasıl. (Tanasoglu, 2004: 158)

[Gagavuzların da *yurtluğu* hep öyle (başka halklar gibi), başka türlü olamazdı.]

Te kurtardım sizi dä bu cendem *fenalından*. (Baboglu, 1991: 72)

[İşte kurtardım sizi de bu cehennem *fenalığından*¹⁴.]

Düz-geniş ünlülü **-ak**, **-ek** ile biten kelimelere gelerek *k* ünsüz düşmesi ve *a* ünlü benzeşmesi sonucu, *ek*, **-A** şekline dönüşür. Kalın sıralı kelimelerde **-aa-**, ince sıralı kelimelerde **-ää-** uzun ünlüsü ortaya çıkar; böylece yardımcı ünlü Teklik 3. şahıs eki

¹³ **sığra kov-**: Köylerde sığırlar köylüler tarafından sırayla kırlara götürülüp otlatılır, her bir köylü ineğini sığra (inek sürüsüne) kovalar (haydar)

¹⁴ **cehennem fenalığı**: Cadı

a veya **ä** ünlüsüne dönüşür (Özkan, 1996: 129). **Valentina Kotenko**'ya göre, burada iki ayrı morfem söz konusudur, çünkü ilk ünlü köke ait, ikinci ünlü iyelik ekinin değişik şeklidir. Türkiye Türkçesinde *k>ğ* ünsüz değişmesi korunur:

Topraamın ana <i>sıcaa</i>	[Toprağımın ana <i>sıcağı</i>
Aylemin tatlı <i>kucaa</i> .	Ailemin tatlı <i>kucağı</i> .]
(Baboglu, 2003: 73)	
Başsız mı büyüyür <i>uşaa</i> ?	[Başsız mı büyüyor <i>çocuğu</i> ?]
(Zanet, 1998: 13)	

Bu çocuk benim öz kızkardeşimin *uşaa*. (Baboglu, 1999: 23)

[Bu çocuk benim öz kız kardeşimin *çocuğu*.]

Erin da *kulaa* varmış. (Baboglu, 1999: 35) [Yerin de *kulağı* varmış.]

Sän ahmakların *ahmaasin*. (Baboglu, 1999: 13)

[Sen ahmakların *ahmağısın*.]

Uşaklarımıza gözäl yaşamak *örnäü* veririz. (Baboglu, 1999: 15)

[Çocuklarımıza güzel yaşam *örneği* veririz.]

b) Ünlüyle biten kelimelere **-sI** eki gelir:

Kendisinin *maşinası*¹⁵ var. (Baboglu, 1999: 8) [Kendisinin *arabası* var.]

Dünnä *bitkisi* yakın (Baboglu, 1999: 45) [Dünya *sonu* yakındır.]

Anası ama sormuş, o kimdir, kim o portalara¹⁶ urarmış gecenin *yarısında*? (Tanasoglu, 2004: 105)

[Anası ama onun kim olduğunu, gecenin *yarısında* kapılara kimin vurduğunu sormuş.]

-sI eki belirsizlik zamirleriyle de kalıplaşmış şekilde kullanılmaktadır:

Kimisindä (sızıntılarda) ama yannış ta haberlär var. (Tanasoglu, 2004: 106)

[*Kimisinde* (kaynakçalarda) ama yanlış haberler de var.]

Neresini kapmaa? (Zanet, 2006: 17) [Nereye koşmak gerekir?]

¹⁵ **maşina**: Araba

¹⁶ **porta**: Kapı

ç) 3. şahıs iyelik ekleriyle (ilgi hali eki hariç) hal ekleri arasına *-n-* yardımcı sesi gelir:

Tutup aar *kafasını*
Geçardı öbür evä,
Bulup bir *rubasını*¹⁷
Bakardı o çez-çevrä...
(Baboglu, 2003: 43)

Da sevindik, ki buluştuk
İlk sevdanın *duumasında*.
(Baboglu, 2003: 47)

[Tutup ağır *kafasını*
Geçerdi öbür eve,
Bulup bir *rubasını*
Bakardı o (ana), çevresine...]

[Ve sevindik ki, buluştuk
İlk sevdanın *doğmasında*.]

Bu eni din insanın yaşamasını, *kültürallığını* da iyileştirir. (Tanasoglu, 2004: 109)

[Bu yeni din insanın yaşamasını, *kültürlüğünü* de iyileştirir.]

Çokluk 1. şahıs çekimi: TT'nde olduğu gibi, GT'nde de ek, **-mİz**'dir.

Çokluk 1. şahıs ekinin kullanılışı:

a) Ünlüyle biten kelimelere TT'nde olduğu gibi, GT'nde de ek doğrudan gelir:

Taa iyi baaşla yalpak bakış,
Da erisin titsi bu kış,
Ani kaç gün hep saurdu,
Aramıza buz kondurdu.
(Zanet, 1998: 46)

Biz yıkılmıştık *ikimiz*
Arpa tepesinä saklı.
(Baboglu, 2003: 46)

Kim kabaatlı, ani yok *kinomuz*?
(Zanet, 1998: 8)

[Daha iyi bağışla yalpak bakış,
Ve erisin bu korkunç kış,
Hangisi kaç gün hep savurdu,
Aramıza buz kondurdu.]

[Biz yıkılmıştık *ikimiz*
Arpa tepesine saklı.]

[Kim kabahatli ki, yok *sinemamız*?]

Çabuk saklan, zerä bizim var bir *çorbacıkamız*¹⁸, gelirsä seni dä iyir,
beni dä. (Baboglu, 1991: 70)

[Çabuk saklan, zira bizim var bir *sahibimiz*, gelirse seni de, beni de yer.]

¹⁷ **ru**a: Elbise

¹⁸ **çorbacı**ka: Sahip bayan

b) Ünsüzle biten kelimelere ek, kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre -I- yardımcı sesi olarak gelir:

Çimana, acı bizim *uşaklarımızı*. (Baboglu, 1999: 47)

[Çimana, bizim *çocuklarımıza* acı!]

Bizim yok *uşaklarımız*, - demişlär, - ol sän bizim! (Baboglu, 1991: 102)

[“Bizim *çocuklarımız* yok, sen bizim ol!” demişler.]

... şindän sora bizim *başlarımız* çeketti acımaa düşünmektän... (Kara Çoban, 1986: 127)

[... şimdiden sonra bizim *başlarımız* düşünmekten acımağa başladı...]

Gagouz *dilimiz* bütün dä osmanlıcaya en yakındır, sansın bir dildir.

(Tanasoglu, 2004: 158)

[Gagavuz *dilimiz* bu gün de Osmanlıcaya en yakın, tek bir dil gibidir.]

Çekin, öküzlerim, uz,

Kısa kaldı *yolumuz*.

(Baboglu, 2003: 35)

Birär damna, birär tenä

Nurlar insin *önümüzä*...

(Baboglu, 2003: 140)

[Çekin, öküzlerim, uz,

Kısa kaldı *yolumuz*.]

[Birer damla, birer tane

Nurlar insin *önümüze*...]

Lääzım *gözümüzü* açalım. (Tanasoglu, 2004: 12)

[*Gözümüzü* lâzım açalım.]

Bazen de şiirlerde, ritim olması için -I yardımcı sesi düşer:

Kim kabaaatlı, ani yok *yollarmız*?

(Zanet, 1998: 9)

Büüsün kasabalarımız,

Anılsın Ay-Bobamız.

(Baboglu, 2003: 139)

[Kim kabahatli ki, yok *yollarımız*?]

Büyüsün *kasabalarımız*,

Anılsın Ay-Bobamız¹⁹.

-ak ile biten kelimelere ek, kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre -I yardımcı sesi olarak gelir. GT’nde *k* ünsüzü düşer ve uzun ünlünün oluşmasına neden olur, TT’nde ise *k*>*ğ* değişimi olur:

¹⁹ **Ay-Boba**: Mihail Çakir, Gagavuz kültürünün aydınlatıcısıdır.

Bizim da orda, mali, *konaamız*
olsun.

(Durbaylo, 1991: 36)

[Bizim da orda, ana anne,
konağımız olsun.]

Çokluk 2. şahıs çekimi: TT'nde de olduğu gibi, GT'nde de ek, **-nIz'**dir.

Çokluk 2. şahıs ekinin kullanılışı:

a) Ünlüyle biten kelimelere, TT'nde olduğu gibi, ek doğrudan gelir:

Açın, açın, çiiidemnär²⁰,
Neçin çok uyudunuz,
Biyaz yorgan altında
Tatlıydı mı *uykunuz?*

(Baboglu, 2003: 30)

[Açın, açın, çiğdemler,
Niçin çok uyudunuz,
Beyaz yorgan altında
Tatlı mıydı *uykunuz?*]

-Te oldu *görüşmeniz* da. (Kara Çoban, 1986: 62)

[-İşte, *görüşmeniz* de oldu.]

b) Ünsüzle biten kelimelere ek, GT'nde de, TT'nde olduğu gibi, kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre *-I* yardımcı sesi olarak gelir:

Bän isteerim sizin *kızınızı* kendimä karı. (Kara Çoban, 1986: 63)

[Ben sizin *kızınızı* kendime karı istiyorum.]

Sizin te bu *küpçezleriniz* de-hepsi pek interesli²¹. (Kara Çoban, 1986: 82)

[İşte sizin bu *küpleriniz* de-hepsi, pek ilginç.]

Çokluk 3. şahıs çekimi: GT'nde de, TT'nde olduğu gibi, Çokluk 3. şahıs iyelik ekinin şekli **-IArI'**dir.

Çokluk 3. şahıs ekinin kullanılışı:

a) Ünlüyle veya ünsüzle biten kelimelere ek doğrudan gelir:

Topraam, sän benzärdin
Bobamın çatlak *auçlarına*.
(Baboglu, 2003: 37)

Anaları hem *bobaları*
Yolun üstünä çıktılar.

(Durbaylo, 1991: 160)

[Toprağım, sen benzerdin
Babamın çatlak *avuçlarına*.]

[*Anaları* hem *babaları*
Yolun üstüne çıktılar.]

²⁰ **çiiidem:** Kardelen

²¹ **interesli:** İlginç

İki duvar salt dayanmış,
Yanmış evin *direkleri* dä,
Hem hepsi jandarlar yanmış,
Kömür olmuş *kemikleri* dä.

(Tanasoglu, 1959: 171)

[İki duvar salt dayanmış,
Evin *direkleri* de yanmış,
Jandarmaların hepsi yanmış,
Kemikleri de kömür olmuş.]

Print Balıkkaş pay almışmış Bizansın iç *düyüşlerindä*. (Tanasoglu, 2004: 115)

[Prens Balıkkaş, Bizans'ın iç *dövüşlerinde* pay almışmış.]

Denizciler-flota *askercileri*. (Tanasoglu, 2004: 143)

[Denizciler-bahriye *askerleri*.]

Onnarın *gemileri* iyi silahlıydılar. (Tanasoglu, 2004: 143)

[Onların *gemileri* iyi silahlıydılar.]

b) *-lArI* iyelik eki, **m** veya **n** ünsüzleriyle biten isimlere gelince, benzeşme yoluyla *-nArI* şeklini alır:

Anadoludaki Osmanlı türklär 1353-tä Balkannar toprağına şansora ayağını seftä koymuştular, Bosforun *yakınnarında* bir köşeyä. (Tanasoglu, 2004: 123)

[Anadolu'daki Osmanlı Türkleri, 1353'te Balkanlara, Boğaziçi *yakınlarına*, artık ayak basmışlardı.]

İyelik çekim ekinden sonra, ünlüyle başlayan bir çekim eki geldiğinde, ekin son ünlüsü GT'nde düşmektedir:

Kim azbuçuk biler
Yazmak *zanaatlarını*,
Ona bilsin düşer
Tatlı *acılarını*.
Zeetli, ama çeker
Dürter *kanatlarını*.
(Baboglu, 2003: 27)
Gençlik *maanilerinin* sesi.
(Baboglu, 2003: 64)

[Kim az buçuk biliyor
Yazma *sanatlarını*,
Onun bilmesi gerek
Tatlı *acılarını*.
Eziyetli, ama çekiyor
Çırpıyor *kanatlarını*.]
[Gençlik *manilerinin* sesi.]

İyelik eklerinin işlevleri:

- İsmi karşıladığı varlığın kime veya neye ait olduğunu gösterir (Özkan, 1996: 129):

Saalum için, ilham için
sade sendän tatlı bir laf
bekleirim.

(Baboglu, 2003: 143)

O bir sıcak orak *günüydü*.

(Baboglu, 2003: 46)

[*Sağlığım* için, ilham için
sadece senden tatlı bir laf
bekliyorum.]

[O bir sıcak temmuz *günüydü*.]

Korkudan insanın *üräü* sarstı. (Baboglu, 1999: 45)

[Korkudan insanın *yüreği* titredi.]

Bütün dolaya en büyük kolhozun *baştıysın*. (Baboglu, 1999: 16)

[Tüm çevre için en büyük kolhozun *baştıysın*.]

- *Kendi* dönüşlülük zamiriyle şahsın kendisine aitliği ifade eder:

Her bir halkın da kendi *istoriası* var. (Tanasoglu, 2004: 7)

[Her bir halkın da kendi *tarihi* var.]

Bu içerdä hepsi yabancılıktan getirmä, bişeycik yok kendi
memleketindän. (Baboglu, 1999: 16)

[Bu içerde hepsi gurbetten getirme, hiçbir şey yok kendi *memleketinden*.]

- Birleşik kelimeler oluşturur:

Bolgarianın *Poyraz-Duğusunda*. (Tanasoglu, 2004: 106)

[Bulgaristan'ın *kuzeydoğusunda*.]

Böylä adamnarını, böylä dä oluşları halk unutmamış, legendalarında, gelän
evlatboylarına annadêr. (Tanasoglu, 2004: 107)

[Böyle adamlarını, böyle de olayları halk unutmamış; efsanelerinde,
sonraki *kuşaklara* anlatıyor.]

İyelik eklerinin cümlede kullanılışı:

- İkilemelerde:

Onun da ardında *anası-bobası*. (Baboglu, 1999: 28)

[Onun da ardında *anası-babası* (geliyor).]

Gecesi-gündüzü bekleycez seni geläsin. (Baboglu, 1999: 25)

[*Gecesi-gündüzü* senin geleceğini bekleyeceğiz.]

- İsim kelime gruplarında:

Bolnitada insannar *aaz dolusu* lafederlär. (Baboglu, 1999: 47)

[Hastanede insanlar *ağz dolusu* laf ediyorlar.]

Gelin *can sıkıntısından* kendisinä er bulamêêr. (Zanet, 2006: 6)

[Gelin *can sıkıntısından* kendisine yer bulamıyor.]

2.2.2. İyelik Eklerinde Yığılma

Ek yığılması, ET'den beri görülen bir dil özelliğidir. TT'nde olduğu gibi GT'nde de ünsüzle biten kelimelere gelen *-I* Teklik 3. şahıs iyelik ekinden sonra bu ekin fonksiyonu unutulmuş ünlüyle biten kelimeye gelen *-sI* Teklik 3. şahıs iyelik eki getirilmektedir (Özkan, 1996: 130):

Çatıyı *boynusuna* asêr.

(Durbaylo, 1991: 82)

[Kısa urgan *boynuna* asıyor.]

Sade *birisi* kurtuldu.

(Durbaylo, 1991: 160)

[Sade *biri* kurtuldu.]

Angı *birisinä* Çadırdan imeelik etiştirecän, ma mamu? (Zanet, 2006: 11)

[Hangi *birine* Çadırdan²² yiyecek yetiştireceksin, anne?]

Hep kelimesine getirilen *-sI* eki kalıplaşmış görünmektedir: *hep-si-ci-i* örneğinde *-sI* ekinden sonra *-cIk* yapım eki arkasından yeniden *-I* Teklik 3. şahıs eki gelmektedir:

Bu dünnaya geldiysäk

Çok yollar var geçelim,

Hepsicii ölä onnar,

Herşeyin bir sonu var...

(Baboglu, 2003: 47)

[Bu dünyaya geldiysäk

Geçecek çok yol var

Hepsiciği öyle onlar,

Her şeyin bir sonu var...]

Açan enserlär *hepsicii* kazıktan çıkarılmışlar, Zaatlının sırtından sansın bir bayır inmiş. (Kara Çoban, 1986: 18)

[Çivilerinin hepsi kazıktan çıkarıldığı zaman, Zaatlı'nın²³ sırtından sanki bir yük inmiş.]

²² **çadır**: Yemek dağıtılan çadır

²³ **Zaatlı**: Soy isim

Hepsi kelimesinde 3. teklik şahıs iyelik çekiminin üzerine Çokluk 1. ve 2. şahıs ekleri getirilebilmektedir: *hepsimiz, hepsiniz*.

Kâr *hepsimiz* şaştık. (Kara Çoban, 1986: 66) [Hatta *hepsimiz* şaştık.]

GT’nde Prof. D.Tanasoglu *hepsi* kelimesini *hepsi* olarak yazılışını kabul etmektedir:

Hepisi bilmäğä istärdi kimmiş bu halk. (Tanasoglu, 2004: 16)

[Bu halkın kim olduğunu *hepsi* bilmek isterdi.]

2.3. Hal ekleri (Adlıkların hallanması)

Hal ekleri isimleri, kelime grupları ve cümle içinde diğer kelimelerle münasebete geçiren eklerdir. Gagavuz Türkçesi’nde isimlerin diğer kelimelerle girdikleri münasebetlere göre taşıdıkları haller şunlardır:

2.3.1. Yalın Hali (Temel hali)

Yalın hali, “ismin, karşıladığı varlık ve kendine tabi olan isim dışında hiç bir ilgi ifade etmeyen halidir. İsmi başka bir kelimeye bağlı olmayan teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın halleridir”. Yalın hali eksizdir (Özkan, 1996: 121):

Şindiki *türk senseleleri* bir büyük eski *Oğuz-türk senselesidir*. (Tanasoglu, 2004: 7)

[Şimdiki *Türk silsileleri* bir büyük eski *Oğuz-Türk silsilesidir*.]

Yalan *uydurmalar* ayın-açık koyulurmuş. (Tanasoglu, 2004: 12)

[Yalan *uydurmalar* apaçık (ortaya) koyulurmuş.]

Hiç *kimsey* bir laf harcamamışlar polkovnii kurtarma. (Baboglu, 1999: 40)

[Hiç *kimse* albayı kurtarmak için bir laf bile harcamamış.]

Bak, kızkardaşçım, ortalık bulaşık, olur *hepsimiz* çekelim²⁴. (Baboglu, 1999: 41)

[Bak, kız kardeşçiğim, ortalık karışık, *hepimiz* (cezamızı) çekeriz.]

Nekadar *gözüm* açık

[*Gözüm* açık olduğu sürece

²⁴ çek-: Yaptığının cezasını çekmek

Yok bana başka *rahatlık*.

(Baboglu, 2003: 78)

Bana daha *rahatlık* yok.]

İsimler *gibi*, *kadar*, *için* son çekim edatlarına, yalın halde bağlanır:

Pitalar sıcak tatlı

Kaba *sünker gibi*.

(Baboglu, 2003:141)

[Çörekler sıcak tatlı

Kabarık *sünger gibi*.]

Hıyar gibi sörpeşmiş suratı,

Çimçirik gibi bakışı.

(Zanet, 1998: 22)

[*Salatalık gibi* kırışmış suratı,

Şimşek gibi bakışı.]

Bän *bir örnek gibi*, deerim, angı çocuk evlenmää ister, o ilkin bulêr kendinä bir dünürcü. (Baboglu, 1999: 25)

[Ben, *bir örnek gibi*, diyorum ki, hangi çocuk evlenmek istiyor, o önce kendine bir dünürcü buluyor.]

Cansız kuru *butuk gibiysin*. (Baboglu, 1999: 15)

[Cansız kuru *kütük gibisin*.]

Sän avda, bän da dört gündür sıravardır *pupuk gibi* tın başına evdä duvarları bekleerim. (Baboglu, 1999: 21)

[Sen avda, ben de dört gündür sıra vardı *puhu kuşu gibi* tek başıma evde duvarları bekliyorum.]

Bu belada karıların *tırnak kadar* karışıklı yok. (Baboglu, 1999: 38)

[Bu belada bayanların *tırnak kadar* karışıklığı yok.]

Kim sendän başka bilirdi benim *dostluum için*? (Baboglu, 1999: 36)

[Benim *dostluğumun hakkında* senin dışında kim bilirdi?]

Para da *harçlık için* verecäm. (Baboglu, 1999: 41)

[*Harçlık için* para da vereceğim.]

Oolumuz için yap bir eni adım. (Baboglu, 1999: 15)

[*Oğlumuz için* yeni bir adım yap.]

Burada laf gitmeer piliçlerä *em için*. (Baboglu, 1999: 14)

[Burada civcivlere *em* söz konusu değildir.]

Ne *iş için* laf gider? (Baboglu, 1999: 35)

[Hangi *iş hakkında* konuşuluyor?]

Kim sendän başka bilirdi benim *dostluum için*? (Baboglu, 1999: 36)

[Benim *dostluğum hakkında* senin dışında kim bilirdi?]

Yalın halinin işlevleri:

- Kendisinden sonra gelen bir fiil şeklini veya olanı gösterir (Özkan, 2006: 485):

Halklar göktän akmaz... (Tanasoglu, 2004: 13)

[*Halklar* gökten akmaz...]

Hiç *kimsey* bir laf harcamamışlar polkovnii kurtarma. (Baboglu, 1999: 40)

[Hiç *kimse* albayı kurtarmak için bir laf bile harcamamış.]

- İsmi söz diziminde kendisinden sonra gelen bir ismi niteler:

Çatlamış *toprak* fırın...

(Zanet, 1998: 178)

[Çatlamış *toprak* fırın...]

Yalın halinin cümledeki görevleri:

- Özne olarak:

Yaamur geçti, saklandı,
Gürültü aralandı.

(Baboglu, 2003: 33)

[*Yağmur* geçti, saklandı,
Gürültü aralandı (azaldı).]

Dalgalatsın *lüzgar* onu.

(Zanet, 1998: 3)

[Dalgalandırısın *rüzgâr* onu.]

Kaçarsın mı ecelindän,
Açan aalêêr bu sesindän
Kara *toprak*, aydın *göklär*,
Sevda başçasında *güllär*?

(Zanet, 1998: 84)

[Kara *toprak*, aydın *gökler*,
Sevda bahçesinde *güller*
Bu sesinden ağladığı zaman
Kaçar mısın ecelinden?]

Şindiki *türk senseleleri* bir büyük eski Oğuz-türk senselesidir. (Tanasoglu, 2004: 7)

[Şimdiki *Türk silsileleri* bir büyük eski Oğuz-Türk ailesidir.]

- Sıfat olarak:

Kim bu *altın* derili,

[Kim bu *altın* derili,

Dolaşêr kümesleri?

(Zanet, 1998: 258)

Gagavuz halkım, hep sendä aklım. (Baboglu, 2003: 10)

[*Gagavuz* halkım, hep sende aklım.]

Dolaşıyor kümesleri?]

• Zarf olarak:

Altın şafklı bu dallarda

Oynêêr, oynêêr *sedef gibi*...

Güneş gibi tez saklanêr.

(Zanet, 1998:194)

Oguz gölgeleri çıkardılar ordan *avşam-avşam*. (Baboglu, 2003: 65)

[Oğuzların gölgeleri oradan *akşam-akşam* çıkarlardı.]

[Bu altın ışıklı dallarda

Oynuyor, oynuyor *sedef gibi*...

Güneş gibi tez saklanıyor.]

• Yüklem ismi (yüklem grubuna girer):

Gün orda *harman gibi*.

(Baboglu, 2003: 6)

Tä genä kurak

Bän da *aaç-susuz*.

(Baboglu, 2003: 11)

Sofranda *bir mum olaydım*

Sana hep *şafk bän edeydim*.

(Baboglu, 2003: 40)

Gemi-*ömür*, deniz-*dünnä*...

(Baboglu, 2003: 140)

Sän *sevdamsın*, sän *acım*,

Dededän kalan dilim.

(Zanet, 1998: 215)

Dostlarım *dostlarım gibi*,

Brakıp uşaklar gitti.

(Zanet, 1998: 127)

Analar hepsi *acıgandılar*. (Baboglu, 1999: 7)

[Anaların hepsi *acıyandılar*.]

Bu da pak *bobası gibi*. (Baboglu, 1999: 13) [Bu da pak *babası gibi*.]

[Gün orada *harman gibi*.]

[İşte, yine kurak

Ben de *aaç-susuz*.]

[Sofranda *bir mum olsaydım*

Sana hep *ışık ben verseydim*.]

[Gemi, *ömür*; deniz, *dünyadır*...]

[Dededen kalan dilim,

Sen *sevdamsın*, sen *acımsın*.]

[Dostlarım, *dostlarım gibi*,

Çocuklar bırakıp gitti.]

- İsim kelime gruplarında kullanılır:

Bizim esapsız *can acımamız* onu haylaz üüreder. (Baboglu, 1999: 8)

[Bizim hesapsız *can acımamız*, onu haylaz öğretiyor.]

2.3.2. İlgi Hali (Saabilik hali)

İsmi isme, bazen ismi fiile, bazen de ismi son çekim edatlarına bağlayan haldir. İlgi halinde bulunan isim kendinden sonra gelen bir isme tabi olduğunu gösterir. Bu halin eki GT'nde *-In*'dir²⁵, TT'nde ise, *-In/-nIn*'dir. (Özkan, 1996: 121; Özkan, 2006: 259). Ekli durumda ek belirlilik işlevini, eksiz durumda da belirsizlik işlevini taşır:

Taa ii beni alsınar o Afganistana *Pantinin* erinä. (Baboglu, 1999: 15)

[Afganistan'a *Panti'nin*²⁶ yerine daha iyi beni alsınlar.]

Panti düşmâz o *ateşin* içinä. (Baboglu, 1999: 13)

[Panti o *ateşin* içine düşmez.]

Eksiz İlgi hali örnekleri:

Üç gün taman *düün* şennikleri uzanırdılar. (Baboglu, 1999: 30)

[*Düğün* şenlikleri, tam üç gün uzanırdı.]

Kim neredä *askerlik* sekretleri için yaydı aazını da... te şindi! (Baboglu, 1999: 38)

[Kim (bilir) nerede *askerlik* sırları hakkında ağzını yaydı ve... işte şimdi!]

Açan geçärdik barabar

Dünnä dolardı *kuş* sesi.

(Zanet, 1998: 207)

O penceredä, *settä*²⁷,

Yufka *bir mum* yalını.

(Zanet, 1998: 208)

Sän - sancım, Ana dilim.

Toprak üzündä erin.

[Beraber geçtiğimiz zaman,

Dünya *kuş* sesi doluyordu.]

[O pencere kenarında,

Zayıf *bir mum* alevi.]

[Sen, sancım, Ana dilimsin.

Toprak yüzünde yerin.]

²⁵ GT'nde İlgi halinin ek değişikliği aşağıda verilmektedir.

²⁶ **Panti**: Erkek ismi

²⁷ **pençere seti**: Pencere kenarı

(Zanet, 1998: 215)		
Peydalandı <i>ev</i> saabi, İçeri teklif etti...		[Peyda oldu <i>ev</i> sahibi, İçeri teklif etti...]
(Zanet, 1998: 223)		

Eksiz İlgi hali, GT'nde bazı kalıplaşmış özel isimlerde de kullanılır:

(Zanet, 1998: 221)		
Pazara karşı, gecä, Salt <i>Saman Yolu</i> göktä Başladı peydalanmaa.		[Pazara karşı, gece, Salt <i>Samanyolu</i> gökte Peyda olmaya başladı.]
(Zanet, 1998: 221)		

Hal ekinin kullanılışı:

a) Ünsüzle biten kelimelere hem TT'nde (Özkan, 2006: 529), hem GT'nde *-In* eki gelir:

(Baboglu, 2003: 73)		
Benim al güllü başçäm Şen ömrümü düzän <i>Topraamin</i> ana sıcaa <i>Aylemin</i> tatlı kucaa.		[Benim al güllü bahçem Şen ömrümü düzen <i>Toprağımın</i> ana sıcağı <i>Ailemin</i> tatlı kucağı.]
(Zanet, 1998: 30)		

Sän *ahmakların* ahmaasın. (Baboglu, 1999: 13)

[Sen *ahmakların* ahmağısın.]

Te nasıl hepsi belalar birdän yıkılêrlar *adamın* başına. (Baboglu, 1999: 41)

[İşte böyle bütün belalar birden yıkılıyorlar *adamın* başına.]

Allahın yardımınnan kurtulacez, mamu²⁸... (Zanet, 2006: 21)

[*Allah'ın* yardımıyla kurtulacağız, anne...]

b) Ünlüyle biten kelimelere ek, GT'de *-n-* yardımcı sesi²⁹ olarak gelir, TT'de ise

²⁸ **mamu:** Anne

²⁹ TT'nde olan *yardımcı sesi* terimi, GT'nde *interfix* terimiyle karşılanır.

ek *-nIn* olur (Özkan, 2006: 529):

*Sevda**nIn*** olmaz sonu. (Zanet, 1998: 30) [*Sevda**nIn*** sonu olmaz.]

*Kendis**inin*** maşinası var. (Baboglu, 1999: 8) [*Kendis**inin*** arabası var.]

1421 yılında bir *avlanma**nIn*** sonunda I. Mehmet sultan raametli oldu.
(Tanasoglu, 2004: 131)

[1421 yılında bir *avlanma**nIn*** sonunda I. Mehmet sultan rahmetli oldu.]

Tezdâ *kontora**nIn*** uurunda durdu avtobus. (Kara Çoban, 2003: 102)

[Çok geçmedi, *iş yer**inin*** karşısında bir otobüs durdu.]

3. şahıs iyelik ekine gelerek aynı durumu gözetlemekteyiz:

Herbir insan *toplumun**un***, halkın var duuması. (Tanasoglu, 2004: 8)

[Her bir insan *toplumun**un***, halkın kökeni var.]

Gagavuzların *istorias**ının*** ucunu bulamazdılar. (Tanasoglu, 2004: 12)

[Gagavuzların *tarih**inin*** başlangıcını bulamazdılar.]

c) **k** ünsüzüyle biten birden çok heceli kelimelerde **k** patlayıcı tonsuzları erir ve komşu *-I-* ünlüsünü uzatır. Türkiye Türkçesinde ek, **k**>**ğ** ünsüz değişmesiyle gelir:

Üüsek göktän tek ayozum

Konêr *yast**un*** korafına.

(Zanet, 1998: 131)

Şu baa *çotu**un*** altında, mari kız,

Gülgülü³⁰ üzüm var.

(Tanasoglu, 1959: 83)

[Yüksek gökten tek meleşim

Konuyor *yast**ığın*** gergefine.]

Şu bağ *çotu**ğın*** altında, mari³¹ kız,

Pembe üzüm var.

-ak veya **-ek** ile biten kelimelere ek, son ünsüz düşmesi ve ünlü benzeşmesi sonucu *-an/-än* olur (Özkan, 1996: 121). Gagauz Türkçesinin gramerine **-an/-än** bir ilgi hali eki alınmadı daha. Türkiye Türkçesinde **k**>**ğ** ünsüz değişmesiyle gelir:

*Topra**an*** kurulma günündän

Akêr insan mürürü.

(Zanet, 1998: 24)

Yaşamaya kuvet verer

Ana *topra**an*** çöşmeleri.

[*Topra**ğın*** kuruluş gününden beri

Akıyor insan nesilleri.]

[Ana *topra**ğın*** kaynakları

Yaşamaya kuvvet veriyor.]

³⁰ **gülgülü**: Pembe

³¹ **mari**: Bir bayana hitap şekli

(Zanet, 1998: 3) |

İslää *ürään* var senin. (Kara Çoban, 1986: 130) [Sen iyi kalplisin.]

-**İk** veya -**cİk** ekleriyle biten kelimelere geldiğinde GT’nde ekin *k* ünsüzü düşer ve görüntü olarak uzun ünlüyle karıştırılabilir, Türkiye Türkçesinde *k>ğ* ünsüz değişmesiyle gelir:

Sülüün kabı var.

(Zanet, 1998: 49)

Gagauzluun yolunda

Mumnar yansın şamdalda...

(Baboglu, 2003: 139)

[*Sülüğün* kabuğu var.]

[*Gagavuzluğun* yolunda

Mumlar yansın şamdanda...]

Bir alay iilik bir-iki *kötülüün* yanında görünmeerlär. (Baboglu, 1999: 37)

[Birçok iyilik bir-iki *kötülüğün* yanında görünmüyorlar.]

... koftacı³² altında... (Kara Çoban, 1986: 103) [... *hırkanın* altında...]

n ünsüzüyle biten kelime kök ve gövdesine gelen -*İk* isimden isim eki kelime kök ve gövdesinde bulunan *n* ünsüzüyle benzeşir. GT’nde kurallaşmış bir ünsüz benzeşmesidir:

Ama *acızgannın* da ölçüsü var. (Baboglu, 1999: 7)

[Ama *acımantın* da ölçüsü var.]

(acızgannın < acız - gan - lı(k) - in

i.k. i.i.y.e. i.i.y.e. h.e.)

Zamirler de İlgi hali çekimini alır: *benim, onun, sizin, onların; kendisinin, kimin, herkezin, angısının* vs:

Kimin küçüü oldu? *Benim* kızıkardeşimin oldu küçüü. (Baboglu, 1999: 40)

[*Kimin* çocuğu oldu? *Benim* kız kardeşimin oldu.]

Ne *senin* var üzün taa da lafetmää mi? (Baboglu, 1999: 40)

[*Senin* konuşacak üzün mü var daha?]

Onun evceezi yıkılêr. (Baboglu, 1999: 41) [*Onun* evceğizi yıkılıyor.]

Ev saabi düşer kessin içerdekilerinä (pidedän) kendi payını hem onunnan da bilä *herkezin* kısmetini. (Baboglu, 1999: 44)

³² **kofta**: Hırka

[Ev sahibinin içerde olanlara (pideden) hem kendi payını hem de *herkesin* kısmetini kesmesi gerek.]

İsimler *için, ile* son çekim edatlarına, ilgi halinde bağlanır:

Saa olasin, guguşuuum, çok gözâl *hatırların için*. (Baboglu, 1999: 22)

[Çok güzel *hatırların için* sağ olasin, güvercinim.]

Bän eski dostluu brakmam *senin o nazların için*. (Baboglu, 1999: 21)

[Ben *senin o nazların için* eski dostluğu bırakmam.]

İlgi hali, zamirleri *gibi, için, kadar, ile* son çekim edatlarına bağlar:

Kimin için yazamadım

Eni sözlär tefterimä.

(Zanet, 1998: 123)

[*Kimin için* yazamadım

Yeni sözler defterime.]

Kaçını o *senin gibi* ahmakları oradan ölü getirerlär? (Baboglu, 1999: 13)

[Kaçını o *senin gibi* ahmakları oradan ölü getiriyorlar?]

Bän *senin için* savaşacam saa kalmaa. (Baboglu, 1999: 13)

[Ben *senin için* sağa kalmaya çalışacağım.]

Biz ölä islää yaşêêrız *seninnän*, ani bizi ya ölüm, ya da insannar ayıracêk.

(Kara Çoban, 1986: 113)

[Biz *seninle* o kadar iyi yaşıyoruz ki, bizi ancak ölüm ya da insanlar ayıracak.]

Bazen, GT’nde kullanılan *için* edatı, TT’nde “*hakkında*” anlamını karşılar:

Bän mamuya da söledim *senin için*. (Baboglu, 1999: 24)

[Ben *senin hakkında* anneme de anlattım.]

Biz bundan başka da işlär bileriz *onun için*. (Baboglu, 1999: 40)

[Biz *onun hakkında* bundan başka işler de bileriz.]

Zamirler *ile* edatına ilgi şekliyle bağlanır. **m** veya **n** ile biten kelime gövdelerine edat, *l>n* ünsüz değişmesiyle gelir, Türkiye Türkçesinde ama edatta böyle bir değişiklik görülmemektedir (*Bkz.:* Vasıta hali):

Ne yaptı ömürüm *benimnün*?

Nerelerä soktu başımı?

(Zanet, 1998: 130)

Halk kableder onu, ne kazandı,

[Ne yaptı ömrüm *benimle*?

Nerelere soktu başımı?]

[Halk ne kazandıysa, onu kabul ediyor,

<p><i>Bununnan</i> binnän yıl yaşêêr. (Zanet, 1998: 80)</p> <p>Başlêêr <i>sizinnün</i> oynamaa. (Zanet, 1998: 174)</p> <p>Bän <i>onunnan</i> lâázım tez lafedeyim. (Baboglu, 1999: 40)</p> <p>[Benim <i>onunla</i> çabuk konuşmam gerek.]</p> <p>Biz <i>onunnan</i> uymêêrız. (Baboglu, 1999: 15) [Biz <i>onunla</i> uymuyoruz.]</p> <p>Hadi otur sän da <i>bizimnün</i>. (Baboglu, 1999: 22)</p> <p>[Hadi otur sen de <i>bizimle</i>.]</p> <p><i>Kiminnün</i> bana düşecek elleşmäâ? (Kara Çoban, 1986: 117)</p> <p>[Ben <i>kiminle</i> el sıkışacağıım?]</p>	<p><i>Bununla</i> binlerce yıl yaşıyor.]</p> <p>[Başlıyor <i>sizinle</i> oynamaya.]</p>
--	---

İlgi halinin işlevleri:

- İsimleri kendisinden sonraki iyelik ekli bir isme sahiplik, aitlik ilgisi ile bağlar:

<p>Pervazlar uz çekili³³ - <i>Gelinin</i> iyi elleri. (Zanet, 1998: 221)</p>	<p>[Pervazlar düz yapılı - <i>Gelinin</i> iyi elleri.]</p>
---	--

Kocanın işlerinä burnucuunu sokma. (Baboglu, 1999: 17)

[*Kocanın işlerine* buruncuğunu sokma.]

Te nasıl hepsi belalar birdän yıkılêrlar *adamın başına*. (Baboglu, 1999: 41)

[İşte böyle bütün belalar *adamın başına* birden yıkılıyorlar.]

- Zamirleri kendisinden sonraki iyelik ekli bir isme sahiplik, aitlik ilgisi ile bağlar:

Dokunma *benim* canıma hem duygularıma. (Baboglu, 1999: 15)

[*Benim* canıma ve duygularıma dokunma.]

Evlensin o *benim* kızkardeşıma. (Baboglu, 1999: 41)

[O, *benim* kız kardeşime evlensin.]

Senin o işçilerin istämeerlär beni seslemäâ. (Baboglu, 1999: 16)

³³ **pervaz çek-**: Pervaz yapmak

[*Senin* o işçilerin beni dinlemek istemiyor.]

- İsimleri ve zamirleri *ol-* yardımcı fiiline bağladığı zaman aslında eksiltili bir yapı söz konusudur. İyelik ekli isim unsuru kullanımdan düşmüştür.

Tudorka mari, Gözâl Tudorka! Gelsäna, mari, <i>Benim</i> olasin. (Durbaylo, 1991: 70)	[Tudorka mari, Güzel Tudorka! Gelsene, mari, <i>Benim</i> olasin.]
---	---

İlgi halinin cümledeki görevleri:

- İsim tamlamasının tamlayanı olarak:

<i>Dut</i> aacı salt eşerer... (Zanet, 1998: 178)	[<i>Dut</i> ağcı salt yeşeriyor...]
<i>Simanın</i> nişanı. (Zanet, 1998: 208)	[<i>Yüzün</i> nişanı.]
<i>Komşu</i> başçasında var armut. (Zanet, 1998: 234)	[<i>Komşunun</i> bahçesinde armut var.]

Üç gün, üç gecä dinmemiş *çoban* yaamuru. (Baboglu, 1991: 51)

[Üç gün, üç gece *çoban* yağmuru yağmış.]

Dünneyin bir büyük küüyü. (Zanet, 1998: 217)

[*Dünyanın* bir büyük köyü.]

...Neredä *şeytan anası* geceleer. (Baboglu, 1999: 12)

[...Nerede *şeytan anası* geceliyor.]

Annêrsın, ani burada *can pazarı* gider. (Baboglu, 1999: 19)

[Anlıyorsun ki, burada *can pazarı* gidiyor.]

Bıcılar gitti gölä, Üürenmää deyni üz mää. Mamu-kaz bakêr geeri: Saklanmış <i>oolun biri</i> . (Zanet, 1998: 254)	[Küçük kazlar gitti göle, Yüzme öğrenmek için. Ana kaz bakıyor geri: Saklanmış <i>oğulun biri</i> .]
---	---

Açan dama girdik, *öküzlerin birisi* yok! (Zanet, 2006: 17)

[Dama girdiğimiz zaman, *öküzlerin birisi* yok!]

- Edat grubunun isim kısmı olarak:

Sän da ol *benim gibi*. (Baboglu, 1999: 14) [Sen de *benim gibi* ol.]
 Biri deyärdi: “Sän sevdam! | [Biri deseydi: “Sen sevdam!
Senin için bu yaşamam!”] *Senin için* bu yaşamam!”]
 (Zanet, 1998: 28)

Kaçını o *senin gibi* ahmakları oradan ölü getirerler? (Baboglu, 1999: 13)

[Kaçını o *senin gibi* ahmakları oradan ölü getiriyorlar?]

Neçin gelin Kati *seninnün* okadar üfkeli lafetti? (Baboglu, 1999: 10)

[Niçin gelin Kati *seninle* o kadar öfkeli laf etti?]

Kiminnün? (Baboglu, 1999: 41) [*Kiminle?*]

- Yükleme ismi olarak:

İstärsäm - o gezi putövkası³⁴ *senin olur*. (Baboglu, 1999: 17)

[İstersem, o gezi için tedavi belgesi *senin olur*.]

Bizim yok uşaklarımız,- demişler,- *ol sän bizim!* (Baboglu, 1991: 102)

[“Bizim çocuklarımız yok, sen *bizim ol!*” demişler.]

- GT’nde, TT’nde olmayan isim tamlaması bulunmaktadır: *belirsizlik zamiri+isim*, TT’nde ise bu yapı, *isim (İlgi h.)+belirsizlik zamiri*” şeklinde kullanılmaktadır:

Hepisini bu *tradişaları* gagouzlar sora Basarabiaya da getirdiler.
 (Tanasoglu, 2004: 159)

[Gagavuzlar, bu *geleneklerin hepsini* sonra Basarabya’ya da getirdiler.]

Osmanlı rejimindän *hepsi hristiyan vatandaşları*-senseleler ilerlenmiş
 milli kulturalarınnan çıktılar. (Tanasoglu, 2004: 150)

[Osmanlı rejiminden, *Hristiyan vatandaşlarının hepsi* ilerlemiş milli
 kültürleriyle çıktılar.]

- Aslında Türkçede iki hal eki üst üste gelmemektedir. Ancak GT’nde *ilgi halindeki* zamirlerden sonra, *eşitlik hali* ekinin geldiği de görülmektedir (Bkz.: Eşitlik Hali).

Kutlêêrıız yaşını

[Kutluyoruz yaşını

³⁴ **putövkä**: Tedavi belgesi

Bizimcä, eskiycä.
(Baboglu, 2003: 7)

Eski zamanlarda *kutladığımız gibi*.]

2.3.3. Yaklaşma Hali (Doorudak halı)

Yaklaşma hali, “ismin gösterdiği hareketin yönünün kendine doğru olduğunu bildiren fiillere ilgi kurduğu haldir. Bu hal her zaman eklidir” (Özkan, 1996: 122).

GT’nde ek -A, yani -a/-ä’dir:

Kıyıldılar, harcandılar,
Erä, toza karıştılar.
(Baboglu, 2003: 152)

[Kıyıldılar, harcandılar,
Yere, toza karıştılar.]

İstardım sorayım *sana*:
Angı yıldız *bizä* baktıydı?
(Baboglu, 2003: 29)

[Sormak isterdim *sana*:
Hangi yıldız *bize* bakmıştı?]

Çitennerä koy ceviz.
(Zanet, 1998: 253)

[*Çitenlere* koy ceviz.]

Hal ekinin kullanılışı:

a) Ünsüzle biten kelimelere ek doğrudan gelir:

Al *elinä* bayraa.
(Zanet, 1998: 13)

[Al *eline* bayrağı.]

Uzun ömür *Canabinä*
Dua ederim bu gündä...
(Zanet, 1998: 110)

[Uzun ömür *cenabına*
Dua ederim bu günde...]

Masala oturardılar (masal anlatmak için) [*Masala* oturuyorlardı.]

b) Ünlüyle biten kelimelere -y- yardımcı sesi alarak gelir:

Dilenciyä verilän para.
(Zanet, 1998: 6)

[*Dilenciye* verilen para.]

Eni gün *dünneyä* gelir.
(Zanet, 1998: 18)

[Yeni gün *dünyaya* geliyor.]

Bän-*saaya*, kismet-sola,
Yolumda sade bela.

[Ben-*sağa*, kismet-sola,
Yolumda sadece beladır.]

(Baboglu, 2003: 35)

Bereket devletä hem *çiftçiü* pay edilärdi. (Tanasoglu, 2004: 145)

[Bereket devlete ve *çiftçiye* pay edilirdi.]

Bazen hal eki düşer, sadece yardımcı ses -y- kalır:

Dönerim pak pırıldak

[Pırıldak gibi dönüyorum

Ba *oray*, ba ötää, ba geeri.

Bir *oraya*, bir öte, bir geri.]

(Zanet, 1998: 122)

Tırtıl *oray* yaklaştı.

[Tırtıl *oraya* yaklaştı.]

(Zanet, 1998: 259)

Yanka, Yanka, gel *buray*...

[Yanka, Yanka³⁵, gel *buraya*...]

(Zanet, 1998: 261)

Bu çeşit örnekler çok seyrek bulunur. Zaten olsa bile, ancak halk edebiyatı ürünlerinde (Gagavuzca edebi dil seviyesine daha gelmediği zaman ve gramer kuralları daha kabul edilmediği zaman) ve ritim olması için şiirlerde bulabiliriz. Yukarıdaki örneklere rastlamamızın bir sebebi daha var: Gagauzca, nasıl konuşulan, öyle de yazılan bir dildir (Prof. Dr. D. Tanasoglu'na göre).

3. şahıs iyelik ekine -n- yardımcı sesi olarak gelir:

Halkta deerlär, ki sıçan

[Halkta diyorlar ki, sıçan

Delää sıyamazmış açan,

Deliğe sıyamadığı zaman,

Baalarmış *kuyruuna* kabak.

Bağlıyormuş *kuyruğuna* kabak.]

(Zanet, 1998: 145)

Güveesinä da (araba) almış. (Baboglu, 1999: 8)

[*Damadına* da (araba) almış.]

Ama, Manol, sade *boşuna* olmasın. (Baboglu, 1999: 19)

[Ama Manol, yeter ki *boşuna* olmasın.]

Kliseyâ gittiynän *ikisinä* da birär mumcaaz yakacam. (Baboglu, 1999:

30)

[Kiliseye gidince *ikisine* de birer mum(cağız) yakacağım.]

c) **k** ünsüzüyle ve **-llk** isimden isim yapım ekiyle biten birden çok heceli kelimelerde *k* patlayıcı tonsuzları erir ve komşu ünlüyü uzatır. Ek, ünsüz düşmesi ve

³⁵ **Yanka**: Kız ismi

ünlü benzeşmesi sonucu -A olur, ama Gagavuz Türkçesi'nin Gramerine böyle bir ek alınmamış daha. Türkiye Türkçesi'nde *k>ğ* ünsüz değişimiyle gelir. Belirtme hali eki, yaklaşma hali ekiyle karıştırılmamalıdır (*krş.* Belirtme Hali):

Bän da borçlu kalmayacam <i>Topraa</i> karışacam. (Baboglu, 2003: 96)	[Ben de borçlu kalmayacağım <i>Toprağā</i> karışacağım.]
Bakêr pençerä <i>sokaa</i> Mayıl olmuş çok <i>uşaa</i> . (Baboglu, 2003: 33)	[Bakıyor pencere <i>sokağā</i> <i>Uşağā</i> çok mail olmuş.]
Ömür <i>kertäü</i> geldi - aalêêrız. (Zanet, 1998: 14)	[Ömür <i>kertiğē</i> geldi - ağlıyoruz.]
Düşleri koolêêrim <i>uzaa</i> . (Zanet, 1998: 30)	[Rüyaları kovalıyorum <i>uzağā</i> .]
Damnat da <i>çanaa</i> onu. (Durbaylo, 1991: 74)	[Damlat da <i>çanağā</i> onu.]
Bu yollar hep alêr <i>esirläü</i> Aklımı, Ruhumu, Saalımı. (Zanet, 1998: 122)	[Bu yollar hep <i>esir</i> alıyor Aklımı, Ruhumu, Sağlığımı.]
Dostum <i>Sonsuzlaa</i> vardı, Ömür geçmişä kardı... (Zanet, 1998: 158)	[Dostum <i>Sonsuzluğā</i> vardı, Ömür geçmişe karıştı...]
Artık batêrız <i>yalancilaa</i> hem <i>hırsızlaa</i> . (Baboglu, 1999: 9) [Artık <i>yalancılığā</i> ve <i>hırsızlığā</i> batıyoruz.]	
Biz cumaya <i>avcılaa</i> gidecez mi? (Baboglu, 1999: 23) [Biz cumaya <i>ava</i> gidecek miyiz?]	
Beki kısmetinä oraya düşärsin <i>askerciläü</i> . (Baboglu, 1999: 24) [Belki kısmetine <i>askerliğı yapmak için</i> orası çıkar.]	
Devlet beyi düşünürdü dolay devletlerin dininä insanı geçirmäğä, <i>hristiannağā</i> ³⁶ . (Tanasoglu, 2004: 109)	

³⁶ Prof. Dr. Dionis Tanasoğlu, Gagavuz Alfabesine *ğ* sesini kabul ettiği için, onu kendi eserlerinde kullanmaktadır.

[Devlet beyi, insanı yandaki devletlerin dinine, *Hıristiyanlığa*, geçirmeyi düşünürdü.]

Bazen **k** ile biten kelimelerin son ünsüzü düşmesi ve ünlü benzeşmesi sonucu iyelik ekiyle karıştırılabilir. Bu durumda çok dikkatli olmak gerekir. Aşağıdaki örneklerde iyelik eki söz konusu:

Topraamın ana *sıcaa*
Aylemin tatlı *kucaa*.
(Baboglu, 2003: 73)
Uşaa duuêr - o seviner.
(Zanet, 1998: 80)

[Toprağımın ana *sıcağı*
Ailemin tatlı *kucağı*.]
[*Çocuğu* doğuyor - o seviniyor.]

ç) Ekin geldiği bazı kelimelerde TT'nde görülen orta hece ünlüsünün düşmesi hadisesi Gagavuzca'da görülmez:

Onnar salt, kim geeri dönür,
Bu *ömürä* yapar nadaz³⁷.
(Zanet, 1998: 81)
Bitki düşünmeklär
Girer *fikirimä*.
(Zanet, 1998: 128)

[Onlar salt, kim geri döner,
Bu *ömre* yapar nadas.]
[Son düşünceler
Giriyor *fikrime*.]

Zamirler de yaklaşma hal çekimini alır: *bana*, *bizä*, *sizä*, *onnara*; *kimseyä*, *angısına* vs.:

Ama ya sän *bana* sölä, nasıl şindi bu genç insan evlenecek? (Baboglu, 1999: 41)

[Ya sen *bana* söyle: Şimdi bu genç insan nasıl evlenecek?]

Dili lâzım bilelim, *ona* biz inan evladız. (Tanasoglu Dionis)

[Dili lâzım bilelim, *ona* biz inan evladız.]

Te söledi adam, ani verecek *sizä* hepsini, ne lâzım. (Baboglu, 1999: 41)

[İşte, adam söyledi, ne gerekirse, *size* hepsini verecekmış.]

Biz *kimseyä* hiç bişey vermedik. (Baboglu, 1999: 43)

[Biz hiç *kimseye* hiçbir şey vermedik.]

³⁷ **nadaz**: Tarlayı sürerek dinlenmeye bırakmak

Bölä adam da var, ani *bişeyü* benzämeer. (Kara Çoban, 1986: 93)

[Böyle, *hiçbir şeye* benzemeyen, adam da var.]

İsimler *kadar*, *karşı*, *göre*, *doğru* ve *deyni* son çekim edatlarına yaklaşma hali ile bağlanır:

Te bizim Dimu büün da *avşama kadar* işleyecek. (Baboglu, 1999: 12)

[İşte bizim Dimu³⁸ bugün da *akşama kadar* çalışacak.]

Te bän da *pensiyaya kadar* işä gittim. (Baboglu, 1999: 12)

[İşte ben de, *emekli olana kadar* işe gittim.]

Saat *onaltıya kadar* bekledik. (Baboglu, 1999: 22)

[Saat *on altıya kadar* bekledik.]

Düüncülär sa konuşêrlar *sabaaya kadar*. (Baboglu, 1999: 33)

[Düğüncüler ise *sabaha kadar* konuşuyorlar.]

Hepsimiz biz dooru hem pak bir *vakıda kadar*. (Baboglu, 1999: 39)

[Biz hepimiz doğru ve temiziz, bir *yere kadar*.]

Kendileri *zeetü*, *zora* hem te *ölümü* da *karşı* giderlär. (Baboglu, 1999: 13)

[Kendileri *eziyete*, *zora* ve işte *ölüme karşı* da gidiyorlar.]

Sän ne, *belaya karşı* mı *gidersin*? (Baboglu, 1999: 35)

[Sen ne, *belaya karşı* mı *gidiyorsun*³⁹?]

Hadi, şindi *adetü görä* işi ıslayalım. (Baboglu, 1999: 23)

[Hadi, şimdi *âdete göre* işi ıslatalım.]

Açan⁴⁰ da *okullara dooru*, gözäl gagouzçamızda kitaplar hazırladık.

(Tanasoglu, 2004: 13)

[*Okulların açılmasına doğru*, güzel Gagavuzçamızda kitaplar hazırladık.]

-Bän saat *dördü dooru* gelecäm. (Kara Çoban, 1986: 55)

[-Ben saat *dörde doğru* geleceğim.]

Vera⁴¹ giimniydi, nicä *yortuya deyni*... (Kara Çoban, 1986: 102)

³⁸ **Dimu**: Erkek ismi

³⁹ **belaya karşı git-**: Yabanın yüzerine gitmek

⁴⁰ **Açan**<*kaçan*<*kayu*+*çağ*+*ın* şeklinde olmalıdır. **Kayu**, ET'de soru zamiri; **çağ**, zaman zarfı; **-ın** vasıta ekidir. “*ne zaman*” anlamını taşır (Özkan, Gagavuz Türkçesi Grameri, s. 184).

[Vera, *bayrama gibi* giyimliydi...]

Zamirler de *karşı, göre, deyni* edatlarına, yaklaşma hali ile bağlanır:

Artık büyük, ama *bana deyni* o hep taa uşak. (Baboglu, 1999: 7)

[Artık büyük, ama *bana göre* o hep çocuk daha.]

Onnar *bana deyni* bekim açarlar sandı. (Baboglu, 1999: 48)

[Onlar *benim için* bekim açarlar sandığı.]

İsteersin *sana deyni* beni gelin. (Baboglu, 1999: 25)

[Beni *kendin için* gelin istiyorsun.]

Onnara deyni maasuz hazırlanmış. (Baboglu, 1999: 33)

[*Onlar için* özel hazırlanmış.]

Yaklaşma halinin son çekim edatlarıyla kullanılışı:

“*dek* edatının **-in** vasıta ekiyle genişletilmesi sonucu ortaya çıkan *değın* edatının **-eği>-a** değişmesine uğramasıyla ortaya çıkmıştır. *dek* edatı gibi, *değın* edatı da **+A** yaklaşma ekiyle kaynaşmasıyla **-a+dan**, **-ä+dän** şekli **-e dek** gibi, bu edatın aslını teşkil eden **-a değın** edatı da Tarihî TT’nde benzer şekiller de kullanılır” (Özkan, 1996: 191). **-A+dAn**, “*-A kadar*” anlamını taşır:

Göküdü toz kalktı

Bu nal ötmesindän.

(Zanet, 1998: 115)

Gelin, gelin sallanmaa,

Gök *üzünüdü* uçmaa.

(Zanet, 1998: 232)

Kapu da o saat açılmış.

Alıp misafiri kucaklan

Manol *patadan*⁴² taşımış,

Zerä büyük dostmuş bu kaçaklan.

(Tanasoglu, 1959: 168)

[*Göge kadar* toz kalktı

Bu nal ötmesinden.]

[Gelin, gelin sallanmak için,

Gök *yüzüne kadar* uçmak için.]

[Kapı da o saat açılmış.

Alıp misafiri kucaklan

Manol *soba üstü*den taşımış,

Zira büyük dostmuş bu kaçakla.]

⁴¹ **Vera**: Bayan ismi

⁴² **pat**: Soba üstü

Çalgıcılar da çaldılar *avşamadan*. (Baboglu, 1999: 25)

[Çalgıcılar da çaldılar *akşama kadar*.]

Hepisi ama şindiki oğuz senselesi dalları da temelcä annêêrlar bir birini, laf etmeleri uzaklaşmamışlar *okadaradan*, ani annamasınnar biri birini. (Tanasoglu, 2004: 22)

[Şimdiki tüm oğuz ailesinin dalları da birbirini esas itibarıyla anlıyorlar, konuşmaları, birbirlerini anlayamayacak *kadar* uzaklaşmamış.]

Gagavuzlar ama vardılar, baştan da taa soralarda da, taa *büyünüdü*. (Tanasoglu, 2004: 151)

[Gagavuzlar, eskiden beri vardılar ve *bugüne kadar* (geldiler).]

Ayledä 4-7 kişi olur, taa varlılarda ama *otuzadan* yetişirdi, yakın senselesinnän barabar. (Tanasoglu, 2004: 157)

[Ailede 4-7 kişi olur, daha varlılarda, ama yakın akrabalarıyla beraber, *otuz* kadar yetişirdi.]

Baurçuyadan tez etiştim. (Zanet, 2006: 16)

[*Baurçu* 'ya⁴³ *kadar* çabuk vardım.]

“Asıl işlevi yön bildirmek olan *dek* edatı, Gagauz Türkçesi’nde -A yaklaşma ekiyle birlikte kalıplaşmış ve ek grubu gibi birlikte kullanıldığı isimle kaynaşmıştır. Ayrıca miktar fonksiyonu da kazanmıştır. Tarihî TT’nde de benzer özelliklerle kullanılır” (Özkan, 1996: 191). -A+dAk, “-A *kadar*” anlamını taşır:

Şindiyüdü bän seni beenärdim. (Kara Çoban, 1986: 44)

[*Şimdiye dek* ben seni severdim.]

Mor direklerin ardında... çökmüştü... bir karı, giimni bir eski keptarlan⁴⁴, angısının arkası çak omuzların *üstünüdü* kaplıydı boz çukman⁴⁵ platınnan⁴⁶. (Kara Çoban, 1986: 81)

[Sırtı ta omuzlarının *üstüne kadar* boz yünlü ev dokumasıyla kaplı, eski bir kürklü yelek giyimli bir kadın, mor direklerin ardında çökmüştü...]

⁴³ **Baurçu**: Gagavuz köyü

⁴⁴ **keptar**: Kürklü yelek

⁴⁵ **çukman**: Yünlü ev dokuması

⁴⁶ **plat**: Kumaş

O var nicä *sudadak* ölsün da çevirmesin o otuz leyi. (Kara Çoban, 1986: 44)

[O, *mahkemeye kadar* ölebilir ve o otuz leyi⁴⁷ çeviremez.]

Neçin o gelmeer bu *vakıdadak*? (Kara Çoban, 1986: 56)

[Niçin o bu *vakte kadar* gelmiyor?]

Pazartesi Kırboba geçirdi Tonäyı işä köprünün *yanınadak*. (Kara Çoban, 1986: 66)

[Pazartesi Kırboba geçirdi Tonä'yı işe köprünün *yanına kadar*.]

Kapuya karşı taa *tavanadak* çıkardı büyük, alacalı bacalık. (Kara Çoban, 1986: 81)

[Kapıya karşı ta *tavana kadar* büyük, alacalı bir baca çıkardı.]

Yaklaşma halinin işlevleri:

- Fiilin gösterdiği hareketin yaklaşma halindeki isme doğru yöneldiğini belirtir:

Sora *Anadoluya* da, *Balkannara* da etişmişti. (Tanasoglu, 2004: 8)

[Sonra *Anadolu'ya* da, *Balkanlar'a* da yetişmişti.]

Hadi, kızım, gidelim *daaya* odun getirmää. (Baboglu, 1991: 97)

[Hadi, kızım, odun getirmek için *ormana* gidelim.]

Bitki sözü *sana* söyleerim.

(Zanet, 1998: 5)

...kolay kabaat atmaa⁴⁸

Diil *kendinä* - *başkalarına*.

(Zanet, 1998: 23)

Esärdi yavaştan

İnsannara sesin.

(Zanet, 1998: 78)

Yardımcı oldun *bana*

Şükür, Allahım, *sana*.

(Zanet, 1998: 114)

[Son sözü *sana* söylüyorum.]

[...*kendini* değil –

başkalarını suçlamak kolaydır.]

[Esiyordu yavaştan

İnsanlara sesin.]

[Yardımcı oldun *bana*

Şükür, Allah'ım, *sana*.]

⁴⁷ **Ley**: Moldova'nın para birimi

⁴⁸ **kabaat at-**: Suçlamak

- Fiilin ifade ettiği hareketin yerini bildirir:

Eni gün *dünneyü* gelir. [Yeni gün *dünyaya* geliyor.]

(Zanet, 1998: 18)

Düşleri koolêêrim *uzaa*. [Düşleri kovalıyorum *uzağa*.]

(Zanet, 1998: 30)

Ama gecä konêr [Ama gece konuyor

Bu zavalı *topraa*... Bu zavallı *toprağa*...]

(Zanet, 1998: 115)

Etiştik biz bir alçacık *evü*. (Kara Çoban, 1986: 81)

[Biz bir alçacık *eve* yetiştik.]

İndik biz *çayıra*, etiştik *köprüyü*. (Kara Çoban, 1986: 131)

[Biz *çayıra* indik, *köprüye* yetiştik.]

- Fiilin ifade ettiği hareketin zamanını bildirir:

Etişim bän *avşama*. [Yetişeyim ben *akşama kadar*.]

(Zanet, 1998: 114)

Öbür *aftaya* askerä gideriz. (Baboglu, 1999: 10)

[*Haftaya* askere gidiyoruz.]

Sana da kısmet *ileriyü* (gelecektä) düşecektir. (Baboglu, 1999: 44)

[Sana da kısmet *ileriye* (gelecekte) düşecektir.]

Yarına küllüün eri dä süpürülmüş olsun! (Baboglu, 1991: 100)

[*Yarına* küllüğün yeri de süpürülmüş olsun!]

- Fiilin gösterdiği hareketin sebebini bildirir, *-mAk için* ifadesi verir:

Karılarda fistannar, ... fita; işlemeli gömleklär (*yortulara*)... (Tanasoglu, 2004: 160)

[Kadınlarda elbiseler, ... önlük; işlemeli gömlekler (*yortular için*)...]

Başka sıra geldiynen, alırım ikramdan hem *lafa* da *dururuz*. (Baboglu, 1999: 21)

[Başka sefer gelince, ikramdan alırım ve sohbet de ederiz.]

Ateş almaa gelmedin. (Baboglu, 1999: 21) [*Ateş almak için* gelmedin.]

- Karşılaştırma işlevi:

Doorunun erinü yalan uydurmalar ayın-açık koyulurmuş. (Tanasoglu, 2004: 12)

[*Doğrunun yerine* yalan uydurmalar apaçık koyuluyormuş.]

- Aitlik işlevi:

Olmaz toplamaa taraşı,
Açan çorbacıysın *topraa*.

(Zanet, 1998: 13)

[*Toprağa* sahip olduğun zaman
Taraşı toplamak mümkün değil.]

- Belirtme işlevi:

Herkez *kendinü* düşünsün. (Baboglu, 1999: 9)

[Herkes *kendisini* düşünsün.]

- “gibi” edatının anlamını taşır:

Halk *sürüyü* dönür... (sürü gibi olur) (Tanasoglu, 2004: 12)

[Halk *sürüye* döner...]

- Kalıplaşmış olarak bazı zarf kullanılışlarında görülür:

Da sora *boşuna* güç yaş dökeriz –

Geeri dönmâz ne zamannar, ne iş...

(Zanet, 1998: 79)

[Ve sonra *boşuna* güç harcıyor, yaş
döküyoruz -

Geri dönmez ne zamanlar, ne iş...]

Boşuna eskidân laf kalmamış, ani laf baldan tatlıymış hem ani neredân
laf çıkarmış-can da hep oradan! (Baboglu, 1991: 67)

[Eski zamanlardan, “Laf baldan tatlıymış.” ve “Can, sözün çıktığı yerden
çıkarmış.” atasözleri boşuna kalmamış.]

Bizim Oli sevdalı bulunêr o çocuklan. O zavalıcık pek kahırlı bu *beterü*.
(Baboglu, 1999: 34)

[Bizim Oli⁴⁹, o çocuğa âşıktır. O zavalıcık bu *yüzden* pek kahırlı.]

Panti düşmâz o ateşin *içinü*. (Baboglu, 1999: 13)

[Panti⁵⁰ düşmez o ateşin *içine*.]

Kendin mi kafanı ilmek *içinü* sokacan? (Baboglu, 1999: 42)

[Kendin mi kafanı ilmek *içine* sokacaksın?]

⁴⁹ **Oli**: Gagavuz bayan ismi

⁵⁰ **Panti**: Gagavuz erkek ismi

Yaklaşma halinin cümledeki görevleri:

- Yer tamlayıcısı olarak:

Sadâ şindi *fikirmü* girer...

Her gecâ *düşlerimü* gelersin.

(Zanet, 1998: 100)

Ama gecâ konêr

Bu zavallı *topraa*...

(Zanet, 1998: 115)

[Sadece şimdi *aklıma* geliyor...]

Her gece *düşlerime* geliyorsun.]

[Ama gece konuyor

Bu zavallı *toprağa*...]

- Zaman zarfı olarak:

Etişim bân *avşama*. (Zanet, 1998: 114) [Yetişeyim ben *akşama* kadar.]

Sana da kısmet *ileriyü* düşecektir. (Baboglu, 1999: 44)

[Sana da *ileriye* (gelecekte) kısmet düşecektir.]

- Yükleme grubunu oluşturur:

Ya *aklına* getir, kaçını sän işlerindän uurattın. (Baboglu, 1999: 37)

[İşte *aklına* getir, kaçını sen işlerinden kovdun.]

Artık *canıma* ettiniz. (Baboglu, 1999: 14) [Artık *canıma* tak ettiniz.]

Bir çocuk bizim Pantıylän barabar *askerü* çekildi. (Baboglu, 1999: 34)

[Bir erkek çocuk bizim Panti ile beraber *askere* çağırıldı.]

- İkilemelerde zarf işleviyle kullanılır:

Ne okadar sık *aaz-aaza* gelersiniz? (Baboglu, 1999: 36)

[Ne o kadar sık *ağız ağıza* geliyorsunuz?]

Silkinmiş⁵¹ islä, bakınmış *doz-dolaya* da üç yol görmüş. (Baboglu, 1991: 68)

[İyice silkelenmiş, *etrafına* bakınmış ve üç yol görmüş.]

- *Uzaklaşma halinde* bir isimden sonra da zarf işlevi bir ikilemede yer alır:

Zamandan zamana Balkannara kimi yufkalanmış kuman bölükleri gelirlär. (Tanasoglu, 2004: 113)

[*Zamandan zamana* Balkanlar'a bazı güçsüz kuman bölükleri geliyorlar.]

- İsimlerin eksiz veya ekli kullanışlarıyla, kalıplaşmaya uğradıkları

⁵¹ **silkin-**: Silkelenmek

kendisinden sonra kelimelerle deyim anlamı kazandıkları görülebilir:

Geldin, baktın, göründün,
Sora *yalana döndün*.

(Baboglu, 2003: 29)

[Geldin, baktın, göründün,
Sonra *yalana döndün*.]

Urma kendini *kahıra*, kahır yardım etmâz. (Baboglu, 1999: 13)

[*Vurma* kendini *kahra*, kahır yardım etmez.]

Bezbelli *üzü çıktı*. (Baboglu, 1999: 38) [Bezbelli, *yüze çıktı*.]

Dodrucada nelâr olardı, *fikirü urmağa* zordur. (Tanasoglu, 2004: 113)

[Dodruca'da nelerin olduğunu aklın alması zordur.]

- Kalıplaşmış olarak bazı zarf kullanılışlarında görülür:

Senin hepsi düşünmeklerin *aslıya* çıksınar. (Baboglu, 1999: 44)

[Senin tüm düşüncelerin *gerçekleşsin*.]

Vakit *boşuna* kaybeldi. (Tanasoglu, 2004: 17) [Vakit *boşuna* kayboldu.]

- Bazı fiiller GT'nde *yaklaşma* halindeki isimlerle kullanılırken, TT'nde *belirtme* halindeki isimlerle kullanılır:

Sân *anana* da mı hiç *düşün*meersin, kalın kafalı? (Baboglu, 1999: 13)

[Sen *anani* da mı hiç *düşün*müyorsun, kalın kafalı?]

Sân batüysün⁵², olur *baaşlayasın* da açlık çekân *hısımınarına*⁵³. (Baboglu, 1991: 106)

[Sen ağabeysin, açlık çeken *akrabalarını* *başılayabilirsin* de.]

Gagouzların İstoriası hep o *soruşlara* cuvap edir. (Tanasoglu, 2004: 10)

[Gagavuzların tarihi hep o *soruları* cevaplar.]

- Bazı fiiller GT'nde *yaklaşma* halindeki isimlerle kullanılırken, TT'nde *bulunma* halindeki isimlerle kullanılır:

Artık *batêrıız yalancılaa* hem *hırsızlaa*. (Baboglu, 1999: 9)

[Artık *yalancılıkta* hem *hırsızlıkta* *batıyoruz*.]

- Bazı fiiller GT'nde *yaklaşma* halindeki isimlerle kullanılırken, TT'nde *uzaklaşma* halindeki isimlerle kullanılır:

Beni satarsalar, *aardıma* hepsi *gelecek* kaçarak. (Baboglu, 1999: 39)

⁵² **batü, bati**: Ağabey

⁵³ **hısım**: Akriba

- [Beni satarlarsa (ihamet ederlerse), hepsi kaçarak *peşimden* gelecek.]
- Bazı fiiller GT’nde *yaklaşma* halindeki isimlerle kullanılırken, TT’nde *vasıta* halindeki isimlerle kullanılır:

Evlensin o benim kızıkardeşime. (Baboglu, 1999: 41)

[O, benim kız kardeşimle evlensin.]
 - Kalıplaşmış olarak *bana kalsa, bana gelir* cümle başı bağlaçlarında yer alır:

Ama *bana kalsa*, büünkü gençler da dünürsüz evlenmeerler. (Baboglu, 1999: 31)

[*Bana kalsa*, bu günkü gençler de dünürsüz evlenmiyorlar.]

Bana gelir, yavrum, bu ölä bir razgeliş. (Baboglu, 1999: 30)

[*Bana (öyle) geliyor ki*; yavrum, bu yalnızca bir tesadüf.]

Bana gelir, ani bän ekmek imektä da kaybederim vakıdı. (Kara Çoban, 1986: 89)

[*Bana (öyle) geliyor ki*, ben yemek yemekle de zaman kaybediyorum.]

Bana gelir, ani bän ekmek imektä da kaybederim vakıdı. (Kara Çoban, 1986: 89)

[*Bana (öyle) geliyor ki*, ben yemek yemekte de vakit kaybediyorum.]

2.3.4. Belirtme Hali (Gösterek hali)

Belirtme hali, “ismin fiille ilgisini gösteren, ismi geçişli fiile bağlayan haldir”. Eki -I’dir (Özkan, 1996: 122). Ekli durumda nesne belirlilik, eksiz durumda da belirsizlik işlevi taşır:

<p>Dört köşeli duygular <i>Canımı</i> bir aullan sarêr. (Zanet, 1998: 6)</p> <p>Bilsinner <i>dedelerini, Oğuz-türklerini.</i> (Tanasoglu, 2004: 7)</p> <p>[Bilsinler <i>dedelerini, Oğuz-Türklerini.</i>]</p> <p>İçimdä <i>borannar</i> koparıp. (Zanet, 1998: 6)</p> <p>Adadın şen <i>yaşamak.</i> (Zanet, 1998: 127)</p>	<p>[Dört köşeli duygular <i>Canımı</i> bir çitle sarıyor.]</p> <p>[İçimde <i>boranlar</i> koparıp.]</p> <p>[Adadın şen <i>yaşamak.</i>]</p>
--	---

Sade *ot*, *koray* biçtim

Pak *ekmek* iyâmedim.

(Baboglu, 2003: 35)

Büüdüm, mali ma, büüdüm,

Memleket, dünnä gördüm.

(Zanet, 1998: 195)

[Sade *ot*, *çalı-çırptı* biçtim

Pak *ekmek* yiyemedim.]

[Büyüdüm, anane, büyüdüüm,

Memleket, dünya gördüm.]

Biz kimseyâ *hiç bişey* vermedik. (Baboglu, 1999: 43)

[Biz hiç kimseye *hiçbir şey* vermedik.]

Çimana, *hiç bişeycik* canım çekmeer. (Baboglu, 1999: 21)

[Çimana⁵⁴, canım *hiçbir şey* istemiyor.]

Hal ekinin kullanılışı:

a) Ünsüzle biten kelimelere ek doğrudan gelir:

Vakitler *bunnarı* yok eder.

(Zanet, 1998: 6)

Neleri düşünürim,

Salt Allah bilir.

(Zanet, 1998: 78)

[Vakitler *bunları* yok eder.]

[*Neleri* düşünüyorum,

Salt Allah biliyor.]

Lääzım *gözümüzü* açalım. (Tanasoglu, 2004: 12)

[Lazım *gözümüzü* açalım.]

b) Ünlüyle biten kelimelere -y- yardımcı sesi olarak gelir:

Lüzgerlär öldürer *salmayı*.

(Zanet, 1998: 6)

Kavga bozardı *uykuyu*.

(Zanet, 1998: 10)

[Rüzgârlar öldürüyor *salmayı*.]

[Kavga kaçırırdı *uykuyu*.]

Onu, *zavalıyı*, heptän battırmaa savaşêrlar. (Baboglu, 1999: 45)

[Onu, *zavallıyı*, tamamen batırmaya çalışıyorlar.]

3. şahıs iyelik ekine -n- yardımcı sesi olarak gelir:

Tozlar, kumnar hem çolluklar

[Tozlar, kumlar hem çöller

⁵⁴ Çimana: Gagavuz bayan ismi

Derin sürer *suratını*.

(Zanet, 1998: 11)

Kızgın çelikle *çoyunu*

Zor vakıtta zeetlär dilär.

(Zanet, 1998: 12)

Boş laflardan tunuk derä

Hızlı yudardı *sesini*.

(Zanet, 1998: 184)

Derin sürüyor *suratını*.]

[Kızgın çelikle *çoğunu*

Zor vakitte eziyet ederdiler.]

[Boş laflardan bulanık dere

Hızlı yutardı *sesini*.]

Görürim önümdä oguz *askerini*. (Zanet, 1998: 115)

[Görüyorum önümde oğuz *askerini*.]

Kendin mi *kafanı* ilmek içinä sokacan? (Baboglu, 1999: 42)

[Kendin mi *kafanı* ilmek içine sokacaksın?]

c) **k** ünsüzüyle biten birden çok heceli kelimelerde GT'nde *k* patlayıcı tonsuzları erir ve komşu ünlüyü uzatır, TT'de ek *k>ğ* değişmesiyle gelir:

Havada *soluu* da pisledilär. (Baboglu, 1999: 23)

[Havada *soluğu* da pislediler.]

Bazen **-ek** veya **-ak** ile biten kelimelerde ek, ünsüz düşmesi ve ünlü benzeşmesi sonucu, **-A** olur, ama Gagavuz Türkçesi'nin Gramerine böyle bir ek alınmamış daha. Bu durumda Belirtme hali eki yaklaşma hali ekiyle karıştırılmamalıdır. Türkiye Türkçesinde *k>ğ* ünsüz değişmesini görüyoruz (*Krş.*: Yaklaşma Hali):

Geldi vakit - *bayraa* kaldır.

(Zanet, 1998: 3)

Esir aldı *topraa*.

(Zanet, 1998: 83)

Geçmiş *gelecäü* enseer.

(Zanet, 1998: 133)

[Geldi vakit - *bayrağı* kaldır.]

[Esir aldı *toprağı*.]

[Geçmiş *geleceği* yeniyor.]

...dädu almış *nacaa* da başlamış odun kesmä... (Baboglu, 1991: 97)

[...dede, *nacağı* almış ve odun kesmeye başlamış...]

Lüzgar *susaa* sallarmış o da yaparmış: trak-trak-trak! (Baboglu, 1991: 99)

[Rüzgâr *susağı* sallarmış; o da, trak-trak-trak yaparmış!]

-İk ve **-cİk** eklerine son ünsüz düşmesiyle, Türkiye Türkçesinde de *k>ğ* ünsüz değişmesiyle gelir:

Yoktu vakıt düşünmää *ihitärli*.

(Zanet, 1998: 22)

Duyamêêrım hiç *yorgunnuu*,

Kasaba yolları da açık.

(Zanet, 1998: 42)

Milletler bulsun *iili*.

(Zanet, 1998: 168)

Silâhlân bilâ izin o verdi:

Raatlu, *serbestli* korumaa.

(Zanet, 1998: 196)

[*İhtiyarlığı* düşünmek için vakit yoktu.]

[Hissetmiyorum hiç *yorgunluğu*, Kasaba yolları da açık.]

[Milletler bulsun *iyiliği*.]

[Silahla beraber izin o verdi:

Rahatlığı, *serbestliği* korumak.]

Kim kolhozun *varlunu* yaktı? (Baboglu, 1999: 46)

[Kolhozun *varlığını* kim yaktı?]

Zengin unutmuş küçüklük *dostluunu*. (Kara Çoban, 1986: 18)

[Zengin unutmuş küçüklük *dostluğunu*.]

Biz aaramêêrız iş, bizim var işimiz,-dedilâr onnar, çevirerâk *kiyatçı*.

(Kara Çoban, 1986: 99)

[Onlar, *kâğıtçığı* çevirerek, “Biz iş aramıyoruz, bizim işimiz var.” diye söylediler.]

ç) Ekin geldiği bazı kelimelerde TT’de görülen orta hece ünlüsünün düşmesi hadisesi Gagavuzca’da görülmez:

Türklüü sayan milletlâr,

Ömürü konuşalım.

(Baboglu, 2003: 25)

[Türklüğü sayan milletler,

Ömrü konuşalım.]

Zamirler de belirtme hal çekimini alır: *bizi*, *onnarı*, *kimseyi*, *hepsini*, *kendisini*

vs.:

O şüpelendirir *hepsini*. (Baboglu, 1999: 40) [O *herkesi* şüpelendiriyor.]

Ne yapêrsın *kendini* annamaz? (Baboglu, 1999: 40)

[Anlamazlıktan gelme!]

Eer o yayarsa aazını, battırêr diil sade *beni*, ama *seni* da, *kendisini* da...

(Baboglu, 1999: 42)

[Eğer o yayarsa ağzını, değil sade *beni*, ama *seni* de, *kendisini* de batırır...]

... ya yollayım *onu* da bir işä. (Baboglu, 1991: 91)

[... ya, *onu* da bir işe yollayayım.]

Yukardan gün mü yaktı *seni*?

Aşaadan kraa mı haşladı *seni*?

(Durbaylo, 1991: 43)

[Yukardan gün mü yaktı *seni*?

Aşağıdan kırağı mı haşladı *seni*?]

Zamirler, eksiz halde de kullnılır:

Bän çok kerä düşünerim, *ne* yapacêêdı dünnä (Kara Çoban, 1986: 113)

[Ben, dünyanın *ne* yapacağını çok kere düşünüyorum.]

Teklik 3. şahıs zamiri *-n-* yardımcı sesi alır:

Allah koruyêr *onu*. (Zanet, 1998: 30) [Allah koruyor *onu*.]

Dalgalatsın lüzgar *onu*. (Zanet, 1998: 3) [*Onu* rüzgâr dalgalandırsın.]

Belirtme halinin işlevleri:

- İsmi kendisinden sonra gelen geçişli bir fiile nesne işleviyle bağlar:
Bitki *sözü* sana söyleerim. (Zanet, 1998: 5) [Son *sözü* sana söylüyorum.]
Ya al ba, kardaş, makar ki *elâü*. (Zanet, 1998: 23)
[Al be, kardeş, bari *eleği*.]
O bir kafadan hasta insan, *ortalı* bulandırêr.(Baboglu, 1999: 40)
[O kafadan hasta bir insan, *ortalığı* karıştırıyor.]
- Bu halde isim *bir* belirsizlik sıfatıyla kullanıldığında belirlilik özelliği kaybolur, “herhangi bir” ifadesini taşır:
Çaarêrlar *bir karıyı*. Bir *bayanı* çağırıyorlar.]

Belirtme halinin cümledeki görevleri:

- Nesne olarak:

İnsan *seni* görer - sän *insanı*!

Ama duvar keser *bakışları*.

(Zanet, 1998: 108)

[İnsan *seni* görüyor - sen *insanı*!

Ama duvar kesiyor *bakışları*.]

Hepsini bu göçü ükletmişlär kartalın arkasına hem kendileri da pinmişlär

da çeketmişlär uçma... (Baboglu, 1991: 77)

[*Bu göçün hepsini* kartalın arkasına yüklemişler ve kendileri de kartalın üstüne çıkıp uçmaya başlamışlar...]

- Deyimleşmiş birleşik fiil gruplarında yardımcı fiilin nesnesi durumundadır:

Sayêrlar, *hatır güderlär*. (Baboglu, 1999: 17)

[Sayıyor, *hatır güdüyorlar*.]

Kocanın işlerinä *burnucuunu sokma*. (Baboglu, 1999: 17)

[Kocanın işlerine *buruncuğunu sokma*.]

Te benimkisi da büün bütün gün üfkeli, *ateş saçêr*. (Baboglu, 1999: 37)

[İşte benimkisi de bugün bütün gün öfkeli, *ateş saçıyor*.]

Çoyunu *kan kustururum*. (Baboglu, 1999: 12) [*Çoğunu kan kustururum*.]

Orada bizim asker boşuna *kan dökmezmiş*. (Baboglu, 1999: 42)

[Orada bizim asker boşuna *kan dökmezmiş*.]

Şkolada *kurşun atmakta* bänim en ii keezci. (Baboglu, 1999: 13)

[Okulda *kurşun atmakta* en iyi keskin nişancı benim.]

Oli şkoladan bir eni *haber getirdi*. (Baboglu, 1999: 34)

[Oli okuldan yeni bir *haber getirdi*.]

Laf gezdirmäk hastalü ilkin karılarda var. (Baboglu, 1999: 38)

[*Laf gezdirme* hastalığı öncelikle bayanlarda var.]

Ya sän baari *kafamı kazıma*. (Baboglu, 1999: 38)

[Bari sen *kafamı kazıma*.]

Senin dostun olmalı sarhoşçuluktan kör olup görmedik gibi... *yaydı aazını*... (Baboglu, 1999: 38)

[Senin dostun sarhoşçuluktan olmalı, kör olup görmedik gibi... *ağzını yaydı*...]

Eer o *yayarsa aazını*, battırêr diil sade beni, ama seni da, kendisini da... (Baboglu, 1999: 42)

[Eğer o *yayarsa ağzını*, değil sade beni, ama seni de, kendisini de batırır...]

- Bazı fiiller GT'nde *belirtme* halindeki isimlerle kullanılırken, TT'nde *yaklaşma* halindeki isimlerle kullanılır:

İnan beni, malini. (Baboglu, 1999: 14) [*İnan bana, ananene*.]

Zaatlı Andreyi küçükkenä, bobası *üüredärmiş* olsun iyi. (Kara Çoban, 1986: 16)

[*Zaatlı Andrey'e* küçükken, babası iyilik *öğretirmiş*.]

Yalvarêrim sizi, olunuz benim karım. (Kara Çoban, 1986: 63)

[*Size yalvarıyorum*, benim karım olunuz.]

*Razgeldiynän*⁵⁵ bal *küpünü*, devlär durgunmuşlar. (Baboglu, 1991: 82)

[Devler, bal *küpüne rastladığı* zaman, durgunmuşlar.]

Ama eer görürsän, ani bän uyumuşum, *sapla* iyneylän *kulaamı* da bän uyanacam. (Baboglu, 1991: 72)

[Eğer benim uyduğumu görürsen, *kulağıma* iğneyi *sapla* ve ben uyanacağım.]

Nereyi gidersin, ba aga? (Baboglu, 1991: 90)

[*Nereye gidiyorsun* be, ağa?]

Sän *bak kendini* osa, bak, ne zabun kalmışın, ölecän... (Kara Çoban, 1986: 107)

[Sen *kendine iyi bak*; yoksa, bak, ne kadar zayıf kalmışsın, öleceksin...]

Beni da *kıydısan*,

*Bulünü*⁵⁶ *kıyma*.

(Durbaylo, 1991: 73)

[*Bana* da *kıydıysan*,

Teyzene kıyma.]

- *Ora*, *bura* gibi yer zarflarında *yaklaşma hali* yerine kullanılır:

Bän neylän gideyim *orayı*? (Kara Çoban, 1986: 62)

[Ben *oraya* neyle gideyim?]

O üfkeli *dartêr*⁵⁷ omuzunu da *battırêr*⁵⁸ *yufka*⁵⁹ gözlerini *orayı*, *nereyi* o burada bakêr herkerä. (Kara Çoban, 1986: 98)

[O, omzunu öfkeli çekiyor ve zayıf gözlerini, *nereye* burada her zaman baktığı gibi, *oraya* diyor.]

⁵⁵ **razgel-/rasgel-/rastgel-**: Rastlamak

⁵⁶ **bulü**: Teyze

⁵⁷ **dart-**: Çekmek

⁵⁸ **battır-**: Dikmek

⁵⁹ **yufka**: Zayıf

Taşıyım bana gürgen aaçlarını *burayı*. (Baboglu, 1991: 66)

[Bana *buraya* gürgen ağaçlarını taşıyım.]

E siz nasıl *burayı* etiştiniz? (Baboglu, 1991: 71)

[E, siz nasıl *buraya* yetiştiniz?]

... *burayı* kadar getirdiynän, dedim biraz dinneneyim. (Baboglu, 1991: 83)

[... *buraya* kadar getirdiğim için, biraz dinleneyim dedim.]

Burayı kaç türlü anılmış yılaççılar geldi, hiç birisi dâ bişey yapamadı da sän mi alıştıracan? (Baboglu, 1991: 109)

[*Buraya* kaç türlü anılmış ilaççı geldi, hiç birisi de hiçbir şey yapamadı ve sen mi alıştıracaksın?]

Nereyi gideyim? (Baboglu, 1991: 81) [*Nereye* gideyim?]

- Bazı fiiller GT’nde *belirtme* halindeki isimlerle kullanılırken, TT’nde *uzaklaşma* halindeki isimlerle kullanılır:

Şüphelenirmişler ne olduunu. (Baboglu, 1991: 66)

[Ne *olduğundan* *şüphelenirlermiş*.]

2.3.5. Bulunma Hali (Erlik hali)

Bulunma hali, “ismin kendinde bulunma ifade eden fiillerle ilgi kurduğu haldir. Bu hal her zaman eklidir”. Bulunma hali eki, ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak -**DA**, yani **-da/-dä, -ta/-tä**’dır. Yukarıda söylediğimiz gibi, eklerde kapalı *e* yoktur. (Bkz.: Fonetik böl.) “Yaklaşma hali gibi, Bulunma hali de ismi fiile bağlar” (Özkan, 1996: 81, 123):

Kanında dedä sesi.

(Zanet, 1998: 3)

Kim tütünä

Yollamış uşaa sık,

Şindi ona da aarêr o saalık.

Uşaksa *patta*,

Para *yanında*

Olmuş iki kat...

[*Kanında* dede sesi (var).]

[Kim tütüne

Yollamış çocuğu sık,

Şimdi ona da arıyor o saalık.

Çocuk ise *soba üstünde*

Para *yanında* (para varken)

Olmuş iki kat...]

(Zanet, 1998: 8) | [Neysel! Rüzgârlar hep essin
Ne sa! Ko lüzgerlär hep essin | *İçimdü* borannar koparıp. | *İçimde* boranlar kopararak.]
(Zanet, 1998: 6)

Çok kerâ istoria *yazmalarında*, politiklerin baskısı *altında* Doorunun
erinä yalan uydurmalar ayın-açık koyulmuş. (Tanasoglu, 2004: 12)
[Çok kere tarih *yazmalarında*, politiklerin baskısı *altında* doğrunun
yerine yalanlar apaçık kullanılmış.]

Hal ekinin kullanılışı:

a) Ünsüzle veya ünlüyle biten kelimelere, incelik-kalınlık ve tonlu-tonsuz
uyumuna göre, ek doğrudan gelir:

Açık aaz *bendü* kaldı... | [Açıkağız *bende* kaldı...
Bizdü çok tafta taa var! | *Bizde* çok tafta daha var!]
(Zanet, 1998: 250)
Bilä *tarlada* biçtik, | [Beraber *tarlada* biçtik,
Dernektü da buluştuk | *Dernekte* da buluştuk.]
(Baboglu, 2003: 17)

Çok eski *zamannarda* yaşamıştı. (Tanasoglu, 2004: 8)

[Çok eski *zamanlarda* yaşamıştı.]

Bu *vakitta* bän tekrarladım onun laflarını... (Kara Çoban, 1986: 87)

[Bu *vakitte* ben onun laflarını tekrarladım...]

b) İyelik ekine 3. şahıs çekiminde, *-n-* yardımcı sesi alarak gelir:

Sän bunca yıl dönüp uçtun | [Sen bunca yıl dönüp uçtun
Yıldızların *arasında*. | Yıldızların *arasında*.]
(Zanet, 1998: 166)

Asırlar *uzunnuunda* biri birindän ayırdılmıştılar. (Tanasoglu, 2004: 8)

[Asırlar (*süresinde*) *boyunca* birbirinden uzaklaştırılmışlardı.]

Büük ürek acısınnan işer bu soruşa A. Murad *kiyadında*. (Tanasoglu,
2004: 11)

[Büyük yürek acısıyla yaklaşıyor bu soruya A. Murat *kitabında*.]

Sevda *başçasında* güllär. (Zanet, 1998: 84) [Sevda *bahçesinde* güller.]

Hele bak sän ne meraklı işlär olêr düün *gecesindä*! (Baboglu, 1999: 33)

[Hele bak sen, ne ilginç şeyler oluyor düğün *gecesinde*!]

Onnar *sonunda* pak kalaceklar. (Baboglu, 1999: 40)

[Onlar *sonunda* temiz kalacaklar.]

Mor *direklerin ardında*, *dolma*⁶⁰ *üstündä*, çökmüştü da uuardı örmä

çorabın kuru çamurlarını altmışın üstünä yaşta bir karı. (Kara Çoban,

1986: 81)

[Altmışın üzerinde bir kadın, mor *direklerin ardında*, *ev sedirin üstünde*

oturmuştu ve örme çorabın kuru çamurlarını ovuyordu.]

c) Ekin geldiği bazı kelimelerde TT’de görülen orta hece ünlüsünün düşmesi hadisesi Gagavuzcada görülmez:

Da te fasil ara

Oldu *ömürümdä*.

(Zanet, 1998: 125)

[Ve işte bir boşluk, ara

Oldu *ömrümde*.]

Zamirler de, *bulunma halde* kullanılır:

Her türlü kuvet hem kudretlik *ondaydı*. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Her türlü kuvvete ve kudretliğe sahipti.]

O söledi, ani devlet işleri *bizdü* islää gidärmış. (Baboglu, 1999: 42)

[O söyledi ki, devlet işleri *bizde* iyi gidermiş.]

Bulunma halinin işlevleri:

- Fiilin ifade ettiği hareketin yerini gösterir:

Şu bayırın *ardında*

Bir gümä açıldı.

O gülün *kökündä*

Bir yılan kolaç oldu.

O yılanın da *aazında*

Bir delikanlı olan.

(Durbaylo, 1991: 30)

[Şu bayırın *ardında*

Bir küme açıldı.

O gülün *kökünde*

Bir yılan simit gibi kıvrıldı.

O yılanın da *ağzında*

Bir delikanlı oğlan.]

Küü *içindä* taa çok türlü işlär işidiler... (Baboglu, 1999: 42)

[Köy *içinde* daha çok farklı işler duyuluyor...]

⁶⁰ **dolma**: Geniş toprak ev sediri

Küüyün *kenarında*, yol *boyunda*, bir adam savaştırdı çıkarmaa çukurdan kendi faytonunu. (Kara Çoban, 1986: 19)

[Köyün *kenarında*, yol *boyunda*, bir adam kendi faytonunu çukurdan çıkarmağa çalışırdı.]

- Fiilin ifade ettiği hareketin zamanını, süresini bildirir:

Çok eski *zamannarda* yaşamıştı. (Tanasoglu, 2004: 8)

[Çok eski *zamanlarda* yaşamıştı.]

Yarın yollayacam ustaları, bir *gündü* evi örteceklär. (Baboglu, 1999: 41)

[Yarın ustaları yollayacağım, bir *günde* çatıyı aktaracaklar.]

O birkaç *evlat boyu içindü* sürüyä dönür.(Tanasoglu, 2004: 12)

[O (halk), birkaç *kuşak içinde* sürüye döner.]

Gitmiş bir gün, gitmiş iki... *üçüncüdü* bir daa⁶¹ içinä girmiş. (Baboglu, 1991: 76)

[Gitmiş bir gün, gitmiş iki... , *üçüncüde*, bir orman içine girmiş.]

- Bazı durumlarda ismin bünyesinde bulunma, taşıma ifadesiyle kullanılır:

Açık aaz *bendü* kaldı...

Bizdü çok tafta taa var!

(Zanet, 1998: 250)

[Açıkağız *bende* kaldı...

Bizde çok tahta daha var!]

- İsmi isme bağlar: *havada bulut* gibi.

GT'nde *yanında*, *üstündä*, *altında*, *önündä* gibi kelimeler için “yardımcı laf” terimi kullanılır.

Bulunma halinin cümledeki görevleri:

- Yer tamlayıcısı olarak:

Burada diil insan, ama kurt-kuş da gezmär. (Baboglu, 1991: 70)

[*Burada* değil insan, kurt-kuş da gezmez.]

Annadım, *burda* erim. (Zanet, 1998: 178) [Anladım, *burada* yerim.]

Orada olsun kendibaşına.(Baboglu, 1999: 7) [*Orada* olsun kendi başına.]

Onun da *ardında* anası-bobası. (Baboglu, 1999: 28)

[Onun da *ardında* anası-babası (geliyor).]

⁶¹ **daa**: Orman

Çiizleri da gezdirirmişlär bütün küü *içindü* muzikaylan. (Baboglu, 1999: 25)

[Çeyizi de bütün köy *içinde* müzikle gezdirirlermiş.]

Goda o düünün *önündä* olêr, gelinin evinin *yanında* sokaa çıkarêrlar hepsini onun çiizlerini. (Baboglu, 1999: 25)

[Goda⁶², düğünden önce oluyor, gelinin tüm çeyizini evinin *yanında* sokağa çıkarıyorlar.]

- Zaman zarfi olarak:

Caba diil giyim kara

Anamda *bir yortuda*.

(Zanet, 1998: 170)

Bir kofa tatlı su

Ne eder *kurakta*?

(Baboglu, 2003: 41)

[Boşuna değil siyah giysi

Anamda *bir yortuda*.]

[Bir kova tatlı su

Ne ediyor *kurakta*?]

- Sebep zarfi olarak:

Politiklerin baskısı *altında* Doorunun erinä yalan uydurmalar ayın-açık koyulmuş. (Tanasoglu, 2004: 12)

[Siyasetçilerin baskısı *altında* doğrunun yerine yalan uydurmalar apaçık (ortaya) koyulmuş.]

- Yükleme ismi olarak:

Önümdüysin sän Baboglu

Nicä duruk aynada.

(Baboglu, 2003: 142)

[*Önümdesin* sen, Baboglu,

Berrak aynada gibi.]

Bulmak hem eklemek *umudumuzdaydı*. (Tanasoglu, 2004: 11)

[Bulmak hem eklemek *umudumuzdaydı*.]

Hep *sıkıntılıktayız*. (Baboglu, 1999:9) [Hep *sıkıntudayız*.]

Evdüydik. (Baboglu, 1999: 22) [*Evedydik*.]

Avşam sabaa *aklımızdaysın*. (Baboglu, 1999: 25)

[Akşam sabah *aklımızdasın*.]

Biz aalemin *evindüyiz*. (Baboglu, 1999: 47) [Biz el âlemin *evindeyiz*.]

⁶²**goda**: Bazı gagavuz köylerinde “evlilik nişanı” yerine kullanılır

Sıradayım. (Baboglu, 2003: 32) [*Sıradayım.*]

İslää, ani tüfek *yanımdaydı.* (Zanet, 2006: 16) [İyi ki, tüfek *yanımdaydı.*]

-Allahım, *neredüysin* sän? (Kara Çoban, 1986: 20)

[-Allah'ım, *neredesin* sen?]

- Kendisinden sonra *-ki* aitlik eki gelir, sıfat olarak kullanılır:

Kimi üülen *tarafındaki* oğuz kasabalarında oğuzlar farsî dilini dâ bilârmışlâr (Tanasoglu, 2004: 81)

[Kimi güney *tarafındaki* oğuz kasabalarında oğuzlar Fars dilini de bilirlermiş.]

Hakoğuzların da beyliğı olmuştur legendar⁶³ Araslan Beylân, angısının adı bir *soradaki* legendada⁶⁴ var. (Tanasoglu, 2004: 105)

[Hak Oğuzların da bir *sonradaki* efsanede ismi geçen efsanevi Araslan Beyle beyliğı (devletçiğı) olmuştur.]

10- 20 yaşlar *arasındaki* çocuklar hem delikannılar hristiyan halklarından devletâ alnardılar. (Tanasoglu, 2004: 143)

[10- 20 yaşlar *arasındaki* çocuklar ve delikanlılar Hristiyan halklarından devlete alınırlardı.]

O oturdu en *gerideki* skemneyä. (Kara Çoban, 1986: 72)

[O oturdu en *gerideki* sandalyeye.]

- TT'nde "bu kullanılışlarda bir kalıplaşma da söz konusu olarak, bir kelimeye aynı cinsten birden çok çekim eki gelemediğı halde aitlik ekinden sonra çokluk ve hal ekleri de gelebilir" (Özkan, 2006: 487). GT'nde ama aitlik ekinden sonra bir de iyelik eki gelebilmektedir:

Konyadakısına benzetsin... (Tanasoglu, 2004: 112)

[*Konya'dakine* benzetsin...]

2.3.6. Uzaklaşma Hali (Çıkış hali)

Uzaklaşma hali, "ismin kendinden uzaklaşma ifade eden fiillerle ilgi kurduğı haldir". İsmi fiile, bazen isme, bazen de son çekim edatlarına bağlar. "Her zaman

⁶³ **legendar**: Efsanevi

⁶⁴ **legenda**: Efsane

eklidir”. Uzaklaşma hali eki **-DAn**, yani **-dan/-dän, -tan/-tän**’dir (Özkan, 1996: 123):

Kim kayêr bu <i>bayırdan</i> ?	[Kim kayıyor bu <i>bayırdan</i> ?
Kaar firlêêr her <i>tarafıtan</i> !	Kar fırlıyor her <i>tarafıtan</i> !
Doz dolay öter <i>sestän</i> !	Her taraf çınlıyor <i>sesten</i> !
Kızaklar uçêr <i>erdün</i> !	Kızaklar uçuyor <i>yerden</i> !]

(Zanet, 1998: 230)

Halkıtan onun istoriasını al. (Tanasoglu, 2004: 12)

[Onun tarihini *halkıtan* al (öğren).]

Hal ekinin kullanılışı:

a) Ünsüzle veya ünlüyle biten kelimelere ek doğrudan gelir:

İnsana lâázım Vatan, Halkına kalsın damar, Kanında dedä sesi <i>Uzaktan</i> evä çeksın. (Zanet, 1998: 3)	[İnsana vatan gerek, Damar halkına kalsın, Kanında dede sesi <i>Uzaktan</i> eve çağırısın.]
Salt titredi bir fidan <i>Acıdan</i> ... (Zanet, 1998: 79)	[Salt titredi bir fidan <i>Acıdan</i> ...]
Anam sölärdi: “Sän sakın <i>Yalancıdan</i> hem <i>hırsızdan</i> ...” (Zanet, 1998: 185)	[Anam söylerdi: “Sen sakın <i>Yalancıdan</i> hem <i>hırsızdan</i> ...”]
Sän sevdamsın, sän acım, <i>Dededän</i> kalan dilim. (Zanet, 1998: 215)	[Sen sevdamsın, sen acım, <i>Dededen</i> kalan dilim.]

İşiderim *büüklerdän*. (Baboglu, 1999: 25) [*Büyüklerden* duyuyorum.]

Bän onun *candan* oğlunu *ölümdän* kurtardım. (Baboglu, 1999: 42)

[Ben onun (*candan*) *sevgili* oğlunu *ölümden* kurtardım.]

b) 3. şahıs iyelik ekine *-n-* yardımcı sesi olarak gelir:

Bu mumnarın <i>özlerindän</i>	[Bu mumların <i>özlerinden</i>
Enikunu tütün kalkardı.	Yavaşça tütün kalkardı.]

(Zanet, 1998: 158)

İstoria gücülä açıldardı *susmaklarından*. (Tanasoglu, 2004: 11)

[Tarih *suskunluğundan* yeni kurtuluyordu.]

Zamirler de uzaklaşma halde kullanılır: *sendän, bizdän, kimdän, angısından* vs.:

Sölä, canım, *nedän* bu zeet,

Kimdän oldu bana imdat?

Versänä halizdän nasaat.

(Zanet, 1998: 46)

O *bendän* bir kırmıydı⁶⁵. (Baboglu, 1991: 78)

[O, *benden* bir parçaydı.]

[Söyle, canım, *neden* bu eziyet,

Kimden oldu bana imdat?

Versene saf nasihat.]

Ünlüyle biten bazı zamir köklerine uzaklaşma hal eki, *-n-* yardımcı sesi alarak gelir:

Bundan betvalı

Betva yok gördüüm.

(Zanet, 1998: 80)

[*Bundan* kötü

Lanetleme yoktur gördüğüm.]

Gençlerä *hepsindän* çok kısmet läazım. (Baboglu, 1999: 44)

[Gençlere *her şeyden* çok kısmet lazımdır.]

İsimler *başka, kaarä, sora, beeri, zeedä* edatlarına, uzaklaşma halde bağlanır:

Ekmek bereketi için *küülülerdän* *başka* kim kahr güdeceydi? (Baboglu, 1999: 43)

[Ekmek bereketi için *köylülerden* *başka* kim kahr güdecekti?]

Toprakçılıktan *başka*, Osmanlı Devletindä gagouz vatandaşları da alış-verişiläğä katıldılar. (Tanasoglu, 2004: 148)

[*Toprakçılıktan* *başka*, Osmanlı Devletinde Gagavuz vatandaşları da alış-verişiliğe katılırlardı.]

İnsan, *zanaatlarından* *başka*, türlü askerlik izmetlerini dä tamamardı. (Tanasoglu, 2004: 157)

[İnsan, (kendi) *zanaatlarından* *başka*, türlü askerlik hizmetlerini de yapardı.]

Bana *ölümdän* *sora* bişey diil läazım. (Baboglu, 1999: 15)

⁶⁵ **kırmı**: Et parçası

[Bana *ölümden sonra* hiçbir şey lazım değil.]

Diil hemen ardına, ölä bir-iki *aftadan sora*. (Baboglu, 1999: 31)

[Hemen değil, öyle bir-iki *haftadan sonra*.]

Şindän sora da bizä dünnää karannık. (Baboglu, 1999: 28)

[*Şimdiden sonra* da bize dünya karanlıktır.]

Bir *minuttan*⁶⁶ *sora* buga⁶⁷ düşürer onu beygirdän. (Kara Çoban, 1986: 94)

[Boğa, bir *dakika sonra*, onu beygirden düşürüyor.]

...matador, hızlı olup bir tarafa, saplêêr onun sırtına taa bir banderilya⁶⁸, birkaç “gözäl” *dönmektün sora* - taa iki. (Kara Çoban, 1986: 94)

[...matador, hızlı olup bir tarafa, onun sırtına bir ok daha saplıyor, birkaç “güzel” *dönmekten sonra* - iki daha.]

O bana adanmış

Küçücükütän beeri.

(Durbaylo, 1991: 32)

[O bana adanmış

Küçükten beri.]

Geçti iki *aydan zeedä*. (Baboglu, 1999: 29) [Geçti iki *aydan ziyade*.]

II. Murat sultan tronuna geldi, Konstantinopolu sardı, almağa denedi, ama 50 *gündän ziyadä* sürüp, alamadı. (Tanasoglu, 2004: 131)

[II. Murat, sultan tahtına geldi, Konstantinopol’u sardı, almaya denedi, ama 50 *günden ziyade* sürüp, alamadı.]

Zamirler de bu edatlara uzaklaşma halinde bağlanır:

En ilkin teklif ederim oturasım, ... , *ondan sora* lafedecem. (Baboglu, 1999: 21)

[Öncelikle oturmaya teklif ediyorum, ... , *ondan sonra* laf edeceğiz.]

Biz *bundan başka* da işlär bileriz onun için. (Baboglu, 1999: 40)

[Biz onun hakkında *bundan başka* şeyler de biliyoruz.]

Uzaklaşma halinin işlevleri:

⁶⁶ **minut**: Dakika

⁶⁷ **buga**: Boğa

⁶⁸ **banderilya**: Boğa dövüşünde kullanılan ok

- Fiilin gösterdiği hareketin nereden başladığını, eylemin çıkış noktasını bildirir (Özkan, 2006: 487):

Raatlık çökardı *yukardan*. (Zanet, 1998: 10)

[Rahatlık çökerdi *yukardan*.]

Cezala bölä zulumnarı da onnarın elleri *bilektün* kurusunnar. (Baboglu, 1999: 46)

[Böyle zulümleri cezalandır ki, onların elleri *bilekten* kurusun.]

Te *buradan* da görüner. (Baboglu, 1999: 48)

[İşte *buradan* da görünüyor.]

Tutuş *kordan* bir büyük ateş. (Zanet, 1998: 171)

[*Kordan* bir büyük ateş tutuşmuş.]

O *küçüktün* taa çok terbiyetim hem üretim kabletmişti. (Tanasoglu, 2004: 133)

[O *küçükten* daha çok terbiye eğitimi ve öğretim görmüştü.]

Yabancı. *Aşırıdan* gelmä. (Zanet, 2006: 18) [Yabancı. *Aşırıdan* gelme.]

- Fiilin gösterdiği hareketin sebebini gösterir, “-den dolayı” anlamı verir:

Köpeklär da ko hep salsın,

Dişlerini *üfkedün* falayıp.

(Zanet, 1998: 6)

Kaynêêrım *bundan* artık.

(Zanet, 1998: 30)

[Köpekler de, hep havlasın,

Dişlerini *öfkeden* ufalayıp.]

[*Bu yüzden* artık öfkeden köpürüyorum.]

Senin dostun olmalı *sarfoşçuluktan* kör olup görmedik gibi... yaydı aazını... (Baboglu, 1999: 38)

[Senin dostun *sarfoşçuluktan* olmalı, kör olup görmedik gibi... ağzını yaydı...]

Babu o günü *sevinmeliktün* yapmış piliç mancası hem yazmış pide⁶⁹. (Baboglu, 1991: 99)

[Nine, o gün *sevinçten* piliç yemeği yapmış ve börek açmış.]

- Zaman isimlerinde, zaman ifadesi taşır:

Hepsi bunnar *zamandan* yazılarda kalmışlar (Baboglu, 1999: 45)

⁶⁹ **pide**: Börek çeşidi

[Bunların hepsi (eski) *zamandan* yazılarda kalmışlar.]

Uşaklıktan kaldı. (Zanet, 1998: 106) [*Küçüklükten* kaldı.]

Şindiyädün birär iyirdim,-demiş,-ama bu sıra ya ne kısmet düştü – iki iyecäm. (Baboglu, 1991: 73)

[“*Şimdiye kadar* bir tane yerdim, ama nasip oldu, bu sefer iki tane yiyeceğim.” demiş.]

- Uzaklaşma grubunda ismi isme, o nesnenin neden yapıldığını, hangi maddeden oluştuğunu göstermek üzere *-den yapılmış*, *-den oluşmuş* anlamları ile bağlar (Özkan, 2006: 488):

Ok olêr sazdan.

(Zanet, 1998: 238)

Sedefrän blezik, boncuk,

Gümüştän kolan, üzük.

(Zanet, 1998: 223)

Küpeleri altından.

(Zanet, 1998: 250)

Portaları, mali, *gümüştän*,

Kapıları, mali, *altından.*

(Durbaylo, 1991: 36)

Küylerdä evlär... duvarları *kerpiçrän*⁷¹ yada *dallardan* örülü...

(Tanasoglu, 2004: 155)

[Köylerde evlerin... duvarları *tuğladan* ya da *dallardan* örülü...]

Dädunun *tuzdan* evi erimiş bitmiş, babunun sa *mercimektän* eşermiş.

(Baboglu, 1991: 51)

[Dedenin *tuzdan* evi erimiş bitmiş, nenenin ise *mercimekten* yeşermiş.]

- Bir bütünü gösterme ilgisiyle ismi fiile bağlar (Özkan, 2006: 488):

Halktan onun istoriasını al. (Tanasoglu, 2004: 12)

[Onun tarihini *halktan* al.]

[*Ok sazdan* oluyor.]

[*Sedefren* bilezik, boncuk,

Gümüştän kemer, yüzük.]

[*Küpeleri altından.*]

[Portaları⁷⁰, ana anne, *gümüştän*,

Kapıları, ana anne, *altından.*]

⁷⁰ **porta**: Avlu kapısı

⁷¹ **kerpiç**: Tuğla

Küylü imeliğini, giyimini dâ, hepsini hayvannarından hem *çiftçilikün* temin edârdi... (Tanasoglu, 2004: 155)

[Köylü, yemeğini de, giyimini de-hepsini, hayvanlarından ve *çiftçilikten* temin ederdi...]

- Bir bütünün parçasını gösterme ilgisiyle ismi fiile veya uzaklaşma grubunda ismi isme bağlar (Özkan, 2006: 488):

Onnar (hıyarlar⁷²) bildirkı *turşularımızdan*. (Baboglu, 1999: 22)

[Onlar (salatalıklar), geçen senedeki *turşularımızdan*.]

Beki da o *yazıcılardan* birisi tersinâ baktı da karıştırdı kıyatları. (Baboglu, 1999: 30)

[Beki da o *yazarlardan* birisi tersine baktı da karıştırdı kâğıtları.]

Bu işi sordu *bizdän* bir kişi. (Baboglu, 1999: 42)

[Bu işi *bizden* bir kişi sordu.]

Kes hepsimizâ birâr dilim bu tepsidâ *pidedän*. (Baboglu, 1999: 44)

[Bu tepsideki *pideden* hepimize birer dilim kes.]

I. Mehmet (Mahommed I.) Çelebilâr *dinastiasındandı*. (Tanasoglu, 2004: 131)

[I. Mehmet (Muhammed I.), Çelebiler *sülalesindendi*.]

Devlet, çiftçiyâ toprağın bir payını verârdi da *berekettün* onuncu payını kabledârdi. (Tanasoglu, 2004: 145)

[Devlet, çiftçiye toprağın bir payını verirdi ve *bereketten* onuncu payını alırdı.]

Sazlıktan bir saz kestim

(Zanet, 1998: 264)

[*Sazlıktan* bir saz kestim.]

- Deyimleşmiş birleşik fiil gruplarında ismi fiile bağlar:

Hele *yıkıl* sän da *kafamdan*. (Baboglu, 1999: 39)

[Hele sen de *yıkıl kafamdan*.]

Gidecäm taa iyi da kendim söyleycäm, baari *üreemdän* taş *insin*. (Baboglu, 1999: 43)

⁷² **hıyar**: Salatalık

[Daha iyi kendim gideceğim ve söyleyeceğim, *yüreğimden taş insin* bari.]

Ama sən *fikirdün çelindin*. (Baboglu, 1999: 48)

[Ama sen *fikirden caydırıldın*.]

- İsmi bazı son çekim edatlarına, bu edatların görevlerine bağlı çeşitli işlevlerle bağlar (Özkan, 2006: 488):

Kim *sendün başka* bilirdi benim dostluum için? (Baboglu, 1999: 36)

[Benim dostluğumun hakkında *senden başka* kim bilirdi?]

Bundan başka, Balkannar istoriamız o periodtaki komşuların da istoriasına çok benzeşir. (Tanasoglu, 2004: 95)

[*Bundan başka*, Balkanlar tarihimiz o zamandaki komşuların da tarihiyle çok benzeşir.]

- Kalıplaşma yoluyla ismi zarf yapar:

Zarar yaparsam *ansızdan*...

(Zanet, 1998: 181)

[Zarar yaparsam *aniden*...]

O *ansızdan* görmüş yangını. (Baboglu, 1999: 45)

[O, *aniden* görmüş yangını.]

Bän *aslıdan* koydum neetimä seninnän evlenmää. (Baboglu, 1999: 25)

[Ben *aslında* seninle evlenmeyi niyetime koydum.]

Uzaklaşma halinin cümledeki görevleri:

- Yer tamlayıcısı olarak:

Raatlık çökardı *yukardan*. (Zanet, 1998: 10)

[Rahatlık çökerdi *yukardan*.]

- Zaman zarfi olarak:

Aman, *çoktan* mı o kapalı? (Baboglu, 1999: 40)

[Aman, o *çoktan* mı kapalı?]

Gürgen-Kıvradan *ansızdan* babunun belinä bir topuz çekmiş. (Baboglu, 1991: 71)

[Gürgen Kıvradan *ansızdan* ninenin beline bir topuz çekmiş.]

- Sebep zarfi olarak:

Beklemektün saçım ardı
(Zanet, 1998: 199)

[*Beklemekten* saçım ardı.]

İliin hem güzelliin
Sana var *Allahtan*.

[İyiliğin ve güzelliğin
Sana var *Allah'tan*.]

(Baboglu, 2003: 138)

Bir sürü hayvan *açlıktan* geberer. (Baboglu, 1999: 9)

[Bir sürü hayvan *açlıktan* geberiyor.]

Kaybelmesinnär orada *açlıktan* hem *hastalıklardan*. (Tanasoglu, 2004: 36)

[Orada *açlıktan* hem *hastalıklardan* kaybolmasınlar.]

O çok *sevinmeliktün* bir büük sofra yapmış⁷³. (Baboglu, 1991: 73)

[O, *sevinmelikten*, büyük bir yemek vermiş.]

- Hal zarfi olarak:

Esärdi *yavaştan*
İnsannara sesin.
(Zanet, 1998: 78)

[Eserdi *yavaştan*
İnsanlara sesin.]

- “Kendisinden sonra *yaklaşma hali* eki almış bir isimle birlikte ikilemeler kurar” (Özkan, 2006: 488):

Gecedün-geceyü
Tütünnän toprak alıp işlemää.
(Zanet, 1998: 8)

[*Geceden geceye*
Tütünle toprak işlemek için alıp.]

Yıldan-yıla pek zor bulmaa
Ara... yaşamakta⁷⁴.
(Zanet, 1998: 180)

[*Yıldan yıla* çok zor bulmak
Ara... hayattata.]

- İkilemelerde tekrarlanan her iki isme gelerek kullanılır:

Başlêêrız sana *candan-ürektün* hayırlı dualarımızı. (Baboglu, 1999: 25)

[*Candan yürekten* sana hayırlı dualarımızı hediye ediyoruz.]

Küüyä girdiynän *saadan-soldan* başladılar insannar çıkmaa. (Zanet, 2006: 16)

⁷³ **sofra yap-**: Yemek vermek

⁷⁴ **yaşamak**: Hayat

[Köye girdiğim zaman *sağdan soldan* insanlar çıkmağa başladılar.]

Olur mu *bobadan-dedelerdän kalma* daayı bölä körlemää? (Baboglu, 1991: 59)

[*Babadan dedelerden kalma* dağı böyle körlemek, olur mu?]

- Ablatif gruplarının ablatifli isim unsuru olarak kullanılır:

Sedefün blezik, boncuk,

Gümüştün kolan, üzük.

(Zanet, 1998: 223)

[*Sedesten* bilezik, boncuk,

Gümüştän kemer, yüzük.]

Bän onun *candan* oğlunu ölümdän kurtardım. (Baboglu, 1999: 42)

[Ben onun *candan* oğlunu ölümden kurtardım.]

Çır-çıplak⁷⁵ - ruban mı yoktu,

Çıktın *duuma anadan*?

(Baboglu, 2003: 142)

[Çırılçıplak - ruban mı yoktu,

Çıktın, *doğuma anadan*?]

Ama ya kaybet sän *candan paalı* evladını! (Baboglu, 1999: 35)

[Ama sen kaybet (kaybedersen) *candan pahalı* evladını!]

O bir *kafadan hasta* insan, kavgacı. (Baboglu, 1999: 40)

[O *kafadan sakat* bir insan, kavgacı.]

- İyelik eki almış ek ve yön belirten isimlerle kullanılır (Özkan, 2006: 488):

Binin *arasından* seni seçtim.

(Zanet, 1998: 189)

[Binin *içinden* seni seçtim.]

- Uzaklaşma hali, *yaklaşma hali* ile beraber kullanıldığında, “-e kadar” ifadesini taşımaktadır (*Bkz.:* Yaklaşma hali):

Bizans İmpieriası kapladı bütün Küçük Asiyayı hem Balkannarın en çok topraklarını hem sürttü 1453 *yılınadan*. (Tanasoglu, 2004: 90)

[Bizans İmparatorluğu, bütün Küçük Asya’yı ve Balkanlar’ın en çok topraklarını kapladı ve 1453 *yılına kadar* sürdü.]

Baştan hakoğuzlar geniş erlerdä erleşmiştilär, Tuna buvazlarından taa Varnanın *aşayanınadan*, Kamçı *deresinüdü*n, belki taa *aşayadan*; deniz boylarından da Balkan bayırlarının *eteklerinüdü*n. (Tanasoglu, 2004: 107)

⁷⁵ **çır-çıplak:** Çırılçıplak

[Baştan Hak Oğuzlar geniş yerlerde: Tuna boğazlarından daha Varna'nın *aşağı yanına kadar*, Kamçı *deresine kadar*, belki daha *aşağıya kadar*; deniz boylarından da Balkan bayırlarının *eteklerine kadar* yerleşmişlerdi.]

- Bazı fiiller GT'nde *uzaklaşma* halindeki isimlerle kullanılırken, TT'nde *yalın* iyelik halindeki isimlerle işlevsel olmayarak kullanılır:

Peetçi eer aslı sölärsä,

Peetindün ekmää kokarsa,

Sofralar onu annar,

Gökä çıkar duvalar...

(Baboglu, 2003: 64)

[Şair eğer aslı söylerse,

Şiiri ekmek kokarsa,

Sofralar onu anlar,

Göge çıkar dualar...]

- Bazı fiiller GT'nde *uzaklaşma* halindeki isimlerle kullanılırken, TT'nde *vasıta* halindeki isimlerle kullanılır:

532-537 yıllar arasında Iustiniyanos İmperatorun *izinindün*

Konstantinopolistä yapıldı Aya Sofia klisesi. (Tanasoglu, 2004: 91)

[532.-537. yıllar arasında Iustiniyanos İmparatorun *izniyle*

Konstantinopolis'te Aya Sofya kilisesi yapıldı.]

2.3.7. Vasıta Hali (-lan/-län ardlaflı)

Vasıta hali, "ismin fiile bir vasıta olduğunu gösteren halidir". Vasıta hali *ile* edatının ekleşmesi ile ortaya çıkmıştır. TT'nde bir ek olarak hal kategorisinde gösterilen vasıta hali eki, Gagavuz Türkçesinde hal çekiminde değerlendirilmeyip *ardlaflar* "edatlar" ile birlikte ele alınmaktadır; *-n* vasıta ekinin *ile* edatıyla kalıplaşması sonucu, *-lan/-län*⁷⁶ eki ortaya çıkar (Özkan, 1996: 123):

Biz varız *dillän*, *ruhlan*, *cannan*,

Neçin ki varız Allahtan...

(Baboglu, 2003: 140)

[Biz varız *dille*, *ruhla*, *canla*,

Çünkü varız Allah'tan...]

Salt bir dooru *kazanmaklan* yaşamaa bir tek biz kaldık. (Baboglu, 1999:

8)

[Dürüst *kazanmakla* (çalışarak) yaşamaya (hayatta) bir tek biz kaldık.]

⁷⁶ **-lan/-län:** <len<ilen<ile+n

Hal ekinin kullanılışı:

a) Ünsüzle biten kelimelere ek doğrudan gelir:

Ekmek soframa ver *terlän*

Ölümümü gözäl *ecellän*.

(Baboglu, 2003: 33)

Dört köşeli duygular

Canımı bir *aullan* sarêr.

(Zanet, 1998: 6)

Kızgın *çelıklän* çoyunu

Zor vakıtta zeetlärdilär.

(Zanet, 1998: 12)

[Ekmek soframa ver *terle*

Ölümümü güzel *ecelle*.]

[Dört köşeli duygular

Canımı bir *çitle* sarıyor.]

[Kızgın *çelikle* çoğunu

Zor vakitte eziyet ederlerdi.]

“*ile* edatının instrumental eki almış şeklinde bu *n* tesiriyle *l* sesi *n*'ye dönüşmüş, böylece *inen* şekli ortaya çıkmıştır. Kendisinden önce gelen kelimeyle birleşerek vokal uyumuna da bağlanınca *inan* şekline geçmiştir. Bu şekil Anadolu ağızlarında da çok görülür. Ayrıca orta hece vokali de düşerek edat *-nan/-nen* şeklinde ekleşir” (Ergin, 1981: 133)⁷⁷.

Gecedän - geceyâ

Tütünnän toprak alıp işlemää.

(Zanet, 1998: 8)

Halk kableder onu, ne kazandı,

Bununnan *binnän* yıl yaşêr.

(Zanet, 1998: 80)

Büüdüm nicä çoyu büüyer:

Topraklan bir, *halkınnan* bir.

(Zanet, 1998: 185)

[Geceden geceye

Tütünle toprak işlemek için alıp.]

[Halk ne kazandıysa, onu kabul ediyor,

Bununla *binlerce* yıl yaşıyor.]

[Büüdüm, nasıl (ki) çoğu büyüyor:

Toprakla bir, *halkımla* bir.]

Sen artık bir kaldın o senin dooru *yaşamannan*. (Baboglu, 1999: 8)

[Sen artık tek kaldın senin o doğru *yaşamanla*.]

Hadi, yok ol benim evimdän o senin *yalannarınnan*. (Baboglu, 1999: 40)

[Hadi, yok ol benim evimden senin o *yalanlarınla*.]

⁷⁷ GT’nde, **m** ve **n** ünsüzlerle biten kelime gövdesine gelen *ile* edatı, *-nan/-nän* şeklinde kullanılır.

Te nasıl sän *batünnan* “üüredersiniz” bizim çocuu “dooru” yaşamaa.

(Baboglu, 1999: 8)

[İşte böyle sen *ağabeyinle* bizim çocuğu “doğru” yaşamağı “öğretiyorsunuz”.]

b) Ünlüyle biten kelimelere ek, -y- yardımcı sesi alarak gelir:

Tanıştır uzak *saklıylan*,

Acıları kat *tatlıylan*.

(Baboglu, 2003: 33)

Yalannan mı,

Ashıylan mı...

(Zanet, 1998: 16)

[Tanıştır uzak *saklıyla*,

Acıları kat *tatlıyla*.]

[Yalanla mı,

Ashıyla mı...]

Taa iyi *yabancıylan* olsun işin, nekadard bölä *kayınçıylan*. (Baboglu, 1999: 10)

[İşin böyle *kayın biraderle* olacağına, *yabancıyla* olsun daha iyi.]

Sabaylan, nasıl da her gün, ikisi dostlar gitmişlär ava, üçüncüsü Gürgen-Kıvradan da kalmış bordeydä⁷⁸ izmetä. (Baboglu, 1991: 65)

[*Sabahleyin*, her gün olduğu gibi, dostların ikisi de ava gitmiş; üçüncüsü, Gürgen-Kıvradan da, barakada hizmet için kalmış.]

3. şahıs iyelik eklerinden sonra; GT’nde yardımcı ses, benzeşme yoluyla *n*’ye döner:

Gençlicääm, güllü başçäm,

Ne tez eridin, gittin

Yalpu derä *buzunnan*,

Yaz yolların *tozunnan*...

(Baboglu, 2003: 48)

[Gençliğim, güllü bahçem,

Ne tez eridin, gittin

Yalpu⁷⁹ dere *buzuyla*,

Yaz yolların *tozuyla*...]

İnsanın taa çoyu varlıklı yaşamıştı o Balkannar yurtluğunda osmanlı türk *kardaşlarinnan* barabar. (Tanasoglu, 2004: 159)

[İnsanın daha çoğu Osmanlı Türk *kardeşleriyle* beraber o Balkanlar yurtluğunda varlıklı yaşamıştı.]

⁷⁸ **bordey**: Baraka

⁷⁹ **Yalpu**: Yalpuğ derenin ismi (kısaltılmış şekli)

Küylü kendi *öküzlerinnän*... toprağını kendisi işlärdi. (Tanasoglu, 2004: 155)

[Köylü, kendi *öküzleriyle*... toprağını işlerdi.]

Özel isimlere GT'de doğrudan gelir, TT'de ise apostrof ile ayrılarak yazılır:

Manollan Sofron onnar ikisi da kara işlerdä karışık. (Baboglu, 1999: 8)

[*Manol'le* Sofron, onların ikisi de kara işlere karışık.]

Şindi git *allahlan* işinä! (Baboglu, 1991: 78)

[Şimdi *Allah'la* işine git!]

Zamirler de *ile* edatıyla isimler gibi kullanılır:

Bän *seninnän* barabar yaşamakta taa çok-çok pisliklär gördüm da aklım vermeer, nasıl onnara bukadar dayanabilmişim... (Baboglu, 1999: 48)

[Ben *seninle* beraber yaşamakta daha çok-çok pislikler gördüm de aklım vermiyor: Onlara bu kadar nasıl dayanabilmişim...]

Onunnan şansora hepisi kasabalar baalanardılar. (Tanasoglu, 2004: 135)

[Şimdiden sonra tüm kasabalar *onunla* bağlanırlardı.]

Sade *sennän* kalmaa yalnız
korkêrim...

(Baboglu, 2003: 143)

[Sade *seninle* yalnız kalmaktan
Korkuyorum...]

GT'nde dönüşlülük zamirlerinin edatlara bağlanması:

kendim+län = *kendimnän*

kendin+län = *kendinnän*

kendisi+län = *kendisinnän*

kendimiz+län = *kendimizlän*

kendiniz+län = *kendinizlän*

kendileri+län = *kendilerinnän*

3. şahıs -n- yardımcı sesi almaktadır.

Vasıta halinin işlevleri:

- Fiilin gösterdiği hareketin hangi vasıta ile gerçekleştiğini gösterir:

Yaza da hambarlar
Ekinnän dolsunnar.

(Baboglu, 2003: 142)

Allah *sopaylan* urmêêr... (Baboglu, 1999: 47) [Allah'ın sopası yok ki!]

- İsimle fiil arasında beraberlik, birliktelik ilişkisini kurar:

Kaybelecez bu *adamnan*. (Baboglu, 1999: 9) [Kaybolacağız bu *adamla*.]

Düzdü mü kimsa,
Beki kimsey?
Kaynêr-döner lupur-tupur
Erdä-göktä yok dur otur:
Yıldızlar - yırak *yolunnan*,
Toprak vulkanın *soluunnan*,
Otlar, gençlär - *kadıncaylan*,
Karımcalık - *karımcaylan*,
Deniz dibi - *balıklarlan*,
Mezar taşları - *yaşlarlan*,
Geçinmişleri *anmaklarlan*...
Küçüklük - şennik *oyunnan*,
İnsannık - kendi *zorunnan*...
Oyna, gözelim, atla,
Diil mi kendin peydalandın,
Kendin - kendini kolla!

(Baboglu, 2003: 134)

[Yaza da ambarlar
Ekinle dolsunlar.]

[Düzdü mü kimse,
Belki kimse?
Kaynıyor-dönüyor lupur-tupur⁸⁰
Yerde-gökte yok dur, otur:
Yıldızlar - uzak *yoluyla*,
Toprak volkan *soluğuyla*,
Otlar, gençler - *kadıncayla*⁸¹
Karıncalık - *karıncayla*,
Deniz dibi - *balıklarla*,
Mezar taşları - *yaşlarla*,
Geçinmişleri *anmaklarla*...
Küçüklük - şenlik *oyunla*,
İnsanlık - kendi *zorunla*...
Oyna, güzelim, zıpla,
Değil mi kendin peyda oldun,
Kendin - kendini kolla!]

- Bazen isimden sonra, bu işlevi pekiştirmek üzere, *bilä* (*beraber*, *birlikte*) edatları da kullanılır:

Hadi kaldır Pantiyi da gelsin *benimnän bilä* işä. (Baboglu, 1999: 7)

[Hadi kaldır Panti'yi de *benimle beraber* işe gelsin.]

- Bağlama gruplarında ismi isme arka arkaya sıralama ilgisi ile bağlar:

⁸⁰ **lupur-tupur**: Patırtılı, gürültülü

⁸¹ **Kadıncı**: Gagavuz halk dansı

Anaylan bobayı sesleerlär.

(Zanet, 1998: 5)

[*Anayla* babayı dinliyorlar.]

Gelinnän güvää. (Baboglu, 1999: 32) [*Gelinle* güveyi.]

- İsmi fiile çeşitli zarf işlevleriyle bağlar:

Ah, ne materiallar! Ah, ne materiallar!- sölendi o da tutundu kaçmaa aykırıdan, *çayırca* evä. (Kara Çoban, 1986: 91)

[O, “Ah, ne malzemeler! Ah, ne malzemeler!” diye söyledi ve *çayırda* geçerek eve doğru kestirmeden koşmaya başladı.]

Vasıta halinin cümledeki görevleri:

- Zarf olarak kullanılır:

Yok neçin hepsini bir *ölçüylän* ölçmää. (Baboglu, 1999: 8)

[Hepsini bir *ölçüyle* ölçmeye gerek yok.]

Saahcakan etişelim. (Baboglu, 1999: 25) [*Sağlıcakla* varalım.]

- Nesne olarak kullanılır:

Karı *kıskançlunnan* oynama! (Baboglu, 1999: 41)

[Kadın *kıskançlığıyla* oynama!]

2.3.8. Eşitlik Hali

Eşitlik hali, “ismin **eşitlik**, **benzerlik**, **gibilik** bildiren halidir”. TT’ndeki Eşitlik hali Gagavuz Türkçesi’nde hal kategorisinde değerlendirilmeyip, *-ca/-ça*, *-cä/-çä* yapım ekleriyle karşılanır. “Bu eke iyelik, yönelme hali gibi başka çekim eklerinin eklenmesiyle *-cAsInA*, *-cAnA* şekilleri de ortaya çıkmıştır” (Özkan, 1996: 124). Eşitlik halinde isimler, GT’nde isim yapım ekleriyle oluşan zarflardır:

Hepsi kaldı *eskiycesinü*. (Kara Çoban, 1986: 36)

[Hepsi kaldı *eskicesine*.]

A-ha,- düşünmüş *kendiycesinü* Ayı-Kulak,- allele korktun sän. (Baboglu, 1991: 64)

[Ayı-Kulak⁸² *kendi kendine*: “A-ha, sen korktun galiba.” diye düşünmüş.]

⁸² **Ayı-Kulak**: Masal kahramanı

Eşitlik hali ekinin kullanılışı:

Ünlüyle veya ünsüzle biten kelimelere ek doğrudan gelir. Tonlu/tonsuz bakımından ünsüz uyumuna uyar:

Gagavuzların da yaşamasına kolaylık vermiştir, bizim *esabımızca*.
(Tanasoglu, 2004: 131)

[Gagavuzların da yaşamasına kolaylık vermiştir, bizim *hesabımızca*.]

Sân savaş *fikircä* görmää. (Kara Çoban, 1986: 123)

[Sen, hayal olarak görmeye çalış.]

Karanfil da, gideräk ileri dooru *sokakça*, bakardı karşı gelen genç karıların suratlarına. (Kara Çoban, 1986: 39)

[Karanfil⁸³ de, ileri doğru *sokakça* giderek, karşı gelen genç karıların yüzlerine bakardı.]

Eşitlik halinin işlevleri:

- Aslında Türkçede iki hal eki üst üste gelmemektedir. Ancak GT’nde *ilgi halindeki* zamirlerden sonra, *eşitlik hali* ekinin geldiği de görülmektedir (Bkz.: İlgî Hali). İsmi fiile benzerlik ilgisiyle bağlar:

Kutlêêrız yaşını

Bizimcä, eskiycä.

(Baboglu, 2003: 7)

[Kutluyoruz yaşını

Eski zamanlarda *kutladığımız gibi*.]

Angı devlettä yaşarsan, *onunca* da yaşaman gidir. (Tanasoglu, 2004: 127)

[Hangi devlette yaşarsan, yaşam biçimin de *ona göre* olur.]

- Fiilin gösterdiği hareketinin şeklini, tarzını gösterir:

Açan jandar Vakar aymış,

Da gücülä kalkmış *ayakça*,

İşidip: “Sektiya yanmış!”

O seslän aalamış *uşakça*.

(Tanasoglu, 1959:170)

[Jandarma Vakar ayılmış ve

Güçlükle *ayağa* kalkmış,

İşitip: “Bölük yanmış!”

O, sesle *çocuk gibi* ağlamış.]

⁸³ **Karanfil**: Erkek soy ismi

Hakoğuzlar bu periodta *temelcä* Bizans İmparatorluğunun içinde bulundular, onun kuvedi altında. (Tanasoglu, 2004: 95)

[Hak Oğuzlar bu süre Bizans İmparatorluğunun içinde, onun kuvveti altında *temelce* bulundular.]

Eskicü sizin evceeziniz. (Kara Çoban, 1986: 30)

[*Eskice* sizin evceğiziniz.]

Dev adamnarı bakınarmışlar hem şaşarmışlar *aklinca*. (Baboglu, 1991: 91)

[Dev adamları bakınırlarmış ve *aklinca* şaşarlarmış.]

- İsmi fiile göre edatı işleviyle bağlar. Görecelik ifadesi taşır (Özkan, 2006: 489):

Brakacan⁸⁴ mı?-sordu o, ilk sefer danışarak Varaklıya *säncü*. (Kara Çoban, 1986: 103)

[O, Varaklı'ya ilk sefer "*sen*"*ce* danışarak, "İzin verecek misin?" diye sordu.]

- Yapım eki olarak kullanılır ve dil isimlerini oluşturur:

...bolgarlar da, greklär dä bunnarı (giyimneri⁸⁵) *müsulmancadan* hep ozamannar aldılar. (Tanasoglu, 2004: 160)

[...hep o zamanlar hem bulgarlar, hem yunanlar, bunları (kıyafetleri) *Müsulmanlardan* aldılar.]

Eşitlik halinin cümledeki görevleri:

- Sıfat olarak kullanılır:

Rus saabiliği *bunca* halkları ya heptän asimili etti, yada eder şindi dä. (Tanasoglu, 2004: 139)

[Rus egemenliği, *bunca* halkları ya tamamen asimile etti, ya da hala asimile ediyor.]

O ruh yaşamasını yaratmıştı hem yaradardı osmanlı tivilizasyonu hem kültürası *bunca üzyıllar* içinde. (Tanasoğlu, 2004: 159)

⁸⁴ **brak-**: İzin vermek

⁸⁵ **giyim**: Kıyafet

[*Bunca yüzyıllar* içinde o ruh yaşamasını, Osmanlı medeniyeti ve kültürü yaratmıştı ve yaratırdı.]

... *bunca* vakit beklemişler büyük umutlan da te şimdi umutları tamamlanmış haliz olmuş⁸⁶... (Baboglu, 1991: 78)

[... *bunca* vakit büyük ümitle beklemişler ve işte şimdi ümitleri tamamlanmış, gerçekleşmiş...]

Bu toprakçılık formları çiftçilerä bir *dolgunca* hem *iyicü* yaşamak temin edärdilär. (Tanasoglu, 2004: 159)

[Bu toprakçılık çeşitleri, çiftçilere yeterince *dolgun* ve *iyi* bir yaşam temin ederdiler.]

- Zarf olarak kullanılır:

Manol *donca* yavaş kalkıp

Biraz durmuş korkuylan.

(Tanasoglu, 1959: 168)

[Manol, *donca*, yavaş kalkıp

Biraz durmuş korkuyla.]

Yolca gelärdilär mezarlıktan iki ihtiyar karı. (Kara Çoban, 1986: 20)

[*Yolca* iki ihtiyar karı mezarlıktan gelirdiler.]

-*Kutluca olsun!* (Kara Çoban, 1986: 60) [-*Kutluca olsun!*]

Olmalı, çarşıya giden alışverişçilär düşürdülär taligalarından⁸⁷, - deer *aklinca* Pıtırş... (Baboglu, 1991: 81)

[Pıtırş *aklinca*: “Olmalı, çarşıya giden alışverişçiler arabalarından düşürdüler.” diyor...]

Göçücülerin kültürü aşığdı, kır kültürüydü, ama *kendisiycü* zengindi. (Tanasoglu, 2004: 35)

[Göçmenlerin kültürü düşüktü, kır kültürüydü, ama *kendisice* zengindi.]

... bitki⁸⁸ yapraklan⁸⁹ elindä gitti *sokakça*. (Kara Çoban, 1986: 99)

[...elinde son kâğıtla, *sokakça* gitti.]

- Ara söz olarak kullanılır, “-A göre” ifadesini taşır:

⁸⁶ **haliz ol-**: Gerçekleşmek

⁸⁷ **taliga**: At arabası

⁸⁸ **bitki**: Son

⁸⁹ **yaprak**: Kâğıt

Esabımızca, büyük örnektir. (Tanasoglu, 2004: 150)

[*Hesabımızca*, büyük bir örnektir.]

2.3.9. Yön Gösterme Hali (Ardlaflar)

“İsmin, fiilin gösterdiği işin kendi yönüne doğru yapıldığını gösteren halidir. Yön gösterme hali ismi fiile bağlar. Bu halin ekleri **-rA**, **-ArI**’dır. Bu ekler artık çekim eki olmaktan çıkmış, kesin olarak yapım eki olmuştur” (Özkan, 1996: 125).

TT’ndeki Yön gösterme halinin, GT’nde hal olarak karşılığı yoktur.

Bu eklerin GT’nde kullanılışı TT’nden pek farklı değildir. Bugün sadece birkaç kelimedede kalıplaşmış olarak bulunur: *beeri*, *geeri*, *sora*, *yukarı*, *ileri*, *içeri* gibi (Özkan, 1996: 125). GT’nde bu çeşit kelimeler tek başına kullanıldıklarında zarf, bir isimle kullanıldıklarında edat işlevinde olur:

Osmanlı türklär selçukluların sosyal hem kultural tradiñalarını *ileri* götürürdiler. (Tanasoglu, 2004: 146)

[Osmanlı Türkleri Selçukluların sosyal hem kültür adetlerini *ileri* götürürlerdi.] - (bu cümlede zarf olarak kullanılır)

Son düyüşünü II. Murat *albannara karşı* götürmüştü. (Tanasoglu, 2004: 133)

[II. Murat son savaşını *Arnavutlara karşı* yapmıştı.] - (bu cümlede edat olarak kullanılır)

Yön gösterme halinin işlevleri:

- Edat işleviyle kullanılır:

O taa osmanlıların Balkannara *geçişindün ileri* annarmış, ani baalaşmağa nekadar taa sıkı osmanlı türklerrinnän lâzımnı. (Tanasoglu, 2004: 125)

[O, daha Osmanlıların Balkanlar’a *göçmesinden önce*, Osmanlı Türkleriyle ne kadar daha sıkı bağlaşmanın gerekliliğini anlarmış.]

- İşlevini yitiren ekin yerine yön ifadesi için Yaklaşma halinde bir isim ile *doğru*, *karşı* gibi yön edatları kullanılmaktadır (Özkan, 2006: 490):

M. Paleolog onu *tatarlara karşı* kullansın esaplamış. (Tanasoglu, 2004: 111)

[M. Paleolog⁹⁰ onu *tatarlara karşı* kullanmayı planlamış.]

Yön gösterme halinin cümledeki görevi:

- Genellikle çeşitli zarf olarak kullanılır (Örnekler için, yukarıda verilen cümlelere bakınız).

2.4. Soru eki

Soru eki, “ismin soru şeklini yapan isim işletme ekidir. İsmi daima fiile bağlayan bir ektir. Soru eki kelimedenden ayrı yazılması ve hem isimlere, hem de fiillere gelen bir ek olması bakımından istisna bir ektir. İsim çekim ekleri arasında kullanıldığı yer bakımından en sondadır” (Özkan, 2006: 490). GT’nde de, TT’nde olduğu gibi, soru eki genellikle isimden sonra gelir:

Başsız mı büyüyer uşaa?

Kurban mı oldu eceli?

(Zanet, 1998: 13)

Yalannan mı,

Aslıylan mı,

Çoyu,

Kuvet alıp,

Bulutlara piner.

(Zanet, 1998: 16)

Yıldız mı göktä akêr?

Umut mu beni brakêr?

Ecel mi yakın artık?

Dostlarım oldu kıt.

(Zanet, 1998: 127)

Sän koyunnarnı mı kaybettin,

Osa paranı mı arcadın?

(Durbaylo, 1991: 38)

[*Başsız mı* büyüyor çocuğu?

Kurban mı oldu eceli?]

[*Yalanla mı,*

Aslıyla mı,

Çoğu,

Kuvvet alıp,

Bulutlara çıkıyor.]

[*Yıldız mı* gökte akıyor?

Umut mu beni bırakıyor?

Ecel mi yakın artık?

Dostlarım azaldı.]

[*Sen koyunlarını mı* kaybettin,

Yoksa paranı mı harcadın?]

⁹⁰ Mihail Paleolog: Bir imparator ismi (Tanasoglu, *Gagouzların İstoriası*, s. 111)

Adam mı, osa karı mı? (Baboglu, 1999: 25) [*Erkek mi, yoksa bayan mı?*]

Yalnız mı gezärmiş? (Zanet, 2006: 18) [*Yalnız mı geziyormuş?*]

Gözäl mi benim bu ensiz⁹¹ koftam⁹²? (Kara Çoban, 1986: 110)

[Benim kolsuz hırkam *güzel mi?*]

Ama taman büün mü? (Baboglu, 1999: 44) [*Ama tam bugün mü?*]

İsim soru ekinin işlevleri:

- İsme gelen soru eki, cümlede soru işlevi dışında merak, şaşkınlık, şüphe, kuvvetlendirmek, pişmanlık, tahmin gibi ifadelerle de kullanılır:

Hm, *kuvedin mi çok?* (Baboglu, 1991: 58) [Hm, *kuvvetin mi çok?*]

- İsim belirtme ekiyle kullanıldığında, soru eki ayrı olur, TT'nde ise soru eki, ismin ve belirtme ekinin arasına girer:

-Sän *insansın* mı osa *hayvansın mi?* (Kara Çoban, 1986: 25)

[-Sen *insan mısın* yoksa *hayvan mısın?*]

Bazen GT'nde de TT'ndeki kullanılan şekle rastlıyoruz:

Sänmiysin...

(Durbaylo, 1991: 68)

Evlimiysin? (Kara Çoban, 1986: 100) [*Evli mısın?*]

[*Sen mısın?*]

⁹¹ **ensiz**: Kolsuz

⁹² **kofta**: Hırka

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FİİL ÇEKİM EKLERİ (İŞLİKLERİN FORMA DİİŞTİRÄN AFİKSLERİ)

Bu bölümde hem TT'nde, hem GT'nde fillerin gramer kategorileri; kip ve zaman, şahıs, sıfat-fiil, zarf-fiil, soru ekleri ve ek-fiil ele alınarak karşılaştırılmıştır.

TT	GT
<i>Şekil ve Zaman</i>	<i>İşliin dıişilmesi</i>
<i>Basit fiil kipleri</i>	-----
<i>Haber kipleri</i>	<i>Oluşluk çalıımı</i>
<i>Tasarlama kipleri</i>	-----
<i>Fuillerin birleşk çekimi</i>	<i>İşliin modal formaları</i>
<i>i- Ek-fiil</i>	<i>Predikatlık afiksi</i>
<i>Şahıs ekleri</i>	<i>Üz afiksleri</i>
<i>Sıfat-fiil</i>	<i>İştennik</i>
<i>Zarf-fiil</i>	<i>Halıştennik</i>
<i>Soru eki</i>	<i>Soruş payıcı</i>

3.1. Şekil ve zaman (İşliin dıişilmesi)

Gagavuzcada fiil çekimi ile ilgili kullanılan terimler TT'nden çok farklı bir görünüm sergilediğinden konuya geçmeden önce bu terimlerin bir listesini vermeyi uygun gördük.

3.1.1. Basit fiil kipleri.

Haber kipleri (GT: Oluşluk çalıımı) çekimleri:

TT	GT
<i>Görülen geçmiş zaman</i>	<i>Mutlak geçmiş zaman</i>
<i>Öğrenilen geçmiş zaman</i>	<i>Bellisiz geçmiş zaman</i>
<i>Şimdiki zaman</i>	<i>Şimdiki zaman</i>
<i>Geniş zaman</i>	<i>Bellisiz gelecek zaman</i>

Gelecek zaman

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi

Geniş zamanın hikâyesi

Gelecek zamanın hikâyesi

Mutlak gelecek zaman

Çoktan geçmiş bitirilmiş zaman

Çoktan geçmiş bellisiz zaman

Bitkisiz geçmiş zaman

Niyetlik geçmiş zaman

Gagavuz Türkçesi'nin gramer kitaplarında *hikâye* ve *rivayet* birleşik çekim yapıları ayrı bir terim ile belirtilmez, şekil ve zaman çekimi içinde ele alınır.

Tasarlama kipleri:

TT

Emir kipi

İstek kipi

Gereklilik kipi

Şart kipi

GT

İzin çalımı

İsteyişlik çalımın şimdiki zamanı

Lââzımnık çalımın şimdiki zamanı

Sankilik çalımı

3.1.1.1. Haber kipleri (Oluşluk çalımı)

Haber kipleri, şekle ve zamana bağlanan fiilin gösterdiği bir hareketin veya işin ortaya çıkışını veya çıkacağını bildirir. Haber kiplerinin ekleri zaman ifadesi taşıyan eklerdir. Bu sebeple haber kipindeki fiil çekimleri belirttikleri zaman adıyla anılırlar (Ergin, 1999: 289).

Haber kipleri terimi, *bildirme kipleri* terimiyle adlandırılarak da kullanılmaktadır¹.

TT'nde beş zaman vardır: *şimdiki zaman*, *geniş zaman*, *gelecek zaman*, *görülen geçmiş zaman*, *öğrenilen geçmiş zaman*². GT'nde, bu beş zamanın dışında, dört zaman daha vardır: *çoktan geçmiş bitirilmiş zaman*, *çoktan geçmiş bellisiz zaman*, *bitkisiz geçmiş zaman*, *niyetlik geçmiş zaman*. Bu dört fiil çekimi de, TT'nde birleşik

¹ Mustafa Özkan, Osman Esin, Hatice Tören, **Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım**, 2. Baskı, Filiz kitapevi, İstanbul, 2006, s. 491; Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak yayımı, İstanbul, 1999, s. 289.

² TT'ndeki zamanların GT'nde karşılığı yukarıda verilmiştir.

çekimlerdir. Buna rağmen, bu karşılaştırmalı çalışmada *birleşik çekimler* bölümünde değil de, *haber kipleri* bölümünde yer almaktadırlar. Buna göre haber kipindeki başlıca fiil çekimleri şunlardır:

3.1.1.1.1. Görülen geçmiş zaman (Mutlak geçmiş zaman) çekimi

Görülen geçmiş zaman, “bizzat görülmüş ve geçmişte olup bitmiş bir hareketi veya işi bildirir”. Geçmişte olduğunu gördüğümüz bir hareketi anlatır. GT’nde bu çekim için *-DI* eki kullanılır. Bu eklerin fiile gelişi, tıpkı TT’nde olduğu gibi, büyük ünlü uyumu ve ünsüzler benzeşmesine göre olur (Özkan, 1996: 151).

Görülen geçmiş zaman çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Bıktım! Kızdım! Yanêırım!

(Zanet, 1998: 26)

Mamu, mamu, paramı *arcamadım*,
Koyunnarmı *kaybetmedim*.

(Durbaylo, 1991: 38)

Kazanmadım bu duygudan

Ne kanaatlık, ne dost, ne şan,

Anna, sevdam...

(Zanet, 1998: 44)

Yapamadım da büyük ikram

Duygularna hiç bir zaman,

Ölä, sevdam...

(Zanet, 1998: 44)

Kimin için *yazamadım*

Eni sözlär tefterimä.

Neyä da hiç *susamadım*,

Dua ettim gecelerdä.

(Zanet, 1998: 123)

[*Bıktım! Kızdım! Yanıyorum!*]

[Anne, anne, paramı *harcamadım*,
Koyunlarımı *kaybetmedim*.]

[*Kazanmadım* bu duygudan

Ne kanaatlık, ne dost, ne şan,

Anla, sevdam...]

[*Yapamadım* da büyük ikram

Duygularına hiç bir zaman,

Öyle, sevdam...]

[Kimin için *yazamadım*

Yeni sözler defterime.

Neye de hiç *susamadım*,

Dua ettim gecelerde.]

Girdim odaya. (Zanet, 2006: 9) [*Girdim* odaya.]

Yardım ettim. (Zanet, 2006: 12) [*Yardım ettim.*]

Bän ondan Todi däduna haber *yolladım.* (Zanet, 2006: 9)

[Ben ondan Todi³ dedene haber *yolladım.*]

Bän da canıma *günaa almadım.* (Zanet, 2006: 17)

[Ben de *günah işlemedim.*]

Yazık uşaklara bişey *getirämedim!* (Zanet, 2006: 13)

[Yazık, çocuklara hiçbir şey *getiremedim!*]

Etiştirämedim. (Zanet, 2006: 14) [*Yetiştirämedim.*]

Te içerdä işleri yapêrım hem dâ dün üç iy⁴ iplik *işledim*, büün dâ-bir.

(Baboglu, 1991: 96)

[İşte ev işlerini yapıyorum ve dün de üç iğ iplik *işledim*, bu gün de-bir.]

Teklik 2. şahıs çekimi

Bir vakit, malim,

Acılaa *gittin*,

Acılaa *gittin*,

Acıyka *oldun*.

Evä da *geldin*,

Lavka da *açtın*,

Uncaaz da *sattın*,

Kumcaaz da *kattın*.

Garip fukareyâ

Baarıp da *sattın*.

(Durbaylo, 1991: 39)

Sän ba, akar yıldız,

Adadın ki kalmam yalnız.

(Zanet, 1998: 127)

Sän bana *gelmedin*.

[Bir vakit, malim⁵,

Hacılığa *gittin*,

Hacılığa *gittin*,

Hacı *oldun*.

Eve de *geldin*,

Dükkân da *açtın*,

Uncağız da *sattın*,

Kumcağız da *kattın*.

Garip fukaraya

Bağırıp da *sattın*.]

[Sen be, akar yıldız,

*Adadın*⁶ ki kalmam yalnız.]

[Sen bana *gelmedin*.]

³ **Todi**: Tudor erkek ismin değişik şekli

⁴ **iy**: İğ

⁵ **mali**: Anneye hitap (sevgi ifadesi)

⁶ **ada-**: Söz vermek

<p>(Durbaylo, 1991: 71)</p> <p>Sän <i>brakmadın</i> hiç bir da neet.</p> <p>(Zanet, 1998: 46)</p> <p>Ne ölä <i>oyalandı</i>n? (Zanet, 2006: 16) [Ne öyle <i>oyalandı</i>n?]</p> <p>Neçin sän <i>çevirmedin</i> onu geeri? (Kara Çoban, 1996: 20)</p> <p>[Niçin sen onu geri <i>çevirmedin</i>?]</p> <p><i>İstemedin mi</i>? (Kara Çoban, 1996: 27) [<i>İstemedin mi</i>?]</p> <p>Sän nasıl yalnız <i>geldin</i> evä? (Baboglu, 1991: 107)</p> <p>[Sen, yalnız eve nasıl <i>geldin</i>?]</p> <p>Ey, kardaş, ya sölä bana da, nasıl sän ölä tez <i>zenginlinedin</i>? (Baboglu, 1991: 109)</p> <p>[Ey, kardeş, sen nasıl öyle çabuk <i>zenginlediğini</i> bana da söylesene.]</p>	<p>[Sen <i>bırakmadın</i> hiç bir sebep.]</p>
---	---

Teklik 3. şahıs çekimi

<p>Çiftçi <i>oldu</i> kayıp.</p> <p>(Zanet, 1998: 19)</p> <p>Çöktü duman.</p> <p>Heptän <i>esir aldı</i> topraa.</p> <p>(Zanet, 1998: 83)</p> <p>Batüm <i>kolvermedi</i>.</p> <p>(Durbaylo, 1991: 71)</p> <p>Hiç <i>baarmadı</i>.</p> <p>(Zanet, 1998: 33)</p> <p><i>Gülümsämedi</i></p> <p>Ecelim bana.</p> <p>(Baboglu, 2003: 49)</p>	<p>[Çiftçi <i>oldu</i> kayıp.]</p> <p>[Çöktü duman.</p> <p>Hepten <i>esir aldı</i> toprağı.]</p> <p>[Ağabeyim <i>izin vermedi</i>.]</p> <p>[Hiç <i>bağırmadı</i>.]</p> <p>[<i>Gülümsemedi</i></p> <p>Ecelim bana.]</p>
---	--

Bütün Balkannara Rumeli *denildi*. (Tanasoglu, 2004: 131)

[Bütün Balkanlara Rumeli *denildi*.]

Evä salt bir öküzü *getirdi*. (Zanet, 2006: 12) [Eve salt bir öküzü *getirdi*.]

Kim nelär *geçirdi*. (Zanet, 2006: 13) [Kim bilir, neler *geçirdi*.]

Şükür Allaha, ani *etişti* evä! (Zanet, 2006: 13)

[Şükür Allah'a ki, *vardı* eve!]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Yalannan <i>yaşadık</i> . (Zanet, 1998: 19)	[Yalanla <i>yaşadık</i> .]
Näänı sanki, Allahım, <i>gidärdik</i> ? (Zanet, 1998: 17)	[Allah'ım, acaba ne tarafa <i>giderdik</i> ?]
Artık insan <i>olduk</i> İnsan arasında. (Zanet, 1998: 17)	[Artık insan <i>olduk</i> İnsan arasında.]
Dört tarafa yollar <i>açtık</i> Ariflää hem enilää. (Baboglu, 2003: 8)	[Dört tarafa yollar <i>açtık</i> Arifliğe ve yeniliğe (doğru).]
Hiç <i>yorulmadık</i> , male. (Zanet, 2006: 7)	[Hiç <i>yorulmadık</i> , ana anne.]
<i>Bulamadık</i> . (Zanet, 2006: 17)	[<i>Bulamadık</i> .]
Ertesi günü da <i>aaradık</i> . <i>Soruşturduk</i> . (Zanet, 2006: 17)	[Ertesi günü de <i>aradık</i> . <i>Soruşturduk</i> .]
-E, <i>yollandık</i> , saaselem etişelim erimizä,- dedi Yovçu. (Kara Çoban, 1986: 84)	[Yovçu ⁷ : “E, <i>yola çıktık</i> , sağ salim yetişelim yerimize.” dedi.]
Saat onaltıya kadar <i>bekledik</i> . (Baboglu, 1999: 22)	[Saat on altıya kadar <i>bekledik</i> .]
Te <i>pişirdik</i> . (Zanet, 2006: 16)	[İşte <i>pişirdik</i> .]
Hepsimiz ona selâm <i>verdik</i> . (Kara Çoban, 1986: 81)	[Hepsimiz ona selam <i>verdik</i> .]
<i>Doorulduk</i> biz, gideriz... (Kara Çoban, 1986: 127)	[Biz <i>doğrulduk</i> , gidiyoruz...]
Biz Todi dädunnan çok <i>bakıştık</i> . (Zanet, 2006: 9)	[Biz, Todi dedenle çok <i>bakıştık</i> .]
<i>Yaptık</i> . (Zanet, 2006: 10)	[<i>Yaptık</i> .]
Biz <i>sustuk</i> biraz. (Kara Çoban, 1986: 126)	[Biz biraz <i>sustuk</i> .]

Çokluk 2. şahıs çekimi

⁷ Yovçu: Erkek ismi

Ne zorlan *etiştiniz* benim kapuma? (Kara oban, 1996: 63)

[Ne zorla benim kapıma *yetiştiniz*?]

okluk 3. şahıs ekimi

Üç gün, üç gecä *güreřtilär*.

(Durbaylo, 1991: 43)

[Üç gün, üç gece *güreştiler*.]

Karannık oldu, *bekledilär*.

(Durbaylo, 1991: 160)

[Karanlık oldu, *beklediler*.]

Onnar genä *gelmedilär*.

(Durbaylo, 1991: 160)

[Onlar gene *gelmediler*.]

Türklär hızlı ilerlemäğä *başladılar*. (Tanasoglu, 2004: 121)

[Türkler hızlı ilerlemeye *başladılar*.]

Ardımıza takıştılar, ama *etiřmedilär*. (Zanet, 2006: 10)

[Peşimize düştüler, ama *yetişmediler*.]

şükür Allaha, *gelmedilär*! (Zanet, 2006: 17) [şükür Allah'a, *gelmediler*!]

Hepsi evleri taraşlamaa *etiřtirämedilär*. (Zanet, 2006: 16)

[Tüm evleri tarařlamağä⁸ *yetiştiremediler*.]

Sölämedilär. (Zanet, 2006: 17) [*Söylemediler*.]

Bu olmalı bizim Manol batünün düşmannarı *tutuşturdular*. (Baboglu, 1999: 44)

[Galiba, bizim Manol⁹ ağabeyin düşmanları, *tutuşturdular*.]

...*daattılar* biraz kendi darsıklını¹⁰ ... (Kara oban, 1986: 94)

[...kendi kederini biraz *dağıttilar*...]

Görülen geçmiş zamanın işlevleri:

- İçinde bulunulan zamanda önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış; gerçekleşmesine tanık olunan veya gerçekleştiği görülmüş kadar kesin olan, kaynaklarda tarihe geçmiş, kesinlik kazanmış eylemleri göstermektir:

⁸ **taraş**: Üzüm toplanrı artıklarına verilen isim (Gaydarcı v.d., **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü**, s. 238)

⁹ **Manol**: Erkek ismi

¹⁰ **darsıklık**: Keder, üzüntü

Deniz kuvvetleri üç denizdä *erleşiliydilär*. (Tanasoglu, 2004: 143)

[Deniz kuvvetleri üç denizde *yerleşiklerdi*.]

Gagavuzlar taa da üsek gelişmeleri *kazandılar*, zerä senselä devletindä, nicä kendi devletindä *bulundular*. (Tanasoglu, 2004: 139)

[Gagavuzlar, daha da yüksek gelişmeler *kazandılar*, çünkü bu akraba Devlet içerisinde, kendi devletinde gibi *bulundular*.]

- **-DI** görülen geçmiş zaman eki, vurgu ile belirtilerek, *-diği zaman* anlamında zaman işleviyle kullanılır:

Baktı-gün duvarmış, *gülümsedi*-yıldızlar toplanırmış... (Baboglu, 1991: 70)

[*Baktı mi*-gün duvarmış, *gülümsedi mi*-yıldızlar toplanırmış...]

GT'nde basit bir fiil çekimi olarak *çoktan geçmiş bitirilmiş zaman* terimiyle TT'nde *görülen geçmiş zamanın hikâyesi* terimi karşılanmaktadır (Bkz.: Hikâye birleşik çekimi).

3.1.1.1.2. Öğrenilen geçmiş zaman (Bellisiz geçmiş zaman) çekimi

Öğrenilen geçmiş zaman, “bizzat görülmeyen, başkasından öğrenilen veya sonradan fark edilen; geçmişte olmuş bitmiş bir hareketi veya işi bildirir”. Bu zamanın ekleri, TT'nde olduğu gibi, ünlü uyumuna bağlı olarak, **-miş** şeklindedir (Özkan, 1996: 153).

Öğrenilen geçmiş zaman çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Alatlamışım atıma atlı pinmää.

(Zanet, 1998: 35)

[*Acele etmişim* atıma atlı binmeye.]

Ama eer görürsän, ani bän *uyumuşum*, sapla iyneylän kulaamı da bän uyanacam. (Baboglu, 1991: 72)

[Eğer benim *uyuduğumu* görürsen, kulağıma iğneyi sapla ve ben uyanacağım.]

Teklik 2. şahıs çekimi

Ne okadar *hızlanmışın?*- sorêr ona Ayı-Kulak. (Baboglu, 1991: 59)

[Ayı-Kulak¹¹: “Ne o kadar *hızlanmışsın?*” diye ona soruyor.]

Sän bak kendini osa, bak, ne zabun¹² *kalmışsın*, ölecän... (Kara Çoban, 1986: 107)

[Sen kendine iyi bak; yoksa, bak, ne kadar zayıf *kalmışsın*, öleceksin...]

- Ah, sän taa bişey *annamamışsın!* (Kara Çoban, 1986: 114)

[- Ah, sen daha bişey *anlamamışsın!*]

- İslää *yapmışsın*. (Kara Çoban, 1986: 117) [- İyi *yapmışsın*.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Büün Ay Varvara

Fırınnar *yanmış*.

Varvaralar bu gün

Ballı pita *yapmış*.

(Baboglu, 2003: 141)

Neçin diiliz hodul,

Ki uzak dedemiz

Devlet ta *kurmuş*,

Düşman *ensemış?*

(Zanet, 1998: 9)

[Büyün Ay Varvara günü

Fırınnar *yanmış*.

Varvara'lar bu gün

Ballı çörek *yapmış*.]

[Niçin değiliz fodul,

Ki uzak dedemiz

Devlet de *kurmuş*,

Düşman *yenmiş?*]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Çokluk 1.şahısta *-duk/-dük, -tuk/-tük* sıfat-fiil ekine benzemesi sebebiyle *-mIz* şahıs ekinin yerini *-k* unsuru almıştır. Bu yer değiştirme Anadolu ağızlarında, GT’nde de öğrenilen geçmiş zaman Çokluk 1. şahsında da görülmektedir (Eraslan, 1980: 68). Aynı değişiklik GT’nde de kullanılmaktadır:

Neçin *gelmişik* biz bu dünneyä...

(Zanet, 1998: 81)

[Niçin *gelmişiz* biz bu dünyaya...]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Gitti baksın nicä odunnarı *toplamışınız*. (Zanet, 2006: 8)

[Oduunları nasıl *topladığınız*za bakmaya gitti.]

¹¹ **Ayı-Kulak**: Masal kahramanı

¹² **zabun**: Zayıf

Ne oldu, neçin dilencilää *etişmişiniz?*- sormuş kız bobasına. (Baboglu, 1991: 102)

[Kız babasına, “Ne oldu, niçin dilencilige *yetişmişiniz?*” diye sormuş.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Anasınnan bobası

Ona betfa *etmişlär.*

(Durbaylo, 1991: 31)

[Anasıyla babası

Ona beddua *etmişler.*]

Ne yaşayış sıralıklarınnan hem kulturaylan osmanlılar Balkannara *gelmişlär* hem *geliştirmişlär* dä. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Osmanlılar ne (güzel) düzenli yaşayışla ve kültürle Balkanlar’a *gelmişler* ve *geliştirmişler* de!]

Öğrenilen geçmiş zamanın işlevleri:

- Fiilin gösterdiği hareketin, içinde bulunulan zamandan önce gerçekleştiğini bildirmektir; ancak konuşan kişi eylemin gerçekleştiğine tanık olmamış:

O söledi, ani devlet işleri bizdä islää gidärmış, çok büyük işlär *etiştirilmış*, kosmosa *çıkmuşık*. (Baboglu, 1999: 42)

[O söyledi ki, devlet işleri bizde iyi gidermiş, çok büyük işler *yetiştirilmış*, uzaya *çıkmuşuz*.]

Allele biz gagouzlar çoktan çirak *olmuşuk*, ama hiç esap ta *almamışık* . (Tanasoglu, 2004: 12)

[Galiba biz, Gagavuzlar, uzun zamandır çirak *olmuşuz*, ama hiç dikkate de *almamışız*.]
- Masal anlatımında kullanılır:

Bir vakıtta *varmış*, bir vakıtta *yokmuş*... (Baboglu, 1991: 3)

[Bir vakitte *varmış*, bir vakitte *yokmuş*...]

Varmış bir vakıtlarda bir dädüylan bir babu. (Baboglu, 1991: 50)

[*Varmış* bir vakitlerde bir dedeyle bir nene.]

Hadi ölçelim!-*kayıl olmuş* Ayı-Kulak. (Baboglu, 1991: 59)

[Ayı-Kulak, “Hadi ölçelim!” diye *razı olmuş*.]
- Şaşma, hayret, küçümseme gibi ifadeler taşır:

İşittim, ani siz hepsini koyun piinirini *satmışınız*. (Baboglu, 1997: 92)

[İşittim ki, siz tüm koyun peynirini *satmışınız*.]

- Fiilin gösterdiği hareketin, içinde bulunulan zamandan önce gerçekleştiğini bildirmektir, ancak konuşan kişi bunu sonradan fark etmiştir:

Komşumuzun başçesindâ kirezlâr *başlamışlar* olmaa. (Baboglu, 1997: 92)

[Komşumuzun bahçesinde kirazlar olmaya *başlamışlar*.]

GT’nde *çoktan geçmiş bellisiz zaman* terimiyle TT’ndeki *öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi* terimi karşılanmaktadır (Bkz.: Hikâye birleşik çekimi).

3.1.1.1.3. Şimdiki zaman (Şindiki zaman) çekimi

Şimdiki zaman eki fiile şekil ve zaman anlamı katar. “Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından içinde bulunulan zamanı ifade eder” (Özkan, 1996: 147). GT’nde şimdiki zaman ekleri *-êr/-er, -mAktA*’dır¹³.

Halk edebiyatı ürünlerinde GT’nde şimdiki zamanın ekinin *-yor* şekline rastlıyoruz:

Bir delikannı olan
Hem *baarıyor*, hem *çaarıyor*
Gelân-geçân yolcuyu.
(Durbaylo, 1991: 30)

O yılan da *baarıyor*
Hem da sıklık *edeyor*.
(Durbaylo, 1991: 31)

Gideyor Stuyeni, *gideyor*,
İncecik yoldan *gideyor*.
(Durbaylo, 1991: 44)

Ozaman da Stuyeni
Taligadan *atlıyor*.

[Bir delikanlı olan
Hem *bağırıyor*, hem *çağırıyor*
Gelen-geçen yolcuyu.]

[O yılan da *bağırıyor*
Hem da sıklık *ediyor*.]

[*Gidiyor* Stuyeni, *gidiyor*,
İncecik yoldan *gidiyor*.]

[O zaman da Stuyeni
At arabasından *atlıyor*.]

¹³ Nevzat Özkan, *-ye, -yu, -yo* eklerini de şimdiki zaman ekleri olarak belirtmektedir (Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, s. 147)

(Durbaylo, 1991: 44)
Ozaman Tudorka Stuyana *deyor*:
“Bän,-deer,-sizi *tanımayorum*,
Angınız ayı, angınız Stuyan”.

(Durbaylo, 1991: 45)
Az mı, çok mu vakıtlar *geçiyor*,
Petri geeri *dönüyor*,
Gelä-gelä *geliyor*,
Bayırdan peydalanıyor.

(Durbaylo, 1991: 67)

[O zaman Tudorka Stuyana *diyor*:
“Ben sizi *tanımıyorum*,
Hanginiz ayı, hanginiz Stuyan”.]

[Az mı, çok mu vakit *geçiyor*,
Petri geri *dönüyor*,
Gele-gele *geliyor*,
Bayırdan peydahlanıyor.]

1994.-1995. yıllarda Gagavuz Türk bilimcisi Kotenko Valentina’ya göre, şimdiki zamanın eki *-(I)yer* olmalıdır. Ek, bugün kullanılmamaktadır ve GT’nin gramerine alınmamıştır. Folklor eserlerinde yer yer kullanıldığı görülmektedir:

Petrana ekmek *yapıyor*.
(Durbaylo, 1991: 81)
Mamusu karşı *çıkıyor*.
(Durbaylo, 1991: 82)
Karşı çıkıp, imääi *alıyor*.
(Durbaylo, 1991: 87)

[Petrana¹⁴ ekmek *yapıyor*.]

[Annesi karşı *çıkıyor*.]

[Karşı çıkıp, yemeği *alıyor*.]

“Şimdiki zaman çekiminde *-iyor* eki *y* düşmesiyle *-ior* şekline girmiş; arkasından geniş zaman ekiyle benzeşerek *-iar* olmuş ve nihayet *-ár* şeklini almış olmalıdır” (Özkan, 1996: 42).

TT’ndeki **-yor** şimdiki zaman ekinin yerine, GT’nde kalın sıradaki *-êr*, ince sıradaki fiillerde *-er* eki gelmektedir.

Şimdiki zaman çekimi:

a) Ünsüzle biten fiile, incelik-kalınlık uyumuna göre, *-êr/-er* eki doğrudan gelir, TT’nde ise *-yor* eki *-I-* yardımcı sesi olarak gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi

¹⁴ **Petrana**: Gagavuzca bayan ismi

Bän diz çöküp ta *yalvarêrim*.

(Zanet, 1998: 5)

[Ben diz çöküp de *yalvarıyorum*.]

Bakêrim, genä akêr ard köşä. (Kara Çoban, 1996: 22)

[*Bakıyorum* ki art köşe gene akıyor.]

Hep *düşünerim*: ne olacak? (Zanet, 2006: 10)

[Hep *düşünüyorum*: ne olacak?]

Bir da *duyêrim*, nicä çıkarêrlar pençereyi. (Zanet, 2006: 10)

[Bir de, pencereyi çıkardıklarımı *duyuyorum*.]

Teklik 2. şahıs çekimi

Kimnârlän, näända hep *gezersin*,

Brakıp beni yalnızlıkta?

(Zanet, 1998: 47)

[Kimlerle, ne yanda hep

geziyorsun,

Bırakıp beni yalnızlıkta?]

Bilersin, mamular hep bütün ükü üstünä alêrlar. (Zanet, 2006: 10)

[*Biliyorsun*, anneler hep bütün yükü üstüne alıyorlar.]

A-ha, taa da *lafedersin*... (Baboglu, 1991: 101)

[A-ha, hala *konusuyorsun*...]

Teklik 3. şahıs çekimi

Biliner hem bilinmeer,

Zamannardan o *geler*.

(Baboglu, 2003: 50)

Kuşku *durêr* kulaam.

(Zanet, 1998: 83)

Ne *olêr*, Allahım! Koru

Canımı bu kör kabaatan.

Onun duygusu kuru,

Atılêr canı sevdadan.

(Zanet, 1998: 50)

[*Biliniyor* ve bilinmiyor,

Zamanlardan o *geliyor*.]

[Kuşkulu *duruyor* kulağım.]

[Ne *oluyor*, Allah'ım! Koru

Canımı bu kör kabahatten.

Onun duygusu kuru,

Atılıyor canı sevdadan.]

Hepsi işleri *etiştirir*. (Zanet, 2006: 14) [Hepsi işleri *yetiştiriyor*.]

*Düşer sıra*¹⁵ Aaç-Kırana. (Baboglu, 1991: 66)

[Ağaç-Kıran'a *sıra geliyor*.]

¹⁵ **sıra düş-**: Sıra gelmek

Çokluk 1. şahıs çekimi

Da sora boşuna güç yaş *dökeriz* -
Geeri dönmâz ne zamannar, ne iş...
(Zanet, 1998: 79)

[Da sonra boşuna güç yaş *döküyoruz* -
Geri dönmez ne zamanlar, ne iş...]

Bakêriz: tokatlar açık, damın kapuları açık. “Kim bırda?”-*baarêriz*.
(Zanet, 2006: 17)

[*Bakıyoruz*: tokatlar açık, damın kapıları açık. “Kim burada?” diye
bağırıyoruz.]

Çokluk 2. şahıs çekimi¹⁶

Karışêrsınız, gülersiniz, kurudêrsınız, pişirersiniz.

[*Karışıyorsunuz, gülüyorsunuz, kurutuyorsunuz, pişiriyorsunuz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Uşaklar nicä anasından-bobasından görerlär ölä da *yapêrlar*. (Zanet,
2006: 7)

[Çocuklar, anasından-babasından gördükleri gibi *yapıyorlar*.]

Peşimdän *koşêrlar*. *Sallanêrlar*... Gölgä gibi ardıma *gelerlär*. (Zanet,
2006: 16)

[Peşimden *koşuyorlar*. *Sallanıyorlar*... Gölge gibi ardıma *geliyorlar*.]

Kapanêrlar izä... (Baboglu, 1991: 66) [*Düşüyorlar* izine...]

Brakêrlar da *giderlär*. (Baboglu, 1991: 90) [*Bırakıyor* ve *gidiyorlar*.]

Bu aslılıkları onnar kendi istorialarında, literaturalarında *göstererlär*.
(Tanasoglu, 2004: 139)

[Bu gerçekleri onlar kendi tarihinde, edebiyatında *gösteriyorlar*.]

Bildirerlär bu işi padişaha. (Baboglu, 1991: 109)

[Bu işi padişaha *bildiriyorlar*.]

b) Ünlülerle biten fiillerde kökün son ünlüsü ile şimdiki zaman ekinin ünlüsü yan yana gelmiş ve ek ünlüsünün tesiriyle, fiilin son ünlüsü değişikliğe uğramıştır.

a ünlüsüyle biten kalın ünlülü fiillere GT’nde *-êr* eki, fiil gövdesinin son ünlüsü *a>ê* değişmesiyle gelir (örneğin: başla+êr>başlêr), TT’nde ise *-yor* eki, fiil gövdesinin son ünlüsü, *a>ı* değişmesiyle gelir:

¹⁶ Çokluk 2. şahısta kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

Teklik 1. şahıs çekimi

Baaşlêêrim sana gökü

Sevda verici bir aylan.

(Baboglu, 2003: 36)

Bir uursuz yolları *adumnêêrim*...

Buluşmaa hep seninnän *aarêêrim*.

(Zanet, 1998: 42)

[*Bağışlıyorum* sana göğü

Sevda verici bir ayla.]

[Uğursuz yolları *adımlıyorum*...

Seninle buluşmayı hep *arıyorum*.]

-*Dayêêrim* te burada saçaa, çökmüş. (Kara Çoban, 1996: 30)

[-İşte burada saçığa *destek veriyorum*, çökmüş.]

-*Aarêêrim*. (Kara Çoban, 1996: 45) [-*Ariyorum*.]

Taa bir kerä *kutlêêrim* seni evlenmäklän. (Kara Çoban, 1996: 66)

[Seni evlilikle bir kere daha *kutluyorum*.]

Birkaç kerä oldu *uurêêrim*¹⁷ sana... (Kara Çoban, 1986: 87)

[Sana birkaç kere *uğradığım* oldu...]

Teklik 2. şahıs çekimi

Bakışını kimä *adêêrsın?*

(Zanet, 1998: 47)

[Bakışını kime *adıyorsun?*]

Nanı yalnız *yollêêrsın* o uşaa, mari? (Zanet, 2006: 14)

[Ne yana yalnız *yolluyorsun* o çocuğu, mari?]

Naşey¹⁸ sän *aarêêrsın* burada? (Kara Çoban, 1996: 45)

[Sen burada ne *arıyorsun?*]

Babu, ne *aalêêrsın?* (Baboglu, 1991: 57) [Nine, neden *ağlıyorsun?*]

Sän, deerim, beni *tanımêêrsın*... (Kara Çoban, 1986: 87)

[Sana beni *tanımadığımı* söylüyorum...]

Teklik 3. şahıs çekimi

Kaçarsın mı ecelindän,

Açan *aalêêr* bu sesindän

Kara toprak, aydın göklär... ?

(Zanet, 1998: 84)

[Kaçar mısın ecelinden,

Açan *ağlıyor* bu sesinden

Kara toprak, aydın gökler... ?]

¹⁷ **uura-**: Uğramak

¹⁸ **naşey**: GT’nde **ne** soru zamirinin ağız kullanılması

Top-top-top *atléêr* şu top.

(Zanet, 1998: 261)

Ulu daayında ayı *yaşêêr*.

(Durbaylo, 1991: 43)

Teni onun titsi *çatlêêr*

Zihirlerdän, demirlerdän.

(Zanet, 1998: 11)

Makar ki bakışın yalpak,

Saplêêr o bir bıçak gibi.

(Zanet, 1998: 36)

Çoyu onu üzdän biler

Da *karşılêêr* büük sevinmeklän.

(Tanasoglu, 1959: 171)

Pıtıraş *firlêêr* uykudan, sansın¹⁹ ateşä basmış. (Baboglu, 1991: 82) Ergin

[Pıtıraş, kora basmış gibi, uykudan *firhyor*.]

Ya, *sımarlêêr* o, -kavra tulumu da getir bir tulum²⁰ su. (Baboglu, 1991: 92)

[Yaa! O, kap tulumu ve bir tulum su getir diye *ısmarlıyor*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Ne türlü *yaşêêrız* dünnedä?

(Zanet, 1998: 10)

Biz *oynêêrız* günnän-gün.

(Zanet, 1998: 258)

-Ya, bak, kaç türlü tatlılıklar *hazırlêêrız*. (Kara Çoban, 1996: 64)

[-Bak, kaç türlü tatlılıklar *hazırlıyozuz*.]

Yok, Pıtıraş aga, *alatlêêrız*²¹. (Baboglu, 1991: 87)

[Yok, Pıtıraş ağa, *acelemiz var*.]

[Top-top-top *zıplıyozuz* şu top.]

[Ulu dağında ayı *yaşıyozuz*.]

[Teni onun (toprağın) korkunç *çatlıyozuz*

Zehirlerden, demirlerden.]

[Bakışın yalpak olmasına rağmen,

Saplıyozuz o bir bıçak gibi.]

[Çoğu onu yüzden biliyor ve

Büyük sevinmekle *karşılıyozuz*.]

[Nasıl *yaşıyozuz* dünyada?]

[Biz *oynuyozuz* her gün.]

¹⁹ **sansın**: 1. sanırsın; 2. *gibi* anlamını taşımaktadır (Gaydarci v.d., **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü**, s. 208)

²⁰ **tulum**: Yiyecek ve içecek için hayvan derisinden koruyucu kap

²¹ **alatlâ-**: Acele etmek

Çokluk 2. şahıs çekimi

-Bu, nicä siz *yaşêrsınız*, pek interesli²² bilgiyä,- dedim bän. (Kara Çoban, 1986: 82)

[“Sizin bu yaşam tarzımız, bilim için çok ilginçtir.” diye söyledim.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Çoyu onu üzdän biler
Da *karşilêr* büük sevinmeklän.
(Tanasoglu, 1959: 171)

Çoğu onu yüzden biliyor
Ve büyük sevinmekle *karşılıyor*.

Kahırlan sevinmelik *koolêrlar* biri birini, nicä gölgäylän güneş. (Kara Çoban, 1996: 38)

[Kahırla sevinmelik, gölgeyle güneş gibi biri birini *kovalıyorlar*.]

Kaldırêr bunnar kafadarını²³ da *başlêrlar* sormaa, ne oldu. (Baboglu, 1991: 66)

[Bunlar, arkadaşını kaldırıyor ve ne olduğunu sormaya *başlıyorlar*.]

...*yaşêrlar*, deer, islää... (Kara Çoban, 1986: 88)

[...iyi *yaşadıklarını* söylüyor...]

Bu çeşit örneklerde GT’nde uzun ünlü değil, iki ayrı ünlü söz konusudur.

ä ünlüsüyle biten ince ünlülü fiillere ek, fiil gövdesinin son ünlüsü, *ä>e* ünlü değişmesiyle gelir (örneğin: sesle+er>sesleer), TT’nde ise, şimdiki zaman **-yor** eki, fiil gövdesine *e>i* ünlü dönmesiyle birlikte gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi

Uşak gibi *bekleerim*.
(Zanet, 1998: 36)

[Çocuk gibi *bekliyorum*.]

Deerim İlişkaya: “Hepsinä payet. Bän tokum”. (Zanet, 2006: 17)

[Ben İlişka’ya²⁴: “Herkeseye payet. Ben tokum.” *diyorum*.]

Bän *isteerim*, sana taa iy olsun. (Baboglu, 1991: 64)

[Ben, senin daha iyi olmanı *istiyorum*.]

Teklik 2. şahıs çekimi

²² **interesli**: İlginç

²³ **kafadar**: Arkadaş

²⁴ **İlişka**: Gagavuzca erkek ismi

Sän ne *deersin*, kızım? (Zanet, 2006: 11) [Sen ne *diyorsun*, kızım?]
Ne sade sän mi *isteersin* patta uyumaa... ? (Baboglu, 1991: 53)
[Ne, soba üstünde sadece sen mi uyumak *istiyorsun*... ?]
Neçin gözelim daayı *körleersin*²⁵? (Baboglu, 1991: 59)
[Niçin güzelim dağı *köklüyorsun*?]
Kayılım çıkarayım nereyi *isteersin*,- demiş kartal... (Baboglu, 1991: 77)
[Kartal, “Nereye *istiyorsun*, çıkarmaya razıyım.” demiş...]

Teklik 3. şahıs çekimi

Da te vakıtlar <i>isteer</i> borçları. (Zanet, 1998: 8)	[İşte vakit <i>istiyor</i> borçları.]
Ama kimsa <i>deer</i> bana: “Sän doyma Bu fasıl sevda düşlerinä”. (Zanet, 1998: 29)	[Ama kim ise <i>diyör</i> bana: “Sen doyma Bu fasıl sevda düşlerine”.]

...*işleer*, *deer*, bitirdi satıcı şkolasını²⁶. Var, *deer*, kocası, uşakları...
(Kara Çoban, 1986: 88)
[...Pazarlama meslek okulundan mezun olduğunu, *çalıştığımı*, kocasının,
çocuklarının var olduğunu *söylüyor*...]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Biz imää *isteeriz*, - demiş kafadarlar. (Baboglu, 1991: 66)
[Arkadaşlar, “Biz yemek *istiyoruz*.” diye söylemiş.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Neredä *işleersiniz*? (Kara Çoban, 1996: 73) [Nerede *çalışıyorsunuz*?]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Bekleerlär topuzu düşsün-yok düşmeer! (Baboglu, 1991: 58)
[Topuzun düşmesini *bekliyorlar*-yok, düşmüyor!]

GT’nde bu yapılarda, iki ünlünün yan yana gelmesi, şimdiki zaman *-yor* ekinin y
ünsüzün düşmesi sonucudur.

²⁵ **aaç körle-**: Ağaç köklemek

²⁶ **satıcı şkolası**: Pazarlama meslek okulu

GT'nde tek heceli **aa** ile biten fiillere, *-êr* eki *-y-* yardımcı sesi olarak gelir (Pravila, 1995: 30):

Yaamurcuk, ne çok <i>yaayêrsın</i> , Evleri hep yısladêrsın? (Zanet, 1998: 262)	[Yağmurcuk, ne çok <i>yağyorsun</i> , Evleri hep ıslatıyorsun?]
---	--

ı, u ünlülerle biten fiillere, *-êr* eki *-y-* yardımcı sesi olarak gelir (Pravila, 1995: 30), TT'nde şimdiki zaman eki doğrudan gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi

Darsiyêrim. (Zanet, 2006: 11) [*Sıkılıyorum.*]

Sân, deerim, beni tanımêêrsın, ama bân seni *tanıyêrim.* (Kara Çoban, 1986: 88)

[Diyorum ki; sen beni tanımiyorsun, ama ben seni *tanıyorum.*]

Teklik 2. şahıs çekimi

-E canabin nesoy kiyat *okuyêrsın?* (Kara Çoban, 1996: 30)

[-E, cenabın, ne tür kitap *okuyorsun?*]

Teklik 3. şahıs çekimi

Adımı da *taşıyêr.* (Zanet, 2006: 15) [*Adımı da taşıyor.*]

Yazılı sayfalar salt kalêr, Vakit <i>koruyêr</i> taşları... (Zanet, 1998: 6)	[Yazılı sayfalar salt kalıyor, Vakit <i>koruyor</i> taşları...]
--	--

Örter onu yaamurlucaannan, kendi dâ çekiner maazanın²⁷ bir köşeciinâ da *uyuyêr.* (Baboglu, 1991: 90)

[Onu yağmurluğuyla örtüyor, kendisi de bodrumun bir köşesine çekiliyor ve *uyuyor.*]

Çokluk 1. şahıs çekimi²⁸

Taşıyêrız, uyuyêrız, okuyêrız.

[*Taşıyoruz, uyuyoruz, okuyoruz.*]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Taşıyêrsınız, uyuyêrsınız, okuyêrsınız.

²⁷ **maaza:** Bodrum

²⁸ Çokluk 1. ve 2. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

[*Taşıyorsunuz, uyuyorsunuz, okuyorsunuz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Basarabiada gagouzlar onnarı büün dâ *taşıyêrlar*. (Tanasoglu, 2004: 154)

[Gagavuzlar Basarabya'da onları (lakapları) bugün de *taşıyorlar*.]

Tek heceli **u, uu** ünlülerle biten fiillere, *-êr* eki doğrudan gelir (Pravila, 1995: 30):

Uşaa *duuêr* - o seviner.

(Zanet, 1998: 80)

[Uşağı *doğuyor* - o (insan), seviniyor.]

Tek heceli **i, ii, ü, üü** ünlülerle biten fiillere, *-er* eki *-y-* yardımcı sesi alarak gelir (Pravila, 1995: 31):

Başsız mı *büüiyer* uşaa?

(Zanet, 1998: 13)

[Başsız mı *büyüyor* uşağı?]

... *sürüyer* kötürüm bacanı evä, ki sabaa genä gelmää o erä... (Kara Çoban, 1986: 98)

[... yarın o yere yine gelmek için, kötürüm bacağını eve *sürüklüyor*...]

Bravo, çocuum! Ya, ne *iyer*! Ya, ne *iyer*! (Kara Çoban, 1986: 85)

[Maşallah, çocuğum! Ne *iyor*, ne *iyor*!]

Bizce, *-y-* ünsüzü, yardımcı ses değil, ek bünyesinde bir ünsüzdür. Bu yüzden, GT'nde şimdiki zaman eki *-yêr/-yer* şeklinde olmalıdır.

c) *-mAktA* şekli, mastar ekine bulunma hali eki getirilerek yapılan bir şimdiki zaman ekidir. Bu çeşit örnekler sadece edebi dilde kullanılmaktadır, halk konuşmasında bu eke rastlanılmamaktadır:

Gagavuz halkının da istoriası kendi çevresindä kapanıktı, *susmaktaydı*.

(Tanasoglu, 2004: 11)

[Gagavuz halkının da tarihi kendi çevresinde kapanıktı, *susmaktaydı*.]

Müslümanlar hristiyan gagouzlarınnan gelän musafirä *izmet etmekte*.

(Tanasoglu, 2004: 150)

[Müslümanlar, Hıristiyan gagouzlarıyla gelen misafire *hizmet etmekte(dir)*.]

-DIĞI zaman anlamı da taşımaktadır:

Karı adama iyiler, *ayırılmakta* adam karıya para verer. (Tanasoglu, 2004:

157)

[Kadın kocasına eğiliyor, *ayrıldığı zaman* koca kadına para veriyor.]

Şimdiki zamanın olumsuzu

GT'nde kalın ünlülü fiillere *-ma* olumsuz eki, ince ünlülü fiillere *-mä* olumsuz eki gelmektedir; sadece şimdiki zaman çekim eki olumsuz eke geldiğinde, olumsuz ekte incelik-kalınlık uyumuna göre, *a>ê, ä>e* ünlü değişmesiyle gelir, TT'nde ise fiil gövdesi, olumsuz ekinin *-ml* şeklini alıyor:

Teklik 1. şahıs çekimi

Bän da aylardan *korkmêêrim*.

(Durbaylo, 1991: 43)

[Ben de aylardan *korkmuyorum*.]

Bän sa gözümü *kıpmêêrim*. (Zanet, 2006: 10)

[Ben ise gözümü *kıpmıyorum*.]

Bän hiç bireri *çıkmeêrim*, çekmeer. (Kara Çoban, 1986: 106)

[Ben hiçbir yere *çıkmiyorum*, canım çekmiyor.]

Saa ol, kızım. *İstämeerim*. (Zanet, 2006: 8) [Sağ ol, kızım. *İstemiyorum*.]

Hep bakêrim, bekim karşılarım onu, ama birerdä *görmeerim*. (Kara Çoban, 1996: 39)

[Hep bakıyorum, belki karşılarım onu, ama hiçbir yerde *görmüyorum*.]

... ama bän auldan²⁹ bişeycik *vermeerim* ölä boşuna. (Baboglu, 1991: 105)

[... ama ben bahçeden hiçbir şeycik öyle boşuna *vermiyorum*.]

Bän *beenmeerim*, ani insannar çıkarmışlar dinnenmäk günnerini,-dedi o. (Kara Çoban, 1986: 89)

[O, “Ben, insanların dinlenme günlerini çıkardıklarını *beğenmiyorum*.” dedi.]

Bilmeerim, ayol³⁰, yok ne söyleyim... (Kara Çoban, 1986: 127)

[*Bilmiyorum*, canım, söyleyeceğim bişey yok...]

Teklik 2. şahıs çekimi

-Neçin içerdä *yatmêêrsın* bizimnän bülä³¹? (Baboglu, 1991: 90)

²⁹ **aul**: Bahçe

³⁰ **ayol**: Canım

[-Niçin içerde bizimle beraber *yatmıyorsun?*]

-Neçin *sunmêêrsın*³² bölä islä uşaktan? (Baboglu, 1991: 97)

[-Böyle iyi bir çocuğa niçin *katlanamıyorsun?*]

Sän genä *usullanmêêrsın!* (Kara Çoban, 1986: 115)

[Sen yine *uslanmıyorsun!*]

Neçin bana kesin *cuvap vermeersin?*

(Baboglu, 1999: 24)

[Niçin bana kesin *cevap*

vermiyorsun?]

Neçin ekmek da *imeersin?*

(Durbaylo, 1991: 87)

[Niçin ekmek de *yemiyorsun?*]

-Naşey sän *beenmeersin* insannarın işlemeşi sırasında? (Kara Çoban, 1986: 89)

[-Sen, insanların çalışma esnasında neleri *sevmiyorsun?*]

Teklik 3. şahıs çekimi

Stuyençuyu mamusu *brakmêêr.*

(Durbaylo, 1991: 45)

[Stuyençu'yu³³ annesi *birakmıyor.*]

Kaar *yaamêêr.* (Zanet, 2006: 16) [Kar *yağmıyor.*]

Artık *seslämeer* insan.

(Zanet, 1998: 20)

[Artık *seslemiyor* insan.]

O hiç *bilmeer.* (Zanet, 2006: 10) [O hiç *bilmiyor.*]

Bişeycik *görünmeer.* (Zanet, 2006: 11) [Hiçbir şey *görünmüyor.*]

Ama, ani o büyük salkımı uşaklarla bilä kesti da, yarıp, maazaya taşıdı, sana *sölämeer.* (Zanet, 2006: 14)

[Sana *söylemiyor* ki, o büyük salkımı çocuklarla beraber kesti ve yarıp, bodruma taşıdı.]

İnsan arasında te o da *kaybelmeer...* (Kara Çoban, 1996: 50)

[İnsan arasında o da *kaybolmuyor...*]

Saar oldu, emen hiç *görmeer...* (Kara Çoban, 1986: 80)

[Sar oldu, hiç *görmüyor...*]

³¹ **bülä:** Bile, beraber

³² **sıyma-** Katlanamamak, dayanamamak (Gaydarci v.d., **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü**, s. 217)

³³ **Stuyençu:** Stuyan ismin değişik şekli

Can tatlı, ölmää kimsey *istämeer*, hepsi isteer yaşamaa. (Kara Çoban, 1986: 131)

[Can tatlı, hiç kimse ölmek *istemiyor*, herkes yaşamak istiyor.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Biz *aaramêêrız* iş, bizim var işimiz,-dedilär onnar... (Kara Çoban, 1986: 99)

[Onlar, “Biz iş *aramıyoruz*, bizim işimiz var.” diye söylediler...]

Bilmeeriz. (Zanet, 2006: 17) [*Bilmiyoruz*.]

Bunca vakıt oldu sıcak manca *imeeriz*. (Baboglu, 1991: 66)

[Bunca vakıt oldu sıcak manca³⁴ *yemiyoruz*.]

Yok zararı,- demiş adamnar, biz *küsmeeriz*,- da gitmää çeketmişlär³⁵. (Baboglu, 1991: 86)

[Adamlar, “Bir şey yok, biz *küsmüyoruz*.” demiş ve gitmeğe başlamışlar.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Siz ne *oturmêêrsınız*, ye? (Zanet, 2006: 15)

[Siz neden *oturmuyorsunuz*, ye?]

Siz *annamêêrsınız* beni. (Kara Çoban, 1996: 45)

[Siz beni *anlamıyorsunuz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Yorulmuşlar, ama *verilmeerlär*. (Zanet, 2006: 7)

[Yorulmuşlar, ama *verilmiyorlar*.]

Açan binnää etişmeer otuz ley, ona deerlär dokuzüz etmiş ley, ama *demeerlär* binnik. (Kara Çoban, 1996: 43)

[Binliğe otuz ley yetişmediği zaman, ona binlik *demiyorlar*, dokuz yüz yetmiş ley diyorlar.]

Şimdiki zamanın yetersizlik çekimi

Bu çekimde de, olumsuz çekiminde olduğu gibi, değişiklikler oluyor.

³⁴ **manca**: İkinci çeşit bir yemek

³⁵ **çeket**:- Başlamak

a) Ünsüzle biten fiil gövdelerine GT’nde *-amê/-äme*; TT’nde yetersizlik ekinin *-amı/-emi* şekli doğrudan gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi

Bulamêêrim er içerdä.

(Zanet, 1998: 38)

[İçerde yer *bulamıyorum*.]

Bän iki gözlän *bakamêêrim*, ama birlän nasıl bakınacam? (Baboglu, 1991: 105)

[Ben iki gözle *bakamıyorum* (çocuklarıma), ama birle nasıl bakınacağım?]

Teklik 2. şahıs çekimi³⁶

Annatamêêrsın, sürümeersin, oturamêêrsın, gülümeersin.

[*Anlatamıyorsun, süremiyorsun, oturamıyorsun, gülemiyorsun.*]

Teklik 3. şahıs çekimi

Bizim dädu şansora yazın kürklän da *yısınamêêr*. (Kara Çoban, 1986: 80)

[Bizim dede şimdiden sonra yazın kürkle de *ısnamıyör*.]

Hele bak sän,- *dayanamêêr* Ayı-Kulak. (Baboglu, 1991: 61)

[Ayı-Kulak *dayanamıyör*, “Hele bak sen.” diye söylüyor.]

Çokluk 1. şahıs

Kapatamêêrız, çevirümeeriz, tutamêêrız, verümeeriz.

[*Kapatamıyörüz, çeviremiyörüz, tutamıyörüz, veremiyoerüz.*]

Çokluk 2. şahıs

Annatamêêrsınız, sürümeersiniz, oturamêêrsınız, gülümeersiniz.

[*Anlatamıyorsunuz, süremiyorsunuz, oturamıyorsunuz, gülemiyorsunuz.*]

Çokluk 3. şahıs

Soyamêêrlar, kurtulamêêrlar, silümeerlär, çevirümeerlär.

[*Soyamıyörler, kurtulamıyörler, silemiyörler, çeviremiyörler.*]

b) Ünlüyle biten fiil gövdelerine ek; GT’nde, TT’nde de *-y-* yardımcı sesi alarak gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi

Artık *aalayamêêrim* da... (Zanet, 2006: 40)

³⁶ Teklik 2. ve Çokluk 1., 2., 3. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

[Artık *ağlayamıyorum* da...]

Teklik 2. şahıs çekimi³⁷

Atlayamêêrsın, sallayamêêrsın, yürüyämeersin, kitleyämeeersin.

[*Atlayamıyorsun, sallayamıyorsun, yürüyemiyorsun, kilitleyemiyorsun.*]

Teklik 3. şahıs çekimi

Bizä haber *yollayamêêr*. (Zanet, 2006: 11) [Bize haber *yollayamıyor*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Paklayamêêrız, söyleyämeeeriz, küriyämeeeriz.

[*Paklayamıyoruz, söyleyemiyoruz, küreyemiyoruz.*]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Atlayamêêrsınız, sallayamêêrsınız, yürüyämeersiniz, kitleyämeeersiniz.

[*Atlayamıyorsunuz, sallayamıyorsunuz, yürüyemiyorsunuz, kilitleyemiyorsunuz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Saklayamêêrlar, söyleyämeeerlär, küriyämeeerlär.

[*Saklayamıyorlar, söyleyemiyorlar, küreyemiyorlar.*]

Şimdiki zamanın işlevleri:

- Şimdi olan hareketin geleceğe doğru devam edeceğini bildirir:

Bu dünnedä hep nesa *kaybederiz*

Esap alınca - o uçmuş, gitmiş.

(Zanet, 1998: 79)

[Bu dünyada hep neyse *kaybediyoruz*

Fark edince- o, uçmuş, gitmiş.]

- Şimdiki zaman, hareketin şu anda gerçekleştiğini değil, gelecekte gerçekleşeceğini gösterir:

Öbür aftaya askerä *gideriz*. (Baboglu, 1999: 10)

[Öbür haftaya askere *gidiyoruz*.]

- Şindi *getirerim*. (Kara Çoban, 1996: 27) [- Hemen *getiriyorum*.]

- Şimdiki zaman, hareketin şu anda gerçekleştiğini değil, geçmişte gerçekleştiğini gösterir:

³⁷ Teklik 2. ve Çokluk 1., 2., 3. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

Kaç sıra kırıp kalemi,
Yırtêrim beyaz yapraa.

(Zanet, 1998: 38)

[Kaç defa kırıp kalemi,
Yırtıyorum beyaz yaprağı.]

Yaklaştılar kızaa... Tüfää üstlerinä *doorudêrim*. Tüfää gördünän,
durgundular. (Zanet, 2006: 16)

[Yaklaştılar kızağa... Tüfeği üstlerine *doğrultuyorum*. Tüfeği gördükleri
zaman, durdular.]

Daattım bän tarlaya toomu da *kazêrim*. (Kara Çoban, 1986: 130)

[Ben tohumu tarlaya dağıttım ve *kazıyorum*.]

Şindän sora iki saat *olêr*, nicä bu beş karı oturêr burada. (Kara Çoban,
1986: 80)

[Bu beş bayan burada iki saatten beri oturuyor.]

3.1.1.1.4. Geniş zaman (Bellisiz gelecek zaman) çekimi

Geniş zaman çekimi geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek zamanı içine alan bir zaman diliminde gerçekleşen veya gerçekleşecek bir hareketi bildirir. GT'nde geniş zaman kipi için *bellisiz gelecek zaman* teriminin kullanılması da gelecek zamanın bu anlamının daha kuvvetli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu zamanın ekleri *-ar*, *-är*, *-r*'dir (Pravila, 1995: 32), Nikolay Baboglu'ya göre ama bu eklere *-ır/-ir*, *-ur/-ür*, *-yar/-yär* ekleri de eklenmektedir (Baboglu, 1997: 79). Biz de, ekin *-ar*, *-är*, *-r* şeklinde olduğu görüşündeyiz.

Geniş zaman çekimi:

a) Ünsüzle biten tek heceli fiillere, TT'nde *-ar/-er* eki, GT'nde *-ar/-är* eki gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi³⁸

Bakarım, sökürim. [*Bakarım, sökerim*.]

Teklik 2. şahıs çekimi

Kaçarsın mı ecelindän,
Açan aalêr bu sesindän

[*Kaçarsın* mı ecelinden,
Açan ağlıyor bu sesinden

³⁸ Teklik 1. ve Çokluk 2. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

Kara toprak, aydın göklär.
(Zanet, 1998: 84)

Kara toprak, aydın gökler.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Onnar salt, kim geeri dönür,
Bu ömürä *yapar* nadaz.
(Zanet, 1998: 81)

[Onlar salt, kim geri döner,
Bu ömre *yapar* nadas.]

Aazıma *düşür* armut,
Var bendä ölä umut.
(Zanet, 1998: 259)

[Ağzıma *düşer* armut,
Var bende öyle umut.]

Ama rumın jandarları
Şindi *gezür* ürkük üreklän.
(Tanasoglu, 1959: 169)

[Ama rumın jandarmaları
Şimdi *gezer* ürkük yürekle.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Gel, dedin.- *Gidüriz* birliktä.
(Zanet, 1998: 162)

[Gel, dedin. *Gideriz* birlikte.]

Lääzım olursa, *satarız* da. (Baboglu, 1999: 9) [Lazım olursa, *satarız* da.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Satarsınız, gülürsünüz. [*Satarsınız, gülürsünüz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

İi adamnar dostluu aklında *tutarlar* her zaman, körlük yapannarı tezicik unudurlar. (Baboglu, 1997: 84)

[İyi insanlar dostluğu her zaman aklında *tutar*, körlük yapanları tez unuturlar.]

GT'nde de, TT'nde olduğu gibi, dar ünlülü fiillere *-r* eki, *-I-* yardımcı sesi alarak gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi

Köydä yapamasam çok iş
Baari onnarlan *ödeşirim*...
(Tanasoglu, 1959: 169)

[Köyde çok iş yapamazsam,
Bari onlarla *ödeşirim*...]

Teklik 2. şahıs çekimi

Taa tez *yısınırısın*. (Zanet, 2006: 13) [Daha tez *ısınırısın*.]

O hep kendi işini yaparmış: gürgen aaçlarını toplayıp-toplayıp bireri³⁹
kıvradılmış nasıl ipli *kıvradırsın*⁴⁰. (Baboglu, 1991: 59)

[O (dev), hep kendi işini yaparmış; gürgen ağaçlarını toplayıp-toplayıp,
ipliği büktüğün gibi, bükermiş.]

Varkana käämil dostun, hepsindän zengin *olursun*. (Baboglu, 1997: 84)

[İyi dostun varsa, hepsinden zengin *olursun*.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Onun sultanniğı zamanı bereketli bir yaşamak olduğu *bilinir*. (Tanasoglu,
2004: 133)

[Onun beylik zamanında bereketli bir yaşam olduğu *bilinir*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi⁴¹

Yısınırız, bilgilendiririz. [*Yısınırız, bilgilendiririz*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

O gagauzu - kurbanı

Köydän vakıtları *aşırdırız*⁴².

(Tanasoglu, 1959: 169)

[O gagavuzu - kurbanı

Köyden vaktinde *uzaklaştırırız*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Yısınırılar, bilinirler. [*Yısınırılar, bilinirler*.]

b) **a, ä, ı, i, u, ü** ünlüleri ile biten fiil gövdelerine GT'nde *-r* veya *-yar/-yär* eki gelir, yani fiilin iki ekle de kullanıldığını görebiliriz (Pravila, 1995: 32, Baboglu, 1997: 79). Fiillerin daha sık *-r* ekiyle şekillerine rast geliyoruz. Bize göre, *-yar/-yär* eki, arkaik bir şimdiki zaman ekinin geniş zaman işlevi ile nadiren kullanıldığı bir yapı olmalıdır, geniş zaman eki olarak değerlendirilmemelidir. TT'nde de ünlü ile biten fiillerde geniş zaman eki *-r*'dir:

Teklik 1. şahıs çekimi⁴³

Annarım, okurum, sölärim. [*Anlarım, okurum, söylerim*.]

³⁹ **bireri**: Aynı yere

⁴⁰ **kıvrat-**: Kıvırtmak

⁴¹ Çokluk 1. ve 3. şahıslarda kendi örneklerimiz verilmiştir.

⁴² **aşırt-**: Uzaklaştırmak

⁴³ Teklik 1. ve Çokluk 3. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

Teklik 2. şahıs çekimi

Ne *aararsın* burada, kardaşçım? (Baboglu, 1991: 68)

[Burada ne *ararsın*, kardeşçiğim?]

Teklik 3. şahıs çekimi

Neyä etiştik. Kim *sölä*?

(Zanet, 1998: 20)

Tırnak gibi siirek dişlär:

İşlär mi bu insan? *İşlär*.

(Zanet, 1998: 22)

[Neye yetiştik. Kim *söyler*?]

[Tırnak gibi seyrek dişler:

Çalışır mı bu insan? *Çalışır*.]

Sultan Yıldırım I. Beyazıt, sızıntılara⁴⁴ görä, insannara doorulukçu davranır hem onnarın zorlarını *seslä*r. (Tanasoglu, 2004: 130)

[Sultan Yıldırım I. Beyazıt, kaynakçalara göre, insanlara doğrulukçu davranır hem onların zorlarını *sesler*.]

Bän bir kıpışa kaldırdım kafamı da *isteyür*-istemäz sesirgendim. (Kara Çoban, 1986: 92)

Ben bir kıpıma kafamı kaldırdım ve *ister*-istemez seslendim.

Çokluk 1. şahıs çekimi

Sade kurtulalım bundan, sora genä toplanıp *yaşarız* barabar. (Baboglu, 1991: 93)

[Sadece bundan kurtulalım, sonra yine toplanıp beraber *yaşarız*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

...baaşlêêrız sana te bu kasetaları bizim halk türkülerinnän... , orada onnarı *seslärsiniz*. (Baboglu, 1999: 27)

[...sana bizim halk türküleriyle bu kasetleri bağışlıyoruz... , orada onları *dinlersiniz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Bu çekimde GT'nde çokluk eki çok nadir kullanılır:

Sallarlar, korurlar, sürüklärlär, genişlärler.

[*Sallarlar, korurlar, sürüklerler, genişlerler*.]

⁴⁴ sızıntı: Kaynakça

c) Tek heceli (**i, ii, üü**) ünlüyle biten fiile *-yär* eki gelmektedir (Pravila, 1995: 33): (*i-*, *gii-*, *büü-*+**yär**) gibi. Bu çeşit örneklerde *-y-* yardımcı ses düşünülebilir, çünkü *duuar* (TT *doğar*), *suar* (TT *sığar*) gibi örneklere sadece *-ar* eki gelmektedir.

Tek heceli (**u, uu**) ünlüyle biten fiillere *-ar* eki gelir, *duuar* (TT *doğar*), *suar* (TT *sığar*) gibi (Pravila, 1995: 33):

Gün *duuar* harman gibi. (Baboglu, 2003: 6) [Gün *doğar* harman gibi.]

Tek heceli **aa** ünlüyle biten fiile *-yar* eki gelir (Pravila, 1995: 33): *saayar* (TT *sağar*), *yaayar* (TT *yağar*) gibi.

Düz geniş ünlülü fiillere *-ar//ır, -är//ir* ekleri gelir: *alar//alır, bilär//bilir* gibi. Yuvarlak ünlülü fiillere *-ur//ür* ekleri gelir: *olarım//olurum, görürim//görürüm* gibi (Özkan, 1996: 146), ama GT'nin İmla Kılavuzunda *ol-* fiili, sadece bir cümle başı edatı olarak, *olur* şeklinden bahsedilmektedir (Pravila, 1995: 32):

-Olarsın sän taa bir kerä. (Kara Çoban, 1996: 26)

[*-Sen bir kere daha ("babu"⁴⁵) olursun.*]

Geniş zaman olumsuzu

GT'nde **-mar/-mär**, **-maz/-müz** (Baboglu, 1997: 127), TT'nde ise **-maz/-mez** şekli:

... hem taa *bilmäm*, ne yapmış... (Kara Çoban, 1986: 126)

[... ve daha *bilmem*, ne yapmış...]

Yalannan *olmaz* yaşamaa -

Evlat boyları *prost etmüz*,

Çekedärsä kan dökülmää

Enidän *şilamaz* yıldızlar.

(Zanet, 1998: 38)

Sevdaylan biri *oynamaz*:

Ne sän, ne bän, ne da ecel!

(Zanet, 1998: 43)

Başka *ürkmüz* ürääm

[Yalanla *olmaz* yaşamak -

Evlat boyları *af etmez*,

Başlarsa kan dökülmeye

[Yeniden *parlamaz* yıldızlar.]

[Sevdayla hiç kimse *oynamaz*:

Ne sen, ne ben, ne de ecel!]

[Bir daha *ürkmez* yüreğim

⁴⁵ "babu": Çocuk oyunu

Hem *dirilm*üz duygu.

(Zanet, 1998: 42)

Neçin bu adam *brakmaz* beni raada, allaa biler. (Kara Çoban, 1986: 126)

[Neçin bu adam beni rahat *birakmaz*, Allah bilir.]

Ve *dirilmez* duygu.]

Geniş zamanın olumsuz yeterlilik çekimi

GT'nde **-ama/-emä**, **-amaz/-emâz**, TT'nde ise **-ama/-eme**, **-amaz/-emez** eki gelir:

Ama gecä oldu ölä titsi,

Hava *bulamaz* erini.

(Zanet, 1998: 45)

Kim uuramış büün Manola,

Düşman *bilämüz*, *çıkardamaz*

Kaçkın sürtmüş uzak yola.

Jandar onu şindän *tutamaz*...

(Tanasoglu, 1959: 170)

Bizä kimsey *karşı koyamaz*. (Baboglu, 1999: 24)

[Bize hiç kimse *karşı koyamaz*.]

[Ama gece oldu öyle kötü,

Hava *bulamaz* yerini.]

[Kim bugün Manol'a uğramış,

Düşman *bilemez*, *çıkartamaz*,

Kaçkın sürtmüş uzak yola.

Jandar onu şimdiden *tutamaz*...]

Geniş zamanın işlevleri:

- Şimdiki zaman bildirir:

Onnarlan bän dä *bilişirim*...

(Tanasoglu, 1959: 169)

Adetlerimizi *unuduruz*. (Baboglu, 1999: 44) [Adetlerimizi *unutuyoruz*.]

[Onlarla ben de *tanışıyorum*...]

- Gelecek zaman belirtir:

Köydä sinsin⁴⁶ gezän bir can:

O *saklanır*, o açılmaz.

(Tanasoglu, 1959: 167)

Yazmaklan ambarlar *dolar mı?* (Baboglu, 1999: 42)

[(Gazetede) yazmakla ambarlar *dolar mı?*]

[Köyde gizlice gezen bir can:

O, *saklanır*; o açılmaz.]

⁴⁶ **sinsin**: Gizlice

Eni panayırlar hem kasabalar *kalkınar*. (Tanasoglu, 2004: 159)

[Yeni pazaryerleri ve kasabalar *kalkınır*.]

TT'ndeki *geniş zamanın hikâyesi* terimi, GT'nde *bitkisiz geçmiş zaman* terimiyle karşılanmaktadır (Bkz.: Hikâye birleşik çekimi).

3.1.1.1.5. Gelecek zaman (Mutlak gelecek zaman) çekimi

Gelecek zaman da şekil ve zaman ifade eden bir çekimdir. Fiilin gösterdiği işin gelecek bir zaman içinde olacağını bildirir. GT'nde gelecek zaman ekleri kalın ünlülü fiillerde **-(y)acek**, ince ünlülü fiillerde **-(y)ecek**'tir⁴⁷ (Baboglu, 1997: 72; Pravila, 1995: 31). TT'nde ise, gelecek zamanın eki incelik-kalınlık uyumuna göre, *-acak/-ecek*'tir (Özkan, 2006: 494).

Gelecek zaman ekleri şahıs çekimleri içinde *-ac*, *-ca*, *-ça*, *-cä*, *-ce*, *-cay*, *-caa*, *-ec*, *-ciy* gibi şekillerini almaktadır (Özkan, 1996: 149), ama ekin bu kısaltmış şekilleri sadece konuşma diline aittir (Pravila, 1995: 32). Aslında bazı halk eserlerinde kullanılmış, ama edebi dilde kullanılmamaktadır:

Bän da *gidicüm*, mali ma,

Ulu daayına avlanmaa.

(Durbaylo, 1991: 43)

[Ben de *gideceğim*, mali ma⁴⁸,

Ulu dağına avlanmaya.]

Sölä ne *dilecün* bendän bu büyük iyliin için? (Baboglu, 1991: 77)

[Bu büyük iyiliğin için benden ne *dileyeceksin*, söyle?]

Gelecek zaman çekimi:

a) Ünsüzle biten fiillere, kalınlık-incelik uyumuna göre, ek doğrudan gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi

TT'nde gelecek zaman eki çekiminde, ekin iki ünlü arasında kalan k ünsüzü yumuşar (*k>ğ*). GT'nde ise *-acek/-ecek* eki *k* ünsüzünün düşmesiyle *-aca/-ecä-* şekillerini alır (Pravila, 1995: 31):

⁴⁷ GT'nde ünlüyle biten fiil köklerine gelen *-yacek/-yecek* ekindeki *y* ünsüzü, eke dahidir (Baboglu, Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 72; Pravila Orfografii ... Gagauzskogo Yazıka, s. 31).

⁴⁸ **ma**: Gagavuzcada ünlem edatı

Da ozaman çiçeklerdän
Sana yorgan dokuyacam,
Sabaa karşı kuş sesindän
Stevnozluunu bän *örecäm*,
Çiidän boncuk bän *takacam*.
Saçlarına da *örecäm*:
Yıldız, bir Ay hem bir mercan...
Masal kalsın *yalvaracam*.

(Zanet, 1998: 36)

Sandım, gecä *raatlanacam*,
Can sancımı *sündürecäm*.
(Zanet, 1998: 45)

Yapacam çöşmä orda.
(Zanet, 1998: 262)

Bir ak moda *dartacam*-
Yılaççı da *olacam*.
(Zanet, 1998: 263)

[Ve o zaman çiçeklerden
Sana yorgan dokuyacağım,
Sabah karşı kuş sesinden
Nikâh duvağını ben *öreceğim*,
Çiğden boncuk ben *takacağım*.
Saçlarına da *öreceğim*:
Yıldız, bir Ay hem bir mercan...
Masal kalsın *yalvaracağım*.]

[Sandım, gece *rahatlayacağım*,
Can sancımı *söndüreacağım*.]

[*Yapacağım* çeşme orda.]

[Bir beyaz başörtüsü *bağlayacağım*-
İlaççı⁴⁹ da *olacağım*.]

Bän odanın kapusunda aykırı *yatacam*. (Zanet, 2006: 9)

[Ben odanın kapısında aykırı *yatacağım*.]

Otur kızım, bän kendim *alacam*. (Zanet, 2006: 19)

[Otur kızım, ben kendim *alacağım*.]

...bozma raatımı, zerä çıkıp oradan da *uradacam*. (Baboglu, 1991: 52)

[...rahatımı bozma, yoksa çıkıp oradan da *kovacağım*.]

Ne fayda olacêk sana, açan bän gözümü *çıkarcam*? (Baboglu, 1991:
105)

[Ben gözümü *çıkarcacağım zaman*, sana ne fayda olacak?]

Pek *yalvaracam*, ver taa bir çuval ekin... (Baboglu, 1991: 105)

[Bir çuval daha ekin ver diye çok *yalvaracağım*...]

Bän padişahın kızını *alıştıracam*⁵⁰. (Baboglu, 1991: 107)

⁴⁹ **ilaççı**: Eczacı

⁵⁰ **alıştır-**: Tedavi etmek

[Ben padişahın kızını *tedavi edeceğim*.]

Belli, ki *çevirecäm* (parayı),- cevap etmiş komşusu. (Kara Çoban, 1986: 86)

[Komşusu, “Belli ki, *çevireceğim* (parayı).” diye cevap vermiş.]

Sabaa *gidecäm*, dayan⁵¹. (Kara Çoban, 1986: 105)

[Sabah *gideceğim*, sabırlı ol.]

Teklik 2. şahıs çekimi

GT gramerinde Teklik 2. şahıs *-n* eki, gelecek zaman ekinin *-k-* ünsüzünün düşmesi sonrasında, *-sIn* ekinden kısalmış bir ek olarak gözükmemektedir.

Zaman eki, *-aca/-ecä-* şekillerini alır, şahıs eki de *-n* şeklinde gelir (Pravila, 1995: 31). TT’nde ise *-acak/-ecek* eki gelir, şahıs eki *-sin* şeklindedir (Ergin, 1999: 303):

Sän *gidecän* kendi yolunna,

Benisa *brakacan* duygumnan.

(Zanet, 1998: 45)

Sabaa ceviz *kıracan*,

Yatkasını *iyecän*.

(Zanet, 1998: 261)

en *gideceksin* kendi yolunla,

eni ise *brakacaksın* duygumla.]

abah ceviz *kıracaksın*,

üvesini *yiyeceksin*.]

Nereyi *yola çıkacan*? (Zanet, 2006: 17) [Nereye *yola çıkacaksın*?]

Ama hele kimä sän *annadacan*! Dädu susmazmış... (Baboglu, 1991: 52)

[Ama hele kime sen *anlatacaksın*? Dede susmazmış...]

Burayı kaç türlü anılmış yılaççılar geldi, hiç birisi dä bişey yapamadı da sän mi *alıştracan*? (Baboglu, 1991: 109)

[Buraya kaç türlü anılmış ilaççı geldi, hiç birisi de hiçbir şey yapamadı ve sen mi *alıştıracaksın*?]

Sän taa islää aara ölä insan küüylerdä, orada *bulacan*. (Kara Çoban, 1986: 99)

[Sen, öyle insan daha iyi köylerde ara, orada *bulacaksın*.]

Başka kerä *getirecän*. (Zanet, 2006: 13) [Başka kere *getireceksin*.]

-İçecän mi? (Kara Çoban, 1986: 113) [*-İçecek* misin?]

⁵¹ **dayan-**: Sabırlı olmak

Teklik 3. şahıs çekimi

GT’nde kalın ünlülü fiillere *-ecek* eki, ince ünlülü fiillere *-ecek* çekim ekleri gelir ve ünlü uyumu bozulur, TT’nde de kalınlık-incelik uyumu korunarak *-acak/ -ecek* ekleri doğrudan gelir:

Sanêrim gecâ büyük ayaz *olacak*. (Zanet, 2006: 6)

[Sanıyorum ki gece büyük ayaz *olacak*.]

Kim işleri *yapacak*? (Baboglu, 1991: 97) [İşleri kim *yapacak*?]

O sa, kim bildi, ani o *çıkacak* bölâ adam! (Kara Çoban, 1986: 88)

[Oysa onun böyle bir adam *çıkacağını* kim bilirdi?]

Verecek sizâ hepsini, ne lââzım. (Baboglu, 1999: 41)

[Size ne gerekirse, her şeyi *verecek*.]

Beni satarsalar, aardıma hepsi *gelecek* kaçarak. (Baboglu, 1999: 39)

[Beni satarlarsa, herkes peşimden *gelecek*.]

Deerim: oyandan gideyim-*görecek*, buyanımdan gideyim-*görecek*.

(Baboglu, 1991: 88)

[Diyorum ki, o yandan gitsem *görecek*, bu yandan da gitsem *görecek*.]

Kızçaz sa bilirmiş artık nereyi *götürecek* onu dâdu... (Baboglu, 1991:

101)

[Kızcağız ise, onu dedenin nereye *götüreceğini* artık bilirmiş...]

O seni dokuz pınara su için *götürecek* da susuz *getirecek*. (Kara Çoban, 1986: 86)

[O, seni dokuz pınara suya *götürecek* ve susuz *getirecek*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Gelecek zaman eki Çokluk 1. şahıs ve Çokluk 2. şahıs fiil çekiminde, kalınlık-incelik uyumuna göre, GT’nde ek *k* düşmesiyle *-ace/-ece-* şekillerini alır, TT’nde gelecek zaman ekine şahıs eki geldiğinde, zaman eki *k>ğ* ünsüz değişmesine uğrar:

Biraz sonra sofrayı *koyacez*. (Zanet, 2006: 11)

[Biraz sonra sofrayı *koyacağız*⁵².]

Elbet, mutlaka *gidecez*. (Baboglu, 1999: 24) [Elbet, mutlaka *gideceğiz*.]

Tarlaları ilkyazın neylân *sürecez*? (Zanet, 2006: 13)

⁵² **sofrayı koy-**: Sofrayı kurmak

[Tarlaları ilkyazın neyle *süreceğiz*?]

Ama sora *buluşacez*. (Zanet, 2006: 19) [Ama sonra *buluşacağız*.]

Sora *gelecez* da bir Bujorlan *ekecez* payı. (Kara Çoban, 1996: 42)

[Sonra *geleceğiz* ve tek bir Bujor'la⁵³ *ekeceğiz* payı⁵⁴.]

Ne yapıp *edecez*, ama bu babuyu üsteleycez. (Baboglu, 1991: 66)

[Ne yapıp *edeceğiz*, ama bu nineyi alt edeceğiz.]

Bän kıvradacam bir uzun gürgen çatısı da onunnan *kolverilecez*
babunun⁵⁵ cendeminä. (Baboglu, 1991: 66)

[Ben gürgenden uzun bir halat bükeceğim ve onunla *ineceğiz*. Cadının
cehennemine.]

Te şindi hepsi için *ödeşecez*! (Baboglu, 1991: 76)

[İşte şimdi her şey için *ödeşeceğiz*!]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Gelecek zaman eki, çokluk 2.şahıs fiil çekiminde, kalınlık-incelik uyumuna göre, GT'nde ek *k* düşmesiyle *-ace-/-ece-*, TT'nde ise *-acak/-ecek* şekillerini alır:

Bilerim - *bulacınız*. Bilerim, ani *alacınız* da. (Zanet, 2006: 19)

[Biliyorum - *bulacaksınız*. Biliyorum ki, *alacaksınız*.]

Sabaadan *etiştireceniz*. (Zanet, 2006: 19) [Sabaha kadar *yetiştireceksiniz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

GT'nde kalın ünlülü fiillere *-ecek* eki, ince ünlülü fiillere *-ecek* çekim ekleri gelir ve ünlü uyumu bozulur, TT'nde de kalınlık-incelik uyumu korunarak *-acak/-ecek* ekleri doğrudan gelir:

Ürääm düüler, geler, ani hepsi o düülmeyi duyup, bu odaya *geleceklär*.
(Zanet, 2006: 10)

[Kalbim çarpıyor, düşünüyorum ki hepsi o çarpmayı duyup, bu odaya
gelecekler.]

Ne yap*aceklar*? (Zanet, 2006: 13) [Ne yap*acaklar*?]

⁵³ **Bujor**: At ismi

⁵⁴ **pay**: Bir aileye ait olan ekilebilecek arsa

⁵⁵ **babu**: Cadi

Ama yok ta ne çok düşünäsin, bir alay uşaan var, onnar seni
*edeyeceklär*⁵⁶. (Baboglu, 1991: 106)

[Çok düşünmene gerek yok, birçok çocuğun var, onlar seni refakat
edecekler.]

b) Ünlüyle biten kalın ünlülü fiillere -y- yardımcı sesi alarak *-ecek* eki, ince ünlülü fiillere *-ecek* eki gelir. Bazı bilimciler **y** ünsüzünü eke dahi saymaktadırlar (Bkz.: Pravila, 1995: 31; Baboglu, 1997: 73). TT'nde ise gelecek zaman eki *-acak/-ecek*'tir (Özkan, 2006: 494):

Teklik 1. şahıs çekimi

GT'nde ek, **-aca-/-ecä-** şekillerini alır, TT'nde ekteki *k* ünsüzü iki ünlü arasında sedalılışır ve yumuşar:

Yarın *yollayacam* ustaları, bir gündä evi örteceklär. (Baboglu, 1999: 41)

[Yarın ustaları *yollayacağım*, bir günde evi örtecekler.]

Ama bän onu *kollayacam*⁵⁷. Gir odaya. (Zanet, 2006: 9)

[Ama ben onu *bekleyeceğim*. Gir odaya.]

Dedim ye, *vermeyecüm* seni ona, da okadar! (Zanet, 2006: 9)

[Dedim ye, *vermeyeceğim* seni ona, o kadar!]

Olur, bu işleri bän kendim *hazırlayacam*. (Baboglu, 1991: 77)

[Bu işleri ben kendim *hazırlayacağım*.]

Teklik 2. şahıs çekimi

GT'nde ek, **-aca-/-ecä-** şeklinde, TT'nde **-acak/-ecek** eki doğrudan gelir:

Bana nesä *söleyecän*. (Baboglu, 1999: 23) [Bana neyse *söyleyeceksin*.]

Lääzım hiç bişey saklı yapmamaa, ozaman raat şüpesiz *yaşayacan*, raat
uyuyacan. (Baboglu, 1999: 38)

[Hiçbir şey saklı yapmamak lazım; o zaman rahat, şüphesiz
yaşayacaksın, rahat *uyuyacaksın*.]

E-he-e-e *iyämeyecän*,- demiş Ayı-Kulak. (Baboglu, 1991: 64)

[Ayı-Kulak, "E-he-e-e, *iyemeyeceksin*." demiş.]

⁵⁶ **ede-**: Refakat etmek

⁵⁷ **kolla-**: Beklemek, Gözetlemek

... ama *hazırlayacan* kırk fiçı yahni⁵⁸, kırk fiçı da su... (Baboglu, 1991: 77)

[... ama kırk fiçı et, kırk fiçı da su *hazırlayacaksın*...]

Teklik 3. şahıs çekimi

GT'nde ek, *-acak/-ecek*, TT'nde ise *-acak/-ecek*'tir:

Bunnar çok *olmayacak mı?* (Baboglu, 1999: 23)

[Bunlar çok *olmayacak mı?*]

Hiç *sölämeyecek*. (Zanet, 2006: 14) [Hiç *söylemeyecek*.]

Başka türlü kuvedim *etişämeyecek* okadar üklän, okadar çok yukarı çıkmaa. (Baboglu, 1991: 77)

[O kadar yükle o kadar çok yukarı çıkmak için başka türlü kuvvetim *etmeyecek*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

GT'nde *-ace-/-ece-* şekli gelir, TT'nde gelecek zaman çekim ekinin *k* ünsüzü sedahlışır ve yumuşar:

Biz sora *iyeez*. (Zanet, 2006: 16) [Biz sonra *yiyeceğiz*.]

Biz daa adamıyız, bobalardan-dedelerdän bir daa kaldı bizä, onu da kökleycän, da biz neredä *yaşayacêz?* (Baboglu, 1991: 89)

[Biz orman adamıyız, babalardan-dedelerden bize bir orman kaldı, onu da kökleyeceksin ve biz nerede *yaşayacağız?*]

Çokluk 2. şahıs çekimi⁵⁹

GT'nde ek, *-ace-/-ece* şekillerini alır, TT'nde *-acak/-ecek* eki gelir:

Bakmayaceniz, soramayaceniz, kuruyaceniz, gidämeyeceniz.

[*Bakmayacaksınız, soramayacaksınız, kuruyacaksınız, gidemeyeceksiniz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

GT'nde *-acak/-ecek*, TT'nde *-acak/-ecek* eki gelir:

Bizdä *bulamayacaklar*. (Zanet, 2006: 19) [Bizde *bulamayacaklar*.]

Bekim bizä hiç *gelmeyeceklär*. (Zanet, 2006: 20)

[Bekim bize hiç *gelmeyecekler*.]

⁵⁸ yahni: Et

⁵⁹ Çokluk 2. şahısta kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

Sanêrim orada başka *aaramayaceklar*. (Zanet, 2006: 37)

[Sanıyorum ki, orada bir daha *aramazlar*.]

Durbaylo'nun *Balada Türküleri* kitabını, Kara Çoban'ın *Proza* kitabını, Baboglu'nun *Masallar* kitabını taradıktan sonra, gelecek zamanın eklerinin bozuk şekillerine rastlamaktayız:

Ne, oturup da *dinneneciz*?

Ne, oturup da *lafedeciz*?

(Durbaylo, 1991: 43)

[Neden, oturup da *dinleneceğiz*?

Neden, oturup da *laf edeceğiz*?].

Çocuum bitirsin kursalarını, da çaaracam seni düünä, da gel, i, iç,
nekadar *isteycän*. (Kara Çoban, 1986: 85)

[Oğlum kursunu bitirsin, seni düğüne çağıracağım; gel, ne kadar *istersen*
ye, iç.]

Belki de bu yüzden Nevzat Özkan “Gagavuz Türkçesi Grameri” kitabında gelecek zamanın ekleri, şahıs çekimleri içinde **-ac, -aca, -ecä, -ca, -ça, -cä, -ce, -cak, -cay, -caa, -ec, -ciy** şekillerini alabilmelerinden bahsetmektedir (Ö. Nevzat, 1996: 149):

Gelecek zaman ekinin işlevleri:

- Şimdiki zamandan sonraki bütün zamanı kaplayan kesin bir gelecek zamanı ifade eder:

Sän artık *gidecän mi* kliseyä? (Baboglu, 1999: 10)

[Sen artık kiliseye *gidecek misin*?]

Karannıkta üstümä abanaceklar, tüfek ta *yardım etmeyecek*. (Zanet, 2006: 16)

[Karanlıkta üstüme abanacaklar, tüfek de *yardım etmeyecek*.]

Ayaama geldin, şimdi bän sendän üfkemi *çıkarcam*! (Baboglu, 1991: 71)

[Ayağıma geldin, şimdi ben senden öfkemi *çıkartacağım*!]

- Bazen geniş zamanın ifadesi işlevinde kullanılır:

Sän bak kendini osa, bak, ne zabun kalmışın, *ölecän*... (Kara Çoban, 1986: 107)

[Sen kendine iyi bak; yoksa, bak, ne kadar zayıf kalmışın, *ölürsün*...]

- Genel işlevin dışında, bazen de isim yapma işleviyle kullanılmaktadır:
 En iyi *otlayacaklar* buradaki Kara Deniz erlerindeymiş. (Tanasoglu, 2004: 101)
 [En iyi *otlaklar* buradaki Karadeniz erlerindeymiş.]
 Dedim *yakacak* erinä kullansın. (Zanet, 2006: 17)
 [*Yakacak* yerine kullanmasını söyledim.]
Koşacaam benim yoktu, ama vardı iki tekerlekli bir kotikam⁶⁰ (Kara Çoban, 1986: 130).
 [Benim *koşacağım*⁶¹ yoktu, ama iki tekerlekli bir kotikam vardı.]
 ... sana baktıynan, *aalaycaam* çıkêr. (Kara Çoban, 1986: 121)
 [... sana bakınca, *ağlayacağım* (ağlayasım) oluyor.]
 - Zarf işleviyle kullanılarak, bir hareketin derecesini gösterir:
 Duvarlar, tavannar - herersi⁶² *şaşılacêk* temizdi, hiçbir lekesizdi, bir kusursuzdu. (Kara Çoban, 1986: 95)
 [Duvarlar, tavanlar - her yer *şaşılacak* (kadar) temizdi, lekesizdi, kusursuzdu.]
- TT'ndeki *gelecek zamanın hikâyesi* terimi, GT'nde *nietlik geçmiş zaman* terimiyle karşılanmaktadır (*Bkz.:* Hikâye birleşik çekimi).

3.1.1.2. TASARLAMA KİPLERİ

Tasarlama kiplerinde yapılan çekimler sadece şekil ifade eder, zaman bildirmez. “Bu kipleri yapan şekil ekleri yalnız bir takım şekiller ifade ederler. Bu şekiller de tasarlamının şart, istek, gereklilik veya emir şeklinde ortaya çıktığını gösterir. Şu halde dört tasarlama kipi olup bunlar da fiillerin *şart, istek, gereklilik, emir* şekilleridir” (Ergin, 1999: 289).

⁶⁰ **kotika, kotiga:** İki tekerlekli at arabası

⁶¹ **koşacak:** Bir çeşit at arabası

⁶² **herersi:** Her yer

3.1.1.2.1. Emir kipi (İzin çalımı)⁶³ çekimi

Emir kipi çekimi, konuşan şahsın dinleyen şahsa veya sözü edilen şahsa müracaatına ve müracaat şekline göre; emir, istek, niyet, gereklilik, şart, rica gibi anlamları karşılamaktadır.

Emir kipi çekim ekleri:

Teklik 1. şahıs çekimi

TT'nde ve GT'nde T. 1. şahsın kendi kendisine emretmesinin mümkün olmadığı görüşünden hareketle yoktur (Özkan, 2006: 497; Pokrovskaya, 1964: 205, Baboglu, 1997: 59).

Teklik 2. şahıs çekimi

Gagavuz Türkçesi gramerinde emir şekli olarak gösterilen Teklik 2. şahıs, fiillerin yalın şeklidir:

Kaldır topraktan bakış.

Al elinā bayraa

(Zanet, 1998: 13)

Çal sän çirtma⁶⁴ Bucakta

İşidilsin uzaktan.

(Baboglu, 2003: 6)

Mutlu *ol*, saasem *ol*!

(Baboglu, 2003: 7)

[*Kaldır* topraktan bakış.

Al eline bayrağı.]

[*Çal* sen, kaval, Bucak'ta

İşitilsin uzaktan.]

[Mutlu *ol*, sağ salim *ol*!]

Yısın biraz. (Zanet, 2006: 8) [*İsın* biraz.]

Bak, maazanın kapusunu islää *sürmelä*! (Zanet, 2006: 14)

[Bak, mağazanın kapısını iyice *sürmele*!]

Sän *i*, oolum, *i*. Bereketli olsun! (Zanet, 2006: 15)

[Sen *ye*, oğlum, *ye*. Afiyet olsun!]

Babu, sadä hayada⁶⁵ *kolver*⁶⁶, bir köşeciktä durayım, yaşım, pek üşüdüm.

(Baboglu, 1991: 51)

⁶³ **çalım**: Kip

⁶⁴ **çirtma**: Kaval, düdük

⁶⁵ **hayat**: Sofa

⁶⁶ **kolver-**: İzin vermek

[Nine, sadece sofaya (girmeme) *izin ver*, bir köşecikte durayım, ıslağım, çok üşüdüm.]

Açan bân biraz tuz istedim, verdin mi?-sormuş babu.-Te şimdi sãn dä dışarıda *don!* (Baboglu, 1991: 51)

[Nine, “Ben senden tuz istediğim zaman, verdin mi?” diye sormuş. “İşte sen de dışarıda *don!*”]

Sãn, dâdu, *kalın suratlı olma*⁶⁷!- üfkeli ses vermiş babu... (Baboglu, 1991: 52)

[Nine, “Sen, dede, *küstahlaşma!*” diye öfkeli seslenmiş...]

Dâdu, erinä *kanaat ol*, zerä onu da kaybedecän,- dârmış babu. (Baboglu, 1991: 52)

[Nine, “Dede, yerine *razı ol*, zira onu da kaybedeceksin.” dermiş.]

Çabuk *gel* da sofrayı *kaldır, süpür, yıka* çanakları! (Baboglu, 1991: 100)

[Çabuk *gel* ve sofrayı *kaldır, süpür, çanakları yıka!*]

“*Gitmä*, oolum,- deer, -
Gitmä, Stuençu”.

(Durbaylo, 1991: 45)

Şaşma hiç buna, kardaş.

(Zanet, 1998: 258)

Atılma dilindän, Halkım.

(Zanet, 1998: 5)

[“*Gitme*, oğlum.” diyor.

“*Gitme*, Stuençu”.]

[*Şaşma* hiç buna, kardeş.]

[*Atılma*⁶⁸ dilinden, halkım.]

Teklik 3. şahıs çekimi

GT’nde, TT’nde de olduğu gibi, istek çekimine kaymış olarak gösterilen 3. şahsın **-sIn** eki de bazen emri karşılar:

Halkımızın izmetindä
Düülsün çannar, *yansın* mumnar.

(Baboglu, 2003: 8)

Aarasın beni

Tuna boyunda.

[Halkımızın hizmetine

Dövuİlsün çanlar, *yansın* mumlar.]

[*Aarasın* beni

Tuna boyunda.]

⁶⁷ **kalın suratlı ol-**: Küstahlaşmak

⁶⁸ **atılma-**: Vaz geçmemek

(Durbaylo, 1991: 35) |
Bilim evin içersindä | [Bilim evin içersinde
Hiç *bitmesin* aramaklar. | Hiç *bitmesin* aramaklar.]
(Baboglu, 2003: 8)

Alınız paylarnızı da, kim nânı gözü görürsä *gitsin!* (Baboglu, 1991: 93)
[Alınız paylarnızı ve kimin ne yana gözü görürse, *gitsin!*]
Bân bıktım ona, al da yok et, *gelmesin*, görmeyim! (Baboglu, 1991: 101)
[Ben ondan bıktım, al da yok et, *gelmesin*, görmeyeyim!]

Bazen Teklik 3. şahıs emir çekiminde fiilden önce “*ko*” kelimesi kullanılır ve belirtildiği gibi, her zaman emri karşılamaz. Burada da gereklilik anlatımı bulunmaktadır:

Ko⁶⁹ lüzgerlär hep *essin*. | [Bırak rüzgârlar hep *essin*.]
(Zanet, 1998: 6)

Ko *çaarsın* Nüklayı. (Zanet, 2006: 14) [Bırak Nüklay’ı⁷⁰ *çağırın*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi: -**Allm** (Bkz.: İstek kipi)

GT’nde çokluk 1. şahıs emir eki, TT’nde olduğu gibi, -**Allm**’dır. Bu ek de istek işlevinde kullanılır (Özkan, 2006: 513):

Hadi *gidelim*,-demiş kalanı da. (Baboglu, 1991: 90)
[Kalanı da, “Hadi *gidelim!*” demiş.]

Çokluk 2. şahıs çekimi: -**In/-InIz**

GT’nde çokluk 2. şahıs emir eki, TT’nde olduğu gibi, -**InIz**’dır.

a) Ünsüzle biten fiil gövdesine emir kipi çekim eki doğrudan gelir:

Kurtarınız beni | [*Kurtarınız* beni
Şu düşmanın aazından. | Şu düşmanın ağzından.]
(Durbaylo, 1991: 31)
Saa olun. (Zanet, 2006: 16) [*Sağ olun*.]

⁶⁹ **ko**: 3. şahıslarda yüklemdeki anlamı pekiştirici yardımcı söz olarak kullanılmaktadır (Ludmila Pokrovskaya, **Grammatika Gagauzskogo Yazıkı: Fonetika, Morfolojiya**, Moskva, 1964, s. 284).

⁷⁰ **Nüklay**: Erkek ismi

Ya *çaarın* uşakları, *indirin* o çavdarı tavandan da *doldurun* onu fiçılara.

(Zanet, 2006: 19)

[*Çağırın* uşakları, *indirin* o çavdarı tavandan ve *doldurun* onu fiçılara.]

Durun, bän dâ göstereyim sizä, ne becererim! (Baboglu, 1991: 60)

[*Durun*, ben de size, ne becerdiğimi göstereyim!]

Brakın çekişmeyin,- girmiş lafa Gürgen-Kıvradan. (Baboglu, 1991: 65)

[*Bırakın*, çekişmeyin,- lafa girmiş Gürgen-Kıvradan⁷¹.]

Hadi, *buyurunuz* kafadarlarım, afedin, birazcık oyalandım. (Baboglu, 1991: 86)

[Hadi, *buyurunuz* arkadaşlarım. Affedin, birazcık oyalandım.]

Hadi *brakın*, biz onu hanindän⁷² ezdik! Hiç gık ta deyämedi. (Baboglu, 1991: 90)

[(Yeter) hadi *bırakın*. Biz onu çoktan ezdik, hiç gık bile diyemedi.]

Saa olun,- demiş kızçaz,- kayılım. (Baboglu, 1991: 102)

[Kızcağız “*Sağ olun*, razıyım.” demiş.]

b) Ünlüyle biten fiil gövdelerine emir kipi çekim eki, -y- yardımcı sesi alarak gelir:

Adımnayın siz studentlär
Eniliktän taa eniyä.
(Baboglu, 2003: 8)

[*Adımlayın* siz, talebiler,
Yenilikten daha yeniye.]

Şaşmayın buna, dostlar,-
Bizdä çok tafta taa var.
(Zanet, 1998: 250)

[*Şaşmayın* buna, dostlar,-
Bizde çok tahta daha var.]

Bekleyiniz bän dönecäm
Ensenmemiş⁷³ Kızıl Askerlän.
(Tanasoglu, 1959: 170)

[*Bekleyiniz*, ben döneceğim
Enilmemiş Kızıl Askerle.]

*Brakın çekişmeyin*⁷⁴,- girmiş lafa Gürgen-Kıvradan. (Baboglu, 1991: 65)

⁷¹ **Gürgen-Kıvradan**: “Gürgen ağacını büken” adlı masalın kahramanı

⁷² **hanindän, hanidän**: Çoktan

⁷³ **ensen-**: Enilmek

⁷⁴ **çekiş-**: Kavga etmek

[Gürgen-Kıvradan, “Bırakın, *çekışmeyin*.” diye lafa karışmış.]

Taşıyın bana gürgen aaçlarını burayı. (Baboglu, 1991: 66)

[Buraya bana gürgen ağaçlarını *taşıyın*.]

- Hey kafadarlar, *oynamayın*, bu cendem delii diyl şaka! (Baboglu, 1991: 67)

[- Hey, arkadaşlar, (*oyun*) *oynamayın*, bu cehennem deliği şaka değildir!]

Çakıcıkları bileyeräk dev eti istemää *başlayın*. (Baboglu, 1991: 86)

[Çakıcıkları bileyerek, dev eti istemeye *başlayın*.]

Susun! Nasıl dedim, ölä dä *söleyin*! (Baboglu, 1991: 86)

[Susun! Dediğim gibi *söleyin*!]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Ç. 3. şahıs emir eki başlangıçtan beri T. 3. şahıs emir ekinin çokluk eki almış şeklinden ibaret olarak kullanıla gelmiştir (Ergin, 1999: 307). GT’nde Ç. 3. şahıs çekimi emir eki **-sInnAr**⁷⁵ (Baboglu, 1997: 60):

Büük bilimnär *verilsinnär*

Çalışkana, kayretliyä.

(Baboglu, 2003: 8)

[Büyük bilimler *verilsinler*

Çalışkana, gayretliye.]

Emir kipi emir dışında bazen de arzu, istek ifadesini taşımaktadır:

Kurtarınız beni

Şu düşmanın aazından.

(Durbaylo, 1991: 31)

Yar gülä *benzesin*.

(Zanet, 1998: 46)

Kız serbest... iyi saatta ko *gitsin*.

(Zanet, 1998: 50)

[*Kurtarınız* beni

Şu düşmanın ağzından.]

[Yar, güle *benzesin*.]

[Kız serbest... iyi saatte bırak *gitsin*.]

⁷⁵ **-sInnAr** eki, ilerleyici benzeşme ile **-sInlAr** ekinden oluşmaktadır. GT’nde, **n** ile biten kelime kök ve gövdesine gelen **l** ile başlayan bir ek, kelime kök ve gövdelerinde bulunan **n** ünsüzüyle benzeşir ve ek, **n**’li şeklini alır: *insan+lık>insannık*, *yannış*, *bunnar* gibi. **m** ile de biten kelime gövdesine gelen **l** ile başlayan bir ek, yarı benzeşme ile ek, **n**’li şeklini alır: *adam+lar>adamnar*, *kumnuk*, *benimmän* gibi (Özkan, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, s. 79 - 80).

Kolver *uçsun* sevda şu göklərə
(Zanet, 1998: 51)

Senin da canına sevda konsun.
Da *durmasın* o raat.
(Zanet, 1998: 41)

[Bırak *uçsun* sevda şu göklere.]

[Senin de kalbine sevda konsun.
Ve *durmasın* o rahat.]

Evlensin o benim kızkardeşime. (Baboglu, 1999: 41)

[O, benim kız kardeşime *evlensin*.]

Herkez kendinä *düşünsün*. (Baboglu, 1999: 9)

[Herkes kendisini *düşünsün*.]

Devlet başı sultan *olsun*. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Sultan, devlet başı *olsun*.]

Devlet parçalı *olmasın*, toplu olsun. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Devlet parçalı *olmasın*, toplu olsun.]

3.1.1.2.2. İstek kipi (İsteyişlik çalımı) çekimi

“Fiile istek, arzu, niyet kavramları veren bir tasarlama kipidir”. Bu şekil yazı dilinde istek, şart ve emir kipleri ile karşılanmaktadır (Özkan, 2006: 496).

Gagavuz Türkçesi’nde istek çekimi için kullanılan eklerde TT’ndekine benzer bir şekil karşımıza çıkmaktadır. GT’nde istek çekimi ekleri şunlardır: I. şahıslarda **-a/-e**, **-ya(-ye)**, II. şahıslarda **-a/-ä, -ye(-yä)**⁷⁶, III. şahıslarda **-sIn** eklerdir (Baboglu, 1997: 113).

Bugün TT’nde istek kipinin teklik ve çokluk 1. şahısları ile çokluk 3. şahsında emir ekleri kullanılmaktadır (Özkan, 2006: 496).

GT’nde istek çekiminde, “*istek kipinin şimdiki zamanı*” ve “*istek kipinin geçmiş zamanı*”⁷⁷ terimleri kullanılmaktadır. İstek kipinin şimdiki zamanı ile kastedilen doğrudan doğruya istek çekimidir. İstek kipinin geçmiş zamanı ile kastedilen ise istek kipinin hikâyesidir.

⁷⁶ **-ya(-ye), -ye(-yä)** eklerinde **y** ünsüzü eke dahidir (Baboglu, Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 113).

⁷⁷ Baboglu, Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 113, 116.

3.1.1.2.2.1. İstek kipinin şimdiki zaman çekimi (GT)

GT'nde istek kipinin şimdiki zaman çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

GT'nde istek kipi çekim eki **-a/-e, -ya/-ye** şeklindedir (Baboglu, 1997: 113), TT'nde ise ek, **-ayım/-eyim** emir eki ile karşılanır (Özkan, 2006: 496).

a) GT'nde incelik-kalınlık uyumuna göre ünsüzle biten fiillere **-a/-e** eki gelir:

Tuz olsam dat *vereyim*,

Yol olsam *gezdireyim*,

Laf olsam şiir *düzeyim*,

Ki ömürdâ izim kalsın.

(Baboglu, 2003: 30)

Versänä bana bir çölmek su, *içeyim*.

(Durbaylo, 1991: 46)

Sorayım anama.

(Durbaylo, 1991: 65)

Kulaam arêr, kulaam arêr,

Ya bân pazara *varayım*,

Küpä kulaama *alayım*.

(Tanasoglu, 1959: 82)

[Tuz olsam tat *vereyim*,

Yol olsam *gezdireyim*,

Laf olsam şiir *düzeyim*,

Ki ömürde izim kalsın.]

[Bana bir çömlek su versene, *içeyim*.]

[Anama *sorayım*.]

Kulağım ağrıyor, kulağım ağrıyor,

Ya ben pazara *varayım*,

Küpe kulağıma *alayım*.

Bana haber yolladı gecä yarısı hazır *olayım*. (Zanet, 2006: 9)

[Bana haber yolladı ki gece yarısı hazır *olayım*.]

Bân da biraz *gam daadayım*. (Baboglu, 1999: 46)

[Ben de biraz *gam dağıtayım*.]

Düşündüm sobayı odunna *yakayım*. (Zanet, 2006: 6)

[Düşündüm ki sobayı odunla *yakayım*.]

İsteerim *göreyim*, nicä yaşêrlar sizdâ insannar (Kara Çoban, 1986: 28)

[İnsanların sizde nasıl yaşadıklarını *görmek istiyorum*.]

Kimä *sorayım*, sän uyuyardın?- cevap etmiş dâdu. (Baboglu, 1991: 53)

[Kime *sorayım*, sen uyurdun?- dede cevap vermiş.]

Ne *yapayım*?- cevap etmiş Gürgen-Kıvradan. (Baboglu, 1991: 59)

[Gürgen-Kıvradan, "Ne *yapayım*?" diye cevap vermiş.]

... burayı kadar getirdiynän, dedim biraz *dinneneyim*. (Baboglu, 1991: 83)

[... buraya kadar getirdiğim için, biraz *dinleneyim* dedim.]

b) GT'nde incelik-kalınlık uyumuna göre ünlüyle biten fiillere **-ya/-ye** eki gelir⁷⁸:

Sulayayım, tuzlayayım. [*Sulayayım, tuzlayayım*.]

Bazen halk dilinde, Teklik 1. şahısta ek ünlüsü gerileyici benzeşme ile daralmış ve yardımcı ünsüz -y- sesi erimiştir: -A-y-Im>-I-y-Im>I-Im.

Olsa o atımı geeri *urım*

Da o yolu yayan *geçim*.

(Zanet, 1998: 35)

Pek isteerim kraayı *eridiim*...

Pek isteerim sana *yannaşım*...

(Zanet, 1998: 48)

[Keşke, atımı serbest *biraksam*,

Ve o yolu yayan *geçsem*.]

[Çok istiyorum ki buzları *eriteyim*...

Çok istiyorum ki sana *yaklaşayım*...]

Bazen de, halk dilinin etkisi altında kaldığı için, tamamen kayıp olmuş:

Bän isteerim, ona kendinä *ödeyim* (ödeyeyim) borçlarımı. (Kara Çoban, 1986: 19)

[Ben, bizzat kendisine borçlarımı *ödemek* istiyorum.]

Al götür onu, daada kaybet, *görmeyim* (görmeyeyim) gözümün önündä!
(Baboglu, 1991: 97)

[Al götür onu, ormanda kaybet (bırak), gözümün önünde *görmek* istemiyorum!]

Bän bilmeerim, nicä *söleyim*, nasıl zor geçirerim bän o günneri. (Kara Çoban, 1986: 89)

[Ben, o günleri ne kadar zor geçirdiğimi nasıl *söleyeceğimi* bilmiyorum.]

Verin izin *oynayım*⁷⁹ (oynayayım) sizin sekretarınızlan. (Kara Çoban, 1986: 103)

[Sizin sekreterinizle *dans etmem için* izin verir misiniz?]

⁷⁸ Burada kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

⁷⁹ **oyna-**: Dans etmek

Aslında GT’de de, TT’ndeki gibi, 1. Teklik şahıs istek çekimi istek eki ile değil, istek işlevi ile kullanılan **-ayım/-eyim** emir ekiyle karşılanmaktadır. Ancak, bazı ağızlarda **-a/-e** istek ekine, **-m** şahıs eki eklenir. GT’nde de bu istek eki kullanılmaya devam etmiş, korunmuştur, sadece kip eki ve şahıs eki arasına bir de **-y-** yardımcı sesi gelmektedir⁸⁰.

Teklik 2. şahıs çekimi

GT’nde istek kipi çekim eki **-a/-ä, -ya/-yä** şeklindedir (Baboglu, 1997: 115), TT’nde de **-a/-e** şeklindedir (Özkan, 2006: 496). Her ikisinde de I. tip şahıs eki **-sIn** ile çekime girer.

a) GT’nde incelik-kalınlık uyumuna göre ünsüzle biten fiillere **-a/-ä** eki gelir:

Durup <i>seslänüsin...</i> (Durbaylo, 1991: 32)	[Durup <i>seslenesin...</i>]
Çok selâm <i>götürüsin</i> Benim anama. (Durbaylo, 1991: 33)	[Çok selam <i>götüresin</i> Benim anama.]
<i>Gidüsin</i> , Stueni, <i>gidüsin</i> , İncecik yoldan <i>gidüsin</i> , Genişçä yoldan Geeri <i>dönüsin</i> . (Durbaylo, 1991: 44)	[<i>Gidesin</i> , Stueni, <i>gidesin</i> , Daracık yoldan <i>gidesin</i> , Genişçe yoldan Geri <i>dönesin</i> .]
Göz-kulak <i>olasın</i> . (Durbaylo, 1991: 66)	[Göz-kulak <i>olasın</i> .]
Kapunun karşısına <i>Kurasın</i> düzeni ⁸¹ . (Durbaylo, 1991: 66)	[Kapının karşısına <i>Kurasın</i> tezgâhı.]

Yok kimä *sorasın* da! (Zanet, 2006: 6) [*Soracağın* hiç kimse yok!]

Sora *giyüsin* bu çorapları. (Zanet, 2006: 14) [Sonra bu çorapları *giyesin*.]

-Guguş mu?- Ama şimdi *getirüsin*. (Kara Çoban, 1986: 27)

[-Güvercin mi? Ama hemen *getiresin*.]

⁸⁰ **-ya (-ye), -ye (-yä)** eklerinde **y** ünsüzü eke dahidir (Baboglu, Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 113)

⁸¹ **düzen**: Dokuma tezgâhı

Sade te o köşeciktä *durasın!* İştittin mi? (Baboglu, 1991: 51)

[Sadece o köşecikte *dur!* İştittin mi?]

Saa olasin, babu, *saa olasin*, islâ, ani buracaa⁸² kolverdin, buna şükür!

(Baboglu, 1991: 51)

[*Sağ olasin* nine, *sağ olasin*, iyi ki buracığa (gelmeme) izin verdin, buna şükür!]

b) GT'nde incelik-kalınlık uyumuna göre ünlüyle biten fiillere **-ya/-yâ** eki gelir, TT'nde ise **-a/-e** eki **-y-** yardımcı ünsüzü alarak gelir:

Sıcak da ekmek yapasın,

Tatlı da imää *hazırlayasın.*

(Durbaylo, 1991: 81)

Beni *bekleyäsin* üç gün, üç gecä.

(Durbaylo, 1991: 82)

Bän gelincäk,

Brakmayasın dokuyu.

(Durbaylo, 1991: 66)

Açan da ulu daalarna etişçän,

Orda da sän *korkmayasın.*

(Durbaylo, 1991: 44)

[Sıcak ekmek yapasın,

Lezzetli de yemek *hazırlayasın.*]

[Beni *bekleyesin* üç gün, üç gece.]

[Ben gelene kadar,

Bırakmayasın tezgâhı.]

[Ulu dağlarına yetişeceğin zaman,

Orada da sen *korkmayasın.*]

Tä süpürgä, onun ardından *çıkmayasın!* (Baboglu, 1991: 52)

[İşte süpürge, onun ardından *çıkmayasın!*]

Ama sakın mancaya *dokunmayasın!* (Baboglu, 1991: 64)

[Ama sakın mancaya⁸³ *dokunmayasın!*]

Sän batüysun⁸⁴, olur *baaşlayasın* da açlık çekän hısımnarına⁸⁵. (Baboglu, 1991: 106)

[Sen ağabeysin, açlık çeken akrabalarını *bağışlayabilirsin* de.]

Nasıl *kahırlanmayasın*, kızım? (Baboglu, 1999: 14)

⁸² **buracaa**: Buracığa<bura+cık+A (Yaklaşma hali eki)

⁸³ **manca**: İkinci bir yemek çeşidi

⁸⁴ **batü, bati**: Ağabey

⁸⁵ **hısım**: Akriba

[Nasıl *kahırlanmayasın*, kızım?]

Teklik 2. şahıs şart kipi istek işlevi/ hitap unsuru ile kullanılışı (*Bkz.:* Şart kipi).

Teklik 3. şahıs çekimi

GT'nde ve TT'nde bu şahısta **-a/-e** istek eki nadiren kullanılır, bu ifade Teklik 3. şahıs emir eki **-sIn** ile karşılanır (Baboglu, 1997: 114; Özkan, 2006: 496):

Sevda için yazarken-yaz ölä,

Ani⁸⁶ göklär da *çatlasın*,

Dünnä *şaşsın*

Duygularına...

(Zanet, 1998: 26)

Da *uçsun* o temiz göklärä,

Oradan *şılāsın* erlerä.

(Zanet, 1998: 39)

Yar gülä *benzesin*.

(Zanet, 1998: 46)

Kız, serbest... iyi saatta ko *gitsin*.

(Zanet, 1998: 50)

Kolver *uçsun* sevda şu göklärä.

(Zanet, 1998: 51)

Senin da canına sevda konsun.

Da *durmasın* o rahat.

(Zanet, 1998: 41)

Tütütmesin.

(Zanet, 1998: 51)

[Sevda için yazarken-öyle yaz

Ki, gökler de *çatlasın*,

Dünya *şaşırsın*

Duygularına...]

[Ve *uçsun* o temiz göklere,

Oradan *ışıldasın* yerlere.]

[Yar, güle *benzesin*.]

[Kız serbest, ...bırak güle güle
gitsin.]

[Bırak *uçsun* sevda şu göklere.]

[Senin de kalbine sevda konsun

Ve *durmasın* o rahat.]

[*Tütmesin*.]

Devlet başı sultan *olsun*. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Sultan, devlet başı *olsun*.]

Devlet parçalı *olmasın*, toplu *olsun*. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Devlet parçalı *olmasın*, birlik *olsun*.]

Var kim *süpürsün*, var kim *yıkasın*... (Baboglu, 1991: 96)

[*Süpüren* de var, *yıkayan* da...]

⁸⁶ **ani:** Ki

-Girärsä, ne? Ko *girsin!* (Kara Çoban, 1986: 114)

[Girerse, ne var? Bırak, *girsin!*]

Geniş zamanda bir fiille beraber kullanılmakta ve olabilirlik göstermektedir:

Olur olsun, kimisi yazıcı da, muzikacı da, resimci dâ olardılar
(Tanasoglu, 2004: 128)

[Kimi yazar, müzisyen, ressam da olabilir.]

Birleşik cümlelerde, yan cümle emir kipinde kullanılabilir. Bu yan cümleler bazen emir işlevinde değil, ana cümlenin çeşitli tamamlayıcıları görevindedir:

II. Beyazıt zoru görmüştü trona oolunu, I. Selimi *braksın* (1512-1520).
(Tanasoglu, 2004:137)

[II. Beyazıt, oğlu I. Selim'i tahta *bırakma* gereğini duymuştu (1512-1520).]

Beş para verdim elinä, tuz-sabun *alsın* gelinä. (Tanasoglu, 2004: 135)

[Geline tuz-sabun *alması için*, onun eline beş para verdim.]

Teklik 3. şahıs **-a/-e** istek eki de kullanılmaktadır. Bu ek, TT'ndeki kullanılmasına bakarak, GT'nde daha nadir kullanılmaktadır:

-Kolay *gelä*, çorbacı!

-Alla roz olsun,- gücülä işidildi cuvap (Kara Çoban, 1996: 29)

[-Kolay *gelsin*, çorbacı!

“Allah razı olsun.” diye güçlülkle işitildi cevap].

Çokluk 1. şahıs çekimi

GT'nde gramer kitaplarında istek kipi çekim eki **-a/-e**, **-ya/-ye** şeklindedir (Baboglu, 1997: 115), yani **-(y)A** şeklindedir (Özkan, 1996: 155). Ancak bu gramerlerde, Ç. 1. şahıs çekimi için verilen örneklerde fiile **-Allm** ekinin geldiği görülmektedir. Konuşma dilinde ve bizim taradığımız metinlerden tespit ettiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere GT'nde istek Çokluk 1. şahıs çekiminin TT'ndeki gibi, istek işlevi taşıyan **-Allm** emir eki ile karşılandığı görülmektedir (Bkz.: Öztürk, 1999: 26).

a) GT'nde incelik-kalınlık uyumuna göre ünsüzle biten fiillere **-a/-e** eki gelir:

Hay, Moldova, Vatanım

Gün duusuna *bakalım*

[Hay, Moldova, Vatanım

Gün doğusuna *bakalım.*]

(Baboglu, 2003: 6)

Ay, brä Stuyan-kardaşlık,
Ya, oturup da *dinnenelim*,
Oturup da *lafedelim*

(Durbaylo, 1991: 43)

[Ay, bre⁸⁷ Stuyan-kardeş,
Ya, oturup da *dinlenelim*,
Oturup da *laf edelim*.]

Salt *etişelim* o ilkyaza (Zanet, 2006: 13) [Salt *yetişelim* o ilkyaza.]

Gidelim (Kara Çoban, 1986: 69) [*Gidelim*.]

Hey Pıtıraş, gitsänä sän dä alemin⁸⁸ adamnarı gibi kurbetä da kazanasın
bişey, da *çıkalm* biz dä açlıktan-yokluktan. (Baboglu, 1991: 81)

[Hey, Pıtıraş, sen de başkasının adamları gibi gurbete gitsene, bir şey
kazanasın, biz de açlıktan-yokluktan *çıkalm*.]

Nasıl *yapalım* da *kurtulalım*? - sormuş devlerin başı. (Baboglu, 1991: 89)

[Devlerin başı, “Nasıl *yapalım* da *kurtulalım*?” diye sormuş.]

b) GT’nde incelik-kalınlık uyumuna göre ünlüyle biten fiillere **-ya/-ye** eki gelir (Baboglu, 1997: 113), TT’nde ise **-Allm** emir eki **-y-** yardımcı ünsüzü alarak gelir (Özkan, 2006: 496):

Kuma mari, kuma mari, ...

Bir kadınca *oynayalım*.

(Tanasoglu, 1959: 82)

[Kız arkadaşım, kız arkadaşım, ...

Bir kadınca⁸⁹ *oynayalım*.]

Getir maazadan⁹⁰ bir karpuz da *iyelim* onu ikimiz,- dedim kızkardaşıma.
(Baboglu, 1997: 116)

[Kız kardeşime, “Bodrumdan bir karpuz getir de onu ikimiz *iyelim*.”
dedim.]

Başlayalım çavdarı içeri taşımaa. (Zanet, 2006: 37)

[Çavdarı içeri taşımaya *başlayalım*.]

Bazen şiir ritmi bozulmaması için, GT’nde istek kipi çekim eki ünlüsü, ünlü düşmesine uğrar:

⁸⁷ **bre**: Banişma edatı

⁸⁸ **alem**: Başkası

⁸⁹ **Kadınca**: Gagavuz halk dansı

⁹⁰ **maaza**: Bodrum

Çalsın çirtma *oynaylım*,
Tatlı dilä *doymaylım*
(Baboglu, 2003: 6)

[Çalsın çirtma⁹¹ *oynayalı*,
Tatlı dile *doymayalı*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

GT'nde istek kipi çekim eki **-a/-ä, -ya/-yä** şeklindedir (Baboglu, 1997: 115), TT'nde de **-a/-e** şeklindedir (Özkan, 2006: 496).

a) Ünsüzle biten fiillere GT'nde incelik-kalınlık uyumuna göre **-a/-ä** eki gelir:

“Yandım” baarırsam, *çeküsiniz* yukarı... (Baboglu, 1991: 67)

[“Yandım” bağırırsam, yukarı *çekesiniz*...]

Bölä gündä düşer, aslı, bana baaşış *verüsiniz*. (Kara Çoban, 1986: 131)

[Aslında, böyle bir günde bana bahşış *vermeniz* lazım.]

b) Ünlüyle biten fiillere GT'nde incelik-kalınlık uyumuna göre **-ya/-yä** eki gelir, TT'nde ise **-a/-e** eki -y- yardımcı ünsüzü olarak gelir:

Annayasınız, sesleyüsiniz. [*Anlayasınız, sesleyesiniz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

GT'nde Ç. 3. şahıs istek kipi çekim eki yerine **-sIn** emir eki kullanılır, **-IAr** şahıs eki istek kipi çekim ekine dahi değildir (Baboglu, 1997: 115), TT'nde de **-sInIAr** Çokluk 3. şahıs emir eki ile karşılaşılır (Özkan, 2006: 496):

Yılannar *isinnär*⁹² seni,
Yılannar *alsınnar* seni
(Durbaylo, 1991: 30)

[Yılanlar *yesinler* seni,
Yılanlar *alsınlar* seni.]

Yaşasınnar. (Baboglu, 1999: 9) [*Yaşasınlar*.]

Hakoğuzlar arsız *götürsünnär* kendilerini yoktu ne için. (Tanasoglu, 2004: 99)

[Hak Oğuzların kendilerini arsız *saymaları için* hiç bir sebep yoktu.]

Kırın bir payından bereketi brakardılar ki fukaralar *toplasınnar* kendilerinä. (Tanasoglu, 2004: 147)

⁹¹ **çirtma**: Müzik enstrmanı

⁹² GT'nde, **n** ile biten kelime gövdesine gelen **l** ile başlayan ek, kelime kök ve gövdesinde bulunan **n** ünsüzüyle benzeşir ve ek, **n**'li şeklini alır (Özkan, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, s. 79).

[Tarlanın bir bölümünü bırakırlardı ki fukaralar ürünü kendilerine *toplasınlar*.]

Analar-bobalar üüredir uşaklarını *çalmasınnar*, yalan *sölämesinnär*.
(Baboglu, 1999: 9)

[Analar-babalar çocuklarını *çalmasınlar*, yalan *söylemesinler* diye öğretir.]

Olsa, onnar hiç *olmasınnar*. (Kara Çoban, 1986: 89)

[Onlar hiç *olmasınlar*.]

3.1.1.2.2. İstek kipinin geçmiş zaman çekimi (GT)

GT'nde *isteyişlik çalımı geçmiş zamanı* terimiyle, TT'nde *istek kipinin hikâyesi* ifade edilmektedir. Bu yapı *istek eki+hikâye birleşik çekim eki* şeklindedir. İstek kipinin yerine çok defa şartın hikâyesi kullanılmaktadır.

İstek kipinin geçmiş zaman çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Ha, tuz erinä	[Ha, tuz yerine
Külä <i>banaydım</i> ,	Küle <i>bansaydım</i> ,
Ama da genä	Ama yine de
İstediimnän <i>olaydım</i> .	İstediğimle <i>olsaydım</i> .]

(Durbaylo, 1991: 71)

<i>Biläydım</i> , ayolcuum, <i>biläydım</i> .	[<i>Bilseydim</i> , sevgilim, <i>bilseydim</i> .]
---	--

(Zanet, 1998: 39)

Hey,- därmış dev adamı,- *etiştirmeyeydım*, bütün daayı kökleyceydi.
(Baboglu, 1991: 89)

[Dev, “Hey, *yetişmeseydım*, bütün dağı körleyecekti.” dermiş.]

Ah *bileydim*, ani bu kadar tatlısın taa yolda seni iyirdim... (Baboglu, 1991: 78)

[Ah, *bileydim* ki bu kadar tatlısın, seni daha yolda yerdim...]

Teklik 2. şahıs çekimi

Sän *göräydin*, nicä bän ayşam sarfoş anırdardım. (Kara Çoban, 1986: 112)

[Sen, benim akşam sarhoş anırdığımı *görseydin*.]

Sân beni *bekleyüydin*, musafirlerimizlân da olurdu görüşâsin. (Baboglu, 1997: 118)

[Sen beni *bekleseydin*, misafirlerimizle de görüşürdün.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Eer ödü *patlayaydı*⁹³, o sabaalayamazdı, ölürdü. (Baboglu, 1999: 45)

[*Eğer* ödü *patlasaydı*, o sabahlayamazdı, ölürdü].

Padişahın da kızı çoktan alışacâydı, *bilüydü* ani imdadı⁹⁴ kendi yastının altında bulunêr... (Baboglu, 1991: 107)

[Padişahın da kızı, şifanın kendi yastığının altında bulunduğunu *bilseydi*, çoktan alışacaktı...]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Olaceydı bizim da taraflarda yıkanmaa hem balık ta tutmaa, *eer düzüydik* deremizdâ bir tıynak⁹⁵. (Baboglu, 1997: 118)

[Deremizde bir baraj *düzseydik*, bizim de taraflarda yıkanmak ve balık tutmak mimkün olurdu.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Dün *buluşaydınız*, barabar gölä yıkanmaa gidecektiniz.

[Dün *buluşsaydınız*, beraber göle yüzmeye giderdiniz.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Bân çok kerâ düşünërim, ne yapacêêdı dünnâä, *eer olmayaydılar* tölâ açık, şen insannar, nicâ sän. (Kara Çoban, 1986: 113)

[Senin gibi şen insanlar *olmasaydı*, dünyanın ne yapacağını çok defa düşünüyorum.]

Bu hikâye çekimleri birleşik cümlelerde veya kesik cümlelerde kullanılmakta ve şart ifade etmektedir (Öztürk, 1999: 29).

İstek kipinin işlevleri:

- İstek ifadesi taşır:

⁹³ Şart kipi ekinin s harfi, konuşma dili esnasında, bazen ünsüz düşmesine uğramaktadır.

⁹⁴ **imdat**: Şifa

⁹⁵ **tıynak**: Baraj

Gel görün onun gözünâ da barabar *sevinelim* bu işâ. (Baboglu, 1991: 73)

[Gel, onun gözüne görün de bu işe beraber *sevinelim*.]

- Gereklilik ifadesi taşır:

-Ne *yapalım*,- cuvap etmiş bir ses. (Baboglu, 1991: 35)

[Bir ses, “Ne *yapalım*.” diye cevap vermiş.]

- Geniş zaman ve gelecek zaman ifadesi taşır (Özkan, 2006: 496):

Sân bak islââ, onnarinkilerindân birisi seni bir aul ardından *tepelâmesin*.

(Baboglu, 1999: 46)

[Sen iyi bak, onların içinden birisi bir köşeden çıkıp seni *tepelemesin*.]

- I. şahıslarda soru şeklindeki istek kipinde istek işlevi 2. şahsa yöneliktir:

Bân neylân *gideyim* orayı? (Kara Çoban, 1986: 62)

[Ben oraya neyle *gideyim*?]

- Sebep ifadesiyle kullanılır:

Devlet beyi, Araslan, başka devletlârlân *annaşsın*, *ortaklaşsın* da bakardı. (Tanasoglu, 2004: 109)

[Devlet beyi, Araslan, başka devletlerle *anlaşmaya*, *ortaklaşmaya* da çalışırdı.]

Bundan sora europalılar hem voevoda Mirça *annaşârlar*⁹⁶, ki osmanlıları enseyip, Balkannardan onnarı *uratsınnar*. (Tanasoglu, 2004: 125)

[Bundan sonra, Avrupalılar ve Voyvoda Mirça, Osmanlıları yenip, onları Balkanlar’dan *kovmak için* anlaşılıyorlar.]

Kimi küfneleri dışandan mayızlan⁹⁷ da suvarmışlar, sıcak *tutsun*. (Tanasoglu, 2004: 159)

[Kimi küfneleri⁹⁸, sıcak *tutsun* diye dışarıdan mayısla da sıvarmışlar.]

Devlet *kuralım* geldi vakıtlar.

(Zanet, 1998: 9)

[Devlet *kurmak için* geldi vakit.]

- Teklik 3. şahıs çekimi daha çok kalıplaşmış yapılarda iyi veya kötü dilek ifade eder:

⁹⁶ **annaşârlar**: Dionis Tanasoglu, GT’nde kullanılan ê sesini â sesiyle karşılar.

⁹⁷ **mayız**: Mayıs

⁹⁸ **kufne**: Gagavuzlarda kışlık mutfak yerine kullanılan ayrı bina.

Kolay gele. [Kolay gelsin.]

- İstek eklerinin işlekliliğini kaybetmesiyle, emir ekleri asıl istek eklerinin yerine de kullanılmaya başlanmıştır. Emir eklerinin istek görevinde de kullanılabilmesi Türkçe'nin ilk yazılı dönemlerinden beri görülen bir özelliktir (Öztürk, 1999: 24):

Bendä var gözäl paliciklä. İstärsän, verecäm sana onnarın birisini, sade *almayın* bizim tütuyu kapana⁹⁹. (Kara Çoban, 1986: 27)

[Bende güzel köpek yavruları var. İstersen, sana onların birisini vereyim, yeter ki, bizim babayı hapisaneye *almayın*.]

- Fiil ismi işlevinde kullanılır. Emir eklerinin Slav dillerinin ve Balkan dillerinin etkisiyle söz diziminde meydana gelen değişiklikten dolayı fiil ismi gibi kullanıldığı, böyle anlam verdiği bilinmektedir. Bu yapı değişikliğinin sonucu olarak da, *istemek* fiili çekimli şekilleriyle isteği ifade eden bir yapı olarak oluşmaktadır (Öztürk, 1999: 30):

Bän genä *isteerim* mamuya *gitmä*... (Kara Çoban, 1986: 105)

[Ben yine anneme *gitmek istiyorum*...]

- Emir-istek eklerinin fiil ismi gibi kullanılma özelliği, sadece *istemek* fiili ile sınırlı değildir. Birçok farklı fiilde de bu kullanılışa rastlarız (Öztürk, 1999: 30):

Devlet toprakları bölünärdilär da çiftçi insannara *işlesinnär verilärdilär*. (Tanasoglu, 2004: 145)

[Devlet toprakları bölünürdü ve çiftçilere *işlemeleri için verilirdi*.]

3.1.1.2.3. Modal laflar (GT).

“Gagavuz Türkçesi’nde özellikle görülen söz diziminde meydana gelmiş olan Balkan dillerinden ve Rusça’dan etkilenmeler sonucu emir ekleri, başka kelimelerle birlikte farklı anlatımları karşılamaktadırlar. Bunların başında *lääzım, var nicä/var*

⁹⁹ **kapana**: Hapishane

*nasıl, yok nicä/yok nasıl*¹⁰⁰ kelimelerin kullanıldığı şekiller gelmektedir” (Öztürk, 1999: 27). TT’nde görülmeyen bir kullanım alanı. GT’nde, hem genel olarak, hem de şahıslara göre kullanımı gözetlenmektedir:

Bän sayêrim¹⁰¹, ani **var nicä** *harcamaa* vakıdın kimi payını. (Kara Çoban, 1986: 90)

[Ben, vaktimin bir parçasını *harcayabileceğimi* düşünüyorum.]

Ama *sanmağa*¹⁰² da **yok nasıl**, ani gagouzlar Osmanlı Devletindä yokmuşlar. (Tanasoglu, 2004: 158)

[Osmanlı Devletinde Gagavuzların olmadığını *düşünmek mümkün değil.*]

Modal lafların kullanılışı:

a) *var* kelimesiyle yapılan fiil şekli, olumlu yeterlilik (imkân) bildirir (Öztürk, 1999: 28):

-Sabaa bän **var mı nicä** *gidiyim*¹⁰³ orayı? (Kara Çoban, 1986: 99)

[-Ben oraya sabah *gidebilir miyim?*]

Bän *var nicä* yalnız da *yapayım* bunu, ama bän isterim, ani sän da pay alasın bundan. (Kara Çoban, 1986: 106)

[Ben bunu yalnız da *yapabilirim*, ama bunda senin de katkının olmasını isterim.]

Açan ölä adet sizdä, **var nasıl** *gidüsin*, - kayıl olmuş devlär. (Baboglu, 1991: 83)

[Devler, “Sizde adet öyle ise, *gidebilirsin.*” diye razı olmuş.]

-**Var** mı **nicä** *çıkasın* dışarı? (Kara Çoban, 1986: 109)

[Dışarı *çıkabilir misin?*]

Çiftçi toprağı evlatlarına da **braksın vardı kolay**. (Tanasoglu, 2004: 145)

¹⁰⁰ *var nicä* - *yok nicä*, *läüzım* kelimeleri, GT’nde *modal laflar* ismini (Baboglu, Baboglu, Gagauz Dili, s. 169), TT’nde *edat* terimi ile karşılığındadır (**Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, Haz. Emine Gürsoy-Naskali, TDK yay., No: 667, Ankara, 1997, s. 36).

¹⁰¹ **say-**: Düşünmek

¹⁰² **sanmağa**: D.Tanasoglu’ya göre, ğ harfi GT’de kullanılmalıdır.

¹⁰³ **gidiyim**: İstek kipinin bozuk şekli kullanılmış

[Çiftçi, toprağını evlatlarına da *bırakabilirdi.*]

Sultan kuvedinâ sade adam tarafı *gelsin vardı nicä.* (Tanasoglu, 2004: 140)

[Sultan kuvvetine sade erkek tarafı *gelebilirdi.*]

Kim *var nicä sölesin*, ne olacêk benimnân ileri dooru? (Kara Çoban, 1986: 38)

[Benimle ileri doğru ne olacağını kim *söyleyebilir?*]

Ama ne *var nasıl yapsın* o onunnan? (Baboglu, 1991: 81)

[Ama o, onunla ne *yapabilir?*]

Çiftçilâr onnarı da *vardı nicä işlesinnür* hep öşür esabında. (Tanasoglu, 2004: 145)

[Çiftçiler, onları (toprakları) hep öşür¹⁰⁴ olarak *işleyebilirlerdi.*]

... *var nicä yapsınnar* türlü fenalıklar¹⁰⁵. (Kara Çoban, 1986: 113)

[... farklı kötülükler *yapabilirler.*]

Bu yapılarda da emir-istek ekleri belirsiz bir gelecek zamanı karşılamaktadır (Öztürk, 1999: 28).

b) *yok* kelimesi ile yapılan fiil şekli, olumsuz yetersizlik (imkânsızlık) bildirir:

Canım acêêr, ani Soni yazmamıştı kendi adresini, da bân *yok nicä cevap vereyim.* (Kara Çoban, 1986: 38)

[Soni¹⁰⁶ kendi adresini yazmadığı için ve ben *cevap veremediğim için*, pişmanım.]

Başka da bişey şindilik *yok ne isteyim.* (Baboglu, 1991: 73)

[Şimdilik, başka bir isteğim yok.]

Milli, religioz ezimi için *laf ta yok nasıl olsun.* (Tanasoglu, 2004: 128)

[Milli, dini ezilme *söz konusu bile olamaz.*]

Herkezinden kompozitor *yok nicä olsun.* (Kara Çoban, 1986: 74)

[Herkes kompozitör *olamaz.*]

¹⁰⁴ **öşür**: Osmanlı zamanında devlete verilen bereketin birde onuncu payı

¹⁰⁵ **fenalık**: Kötülük

¹⁰⁶ **Soni**: Bayan ismi

Diy! ani evä götürsün, ama o küpü erindän dä *yokmuş nasıl kıpırdatsın*.

(Baboglu, 1991: 81)

[Eve götürmeyi bırak, o küpü yerinden bile *kıpırdatamazmış*.]

Buna kimseycii *yok nicä inansın*. (Kara Çoaban, 1986: 113)

[Buna hiç kimse *inanamazmış*.]

Bela sa hep yatêr,- *yok nicä* evä da *gitsin*. (Kara Çoaban, 1986:130)

[Baş belasısa hep yatıyor, eve de *gidemezmiş*.]

Osmanlı Devletindä gagouzlar türk toplumundan ayırı *yaşasınnar yoktu*

nasıl. (Tanasoglu, 2004: 127)

[Osmanlı Devletinde Türk toplumundan ayrı gagouzların *yaşamaları*

mümkün değildi.]

Yok nâpsınnar, çekerlär yukarı - lafları¹⁰⁷ öleymiş. (Baboglu, 1991: 67)

[Ne yapsınlar, *yapacak bir şey yok*; yukarı çekiyorlar. Çünkü anlaşmaları öleymiş.]

c) *läüzım* kelimesi ile yapılan fiil şekli gerekliliği gösterir (*Bkz.:* Gereklilik kipi).

Bu imkân ve imkânsızlık bildiren yapılarda da asıl istek eklerinin tıpkı emir ekleri gibi ve aynı anlamı verdiği görülmektedir. Bu tür fiillerin asıl unsuru kip ekinde değil, *var* ile *yok* kelimelerinde ortaya çıkmaktadır. Kip eki burada yine emir veya istek bildiren bir durumda değildir.

Modal laflar cümlede yüklem ismini oluşturur.

3.1.1.2.4. Şart kipi (Sankilik çalımı) çekimi

Şart kipi, bir oluş veya dileğe, niyete bağlayan bir tasarlama kipidir. TT'nde II. Tıp şahıs ekleri ile çekime girer (Özkan, 2006: 495). Şart eki yalnız şekil ifade eden bir ektir:

Bilsä bu zavalı, ani taşın altında, neredä o oturêr, var onun gözlerinä ilaç, kahırlanmaycêk. (Baboglu, 1991: 106)

[Bu zavallı, oturduğu taşın altında onun gözleri için ilaç olduğunu *bilse*, üzölmeyecek.]

¹⁰⁷ **laflar**: Anlaşmalar

Yanık küyündä dä insannar susuz yanmaycêklar *biselär*, ani onnarın küyün meydanında var su sızıntısı... (Baboglu, 1991: 106)

[Yanık köyünde de insanlar, onların köyün meydanında su sızıntısının olduğunu *biseler*, susuz yanmayacaklar...]

Bu kipte fiil şarta bağlandığı için hiç bir hüküm ifade etmez; hiçbir dilek, istek, zorlama anlatmaz. Yalnız isteksiz, dileksiz bit tasarlama ifade eder. Şart şekli şart işlevi ile hükümlü bir cümle değil, ancak hüküm taşımayan bağlı bir cümle kurabilmektedir (Ergin, 1999: 309).

TT’nde, GT’nde de şartlı birleşik cümle kullanımlarında genellikle şart kipi değil, şart birleşik çekim kipleri yer alır. Taradığımız örneklerden GT’nde şart kipinin kendi işleviyle kullanılmadığını, bir hareketin gerçekleştirilmesi için gereken şartı göstermediğini ve sadece bir istek gösterdiğini görmekteyiz. “Şart şekli bu temenni ifadesi ile hükümlü bir fiil çekimi durumuna girerek müstakil cümle fiili olarak kullanılabilir. Fakat bu temenni işlevinin de aslında şarta dayandığını, şartın dilek haline gelmesinden ibaret bulunduğunu unutmamak lazımdır” (Ergin, 1999: 310).

GT’nde şart kipi çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Aman, Allahım,
Aman,
Dizlerinä *konsam*.
Aman, Allahım,
Aman,
Yanaana *diisäm*.
Aman, Allahım,
Aman,
Gözündä *buulsam*.
Aman, Allahım,
Aman,
Canında *yansam*.
Aman, Allahım,

[Aman, Allah’ım,
Aman,
Dizlerine *konsam*.
Aman, Allah’ım,
Aman,
Yanağına *değsem*.
Aman, Allah’ım,
Aman,
Gözünde *boğulsam*.
Aman, Allah’ım,
Aman,
Canında *yansam*.
Aman, Allah’ım,

Aman,
Sevdadan *süünsüm*.
Aman, Allahım,
Aman... (Zanet, 1998: 27)

Aman,
Sevdadan *sönsem*.
Aman, Allah'ım,
Aman...]

Teklik 2. şahıs çekimi

Bütün hava suuk, *giisün* kürkü üşümeyecän. (Baboglu, 1997: 112)

[Bugün hava soğuk, kürkü *giyersen*, üşümezsin.]

Bu şahısta şart kipi çekimi istek işlevi/ hitap unsuru ile de kullanılır:

Versünü cuvap bana.
(Zanet, 1998: 9)

[*Versene* cevap bana.]

Baksana dolay dünnä ne gözäl!
(Zanet, 1998: 9)

[*Baksana*, etraftaki dünya ne güzel!]

Dönsünü sän geeri.
(Zanet, 1998: 33)

[Sen geri *dönsene*.]

Hey Pıtıraş, *gitsünü* sän dä alemin adamnarı gibi kurbetä da kazanasın
bişey, da çıkalım biz dä açlıktan-yokluktan. (Baboglu, 1991: 81)

[Hey, Pıtıraş, sen de başkasının adamları gibi gurbete *gitsene*, bir şey
kazanasın, biz de açlıktan-yokluktan çıkalım.]

Bunlar gibi hitap unsuru almış şart şekillerinde, şart kipinin şart ifadesi hiç bulunmaz. Yalnız II. şahıslarda kullanılan ekleşmiş hitap edatlı bu şekiller, istekle emir arası bir ifade taşırlar (Ergin, 1999: 310).

Teklik 3. şahıs çekimi

İşitsä dä, gelämeecek.
(Durbaylo, 1991: 35)

[*İşitse* de, gelemeyecek.]

Yolcuyu konakta üç gün tutarmışlar, yabancı da *olsa*. (Tanasoglu, 2004:
152)

[Yolcuyu, yabancı *olsa* bile, konakta üç gün tutarmışlar.]

Çokluk 1. şahıs çekimi¹⁰⁸

Görebilsek, korusak, sorsak, durgutsak.

¹⁰⁸ Çokluk 1. şahısta kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

[*Görebilsek, korusak, sorsak, durdursak.*]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Bilseniz siz, nasıl bän onu sevârdim! (Kara Çoban, 1986: 38)

[*Bilseniz* siz, nasıl ben onu severdim!]

Te bu beterä¹⁰⁹ da hepsinin insannarın tabannarın altında var bir parça

uçuk¹¹⁰ er... *inanmasanız* bakın kendi ayanıza! (Baboglu, 1991: 78)

[İşte bu yüzden de bütün insanların tabanlarının altında bir parça oyuk

yer var; *inanmazsanız*, kendi ayağınıza bakın.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Baari hısımnarımız *annasalar*. (Baboglu, 1999: 37) [Bari akrabalarımız *anlasalar*.]

Din tarafından, insannar türlü dinnär *kullansalar* da, devlet onnarı koruyardı. (Tanasoglu, 2004: 153)

[İnsanlar türlü dinler *kullansalar* da, devlet onları korurdu.]

Şart kipinin işlevleri:

- Şartı gösterir:

Hasta *olsam*, işitmeycek.

(Durbaylo, 1991: 35)

Siz Drumiylän *buluşsanız*,

Daa çok annarsınız ondan.

Onunna siz *konuşsanız*,

Doymazsınız laflarından.

(Tanasoglu, 1959: 171)

[Hasta *olsam*, işitmeyecek.]

[Siz Drumi'yle *buluşsanız*,

Onu daha çok öğrenirsiniz.

Onunla siz *konuşsanız*,

Doymazsınız laflarına.]

- Bir istek gösterir:

Babu, içeri beni *kolversänü*. (Baboglu, 1991: 51)

[Nine, odaya girmek için *izin versene*.]

- “-*Inca*” manasıyla kullanılarak, zaman ifadesini taşır:

[*Baksalar*, küptä bir kiyat yapıştırılı...]

¹⁰⁹ **bu beterä**: Bu yüzden

¹¹⁰ **uçuk**: Oyuk

Baksalar, küpte bir kâğıt yapışık... (Baboglu, 1991: 82)

Sart eki ek-fiile de gelir (*Bkz.:* Ek-fiilin şart kipi çekimi)

TT’nde “şart kipi kalıplaşma yoluyla cümle başı bağlayıcıları durumuna gelmiş, çoğunlukla sonraki cümleyi öncesine bağlama rolü üstlenmişlerdir” (Özkan, 2006: 495). GT’nde, *i-* ek-fiilin şart şeklinin Teklik 3. şahıs çekimi kalıplaşmasıyla **-sa** cümle bağlacı meydana gelmiştir. “Bağlaçta *i-* ek-fili tamamen kaybolmuştur. İnce sıradan kelimelere de kalın ünlüyle **sa** şeklinde gelir” (Özkan, 1999: 188):

<i>Ondansa</i> yok hiçbir bakış... O aalemâ mi adanmış? (Zanet, 1998: 41)	[<i>Ondansa</i> yok hiçbir haber... O, başkasına mı verilmiş?]
<i>Bänsa</i> sündüm sevdadan. (Zanet, 1998: 50)	[<i>Bense</i> soğudum sevdadan.]
<i>Bizäsa</i> kalardı: Gecedän-geceyâ Tütünnän toprak alıp işlemâ. (Zanet, 1998: 8)	[<i>Bizeyse</i> düşerdi: Gece gündüz Tütün tarlası alıp çalışmak.]
Karım sancıdan oflêêr. <i>Yıldızsa</i> göktâ akêr. (Zanet, 1998: 127)	[Karım sancıdan ofluyor. <i>Yıldızsa</i> gökte akıyor.]
<i>Bizsa</i> , insannar-karımcalar, Savaşardık naşeyşa yapmaa. (Zanet, 1998: 10)	[<i>Bizse</i> , insanlar-karınca,lar, Bir şeyler yapmaya çalışırdık.]

Ama *bana kalsa*, büünkü gençlär da dünürsüz evlenmeerlär. (Baboglu, 1999: 31)

[Ama *bana kalsa*, bu günkü gençler de dünürsüz evlenmiyorlar.]

3.1.1.2.5. Gereklilik kipi (Läüzümlük çalıımı) çekimi

GT’nde de TT’ndeki gibi, gereklilik kipinin temel işlevi konuşanın bir şey yapması gerektiğini göstermek, yapılması gerekli olarak tasarlanan bir eylemi bildirmektir (Özkan, 2006: 497; Baboglu, 1997: 119). Tasarlanan hareketinin

gerekliliğini gösterir; gerekli olan, gereklik şekline bürünen bir tasarlama ifade eder (Ergin, 1999: 312). Dolayısıyla bu çekimdeki bir fiil her zaman için, hangi şahıs ile çekime girerse girsin, konuşanın zihnindeki, yapılması gereken eylem hakkındadır. Bu sebeple diğer tasarlama kipleri gibi gereklik kipinin de zaman ifadesi yoktur (Özkan, 1996: 158).

Ancak GT’nde bu kip için şimdiki zaman ifadesi geçmektedir. Bu ifade terim olarak çelişki taşımaktadır. GT’nde gereklik kipinin şimdiki zamanı şeklinde düşünülen bu kipte, ayrıca şahıs eki de kullanılmaz (Baboglu, 1997: 119):

Şahıslar	GT	TT
T. 1. şahısta	<i>görmeli, kalmalı</i>	<i>görmeliyim, kalmalıyım</i>
T. 2. şahısta	<i>görmeli, kalmalı</i>	<i>görmelisin, kalmalısın</i>
T. 3. şahısta	<i>görmeli, kalmalı</i>	<i>görmeli, kalmalı</i>
Ç. 1. şahısta	<i>görmeli, kalmalı</i>	<i>görmeliyiz, kalmalıyız</i>
Ç. 2. şahısta	<i>görmeli, kalmalı</i>	<i>görmelisiniz, kalmalısınız</i>
Ç. 3. şahısta	<i>görmeli, kalmalı</i>	<i>görmeliler, kalmalılar</i>

Örneğin:

<i>Bän Poy otunu biçmeli,</i> <i>Bir gözäl kız seçmeli,</i> <i>Bu gece burada kalmalı,</i> <i>Onu evä almalı.</i> (Baboglu, 1997: 120)	<i>[Ben, Poy otunu biçmeliyim,</i> <i>Bir güzel kız seçmeliyim,</i> <i>Bu gece burada kalmalıyım,</i> <i>Onu eve almalıyım.]</i>
--	---

EAT’nin devresinde ortaya çıkan ve Oğuz-Türkmen gruplarında kullanılan sıfat-fiil **-malı/-meli** eki, gereklik ifadesi taşıdığı gibi, bugün TT’nde de gereklik şekil ve zaman eki durumuna geçmiştir (Eraslan, 1980: 40):

Kiyadı kardaşıma *vermeli* (bän). (Baboglu, 1997: 120)
[Ben, kitabı kardeşime *vermeliyim*.]
Burada bir ev *yapmalı* (biz). (Baboglu, 1997: 120)
[Biz burada bir ev *yapmalıyız*.]
Demeli aaçların da ömürü biter. (Zanet, 2006: 6)

[Ağaçların da ömrü bitiyor *demek*.]

Bu *olmalı*,- cevap eder Aaç-Kıran,- kuvedini isteer göstermää...
(Baboglu, 1991: 59)

[Aaç-Kıran¹¹¹, “Bu, gücünü göstermek istiyordur.” diye cevap veriyor.]

Bazen de *lääzım*, *olmalı* kelimeler, ara söz olabilir:

Olmalı, çarşıya giden alışverişçilär düşürdülär taligalarından¹¹²,- deer aklınca Pıtıraş. (Baboglu, 1991: 81)

[Pıtıraş aklınca, “Çarşıya giden alışverişçiler arabalarından düşürmüş *galiba*.” diyor.]

... *olmalı* sän onu ürettin gelsin geri! (Baboglu, 1991: 101)

[... *Galiba*, sen ona geri gelmeyi öğrettin!]

İstek kipiyle çekilen gereklilik kipi:

Gagavuz Türkçesi’nde istek çekiminin önüne *lääzım* kelimesi getirilerek yapılır (Özkan, 1996: 158). Bu kullanılış, gramer kitaplarında gereklilik çekimi olarak gösterilmiştir (Pokrovskaya, 1964: 216, Baboglu, 1997: 119). Bu şekil tıpkı emir-istek çekiminde olduğu gibi, birinci ve üçüncü şahıs çekiminde asıl emir ekleri, ikinci şahıs çekiminde ise asıl istek ekleri kullanılmaktadır (Rıdvan, 1999: 27).¹¹³

TT’nde gereklilik kipi, *gerek* kelimesinin kendisinden önce gelen *-mAk fiil ismi* veya *iyelik eki almış -mA fiil ismi* ile de kullanılmasıyla karşılaşılır:

Onuncu günü sabaylan başlamış çatı¹¹⁴ sallanmaa da kolvericilär¹¹⁵
annamışlar, ani çatıyı da *lääzım kolvermää* - ölä dä yapmışlar.
(Baboglu, 1991: 68)

[Onuncu gün sabahleyin halat sallanmaya başlamış ve halatı tutanlar anlamışlar ki, halatı *bırakmak gerek*, öyle de yapmışlar.]

¹¹¹ **Aaç-Kıran**: Öz isim, masal kahramanı

¹¹² **taliga**: At arabası

¹¹³ GT, Rusçanın ve Rumencenin çeviri etkisi altında kaldığından dolayı, gereklilik kipinin böyle bir yapısı kullanılabilir.

¹¹⁴ **çatı**: Halat

¹¹⁵ **kolverän**: Halatı tutup, aşağıya doğru yavaş yavaş bırakan

GT'nde *-mAk gerek* şekli yoktur. GT'si halk dilinde *-mAlI* yerine daha çok *läüzım+istek* kipinde bir fiil yapısı kullanılır: *läüzım alayım, läüzım vereyim, läüzımmış geläsin, läüzım olacek işidäsin* gibi. Bu yapıda *läüzım* ek fiilin çeşitli zamanlarında kullanılabilir: *şindiki zaman, mutlak geçmiş zaman, bitkisiz geçmiş zaman, bellisiz geçmiş zaman*¹¹⁶, *mutlak gelecek zaman, bellisiz gelecek zaman* (Baboglu, 1997: 120).¹¹⁷

Gereklilik kipinin şimdiki zamanı, GT'nde “*läüzım+fiilin istek çekimi*” yapısından oluşmakta ve *läüzımnık çalımının şimdiki zamanı* terimiyle karşılanmaktadır.

Gereklilik kipinin şimdiki zaman çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Bän *läüzım* mutlaka *üüreneyim*. (Baboglu, 1999: 36)

[Benim mutlaka *öğrenmem lazım*.]

Olsa, onnar hiç olmasınnar, zere bän yatmaa deyni *läüzım brakıyım* işlerimi. (Kara Çoban, 1986: 89)

[Onlar hiç olmasa! Zira ben, yatmak için, işlerimi *bırakmak zorundayım*.]

Teklik 2. şahıs çekimi

Bulursan kolayını, elbetki, *läüzım kurtarasın*. (Baboglu, 1999: 20)

[Kolayını bulursan, elbette *kurtarman lazım*.]

Teklik 3. şahıs çekimi

*Araştırmak lâzımdır*¹¹⁸. (Tanasoglu, 2004: 145) [*Araştırmak lazımdır*.]

-*Läüzım götürmää* Kudalı evä. (Kara Çoban, 1986: 42)

[-Kudalı¹¹⁹ eve *götürmek lazım*.]

Nekadar *läüzım o donansın!* (Kara Çoban, 1986: 55)

¹¹⁶ *Läüzımnık çalımının bellisiz geçmiş zamanı* başlık olarak verilmiyor, ama bu zamanda kullanılan fiiller ve verilen örnekler de var (Baboglu, Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 120).

¹¹⁷ GT'nde gereklilik kipinin beş zamanı ile ifade edilen yapılar aslında *lazım* isminin ek-fiil ile kullanılışları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak gramer kitaplarında bu yapı üzerinde durulmayıp, *lazım* ismine zaman eki getirilmiş gibi izah edilmiştir.

¹¹⁸ Dionis Tanasoglu, GT'nde olan uzun ünlü *ää* sesi için *â* sesini kullanmaktadır.

¹¹⁹ **Kudal**: Öküz ismi

[Onun ne kadar *süslenmesi lazım!*]

O hep buradan *läüzim geçsin.* (Baboglu, 1991: 58)

[Onun hep buradan *geçmesi gerek.*]

... te şincik *läüzim gelsin* ilan da *isin* beni. (Baboglu, 1991: 72)

[... İşte şimdi ilanın *gelmesi* ve beni *yemesi lazım.*]

Çokluk 1. şahıs çekimi

...neyi *läüzim bilelim* biz salt ikimiz. (Baboglu, 1999: 36)

[... neyi salt bizim ikimizin *bilmemiz lazım.*]

Hm,- demiş o,- ilkin *läüzim*¹²⁰ kuvvetlerimizi *ölçelim.* (Baboglu, 1991: 59)

[O, “Hm, öncelikle güçlerimizi *ölçmemiz lazım.*” demiş.]

Aaroyalım läüzim, Babu İvana. (Zanet, 2006: 34)

[*Ağramamız lazım,* İvana¹²¹ nine.]

Etiştirelim läüzim. (Zanet, 2006: 37) [*Yetiştirmemiz lazım.*]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Şimdi siz *läüzim karşılaşsınız* da *lafedäsiniz.* (Kara Çoban, 1986: 62)

[Şimdi sizin *karşılaşmanız* ve *laf etmeniz lazım.*]

Bän sizin aranızda taa büücenäkim, *läüzim* beni *koruyasınız.* (Kara Çoban, 1986: 131)

[Ben sizin aranızda daha büyüyüğüm, beni *korumanız lazım.*]

Benim erim artık mezarlıkta. Ama siz *yaşayasınız läüzim.* Uşakları ayaa *kaldırasınız.* (Zanet, 2006: 21)

[Benim yerim artık mezarlıkta, ama sizin *yaşamanız,* çocukları ayağa *kaldırmanız lazım.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Traktorcular *läüzim* eri derin *sürsünnär* hem, çalışıp, vakıdında *eksinnär* da ozaman olur büyük bereket beklesinnär. (Baboglu, 1997: 122)

[Traktörcülerin yeri derin *sürmeleri* ve çalışıp, vaktinde *ekmeleri gerek,* o zaman büyük bereket bekleyebilirler.]

¹²⁰ Burada *läüzim* kelimesi bir *ä* ile yazılmış (Nikolay Baboglu, **Masallar**, Kişineu, 1991, s. 59)

¹²¹ **İvana** :Bayan ismi

Gereklilik kipinin şimdiki zaman çekiminde emir-istek eklerinin emir veya istek anlamları açık değildir. Bu birleşik kullanılışlarda özellikle *lââzım* kelimesinin anlamı etkilemektedir. Ekler, *-mAk* eki gibi kullanılmışlardır.

Gereklilik kipinin şimdiki zamanın olumsuzu, GT’nde “*diil+lââzım+fiilin istek çekimi*” yapısından oluşmaktadır, TT’nde ise *lazım* kelimesi önceden gelmektedir:

Brak *diyl lâzım* aman. (Baboglu, 1991: 89) [Bırak, aman, *lazım değil.*]

Bân,- demiş dev, Pıtıraş aga, pek alatlêêrım, *diyl lâzım* hiç ikram!

(Baboglu, 1991: 93)

[Dev, “Pıtıraş ağa, benim acelem var, ikram hiç *gerekmez.*” diye söylemiş.]

Diyl lâzım çok işlâr bilâsiniz. (Baboglu, 1991: 86)

[Çok şey bilmeniz *gerekmiyor.*]

Diil lââzım uşaklar görsünnâr onnarı. (Zanet, 2006: 8)

[Çocukların onları görmemeleri *gerekliyor.*]

GT’nde *lââzımnık çalımının bitkisiz geçmiş zamanı* terimi (Baboglu, 1997: 121), TT’nde *gereklilik kipinin hikâyesi* terimiyle karşılanmaktadır (*Bkz.:* Gereklilik kipinin hikâyesi):

lââzımdı oturayım

lââzımdı oturasın

lââzımdı otursun

lââzımdı oturalım

lââzımdı oturasınız

lââzımdı otursunnar

GT’nde *lââzımnık çalımının bellisiz geçmiş zamanı* terimi¹²², TT’nde *gereklilik kipinin rivayeti* terimiyle karşılanmaktadır (*Bkz.:* Gereklilik kipinin rivayeti):

lââzımmış oturayım

lââzımmış oturasın

lââzımmış otursun

lââzımmış oturalım

lââzımmış oturasınız

lââzımmış otursunnar

¹²² Bu çekim, GT’nde Baboglu’nun gramer kitabında örnekleri verilmesine rağmen, bir fiil çekimi olarak verilmemektedir.

Läüzımnık çalımnın mutlak geçmiş zamanı (GT: Baboglu, 1997: 120):

läüzım oldu oturayım

läüzım oldu oturasın

läüzım oldu otursun

läüzım oldu oturalım

läüzım oldu oturasınız

läüzım oldu otursunnar

Läüzımnık çalımnın mutlak gelecek zamanı (GT: Baboglu, 1997: 121):

-Ürenin, bu sizä *läüzım olacek*. (Kara Çoban, 1986: 61)

[-Öğrenin, bu size *gerekecek*.]

Sän bilmeermisin, ani manca¹²³ pişiriler da su *läüzım olacêk*? (Baboglu, 1991: 92)

[Sen, yemeğin pişirildiğini ve suyun *lazım olacağını* bilmiyor musun?]

läüzım olacek bakayım

läüzım olacek bakasın

läüzım olacek baksın

läüzım olacek bakalım

läüzım olacek bakasınız

läüzım olacek baksinnar

Läüzımnık çalımnın bellisiz gelecek zamanı (GT: Baboglu, 1997: 121):

läüzım olur alayım

läüzım olur alasın

läüzım olur alsın

läüzım olur alalım

läüzım olur alasınız

läüzım olur alsinnar

Gereklilik kipinin işlevleri:

- Fiilin gösterdiği bir hareketin gerekli olup olmadığını gösterir:

Ama ya dur! Hiç *diil läüzım*

Bu zeetliktä o nasaatın.

(Zanet, 1998: 46)

[Ama ya dur! Hiç *lazım değıl*

Bu eziyetlikte o nasihatın.]

Pazar günü küüyün gençleri *läüzımdı gitsin* rayon tentasına kontertlän.

(Kara Çoban, 1986: 71)

[Pazar günü köyün gençlerinin, konser vermek üzere merkeze *gitmeleri* gerekirdi.]

¹²³ **manca**: Yemek, sofrada ikinci tabak yemek

Gereklilik kipinin cümlede kullanılışı:

- Sadece “*diil+lââzım*” yapısından oluşan fiil yüklem olarak kullanılır:

Diil lââzım bana senin palin. (Kara Çoban, 1986: 27)

[Bana senin köpek yavrun *lazım değil*.]

Başka bişey *diil lââzım*. (Kara Çoban, 1986: 63)

[Başka hiçbir şey *lazım değil*.]

3.1.2. FİİLLERİN BİRLEŞİK ÇEKİMLERİ (İŞLİN MODAL FORMALARI)

Fiillerin birleşik çekimi, haber veya tasarlama kipinde gösterilen hareketin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıkışını bildirir. Ek-fiilin birleşik çekiminde de görüldüğü gibi birleşik çekim normal fiil çekimi üzerine **i-** ek-fiiliyle çekilmiş bir başka fiilin gelmesinden ibarettir. Böylece iki ayrı şekil, bazen de iki ayrı zaman bir arada kullanılır.

Birleşik çekimde ek-fiilin görülen geçmiş zamanına **hikâye**, öğrenilen geçmiş zamanına **rivayet**, şart şekline ise yine **şart** birleşik çekimi denilmektedir. TT’nde olduğu gibi, GT’nde de fiil kök veya gövdesine önce asıl fiil çekimi eki, sonra birleşik çekimi oluşturan **i-** ek-fiiline gelen yardımcı fiilin çekim eki gelir ve TT’nde olduğu gibi, GT’nde de *i-* ek-fiili düşerek iki çekim eki kaynaşır.

TT’ndeki birleşik çekimler GT’nde rivayet için *Bellisizlik modal forması*, şart birleşik çekimi için *Sankilik modal forması* terimleri kullanılmaktadır. GT’nde *Mutlaklık modal forması* da var (Baboglu, 1997: 141). Ancak hikâye birleşik çekimi için bir terim yoktur ve bu yapılar basit çekim içinde gösterilir. Fiillerin birleşik çekimlerini aşağıdaki tabloda görebiliyoruz:

Hikâye birleşik çekimi

TT	GT
1. Görülen geçmiş zamanın hikâyesi	1. Çoktan geçmiş bitirilmiş zaman
2. Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi	2. Çoktan geçmiş bellisiz zaman
3. Şimdiki zamanın hikâyesi	3. -----
4. Geniş zamanın hikâyesi	4. Bitkisiz geçmiş zaman

5. <i>Gelecek zamanın hikâyesi</i>	5. <i>Nietlik geçmiş zaman</i>
6. <i>İstek kipinin hikâyesi</i>	6. <i>İsteyişlik çalımın geçmiş zamanı</i>
7. <i>Gereklilik kipinin hikâyesi</i>	7. <i>Lääzımnık çalımın bitkisiz geçmiş zamanı</i>

Rivayet birleşik çekimi (Bellisizlik modal forması)

TT	GT
1. <i>Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti</i>	1. <i>Bellisizlik modal formasının bellisiz geçmiş zamanı</i>
2. <i>Şimdiki zamanın rivayeti</i>	2. -----
3. <i>Geniş zamanın rivayeti</i>	3. <i>Bellisizlik modal formasının bitkisiz geçmiş zamanı¹²⁴</i>
4. <i>Gelecek zamanın rivayeti</i>	4. <i>Bellisizlik modal formasının mutlak gelecek zamanı¹²⁵</i>
5. <i>İstek kipinin rivayeti</i>	5. <i>Bellisizlik modal formasının isteyişlik çalımının geçmiş zamanı</i>
6. <i>Gereklilik kipinin rivayeti</i>	6. <i>Lääzımnık çalımının bellisiz geçmiş zamanı</i>
7. <i>Şart kipinin rivayeti</i>	7. <i>Bellisizlik modal formasının sankilik çalımının geçmiş zamanı</i>

Şart birleşik çekimi (Sankilik modal forması)

TT	GT
1. <i>Öğrenilen geçmiş zamanın şartı</i>	1. <i>Sankilik modal formasının bellisiz geçmiş zamanı</i>
2. <i>Görülen geçmiş zamanın şartı</i>	2. <i>Sankilik modal formasının mutlak geçmiş zamanı</i>

¹²⁴*Bellisizlik modal formasının bitkisiz geçmiş zamanı* (Baboglu, Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 141), TT'nde geçerli olan *bellisiz gelecek zamanın -mıŝ afiksli modal forması* terimiyle karşılanmaktadır (Gürsoy-Naskali, **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, s. 45).

¹²⁵*Bellisizlik modal formasının mutlak gelecek zamanı* (Baboglu, Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 141), TT'nde geçerli olan *mutlak gelecek zamanın -mıŝ afiksli modal forması* terimiyle karşılanmaktadır (Gürsoy-Naskali, **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, s. 44).

3. <i>Şimdiki zamanın şartı</i>	3. -----
4. <i>Geniş zamanın şartı</i>	4. <i>Sankilik modal formasının bellisiz gelecek zamanı</i> ¹²⁶
5. <i>Gelecek zamanın şartı</i>	5. <i>Sankilik modal formasının mutlak gelecek zamanı</i> ¹²⁷
6. <i>Gereklilik kipinin şartı</i>	6. -----

GT'nde birleşik fiil, birleşik çekim olma sürecini tamamlamış görünmektedir (Özkan, 1996: 163).

3.1.2.1. Hikâye birleşik çekimi

Birleşik çekimin hikâye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu bildirir. Bu çekim konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikâye etmek için, anlatmak için kullanacağı fiil şeklidir. Asıl fiil kipleri ile **i-** fiilinin görülen geçmiş zamanın veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile ortaya çıkar. Emir dışındaki bütün kiplerin hikâye şekli vardır (Ergin, 1999: 321-322). Hikâye bir zaman kipidir; hikâye etmekle birlikte, zaman da ifade eder (Ergin, 1999: 324).

TT'ndeki *Hikâye birleşik çekimi*, GT'nde genel olarak basit çekim kategorisinde, *Haber kiplerinde* yer almaktadır. Bu bölümde de *öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi*, *görülen geçmiş zamanın hikâyesi*, *geniş zamanın hikâyesi*, *gelecek zamanın hikâyesi* birleşik çekimleri, *Haber kipleri* bölümünde; *istek kipinin hikâyesi* ve *gereklilik kipinin hikâyesi* birleşik çekimleri, *Tasarlama kipleri* bölümünde incelenmiştir.

Hikâye birleşik çekimi:

¹²⁶ *Sankilik modal formasının bellisiz gelecek zamanı* (Baboglu, Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 141), TT'nde geçerli olan *bellisiz gelecek zamanın sankilik çalımı* terimiyle karşılanmaktadır (Gürsoy-Naskali, **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, s. 46).

¹²⁷ *Sankilik modal formasının mutlak gelecek zamanı* (Baboglu, , Baboglu, **Gagauz Dili**, s. 141), TT'nde geçerli olan *sankilik çalımında mutlak gelecek zaman* terimiyle karşılanmaktadır (Gürsoy-Naskali, **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, s. 44).

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi

TT'ndeki *görülen geçmiş zamanın hikâyesi* terimi, GT'nde *çoktan geçmiş bitirilmiş zaman* terimiyle karşılanmaktadır.

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi bir ana fiille *i-* ek-fiilinin görülen geçmiş zamanın kurduğu bir birleşik fiil kipidir. Bu çekimde fiile önce görülen geçmiş zaman eki, sonra hikâye birleşik çekim eki, sonra da şahıs eki gelmektedir (Özkan, 2006: 498).

Gagavuzcada bu birleşik kip görülen geçmiş zamanın hikâyesi işlevi ile değil, öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi işlevi ile kullanılmaktadır. Bu birleşik fiil çekimi TT'de işlek bir kip değildir.

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Odun *getirdiidim*, oolum. (Zanet, 2006: 7) [Odun *getirmiştım*, oğlum.]

Diil çoktan fırına *attıydım*. (Zanet, 2006: 13) [Az önce fırına *atmıştım*.]

Bän onunnan sade birkaç kerä *karşılaştıydım*. (Kara Çoban, 1986: 125)
[Ben onunla sadece birkaç sefer *karşılaşmıştım*.]

Bibliotekada¹²⁸ bana teklif ettilär bir kiyat, angısını bän çoktan
okuduydum. (Baboglu, 1997: 103)

[Kütüphanede, bana çoktan *okuduğum* bir kitap teklif ettiler.]

O yok oldu evdän, nicä bän yok *olduydum* uçilişedän... (Kara Çoban, 1996: 38)

[O evden yok oldu, benim liseden yok *olduğum* gibi...]

Teklik 2. şahıs çekimi

Sänmiysin o, ani beni peliimdän¹²⁹ bordeyin direenä *baaladıydın!*
(Baboglu, 1991: 71)

[Beni saçımdan barakanın direğine sen mi *bağlamıştın?*]

Taman şimdi mi yandın *patladıydın?* (Baboglu, 1991: 92)

[Tam şimdi mi yandın, *patlamış mıydın?*]

Teklik 3. şahıs çekimi

¹²⁸ **biblioteka**: Kütüphane

¹²⁹ **pelik**: Bir saç örgüsü türü

Gagavuzların yaşaması şindän sora kavi hem zengin devletin garantisi altına *girdiydi*. (Tanasoglu, 2004: 126)

[Gagavuzların hayatı şimdiden sonra güçlü ve zengin devletin garantisi altına *girmişti*.]

II. Murat *ensediydi*. (Tanasoglu, 2004: 133) [II. Murat *yenmişti*.]

1481 yılında II. Mehmet *geçindi*. (Tanasoglu, 2004: 136)

[II. Mehmet 1481 yılında *geçinmişti*.]

Merkez kuvedi Bursaya, Edirneyä, sora İstanbula *geçirildi*. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Merkez kuvveti Bursa'ya, Edirne'ye, sonra İstanbul'a *geçirilmişti*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Biz da *gittiydik* panayıra¹³⁰, *gördüydük* komşularımızın meyva tükânını¹³¹. Biz *yaklaştıydık* o kırmızı almaların yanına. Biz artık *çıktıydık* tükandan, ama o meyvaların kokusu kaldıydı hep yanımızda. (Baboglu, 1997: 103)

[Biz de pazara *gitmiştik*, komşularımızın meyve dükkânını *görmüştük*. Biz o kırmızı elmaların yanına *yaklaşmıştık*. Biz artık dükkândan *çıkmiştik*, ama o meyvelerin kokusu hala aklımızda kalmıştı.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Annattıydınız, geçtiydiniz, sorduydunuz, süpürdüydünüz.¹³²

[*Anlatmıştınız, geçmiştiniz, sormuştunuz, süpürmüştünüz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Dosdolay alış-verişlik deniz yolları Osmanlı Devletinin kontrolü altına *geçtiydilər*. (Tanasoglu, 2004: 136)

[Bütün ticari deniz yolları Osmanlı Devletinin kontrolü altına *geçmişti*.]

¹³⁰ **panayır**: Pazar yeri

¹³¹ **tükân**: Dükkân

¹³² GT'nde fiil birleşik çekimi fazla kullanılmadığı için, tüm şahıslar için örnek bulunamadığından dolayı, kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

Bıldır bizim komşular başçalarında herbir aaçtan onar sepet iiri¹³³ alma *topladydılar*, sora onnar meyvaları *götürdüydülär* panayıra. Orada onnar *açtydılar* bir meyva tükani. (Baboglu, 1997: 103)

[Bizim komşular, geçen sene bahçelerinde her bir ağaçtan onar sepet büyük elma *toplamişlardı*, sonra onlar meyveleri pazara *götürmüşlerdi*. Orada onlar bir meyve dükkânı *açmışlardı*.]

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi çekiminde görülüyor ki, sonu vokalle biten ekten sonra gelince, isim fiili tam olarak ekleşmemekte ve *i-* kökü düştüğü halde iki fiil arasındaki *-y-* yardımcı sesi saklanmamaktadır. Bu durum hem TT için, hem de GT için geçerlidir (TT: Ergin, 2006: 322).

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi

TT'ndeki *öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi* terimi, GT'nde *çoktan geçmiş bellisiz zaman* terimiyle karşılanmaktadır.

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi, ana fiille *i-* ek-fiilinin görülen geçmiş zamanın kurduğu bir birleşik fiil kipidir. Bu çekimde fiile önce öğrenilen geçmiş zaman eki, sonra hikâye birleşik çekim eki, sonra da şahıs eki gelmektedir (Özkan, 2006: 499).

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi çekimi, GT'nde daha sık 3. şahısta kullanılmaktadır:

Teklik 1. şahıs çekimi¹³⁴

Annamıştım, sevmiştim, urmuşum, görmüştüm.

[*Anlamıştım, sevmiştim, vurmüşüm, görmüştüm.*]

Teklik 2. şahıs çekimi

Sarmıştın, seslenmiştin, uyumuştun, sürmüşün.

[*Sarmıştın, seslenmiştin, uyumuştun, sürmüşün.*]

Teklik 3. şahıs çekimi

Ansızdan gecä yarısı

Bütün köyü *sarsmıştı*,

[Ansızın gece yarısı

Bütün köy *sarsılmıştı*,

¹³³ **iiri**: Büyük

¹³⁴ Teklik 1., 2. ve Çokluk 2. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

Sansın top patlaması -
Da korkudan köy *uyanmıştı*.
(Tanasoglu, 1959: 170)
Çoktan yamur bulutları
Gökü, ayı heptän *örtmüşü*.
Gecä yarı horozları
Şindän bizim köydä *ötmüşü*.
(Tanasoglu, 1959: 167)

Top patlaması gibi -
Korkudan köy *uyanmıştı*.]
[Çoktan yağmur bulutları
Gögü, ayı hepten *örtmüşü*.
Gece ortası horozları
Şimdiden bizim köyde *ötmüşü*.]

XIII-cü as. ortalarına dooru Anadolu Devleti başka-başka saltanatlara daalmağa *başlamıştı*. (Tanasoglu, 2004: 121)

[13. asrın ortalarına doğru Anadolu Devleti farklı beyliklere dağılmaya *başlamıştı*.]

Gagavuzların kültürasına, literatürasına bu zengin bizans kültürası *etki etmişti* onların aydın adamnarının yardımınan. (Tanasoglu, 2004: 118)

[Gagavuzların kültürüne, edebiyatına bu zengin Bizans kültürü, onların aydınları vasıtasıyla *etki etmişti*.]

Taa sora osmanlı Kara Denizdä flotuna kendi flotunu *birleştirmişti*.
(Tanasoglu, 2004: 125)

[Daha sonra Karadeniz'de Osmanlı donanmasıyla kendi donanmasını *birleştirmişti*.]

Osmanlı Devleti XIII-XIV asirlerde *kurulmuştu*. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Osmanlı Devleti XIII.- XIV. yy.da *kurulmuştu*.]

Bu birleşmek artık 400 yıldan ziyedä *sürtmüşü*. (Tanasoglu, 2004: 128)

[Bu birleşme 400 yıldan ziyade *sürtmüşü*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Nicä ilerdä *görmüşük*, gagouzların beyi İvanhos bobasından ayırı politika götürürmiş. (Tanasoglu, 2004: 125)

[Daha önce *görmüşük* (gördüğümüz gibi), Gagavuzların beyi İvanhos babasından farklı politika güdermiş.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Sarmıştiniz, seslenmiştiniz, uyumuştunuz, sürmüşünüz.

[*Sarmıştınız, seslenmişsiniz, uyumuştunuz, sürmüşünüz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Çokluk 3. şahsın bilhassa ağızlarda *içmiştiler* gibi şekli de vardır (Ergin, 2006: 322). Bu durum GT’nde de gözetlenmektedir:

Hasannar bizanslıları *ensemıştilär* da İkinci Bolgar-Valah 7arlığını *kurmuşular*, o zaman sırlara da kolayı olmuştu bir devletçik kursunnar. (Tanasoglu, 2004: 105)

[Hasanlar¹³⁵ Bizanslıları *yenmişlerdi* ve İkinci Bulgar-Valah çarlığını *kurmuşlardı*, o zaman Sırlara da küçük bir devlet kurma imkânı olmuştu.]

Cenklär, düşünmelär, kahırlar onu *yıpratmışular*. (Tanasoglu, 2004: 136)

[Savaşlar, düşünceler, kahırlar onu *yıpratmıştı*.]

Tavşannar toktular hem *sulanmışular*, kendileri kümeslerinä *girmiştilär*. (Baboglu, 1997: 105)

[Tavşanlar toktular ve *sulanmışlardı*, kümeslerine kendileri *girmişlerdi*.]

Şimdiki zamanın hikâyesi

Nevzat Özkan, şimdiki zamanın hikâyesi ve geniş zamanın hikâyesi olmak üzere ayrı bölümler altında bu çekimlerle ilgili örnek kelimeler vermiştir (Özkan, 1996: 163, 164). Ancak her iki çekim için verilen örnekler arasında fark yoktur. Bu örneklerin geniş zamanın hikâyesi olduğu görülmektedir. GT’nde *bitkisiz geçmiş zaman* terimi adıyla belirtilen geniş zamanın hikâyesi kavramı bulunmakta, *şimdiki zaman eki+hikâye eki* şeklinde bir yapı bulunmamaktadır.

Geniş zamanın hikâyesi

TT’ndeki *geniş zamanın hikâyesi* terimi, GT’nde *bitkisiz geçmiş zaman* terimiyle karşılanmaktadır.

¹³⁵ **Hasanlar:** Eski bir kavim ismi

Geniş zaman kipinde bir ana fiil ile **i-** ek-fiilinin görülen geçmiş zamanının kurduğu bir birleşik kipiştir. Ana fiile önce geniş zaman eki, sonra hikâyeye birleşik çekim eki, sonra da şahıs eki gelmektedir (Özkan, 2006: 500).

Geniş zamanın ekleri eklendiği gibi, geniş zaman hikâyesindeki geniş zamanın eki de fiile aynı şekilde eklenmektedir.

Geniş zaman hikâyesi çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Bän Yana lelünnan *yatardım*. (Zanet, 2006: 10)

[Ben Yana halanla *yatardım*.]

Bän sa Topka Vaniyi islää bir çocuk *sayardım*. (Zanet, 2006: 18)

[Ben ise Topka Vaniyi¹³⁶ iyi bir çocuk olarak *sayardım*.]

Bän *oturardım* içerdä. (Kara Çoban, 1986: 92) [Ben içerde *otururdum*.]

*Savaşardım*¹³⁷ hiç bir tarafa aldirtmamaa kendimi¹³⁸, hiç bişeycää kulak asmamaa. (Kara Çoban, 1986: 92)

[Dikkatimi bozmamaya, hiçbir şeye kulak asmamaya *çalışırdım*.]

-Bän *elleşürdim* seninnän, *saygı gösterürdim* sana, *sevinürdim*, ani geldin bana musafirlää. (Kara Çoban, 1996: 19)

[-Ben *elleşirdim* seninle, *saygı gösterirdim* sana, senin bana misafirlige geldiğine *sevinirdim*.]

-Bän şansora *bitirürdim* ekmää payı. (Kara Çoban, 1996: 50)

[-Ben şimdiden sonra payı ekmek *bitirirdim*.]

Ah bileydin, ani bu kadar tatlıysın taa yolda seni *iyirdim*... (Baboglu, 1991: 78)

[Ah, bu kadar tatlı olduğunu bilseydim, seni daha yolda *yerdim*...]

Durup da *bakardım*

O tarafa salt...

(Baboglu, 2003: 105)

[Durup da *bakardım*

O tarafa salt...]

Teklik 2. şahıs çekimi

¹³⁶ **Topka Vani:** Gagavuz erkek ismi+soy isim

¹³⁷ **savaş-:** Çalışmak

¹³⁸ **kendini aldirtma-:** Dikkati dağıtmak

Sän ... *istürdin* gemici olasın. (Baboglu, 1999: 49)

[Sen, ...gemici olmak *isterdin*.]

Beni nicä dışarda suukta *tutardın*. Şindi dä sän dur! – cuvap edärmış kümbet üstündän dädu. (Baboglu, 1991: 53)

[Dede, “Beni nasıl dışarıda soğukta *tutardın*. Şimdi de sen dur!” diye kümbet üstünden cevap verirmiş.]

Teklik 3. şahıs çekimi

O salt *bilürdi*. (Zanet, 1998: 8)

Ba kavga *bozardı* uykuyu,

Ba raatlık *çökürdi* yukardan.

(Zanet, 1998: 10)

Esürdi yavaştan

İnsannara sesin.

(Zanet, 1998: 78)

Akardı Batıya Güneş,

Harmannarda kuşlar *ötürdi*,

İçimizdä duygu kaynardı

Nicä ulu daada ateş.

(Zanet, 1998: 124)

[Sadece o *bilirdi*.]

[Bir, kavga *bozardı* uykuyu,

Bir, rahatlık *çökerdi* yukardan.]

[*Eserdi* yavaştan

İnsanlara sesin.]

[*Akardı* Batı’ya Güneş,

Harmanlarda kuşlar *öterdi*,

İçimizde duygu kaynardı

Nice ulu dağda ateş.]

Burada Rumelidä durum usullu *gidürdi*. (Tanasoglu, 2004: 131)

[Burada Rumeli’de durum sakın *giderdi*.]

Sultan kuvedi bobadan oola *geçürdi*. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Sultanın kuvveti, babadan oğla *geçerdi*.]

Devlet içindä lâzımını kanunnar *karara çıkardı*. (Tanasoglu, 2004: 137)

[Devlet içinde gerekli kanunlara uygun *kararlar alınırdı*.]

Sora onnara Çelebi titlusu da *verilirdi*. (Tanasoglu, 2004: 140)

[Sonra onlara Çelebi¹³⁹ ismi de *verilirdi*.]

Manol, kumam¹⁴⁰ akına *beenirdi* (o) efendiyi. (Baboglu, 1999: 36)

[Manol! Arkadaşım gerçekten *beğenirdi* (o) efendiyi.]

¹³⁹ **Çelebi**: Mert, efendi

¹⁴⁰ **kuma**: Kız arkadaş

Gagavuzlarda da alış-verişlik *örüyürdi*. (Tanasoglu, 2004: 136)
[Gagavuzlarda da ticaret *ilerlerdi*.]
Hazneyi dâ 60 içoğlan *koruyardı*. (Tanasoglu, 2004: 142)
[Hazneyi de 60 içoğlanı *korurdu*.]
Dil *gelişürdi* oğuz dili temellerindâ hem grek dilinin etkileri altında.
(Tanasoglu, 2004: 117)
[Dil, Oğuz dili temellerinde ve Yunan dilinin etkileri altında *gelişirdi*.]
Eski oğuz-türk folkloru kimi eni halk yaratmalarınnan *zenginlenürdi*.
(Tanasoglu, 2004: 117)
[Eski Oğuz-Türk folkloru kimi yeni halk eserleriyle *zenginleşirdi*.]
Gagavuzluk kendisinâ *gelürdi*. (Tanasoglu, 2004: 126)
[Gagavuzluk kendisine *gelirdi*.]
Türk administraşiası onnarın da zorlarına, lâzımnıklarına¹⁴¹ *çalışardı*.
(Tanasoglu, 2004: 127)
[Türk idaresi onların da sıkıntılarına, ihtiyaçlarına *çalışardı*.]
Eni bir epoka kendisini *duydurardı*. (Tanasoglu, 2004: 119)
[Yeni bir devir kendisini *hissettirirdi*.]
Tamahlık ta, kıskançlık ta *olabilürdi*. (Tanasoglu, 2004: 145)
[Tamahlık ta, kıskançlık ta *olabilirdi*.]
Benim pek *üşüyürdi* geerdâ ensemin kökü. (Kara Çoban, 1986: 81)
[Benim ensemin kökü çok *üşürdü*.]
Babunun kızı,- cuvap etmiş dâdu,- bizi aç *tutardı, düüyürdi*. (Baboglu,
1991: 102)
[Dede, “Ninenin kızı bizi aç *tutardı, döverdi*” diye cevap vermiş.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Biz *düzürdik* bir eni ev. (Baboglu, 1997: 100)
[Biz yeni bir ev *düzürdik*.]
Şkolamızdan gelirkân, biz kimâr kerâ¹⁴² *alatlamazdık* evâ, *otururduk* bir
uzun evin sundurmasında¹⁴³. (Baboglu, 1997: 100)

¹⁴¹ **lâzımnık**: İhtiyaç

¹⁴² **kimâr kerâ**: Bazen

[Bazen okuldan gelirken, biz eve *acele etmezdik*, bir uzun evin sındırmasında *otururduk*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Ölä gözäl *yaşardınız*. (Kara Çoban, 1996: 70) [Öyle güzel *yaşardınız*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Eskiden beri, bilhassa ağızlarda *ağlardılar*, *çekmezdiler* gibi kullanılışlar da görülür (Ergin, 2006: 322). Aynı şekil GT'nde de kullanılmaktadır:

Kızgın çelikle çoyunu

Zor vakıtta *zeetlärdilär*.

(Zanet, 1998: 12)

Annadardın nicä askerlä

İnsanı *haydardı* esirlää.

Kımıldardı gölgelär

Tavanın kirişindä.

(Zanet, 1998: 195)

[Kızgın çelikle çoğunu

Zor vakitte (savaşta) *eziyet ederlerdi*.]

[Anlatırdın nasıl askerler

İnsanı *gönderirdi* sürgüne.

Kımıldardı gölgeler

Tavanın kirişinde.]

Oğuz gölgeleri *çıkardılar* ordan avşam-avşam. (Baboglu, 2003: 65)

[Oğuz gölgeleri *çıkardılar* oradan akşam-akşam.]

Senin için hepsi gazetalar *yazardılar*. (Baboglu, 1999: 39)

[Senin için bütün gazeteler *yardı*.]

Onnar *üürenürdilär* bizans kasabalarında grek dilindä. (Tanasoglu, 2004: 118)

[Onlar (bilim adamları), Bizans kasabalarında Yunan dilinde *öğrenirlerdi* (okurlardı).]

Hepisi bir sosyal toplumunda, kültürde çalışardılar, bir devletini sevip *zenginledürdilär*. (Tanasoglu, 2004: 128)

[Herkes bir sosyal toplumda, kültürde çalışır; devletini sevip *zenginletirdi*.]

Gagavuz gençleri dä türk bilim hem kültür merkezlerindä *üürenürdilär*, gagouzçaylan türkçeyi kullanarak. (Tanasoglu, 2004: 128)

[Gagavuz gençleri de, Gagavuzca ile Türkçeyi kullanarak, Türk bilim ve

¹⁴³ **sundurma:** Sındırma

Kültür merkezlerinde *öğrenirlerdi.*]

Gagavuzlar da eni kolaylıklar *kazanardılar* alış-verişliği örütmek için.
(Tanasoglu, 2004: 135)

[Gagavuzlar da, ticareti yürütmek için yeni kolaylıklar *kazanırlardı.*]

Beylär sıkça *diyişilürdilär.* (Tanasoglu, 2004: 144)

[Beyler sıkça *değişirlerdi.*]

Gagavuzlar senselä halkın devletindä *yaşardılar.* (Tanasoglu, 2004: 127)

[Gagavuzlar akraba halkın devletinde *yaşarlardı.*]

Bu fikirlär hep taa sıkı *kaplardılar* üürenmiş boylarını. (Tanasoglu, 2004: 105)

[Bu fikirler, okumuş kişileri daha da çok *etkilerdi.*]

Sultana “padişah” *deyürdilär.* (Tanasoglu, 2004: 140)

[Sultana “padişah” *derlerdi.*]

Oğuz-göktürk halkı yazılı yaratmalarını da *koruyardılar.* (Tanasoglu, 2004: 123)

[Oğuz-Göktürk halkı yazılı eserlerini de *korurlardı.*]

Yıldızlardan erä *konardık,*

Olardı duygular uzak.

(Zanet, 1998: 124)

[Yıldızlardan yere *konardık,*

Olurdu duygular uzak.]

Gagavuzlar artık bu kudretli Osmanlı devletinin vatandaşları *olardılar*
Beyazitin hatırlı kayıllığınnan. (Tanasoglu, 2004: 126)

[Gagavuzlar, Beyazıt’ın muhterem rızasıyla, artık bu kudretli Osmanlı
devletinin vatandaşları *olurlardı.*]

Görülüyor ki, yalnız Çokluk 3. şahısta şahıs eki asıl fiilden sonra gelmektedir.

Geniş zamanın hikâyesinin olumsuzu, -mar/-mär, -maz/-mâz eklerinden
(Baboglu, 1997: 129), TT’nde ise, *-maz/-mez* eklerinden oluşmaktadır (Özkan,
2006: 500):

Teklik 1. şahıs çekimi

Hiç *istämürdim* o geçsin.

(Zanet, 1998: 50)

[Hiç *istemездim* ki o geçsin.]

Bän *bilmürdim*, ani lelün amazçıymış. (Zanet, 2006: 10)

[Ben *bilmezdim* ki halan iftiracıymış.]

Ama ozaman *bilmüzdüm*. (Zanet, 2006: 9) [Ama o zaman *bilmezdim*.]

Bän sa ona hiç bir kerä bir aykırı laf¹⁴⁴ *demüzdüm*. (Kara Çoban, 1996: 38)

[Ben ise ona hiçbir kere yanlış bir laf *demezdüm*.]

Bän *istemüzdüm* gitmää. (Kara Çoban, 1986: 126)

[Ben, gitmek *istemezdüm*.]

Teklik 2. şahıs çekimi¹⁴⁵

Atmazdın, denemüzdün, korumazdın, üşümüzdün.

[*Atmazdın, denemezdin, korumazdın, üşümezdin.*]

Teklik 3. şahıs çekimi

Topraklar *satılmazdı*. (Tanasoglu, 2004: 145) [Topraklar *satılmazdı*.]

...o aftaylan *çıkmazdı* laboratoriyasından. (Kara Çoban, 1986: 90)

[...o laboratuvarından haftayla *çıkmazdı*.]

Fedi *annayamazdı* bunnarı hepsini. (Kara Çoban, 1996: 40)

[Fedi¹⁴⁶ bunların tümünü *anlayamazdı*.]

Ama baka *istemüzdü* biz evlenelim. (Zanet, 2006: 9)

[Baba evlenmemizi *istemezdi*.]

Hiç birisi *bilmüzdü*. (Zanet, 2006: 19) [Hiç kimse *bilmezdi*.]

Da te geçti dört yıl, karı sa hep *çevirümüzdü* kendi borcunu. (Kara Çoban, 1996: 43)

[İşte dört yıl geçti, kadınsa kendi borcunu hep *çeviremezdi*.]

Kül kabında tütün *sünmüzdü*.

(Zanet, 1998: 45)

[Kül tabağında tütün *sönmezdi*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Görmürdik hızlı bu kaçmakta

Yalından geçän insannarı.

(Zanet, 1998: 10)

[*Görmezdik* hızlı bu kaçmakta

Yalından geçen insanları.]

¹⁴⁴ **aykırı laf**: Yanlış kelime

¹⁴⁵ Teklik ve Çokluk 2. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

¹⁴⁶ **Fedi**: Erkek ismi

Biz *bilmäzdik* ne düşünmää da. (Zanet, 2006: 17)

[Biz, ne düşüneneğimizi *bilmezdik*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Atmazdınız, denemäzdiniz, korumazdınız, üşümäzdiniz.

[*Atmazdınız, denemezdiniz, korumazdınız, üşümezdiniz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Osmanlı Devletindä gagoğuzlar ayrı esaplara, tefterlerä “gagouz” *geçirilmäzdi*lar, türk vatandaşları üzerinä geçirilärdilär. (Tanasoglu, 2004: 128)

[Osmanlı Devletinde Gagoğuzlar kayıtlara, defterlere “gagouz” diye *geçirilmezlerdi*, Türk vatandaşları olarak geçirilirdi.]

Kırın bir payından bereketi *toplamazdılar*. (Tanasoglu, 2004: 147)

[Kırın bir payından bereketi *toplamazlardı*.]

Gagavuzları ayrı *yazmazdılar, göstermäzdi*lar dokumentlerdä. (Tanasoglu, 2004: 158)

[Gagavuzları (Türklerden) ayrı evraklarda *yazmazdılar, göstermezlerdi*.]

En altında karılar taa bir-iki incä fistan taşıyardılar, angılarını gecä da *çıkarmazdılar*. (Tanasoglu, 2004: 160)

[En altında kadınlar bir-iki ince fistan daha taşırdılar, hangilerini gece de *çıkarmazlardı*.]

Beyazidin oolları tron düyüşlerinnän zanaattılar da ne olardı burada *esapalmazdılar*. (Tanasoglu, 2004: 144)

[Beyazıt’ın oğulları taht kavgalarıyla meşguldüler ve burada ne olduğunu *hesaplayamazlardı*.]

Gelecek zamanın hikâyesi

TT’ndeki *gelecek zamanın hikâyesi* terimi, GT’nde *nietlik geçmiş zaman* terimiyle karşılanmaktadır.

Gelecek zaman kipinde bir ana fiil ile **i-** ek-fiilinin görülen geçmiş zamanının bir birleşik kipidir. Ana fiile önce gelecek zaman eki, sonra hikâye birleşik çekim eki, sonra da şahıs eki gelmektedir (Özkan, 2006: 500).

Gelecek zamanın hikâyesi çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

O olmaydı, bilmeerim nasıl *kurtulaceydım*? (Zanet, 2006: 16)

[O olmasaydı, bilmiyorum ki, nasıl *kurtulacaktım*?]

Ayaklarım acımaydı, bân da sizä *yardım edeceydim*. (Zanet, 2006: 20)

[Ayaklarım acımasaydı, ben de size *yardım ederdim*.]

Teklik 2. şahıs çekimi

Bân istämäydüm, *kavrayacedım*! (Zanet, 2006: 14)

[Ben istemeseydim, *kavrayacaktın*! (kavramazdın)]

Teklik 3. şahıs çekimi

Başka erdân almaa *tuzluca çıkacêydi*. (Baboglu, 1999: 8)

[Başka yerden almak *tuzluya çıkacaktı*.]

Padişahın da kızı çoktan *alışacêydi*, bilâydi ani imdadı¹⁴⁷ kendi yastının altında bulunêr... (Baboglu, 1991: 107)

[Padişahın da kızı, şifanın kendi yastığının altında bulunduğunu bilseydi, çoktan *alışırdı*...]

Bân çok kerä düşünerim, ne *yapacêedi* dünnä (Kara Çoban, 1986: 113)

[Ben, dünyanın ne *yapacağımı* çok kere düşünüyorum.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Başka türlü, sanêrim, *bulaceydık* (Zanet, 2006: 17)

[Başka türlü, sanıyorum, *bulacaktık*.]

Biz çok taa ii yaşayaceydık, eer Dimu biraz beni sesleyâydi. (Baboglu, 1999: 12)

[Biz çok daha iyi yaşayacaktık, eğer Dimu biraz beni dinleseydi.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Onnar biri-birini sevmäydilär, siz da bu dünneedä *olmayacedınız*. (Zanet, 2006: 9)

[Onlar birbirini sevmeselerdi, siz de bu dünyada *olmayacaktınız*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Ağızlarda kullanıldığı gibi (Ergin, 2006: 323), GT’nde de o şekil kullanılmaktadır:

¹⁴⁷ imdat: Şifa

Kötü bişey olaydı, bizä *bildireceydilär*. (Zanet, 2006: 7)

[Kötü bir şey olsaydı, bize *bildireceklerdi*.]

Bän düzäydim tauklara yazın bir kümes, kışın kuşlarımız suuktan
ölmeyeceydilär. (Baboglu, 1997: 118)

[Ben yazın tauklara bir kümes düzseydim, kışın kuşlarımız soğuktan
ölmeyeceklerdi.]

İstek kipinin hikâyesi

TT'ndeki *istek kipinin hikâyesi* terimi, GT'nde *isteyişlik çalının geçmiş zamanı* terimiyle karşılanmaktadır (Bkz.: İstek kipi).

İstek kipinin hikâyesi, diğer birleşik çekimler kadar kullanılmamakta, bunun yerine çok defa şartın hikâyesi kullanılmaktadır. İstek hikâyesi bazen de şart hikâyesi manası ile kullanılmaktadır (Ergin, 1999: 323).

Gereklilik kipinin hikâyesi

TT'ndeki *gereklilik kipinin hikâyesi* terimi, GT'nde *läüzümlük çalının bitkisiz geçmiş zamanı* terimiyle karşılanmaktadır. Bu çekim, “läüzüm+-*dl* görülen geçmiş zaman eki+fiilin istek çekimi” yapısından oluşmaktadır. TT'nde şahıs çekiminde, *iyelikli -mA fiil ismi+gerek* yapısından ibarettir. Aslında, *lazım* kelimesine gelen görülen geçmiş zaman *-dl* eki, *-i* ek-fiilin görülen geçmiş zamanda kalan şeklidir.

Gereklilik kipinin hikâyesi çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi¹⁴⁸

Läüzümdü brakayım, läüzümdü keseyim, läüzümdü kızmayayım, läüzümdü tuzlayayım.

[*Bırakmam gerekirdi, kesmem gerekirdi, sinirlenmemem gerekirdi, tuzlamam gerekirdi.*]

Teklik 2. şahıs çekimi

Läüzümdü kavurasın, läüzümdü doldurasın, läüzümdü kaçasın, läüzümdü işleyäsin.

¹⁴⁸ Teklik ve Çokluk 1. ve 2. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

[Kızartman gerekirdi, doldurman gerekirdi, koşman gerekirdi, çalışman gerekirdi.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Bu üzerä ilkin Konstantinopolu *alsın läüzımdı*. (Tanasoglu, 2004: 133)¹⁴⁹

[Bu yüzere önce Konstantinopol’u *fethetmesi gerekirdi*.]

Türklär Konstantinopolu da aldılar, zerä “o duşman yuvasını” *bastırmağa lâüzımdı*. (Tanasoglu, 2004: 135)

[Türkler Konstantinopol’u da aldılar, zira “o duşman yuvasını” *bastırmak lazımdı*.]

Pek *läüzımdı* bu salkım aacı ona şindi! (Zanet, 2006: 6)

[Şimdi ona bu salkım ağacı çok *lazımdı*!]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Läüzımdı brakalım, läüzımdı keselim, läüzımdı kızmayalım, läüzımdı tuzlayalım.

[Birakmamız gerekirdi, kesmemiz gerekirdi, sinirlenmememiz gerekirdi, tuzlamamız gerekirdi.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Läüzımdı kavurasınız, läüzımdı doldurasınız, läüzımdı kaçasınız, läüzımdı işleyüsiniz.

[Kızartmanız gerekirdi, doldurmanız gerekirdi, koşmanız gerekirdi, çalışmanız gerekirdi.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

O kabaatlı da olsa, *läüzımdı arka olsunnar, kurtarsınnar*. (Baboglu, 1999: 39)

[O kabahatli olsa da, *sahip çıkmaları, kurtarmaları lazımdı*.]

Gereklilik kipinin hikâyesinin olumsuzu, “diil+-dI+läüzım+fiil istek çekimi” yapısından oluşmaktadır:

Devlettän kayıllık *lâzım diyildi*. (Tanasoglu, 2004: 145)¹⁵⁰

¹⁴⁹ D. Tanasoglu, TT’ndeki olan “lazım+istek fil çekimi” yapısını kullanmaktadır.

[Devletten onaylamak *lazım değildi.*]

Şart hikâye birleşik çekimi, GT’nde “*istek kipi eki+-dl görülen geçmiş zaman eki*” yapısından oluşmaktadır (Ergin, 1999: 323):

Bän çok kerä düşünerim, ne yapacêêdı dünnäâ, eer *olmayaydular* tölä¹⁵¹

açık, şen insannar, nicä sän. (Kara Çoban, 1986: 113)

[Senin gibi şen insanlar *olmasaydı*, dünyanın ne yapacağını çok defa düşünüyorum.]

“Emir kipinin hikâyesi yoktur, çünkü emir hitap kipidir. Doğrudan doğruya ve söyleniş anında ortaya çıkar” (Ergin, 1999: 323).

i- ek-fiilin hikâyesi

GT’nde ek-fiilin hikâyesi, “hikâye ve şart birleşik çekim eklerinin üst üste getirilmesiyle meydana gelen **-sAydl** kalıbı ile yapılmaktadır”. Bu yapı TT’nde yoktur. “Bu birleşik ek, **i-** ek-fiilin şart ve hikâye çekimlerin kaynaşmasıyla ortaya çıkmaktadır”. Bu yapıyı Nevzat Özkan, *ek-fiilin katmerli birleşik çekimi* diye adlandırmaktadır (Özkan, 1996: 163):

Seninseydi, ne? (Baboglu, 1991: 57) [*Seninse*, ne?]

Lääzımsaydı gecelemää kalayım, kalırım. (Baboglu, 1997: 143)

[Gecelemeye kalmam *gerekirse*, kalırım.]

3.1.2.2. Rivayet birleşik çekimi

Bu şekil asıl fiil kiplerine **i-** ek-fiilin öğrenilen geçmiş zamanının getirilmesi ile yapılan birleşik çekimdir. *İ-miş* (*-miş*) şeklinin burada vazifesi zaman bildirmek değil, bir nakil, bir anlatma, bir sonradan farkına varış ifade etmektedir. *-miş* eki burada öğrenilen geçmiş zamanın sadece anlatma, başkasından nakil ve sonradan farkına varma işlevi ile vazife görür. Zaman eki değil, anlatma eki, nakil eki

¹⁵⁰ D. Tanasoglu, yukarıda da belirttiğimiz gibi, TT’deki olan gereklilik kipinin yapısını kullanmaktadır.

¹⁵¹ **tölä**: İşte öyle

durumunda bulunur. Asıl fiil kipinin gösterdiği hareketi rivayet eder. Rivayet bir zaman kipi değil, bir şekil kipidir. Rivayet birleşik çekimi, GT’nde *bellisizlik modal forması* terimiyle karşılanmaktadır (Baboglu, 1997: 142).

Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti¹⁵²

Bu yapıda TT’nde *-miş* ekinin arka arkaya söylenmesi kulağa hoş gelmediği için bu çekimde *i-* ek-fiili bugün bile çok defa ekleşmeden kullanılır. Birçok defa da cümle tertibi değiştirilerek bu çekimin kullanılmasından kaçınılmaktadır (Ergin, 1999: 324).

TT’ndeki *öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti* terimi, GT’nde *bellisizlik modal formasının bellisiz geçmiş zamanı* terimiyle karşılanmaktadır (Baboglu, 1997: 142). GT’nde bu yapı, sadece 3. şahıslarda, rivayet edilen hareketi anlatan metinlerde görülmektedir.

Öğrenilen geçmiş zamanın rivayet çekimi:

Teklik 3. şahıs çekimi

Bir haber gösterer, ani 1003 yılında yabgu tronuna *oturmuşmuş* Selçuk beyin bir oğlu Arslan. (Tanasoglu, 2004: 71)

[Bir habere göre, Selçuk beyin bir oğlu, Arslan, 1003 yılında yabgu tahtına *oturmuşmuş*.]

Kimi autorlar yazdılar, ani gagouzların devleti Keykâvusun gelmesinnän *kurulmuşmuş*. (Tanasoglu, 2004: 115)

[Kimi yazarlar yazdılar ki, Gagavuzların devleti Keykâvus’un gelmesiyle *kurulmuşmuş*.]

Print Balıkkaşın oolu, Dobrotiç, Konstantinopolda bir bizans prinçesasının *evlenmişmiş*. (Tanasoglu, 2004: 115)

[Prens Balıkkaş’ın oğlu, Dobrotiç, Konstantinopol’da bir Bizans prensesiyle *evlenmişmiş*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

¹⁵² *Öğrenilen geçmiş zamanın rivayet* çekimi GT’nde yoktur (Özkan, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, s. 167).

TT'nde, GT'nde de çokluk 3. şahıs eki zaman ekiyle rivayet birleşik çekim eki arasına gelir:

...Gagavuzlar pek çok *etkilenmişlärmiş* bolgarlardan... (Tanasoglu, 2004: 160)

[...Gagavuzlar Bulgarlardan pek çok *etkilenmişlermiş*...]

TT'nde **-mişmiş** ekinin genel işlevi: çok eskiden olmuş olayları veya bu olayları vurgulu bir şekilde anlatması. Bu işlevin dışında, alay veya şüphe anlatımında da kullanılır:

Kendisi *yapmışmış*. Çok *çalışmışmış*, para *kazanmışmış*. (Özkan, 2006: 503)

Şimdiki zamanın rivayeti

Nevzat Özkan, şimdiki zamanın rivayeti ve geniş zamanın rivayeti olmak üzere ayrı bölümler altında bu çekimlerle ilgili örnek kelimeler vermiştir (Özkan, 1996: 165). Ancak her iki çekim için verilen örnekler arasında fark yoktur. Bu örneklerin geniş zamanın rivayeti olduğu görülmektedir. GT'nde *bellisizlik modal formasının bitkisiz geçmiş zamanı* terimi adıyla belirtilen geniş zamanın rivayeti kavramı bulunmakta, *şimdiki zaman eki+rivayet eki* şeklinde bir yapı bulunmamaktadır.

Geniş zamanın rivayeti

TT'ndeki *geniş zamanın rivayeti* terimi, GT'nde *bellisiz gelecek zamanın -miş afiksli modal forması* terimiyle (Gürsoy-Naskali, 1997: 45), *bellisizlik modal formasının bitkisiz geçmiş zamanı* terimiyle (Baboglu, 1997: 142) karşılanmaktadır.

Geniş zamanın rivayet çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi¹⁵³

Dadarmışım, kazanarmışım, bilärmışım, saklarmışım.

[*Tadarmışım, kazanırmışım, bilirmişim, saklarmışım.*]

Teklik 2. şahıs çekimi

Sora sordu, *näbarmışın*¹⁵⁴ sän. (Kara Çoban, 1986: 88)

¹⁵³ Teklik 1. ve Çokluk 1. ve 2. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

[Sonra senin *ne yaptığını* sordu.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Bizanslan çok düyüşlər *olarmış*. (Tanasoglu, 2004: 121)

[Bizans'la çok dövüşler *olurmuş*.]

Kavarnaya gagouz merkezi *denilärmış*. (Tanasoglu, 2004: 149)

[Kavarna'ya Gagavuz merkezi *denilirmış*.]

Yalnız mı *gezärmış*? (Zanet, 2006: 18) [Yalnız mı *gezermiş*?]

Geçmiş zamannarda insan zor *yaşarmış*. (Tanasoglu, 2004: 147)

[Geçmiş zamanlarda insan sıkıntılı *yaşarmış*.]

Kim ama devletin administratiasına karşı *kalkınarmış*, kan *döktürürmiş*,
onnara çirkin ceza da *olarmış*. (Tanasoglu, 2004: 128)

[Ama kim devlet yönetimine karşı *çıkarmış*, kan *döktürürmüş*, onlara ağır
ceza da *olurmuş*.]

Açan o taa islää bakmış orada da aaca bir yılan *tırmaşırmiş*. (Baboglu,
1991: 76)

[O iyice baktığında, orada bir yılanın ağaca *tırmanır olduğunu görmüş*.]

O delikannı çocuk

Pek *baararmış*,

Pek *baararmış*,

Yolculara *yalvararmış*.

(Durbaylo, 1991: 31)

[O delikanlı genç

Çok *bağırarmış*,

Çok *bağırarmış*,

Yolculara *yalvararmış*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Dadarmışık, kazanarmışık, bilärmışık, saklarmışık.

[*Tadarmışız, kazanırmışız, bilirmişiz, saklarmışız.*]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Kıyarmışınız, kesärmışiniz, biçärmışiniz, silärmışiniz.

[*Kıyarmışsınız, kesermişsiniz, biçermişsiniz, silirmişsiniz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Çokluk 3. şahsın nadir olarak ağızlarda *bilir-miş-ler* şekli de vardır (Ergin, 1999: 324). Bu şekil GT'nde hala kullanılmaktadır:

¹⁵⁴ **näbarmış**: Nasılmış (<ne+yaparmış)

Gagavuzlar diyil sade Türk Devleti teritoriasında *yaşarmışlar*, ama çok küylerdä, kasabalarda türklärlän barabar da *yaşarmışlar*. (Tanasoglu, 2004: 127)

[Gagavuzlar, sadece Türk Devleti topraklarında değil, pek çok köyde, kasabada da Türklerle beraber *yaşarlarmış*.]

Bizim dedelerimiz ateşä *dua edermişlär*. (Baboglu, 1999: 44)

[Bizim dedelerimiz ateşe *duerlermiş*.]

Te o hazıroncular, ani deersin ortalı *bulandırırmişlar*... (Baboglu, 1999: 37)

[Hani ortalığı *bulandırırılmış* diyorsun, işte o asalaklar...]

Eni evlenennär ateşin üstündän geçip, *paklanırmışlar* fena duhlardan. (Baboglu, 1999: 44)

[Yeni evlenenler ateşin üstünden geçip, kötü ruhlardan *paklanırlarmış*.]

Zenginnär onnarı *soyarmışlar*, bedava *işledürmişlär*. (Tanasoglu, 2004: 147)

[Zenginler onları *soyarlarmış*, bedava *çalıştırlarmış*.]

Duvarları, patları¹⁵⁵ *deşürmişlär*¹⁵⁶. (Zanet, 2006: 18)

[Duvarları, karyoları *delerlermiş*.]

Geniş zamanın rivayetinin olumsuzu:

Ah, sän taa bişey *annamamışın!* (Kara Çoban, 1986: 114)

[Ah, sen daha hiçbir şey *anlamamışsın!*]

Ama orada *olmazmış* avlanmaa. (Baboglu, 1999: 24)

[Ama orada avlanmak *olmazmış* (*yasakmış*).]

Artık ilerdän dä bilinirdi, ani Osmanlı Devleti vasal¹⁵⁷ halklarının yaşamasına, dininä, dilinä *karişmazmış*, *zorlatmazmış*. (Tanasoglu, 2004: 128)

[Artık önceden de bilinirdi ki, Osmanlı Devleti idaresindeki halklarının

¹⁵⁵ **pat:** Sedir, karyola

¹⁵⁶ **deş-:** Delmek

¹⁵⁷ **vasal:** Uydu halklar

yaşamamasına, dinine, diline *karışmazmış, zorlamazmış.*]

Biz *yaşamazmışık* nicä läüzım. (Baboglu, 1999: 10)

[Biz, gerektiği gibi *yaşamazmışız.*]

Bilmäzmişlär. (Zanet, 2006: 17) [*Bilmezlermiş.*]

Geniş zamanın rivayetinin yetersizlik şekli:

Dädu yaş hiç *ısınamazmış.* (Baboglu, 1991: 51)

[Dede, ıslak olduğu için, hiç *ısınamazmış.*]

Gelecek zamanın rivayeti

TT'ndeki *gelecek zamanın rivayeti* terimi, GT'nde *mutlak gelecek zamanın -miş afiksli modal forması* terimiyle (Gürsoy-Naskali, 1997: 44), *bellisizlik modal formasının mutlak gelecek zamanı* terimiyle (Baboglu, 1997: 142) karşılanmaktadır.

Gelecek zamanın rivayet çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Nasıl ölä ikram *istämeyeceymişim.* (Baboglu, 1999: 19)

[Nasıl öyle ikram etmeyi *istemeyecekmişim?!]*

Teklik 2. şahıs çekimi

Duydum Todiya *kaçaceymişin.* (Zanet, 2006: 9)

[Duydum: Todi'ye *kaçacakmışsın.*]

Teklik 3. şahıs çekimi

Bilerim, ani bu gecä seni kavramaa *savaşaceymiş.* (Zanet, 2006: 9)

[Biliyorum ki, bu gece seni kavramağa *çalışacakmış.*]

Suda *vereceymiş...* (Baboglu, 1999: 18) [*Mahkemeye verecekmiş...*]

Çokluk 1. şahıs çekimi¹⁵⁸

Kalacakmışık, taazeleyecekmişik, mırıldanacakmışık, kirlitecekmişik.

[*Kalacakmışız, taazeleyecekmişiz, mırıldanacakmışız, kirlitecekmişiz.*]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Patlayacakmışınız, peltekleyecekmişiniz, soluyacakmışınız,

gülecekmişiniz.

¹⁵⁸ Çokluk 1., 2., 3. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

[*Patlayacakmışsınız, peltekleyecekmişsiniz, soluyacakmışsınız, gülecekmişsiniz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

GT’nde çokluk 3. şahsın *diyecek-miş-ler* şekli kullanılmaktadır:

Tarayacakmışlar, enseyecekmişlär, kurudacakmışlar, sürecekmışlär.

[*Tarayacaklarmış, eneceklermiş, kurutacaklarmış, süreceklermiş.*]

İstek kipinin rivayeti

TT’ndeki *istek kipinin rivayeti* terimi, GT’nde *bellisizlik modal formasının isteyişlik çalımın geçmiş zamanı* terimiyle karşılanmaktadır (Baboglu, 1997: 142).

İstek kipinin rivayet çekimi:

Yazêr, *gidüymüşim* onnara. (Kara Çoban, 1986: 105)

[Onlara *gideymüşim* diye yazıyor.]

- ... *brakayımmişim* burasını. (Kara Çoban, 1986: 110)

[- ...burayı *biraksaymışim.*]

Bana kalsa, o bulamamıştır dostunu, *buluşaymış*, hepsinä bu haberi söyleyeceymiş. (Baboglu, 1997: 143)

[Bana kalsa, o bulamamıştır dostunu; *buluşaymış*, bu haberi herkese söyleyecekmiş.]

Gereklilik kipinin rivayeti

TT’ndeki *gereklilik kipinin rivayeti*, GT’nde “läâzım+-miş öğrenilen geçmiş zaman eki+fiilin istek çekimi” yapısından oluşmakta ve *läâzımnık çalımının bellisiz geçmiş zamanı* terimiyle karşılanmaktadır (Özkan, 1996: 166):

Läâzımmış çeketsin (Baboglu, 1991: 166) [*Başlaması lazımmış.*]

Babu şimdi artık görmüş, ani hiç *diylmiş* läâzım dädüyu hayada da *kolversin*. (Baboglu, 1991: 53)

[Nine şimdi artık görmüş ki, dedeyi evin çevirmesine bile *bırakmaması gerekirmiş.*]

Şart kipinin rivayeti

TT'ndeki *şart kipinin rivayeti* terimi, GT'nde *bellisizlik modal formasının sankilik çalımının geçmiş zamanı* terimiyle karşılanmaktadır (Baboglu, 1997: 142).

Olsaymışım da orada, hep okadar görämeceymişim, zerä pek çok kalabalık varmış. (Baboglu, 1997: 143)

[Orada *olsaymışım*, yine de göremeyeceymişim, zira çok kalabalık varmış.]

Emir kipinin rivayet çekimi yoktur, çünkü bir hitap kipi olan emir rivayet edilmez (Ergin, 1999: 324, Özkan, 1996: 167).

3.1.2.3. Şart birleşik çekimi

Asıl fiil çekimi üzerine **-sA** eki getirilerek yapılır. Bu kip asıl fiil kiplerine **i-** ek-fiilinin şart şeklini getirmek suretiyle yapılır (Ergin, 1999: 325). Fiillerin şart şekli, GT'nde *sankilik modal forması* terimiyle karşılanmaktadır (Baboglu, 1997: 141).

Görülen geçmiş zamanın şartı

TT'ndeki *görülen geçmiş zamanın şartı* terimi, GT'nde *sankilik modal formasının mutlak geçmiş zamanı* terimiyle karşılanmaktadır (Baboglu, 1997: 142).

Görülen geçmiş zamanın şart çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi¹⁵⁹

Kızdıysam, ezdiysüm, yorulduysam, ürüdüysüm.

[*Kızdıysam, ezdiysem, yorulduysam, yürüdüysem.*]

Teklik 2. şahıs çekimi

Beni da *kıydusan,*

Bulünü kıyma

(Durbaylo, 1991: 73)

[Bana da *kıydıysan,*

Teyzene kıyma.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Yavruyu kurşun *razgeldiysa -*

Dolayı bekleer zararlık.

Yavruya kurşun *rast geldiyse -*

Etrafi kötülük bekliyor.

¹⁵⁹ Teklik ve Çokluk 1. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

(Zanet, 1998: 21)

Çokluk 1. şahıs çekimi

Kızdıysak, ezdiysäk, yorulduysak, üürüdüysäk.

[*Kızdıysak, ezdiysek, yorulduysak, yürüdüysek.*]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Biz *tuttuysak*, siz bakın kaçırmayasınız. (Baboglu, 1997: 143)

[Biz *tuttuysak*¹⁶⁰, bakın, siz kaçırmayınız.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Nasıl *annaştırsalar?* (Baboglu, 1999: 31) [Nasıl *anlaştırsalar?*]

Eer unuttusalar bunu, hep bir kerä belasını bulacaklar. (Baboglu, 1999: 9)

[*Eğer* bunu *unutmuş olsalar*, illâ bir gün belasını bulurlar.]

Öğrenilen geçmiş zamanın şartı

TT'ndeki *öğrenilen geçmiş zamanın şartı* terimi, GT'nde *sankilik modal formasının bellisiz geçmiş zamanı* terimiyle (Baboglu, 1997: 142) karşılanmaktadır.

Öğrenilen geçmiş zamanın şart çekimi:

Eer almışsam bişey, vallaa, ellerim kurusun (Folklordan). (Baboglu, 1997: 143)

[*Eğer* bir şey *almışsam*; vallahi, ellerim kurusun (Folklordan).]

Şimdiki zamanın şartı

Nevzat Özkan, şimdiki zamanın şartı ve geniş zamanın şartı olmak üzere ayrı bölümler altında bu çekimlerle ilgili örnek kelimeler vermiştir (Özkan, 1996: 166, 167). Ancak her iki çekim için verilen örnekler arasında fark yoktur. Bu örneklerin geniş zamanın şartı olduğu görülmektedir.

GT'nde *sankilik modal formasının bellisiz gelecek zamanı* terimi adıyla belirtilen geniş zamanın şartı kavramı bulunmakta, *şimdiki zaman eki+şart eki* şeklinde bir yapı bulunmamaktadır.

¹⁶⁰ **tut-**: Yakalamak

Geniş zamanın şartı

TT'ndeki *geniş zamanın şartı* terimi, GT'nde *bellisiz gelecek zamanın sankilik çalımı* terimiyle (Gürsoy-Naskali, 1997: 46), *sankilik modal formasının bellisiz gelecek zamanı* terimiyle (Baboglu, 1997: 141) karşılanmaktadır.

Geniş zamanın şart çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

-E *öldürürsüm?* (Kara Çoban, 1986: 47) [-Ee, *öldürürsem?*]

“Yandım” *baarırsam*, çekâsiniz yukarı... (Baboglu, 1991: 67)

[“Yandım” diye *bağırırsam*, yukarı çekiniz...]

Teklik 2. şahıs çekimi

Uşaklarını da *kaybedirsân*,
Ozaman ikimiz yaşıycız.
(Durbaylo,1986: 87)

Kaçırarsan, yok bişey,
Salt topu dişlämä, bey.
(Zanet, 1998: 256)

[Çocuklarını da *kaybedersen*,
O zaman ikimiz yaşayacağız.]

[*Kaçırarsan*, bir şey olmaz,
Yalnız topu dişleme, be.]

Seslärsân hem *hatırımızdan çıkmazsan*, hepsiciy, neyimiz var olurlar
senin dâ. (Baboglu, 1991: 102)

[*Seslersen* ve *hatırımızdan çıkmazsan*, her şey, neyimiz varsa, senin de
olur.]

Açarsan üçüncü kapuyu, orada Dünâ-Gözelini görecân (masaldan).
(Baboglu, 1997: 144)

[Üçüncü kapıyı *açarsan*, orada Dünya-Güzelini göreceksin (masaldan).]

Teklik 3. şahıs çekimi

Peetçi *eer* aslı *sölürsa*,
Peetindän ekmää *kokarsa*,
Sofralar onu annar,
Gökâ çıkar duvalar...
(Baboglu, 2003: 64)

İnsan uşaanı *kaybedürsa*,
Yapmaz aalemâ zarar.

[Şair *eğer* doğru *söylürse*,
Şiiri ekmek *kokarsa*,
Sofralar onu anlar,
Göğe çıkar dualar...]

[İnsan çocuğunu *kaybedürse*,
Yapmaz el âleme zarar.]

(Zanet, 1998: 20) | [Önder biri *bulunursa* -
Önderci *bulunarsa* biri - | Denizin da olmaz bitkisi. | Denizin de sonu olmaz.]
(Zanet, 1998: 24)

Oolların biri sultan *olursa*, kalan oollar sancaklara başkan yollanırlardı.
(Tanasoglu, 2004: 140)

[Oğulların biri sultan *olursa*, kalan oğullar sancaklara başkan yollanırlardı].

... ne *olarsa*, olsun. (Kara Çoban, 1986:127)

[... ne *olursa*, olsun.]

O Todi *geçürsä* elimä... (Zanet, 2006: 9) [O Todi *geçerse* elime...]

Çabuk saklan, zerä bizim var bir çorbacıyamız¹⁶¹, *gelirsä* seni dä iyir, beni dä. (Baboglu, 1991: 70)

[Çabuk saklan, zira bizim bir sahibimiz var, *gelirse* seni de, beni de yer.]

Bän giderim, nänı¹⁶² gözüm *görürsä*... (Baboglu, 1991: 81)

[Ben, gözüm ne yana *bakarsa*, oraya gidiyorum...]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Görürsäk, ani o sarfoş, gelecez geeri. (Kara Çoban, 1986: 126)

[Onun sarhoş olduğunu *görürsek*, geri geleceğiz.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Yıkarsak, *verürsäk*, *kıpırdarsak*, *küsürsäk*.

[*Yıkarsak*, *verirsek*, *kıpırdarsak*, *küsersek*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Beni *satarsalar*, aardıma hepsi gelecek kaçarak. (Baboglu, 1999: 39)

[Beni *satarlarsa*¹⁶³, hepsi kaçarak peşimden gelecek.]

Düşündüm: “*Gelürselär*, uracam nicä köpää”. (Zanet,2006: 17)

[“*Gelirlerse*, köpek gibi vuracağım.” diye düşündüm.]

¹⁶¹ **çorbacıyka**: Sahip (bayan)

¹⁶² **nänı**: Ne yana, ne tarafa

¹⁶³ **sat-**: İhanet etmek

Geniş zamanın şartın olumsuzu:

Eer *bilmürsän*, ne isteersin, küsmä, ani onu vermeerlär sana. (Kara Çoban, 1986: 83)

[Eğer ne istediğini *bilmezsen*, sana onu vermedikleri için küsme.]

İstürsän kafadarlık edelim, gel bizimnän bilä, *istemürsän*, kal saalcaannan! (Baboglu, 1991: 87)

[İstersen kafadarlık edelim, gel bizimle beraber, *istemezsen*, kal sağlıcakla!]

Seni bana *vermezlär sü*,

Mari kız, deli mi olayım?

(Tanasoglu, 1959: 83)

[Seni bana *vermezler ise*,

Be kız, deli mi olayım?]

Gelecek zamanın şartı

TT’ndeki *gelecek zamanın şartı* terimi, GT’nde *sankilik çalımında mutlak gelecek zaman* terimiyle (Gürsoy-Naskali, 1997: 44), *sankilik modal formasının mutlak gelecek zamanı* terimiyle (Baboglu, 1997: 142) karşılanmaktadır.

Gelecek zamanın şart çekimi:

Geleceysän cumaaya gel, *gelmeyeceysän* sölä, aldatma¹⁶⁴ bizi. (Baboglu, 1997: 143)

[*Geleceksen*, cumaya gel; *gelmeyeceksen*, söyle, bizi kandırma.]

“*Gereklilik kipinin şartı* çok nadir kullanılır” (Ergin, 1999: 326). GT’nde bir terimle gösterilmemektedir.

Lääzımsa kabletsinnär [*Kabul etmelilerse.*]¹⁶⁵

“*Emir, şart ve istek* şekillerinin şartı yoktur” (Ergin, 1999: 325- 326).

3.1.2.4. Katmerli birleşik çekimi

İsme gelen katmerli birleşik çekim ekleri **-sAydI** asıl fiil çekimlerine de gelerek fiillerin katmerli birleşik çekimlerini meydana getirmektedir. İsme ve fiile gelen

¹⁶⁴ **aldat-**: Kandırmak

¹⁶⁵ Özkan, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, s. 167.

katmerli birleşik çekim ekleri, **i-** ek-fiilinin iki ayrı çekim ekiyle isim veya fiile kaynaşmasından ibarettir; GT’nde **-saydı/-sâydi**, TT’nde **-saydı/-seydi** şeklindedir (Özkan, 1996: 167-168).

GT’nde katmerli birleşik çekiminin yapısı:

Geniş zaman çekimi+şart çekimi+görülen geçmiş zaman çekimi:

- Ama bak, sabaa eer *getirmürseydin!*... (Kara Çoban, 1986: 117)

[- Ama bak, eğer yarın *getirmeszeydin (getirmeseydin)!*...]

Geniş zaman çekimi+şart çekimi+öğrenilen geçmiş zaman çekimi:

İşlarsaymışım [< işler ise imişim]. (Özkan, 1996: 168)

Nevzat Özkan, *ek-fiilin katmerli birleşik çekimi* diye ayrı başlıkta göstermiştir. Ancak verdiği örneklerin hepsi *isim+ek-fiil-sA-DI* yapısındadır. Yani ek-fiilin şart şeklinin hikâyesidir, katmerli birleşik çekim söz konusu değildir (Özkan, 1996: 163): *Diilseydin* dooru. [Doğru değilsen (Yanlıssaydın).]

3.2. Ek-fiil (Predikatlık afiksi)

Türkiye Türkçesi’nin ana yardımcı fiili **i-**<ET **er-** “**ol-**” tek başına açık bir anlam ifade etmez, **i-** şekliyle kullanılmaz ve yapım ekleri de almaz. Ek-fiil, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman ve şart kiplerinde kullanım sahasına çıkar (Özkan, 2006: 508).

i- ek-fiilinin işlevleri:

- Yukarıda belirtildiği gibi çekimli esas fiillerden sonra gelerek hikâye, rivayet, şart ve katmerli birleşik fiil kiplerini kurar:

Radi, onnarlan *biläymiş*. (Zanet, 2006: 18) [Radi¹⁶⁶, onlarla *berabermiş*.]

Bütün Osmanlı Askeri iki *ordu*du. (Tanasoglu, 2004: 143)

[Bütün Osmanlı Askeri iki *ordu*du.]

- İsimlerle bildirme kiplerini kurar. İsimlerden sonra ek-fiil dört kipte kullanılarak isimleri fiil yapar, yüklem durumuna getirir (Özkan, 2006: 508):

Laf *bal*dan *tatlı*miş. (Baboglu, 1991: 67) [Laf, *bal*dan *tatlı*miş.]

¹⁶⁶ **Radi:** Erkek ismi

3.2.1. Ek-fiilinin geniş zaman (şimdiki zaman) çekimi

Bu kip Eski Türkçedeki **er-** fiilinin geniş zamanı ile şahıs zamirleri kullanılarak ifade ediyordu. Daha Eski Türkçe içinde yardımcı fiille geniş zaman eki kaynaşıp, erimiştir.

Bugün Teklik ve Çokluk 1. ve 2. şahıs çekimlerinde isimleri fiilleştiren bildirme ekleri, *er->i-* yardımcı fiilinin ekleşmesiyle ortaya çıkmıştır. 3. şahıslarda ise *er->i-* yardımcı fiilden değil, *tur-* yardımcı fiilinin geniş zamanının ekleşmesinden ortaya çıkmıştır: *turur>durur>-Dır; tururlar>dururlar>-Dır-lAr* (Özkan, 2006: 508).

Ek-fiilinin şimdiki zamanına geniş zaman da demek mümkündür. Zaten ekleşme geniş zaman üzerinden olmuş, bu ekler geniş zamanın çekiminin artıkları olarak kalmıştır. Fakat bugün esas itibariyle şimdiki zamanı ifade etmekte, geniş zaman ifadeleri şimdiki zaman çekiminde bulunan geniş zaman işlevinden ibaret kalmaktadır. Bu ekler birleştikleri isimlerin şimdiki zamanda fiil halinde ortaya çıktığını, çıkmakta olduğunu bildirirler ve *bildirme ekleri* diye adlandırır (Ergin, 1999: 315).

Ek-fiilinin geniş zaman (şimdiki zaman) çekiminde bildirme ekleri hem TT'nde, hem GT'nde de aynıdır (Ergin, 1999: 315; Özkan, 1996: 160):

Şahıslar	TT	GT
Teklik 1. şahısta	-Im	-Im
Teklik 2. şahısta	-sIn	-sIn
Teklik 3. şahısta	-Dİr	-Dİr
Çokluk 1. şahısta	-Iz	-Iz
Çokluk 2. şahısta	-sInIz	-sInIz
Çokluk 3. şahısta	-DİrlAr	-DİrlAr

Ek-fiilinin geniş zaman (şimdiki zaman) çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi: -Im

a) Ünsüzle biten fiil gövdelerine ek doğrudan gelir:

Akıldan *bozukum* - hazır!

(Zanet, 1998: 49)

Kafadan *kontağım*, tamam!

Şimdi *yalnızım*. (Kara Çoban, 1986: 38) [Şimdi *yalnızım*.]

Pek *kayılım*¹⁶⁷, - demiş padişah... (Baboglu, 1991: 73)

[Padişah, “*Razıyım*.” diye söylemiş...]

b) Ünlüyle biten fiillere hem TT’nde, hem GT’nde de ek, -y- yardımcı sesi alarak gelir:

Bän *kısmetliyim*, zere severim seni. (Kara Çoban, 1986: 67)

[Ben *kısmetliyim*, zira seni seviyorum.]

Bän *buradayım*, bän *buradayım*! (Baboglu, 1991: 100)

[Ben *buradayım*, ben *buradayım*!]

Taa pek *yufkayım*. (Kara Çoban, 1986: 122) [Daha *güçsüzüm*.]

Teklik 2. şahıs çekimi: -sIn

a) Ünsüzle biten fiil gövdelerine ek doğrudan gelir:

Kimsin sän? (Zanet, 1998: 28)

Sän benim *gecelerimsin*,

Ko onnar masal olsun.

Sän benim *gündüzlerimsin*,

Ko sevda yastaa konsun.

(Zanet, 1998: 59)

[*Kimsin* sen?]

[Sen benim *gecelerimsin*,

Bırak onlar masal olsun.

Sen benim *gündüzlerimsin*,

Bırak sevda yastığa konsun.]

Sän büyük ürekli *adamsın*. (Kara Çoban, 1986: 69)

[Sen büyük yürekli bir *adamsın*.]

-Sän halizdän pek *gözälsin*. (Kara Çoban, 1986: 66)

[-Sen hakikaten pek *güzelsin*.]

b) TT’nde ünlüyle biten fiillere doğrudan gelen ek, GT’nde -y- yardımcı sesi alarak gelir:

Petri, Petri, ne *küsülüysün*?

(Durbaylo, 1991: 38)

[Petri, Petri¹⁶⁸, niye *küskünsün*?]

Sän kaç *yaşındaysın*? (Kara Çoban, 1986: 100) [Sen kaç *yaşındasın*?]

Avşamın hayırlı olsun, oolum, ne okadar *üfkeliysin*? (Baboglu, 1991: 64)

[Akşamın hayırlı olsun, oğlum, neden o kadar *öfkelisin*?]

¹⁶⁷ **kayıl**: Razi

¹⁶⁸ **Petri**: Gagavuz erkek ismi

- *Ürekliysin*¹⁶⁹, kardaş, hakına¹⁷⁰. (Baboglu, 1991: 68)

[- *Cesursun*, kardeş, hakikatten.]

Sevindim, ani sän taa *diriysin*, soluyêrsın, saaselemsin. (Kara Çoban, 1986: 123)

[Hala *hayatta* sağsalım olduğun için, nefes aldığın için, sevindim.]

Teklik 3. şahıs çekimi: **-Dir**

Bu çekimde bildirme eki: **-Dir**, bir gerçeği, bir durumu belirleme, açıklama işlevi ile kullanılır. Günlük konuşmalarda genellikle kullanılmaz (Özkan, 2006: 509):

Hepisi bu faktlar çok autorların kendi türk istoria kiyatlarında da geniştä *yazdırılıdır*. (Tanasoglu, 2004: 147)

[Bütün bu olaylar yazarların çoğunun kendi Türk tarihi kitaplarında da açıkça *yazılıdır*.]

... onnar bizim Eski *İstoriamızdır*. (Tanasoglu, 2004: 74)

[... onlar, bizim eski *tarihimizdir*.]

Söledim sizä bunu,

Buydur masalın sonu.

(Baboglu, 1991: 49)

[Söyledim size bunu,

Budur masalın sonu.]

O, ilk anılmış oğuz *filosofudur*. (Tanasoglu, 2004: 77)

[O, ilk anılmış oğuz *filozofudur*.]

Benim bobam,- demiş o,- bu memlekettä *padişahtır*. (Baboglu, 1999: 73)

[O, “Bu ülkede benim babam *padişahtır*.” demiş.]

Bu bir küçük *örnektir*. (Tanasoglu, 2004: 150) [Bu bir küçük *örnektir*.]

... *yoktur* gittiyimiz yaşamamızda. (Kara Çoban, 1986: 127)

[...hayatımızda *yoktur* gittiğimiz.]

3. şahıs bildirme eki tahmin ve olasılık belirtir:

O yolda ulu daa *vardır*.

(Durbaylo, 1991: 46)

[O yolda ulu dağ *vardır*.]

Bazen edebî eserlerde de eksiz kullanıma rastlanmaktadır:

¹⁶⁹ **ürekli**: Cesur

¹⁷⁰ **hakına**: Hakikatten

Zerä dilin - senin *kanın*.
(Zanet, 1998: 5)

[Zira dilin - senin *kanın(dır)*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi: -Iz

Fıkaaralıkta biz *birtakımız*,
Ölä kısmet düştü.
Hergeläylän sürüyä *kayıltız* -
Hodulluumuz uçtu.
(Zanet, 1998: 14)

[Fukaralıkta biz *bir takımız*,
Öyle kısmet düştü.
Hergeleyle sürüye *razıyız*,
Fodulluğumuz uçtu.]

Tonä kayılsa, biz da *kayıltız*. (Kara Çoban, 1986: 64)

[Tonä¹⁷¹, razıysa; biz de *razıyız*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi: -sInIz

Bilerim bän sizi, nekadar *şalvirsiniz*¹⁷². (Baboglu, 1991: 105)
[Ben sizin ne kadar *şirret* olduğunuzu biliyorum.]

Çokluk 3. şahıs çekimi: -DIrlAr

İnsandırlar, ilindirlär, yaştırlar, suukturlar.
[*İnsandırlar, hafiftirler, ıslakturlar, soğukturlar*.]

GT'nde bu çekim genellikle çokluk eksiz kullanılmaktadır.

3.2.2. Ek-fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi

İsimlerle **i-** ek-fiilinin görülen geçmiş zamanı kullanılır. Ek-fiil çok defa eriyip kaybolmuş durumdadır (Özkan, 2006: 509). Ek-fiilin görülen geçmiş zaman çekimi ET'den itibaren, geçirdiği değişiklikleri şöyle izah edebiliriz: **erdi>irdi>idi>-di** (Özkan, 1996: 160).

Ek-fiilinin görülen geçmiş zaman çekiminde bildirme ekleri şunlardır (Ergin, 1999: 317; Özkan, 1996: 160):

Şahıslar
Teklik 1. şahısta

TT
i-di-m

GT
-DIIm

¹⁷¹ **Tonä**: Bayan ismi

¹⁷² **şalvir**: Kurnaz, şirret

Teklik 2. şahısta	i-di-n	-DIn
Teklik 3. şahısta	i-di	-DI
Çokluk 1. şahısta	i-di-k	-DIk
Çokluk 2. şahısta	i-di-niz	-DInIz
Çokluk 3. şahısta	i-di-ler	-DIAr

Ek-fiilin görülen geçmiş zaman çekimi:

a) Ünsüzle biten kelime gövdesine, ek-fiil doğrudan gelir:

Teklik 1. şahıs çekimi: -DI-m

Bän bir *peIivandı*.

(Durbaylo, 1991: 45)

[Ben bir *pehIivandı*.]

Teklik 2. şahıs çekimi: -DI-n¹⁷³

Sarsıktın, gençtin, suuktun.

[*Sarsıktın, gençtin, soğuktun.*]

Teklik 3. şahıs çekimi: -DI

Ama ne *adamdı* bizim dādu bir vakıtlar, ehe-he! (Kara Çoban, 1986: 80)

[Ama ne *adamdı* bizim dede bir vakitler, oo!]

Dinastianın toprakları en iyi *erlārdi*. (Tanasoglu, 2004: 145)

[Sülalenin toprakları en iyi *yerlerdi*.]

Hava *gözāldi*. (Zanet, 2006: 16) [Hava *güzeldi*.]

O bitki parça et *neredāndi*... ? (Baboglu, 1991: 78)

[O son et parçası *neredendi*... ?]

O *benizsizdi*, lafedārdi yufka... (Kara Çoban, 1986:104)

[O *benizsizdi*, halsiz lafederdi...]

Küylār çok *daanıktı*. (Tanasoglu, 2004: 155) [Köylerin hali çok *karmaşıktı*.]

Kıştı. (Zanet, 2006: 9) [*Kıştı*.]

Hava *yımışaktı*. (Kara Çoban, 1986:112) [Hava *yumuşaktı*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi: -DI-k¹⁷⁴

¹⁷³ Teklik 2. ve Çokluk 1., 2., 3. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

¹⁷⁴ Çokluk 1., 2., 3. şahıslarda kendi örneklerimiz verilmiştir.

İnsandık, ama insannar gibi yapmadılar...

[*İnsandık*, halbuki insanca davranmadılar.]

Biz küçükkän biri birimizä taa *yakındık*.

[Küçükken, biz birbirimize daha *yakındık*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi: -DI-nİz

O zamannar taa *uşaktınız*, *küçüktünüz*.

[O zamanlar daha *çocuktunuz*, *küçüktünüz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi: -DI-lAr

Komuşumun kızları *gözäldilər*. [Komşumun kızları *gözeldiler*.]

b) Ünlüyle biten kelime gövdesine **i-** ek-fiili gelerek, ekleşme hiçbir zaman tam olmamakta, ya fiil kökü olduğu gibi muhafaza edilmekte veya düşen ünlü ortada bir y bırakmaktadır (Ergin, 1999: 318).

Teklik 1. şahıs çekimi

Uzak erdä kurbetliktä

En şenniktä - bän *yashydım*,

Başka sevda seçämedim,

Sensiz gündän *saklydım*.

Çok varlıkta - *fukaaraydım*,

Yortularda bän *hastaydım*...

(Baboglu, 2003: 137)

[Uzak yerde kurbetlikte

En şennikte - ben *yashydım*,

Başka sevda seçemedim,

Sensiz günden *saklydım*.

Çok varlıkta - *fukaraydım*,

Bayramlarda ben *hastaydım*...]

Bän dā *öläydım*. Bana benzeer. (Zanet, 2006: 15)

[Ben de *öyleydım*. Bana benziyor.]

Teklik 2. şahıs çekimi¹⁷⁵

Saklydın, *iplikçiydin*, *dooruydun*.

[*Saklydın*, *iplikçiydin*, *doğruydun*.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Kapunun beräända¹⁷⁶, köşedä *dayalydı* bir çontuk süpürgä. (Kara Çoban, 1986: 81)

[Kapının beri yanda, köşede *dayalydı* bir çalı süpürgesi.]

¹⁷⁵ Burada kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

¹⁷⁶ **beräända**: Beri yanda

Fıkaaraydı, toprakları yoktu... (Kara Çoban,1986: 80)

[*Fukaraydı*, toprakları yoktu...]

O bendän bir *kırıntıydı*¹⁷⁷. (Baboglu, 1991: 78)

[O, benden bir *parçaydı*.]

Onun aazında, yukarda, *geriliydi* bir bürüncük¹⁷⁸ peşkir¹⁷⁹. (Kara Çoban, 1986: 81)

[Onun (kapının) ağzında, yukarda, *geriliydi* bir bürüncük havlu.]

Ama *belliydi*, ani onun yok ilii¹⁸⁰. (Kara Çoban, 1986: 130)

[Onun halsiz olduğu *belliydi*.]

Mardın *bitkisiydi*. (Kara Çoban, 1986: 112) [Martın *sonuydu*.]

Herersi *doluydu* muzıka tertiplerinnän. (Kara Çoban, 1986: 73)

[Her yer müzik aletleriyle *doluydu*.]

Dädun balabandı, maavi *gözlüydü*. Pek *kaaviydi*. O çilingirdi. (Zanet, 2006: 9)

[Deden uzun boyluydu, mavi *gözlüydü*. Pek *kaviydi*. O, çilingirdi.]

Pazar *günüydü*. (Kara Çoban, 1986: 87) [Pazar *günüydü*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi¹⁸¹

Saalklıydık. [*Sağlıklıydık*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Çok *mutluydunuz*. [*Çok mutluydunuz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Deniz kuvvetleri dä *kaviydilär*. (Tanasoglu, 2004: 143)

[Deniz kuvvetleri de *güçlüydü*.]

Erindäydilär. (Zanet, 2006: 17) [*Yerindeydiler*.]

Çalgıcılar - daulcu hem kemeñeci - ölä arhaik *gümmiydilär*, ani Meraklı dönä-dönä çıkardı¹⁸² onnarı... (Kara Çoban, 1986: 91)

¹⁷⁷ **kırıntı**: Et parçası

¹⁷⁸ **bürüncük**: Bürüncük, ipek

¹⁷⁹ **peşkir**: Havlu

¹⁸⁰ **yok ilii**: İyiliği yok, halsiz

¹⁸¹ Çokluk 1. ve 2. şahıslarda kendi örneklerimiz verilmiştir.

¹⁸² **çıkardı**:- Kameraya çekmek

[Çalgıcılar, davulcu ve kemençeci, o kadar eski tarz *giyimlilerdi* ki, meraklı onları döne-döne kameraya çekti...]

3.2.3. Ek-filinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi

İsimlerle **i-** ek-filinin öğrenilen geçmiş zamanı da kullanılır. Ek-fiil çok defa eriyip kaybolmuş durumdadır (Özkan, 2006: 510). Ek-filin öğrenilen geçmiş zaman çekimi, **ermiş>irmiş>imiş>-miş** şeklinde gelişmiş olmalıdır (Özkan, 1996: 161).

Ek-filinin öğrenilen geçmiş zaman çekiminde bildirme ekleri şunlardır (Ergin, 1999: 318; Özkan, 1996: 161):

Şahıslar	TT	GT
Teklik 1. şahısta	-mİşIm < i-miş-im	-mİşIm
Teklik 2. şahısta	-mİşsIn < i-miş-sin	-mİşIn
Teklik 3. şahısta	-mİş < i-miş	-mİş
Çokluk 1. şahısta	-mİşIz < i-miş-iz	-mİşIk
Çokluk 2. şahısta	-mİşsInIz < i-miş-siniz	-mİşInIz
Çokluk 3. şahısta	-mİşlAr < i-miş-ler	-mİşlAr

Ek-filinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi: -mİş-Im¹⁸³

İnatmışım, gençmişim, olgunmuşum, üzücüymüşüm.

[*İnatmışım, gençmişim, olgunmuşum, üzücüymüşüm.*]

Teklik 2. şahıs çekimi: -mİş-In

Bu çekimde şahıs ekinin *s* ünsüzü düşmektedir (*Bkz.:* Şahıs ekleri):

Bilmedim bän, Manol, ani sän bölä *yufka tutucuymuşun*¹⁸⁴. (Kara Çoban, 1986: 122)

[Bilmezdim, ki sen, Manol, böyle *nankörmüşsün.*]

Ama sän taa *pehivanmışın.*

[Ama sen daha *pehivanmışsın.*]

¹⁸³ Teklik 1. ve Çokluk 1., 2., 3. şahıslarda kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

¹⁸⁴ (*yufka*-zayıf) *tutucu*: Nankör

(Durbaylo, 1991: 45)

Teklik 3. şahıs çekimi: -mİş

O taşın altında

Bir yılan *varmİş*.

Yavrularınnanmİş.

(Durbaylo, 1991: 75)

Kızkardeşim *adıymİş* Tudorki.

(Durbaylo, 1991: 35)

[O taşın altında

Bir yılan *varmİş*.

Yavrularıylaymİş.]

[Tudorki, kız kardeşinin *adıymİş*.]

Babu sa bir islâ, cana yakın *karıymİş*. (Baboglu, 1991: 51)

[Nene ise iyi bir cana yakın *karıymİş*.]

Avşamımİş. (Baboglu, 1991: 52) [Akşamımİş.]

... bu büyük *günahımİş*... (Tanasoglu, 2004: 75)

[... bu büyük *günahımİş*...]

Onnarlan *biläymİş*. (Zanet, 2006: 18) [Onlarla *berabermİş*.]

Onun topuzu *büüliymüş*. (Baboglu, 1991: 76)

[Onun topuzu *büüliymüş*.]

Fukarayımİş Pıtıraş. (Baboglu, 1991: 81)

[*Fukarayımİş* Pıtıraş.]

...elleri *kaviymİş* - taşı sıksınar, suyunu çıkaracêklar... (Baboglu, 1991: 82)

[...elleri *kaviymİş* - taşı sıksalar, suyunu çıkarırlar...]

Çokluk 1. şahıs çekimi: -mİş-Ik

İnatmİşik, gençmİşik, olgunmuşuk, üzücüymüşük.

[*İnatmİşiz, gençmİşiz, olgunmuşuz, üzücüymüşüz*.]

Çokluk 2. şahıs çekimi: -mİş-Inİz

Bu çekimde GT'nde şahıs ekinin s ünsüzü düşmektedir (Bkz.: Şahıs ekleri):

Kafadarmİşiniz, sevenlerdänmİşiniz, okuyucuymuşunuz, şöförmüşünüz.

[*Arkadaşmİşsiniz, sevenlerdenmİşsiniz, okuyucuymuşsunuz, sürücüymüşsünüz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi: -mİş-lAr

Yazarmİşlar, üürediciymİşlär, kuşmuşlar, küsmüşlär.

[*Yazarmİşlar, öğretmenmİşler, kuşmuşlar, küsmüşler*.]

3.2.4. Ek-fiilin şart kipi çekimi

Sart eki ek-fiile de gelir. Ek-fiil çok defa eriyip kaybolmuş durumdadır (Özkan, 2006: 510). Ek-fiilin şart çekimi, **ersä>irsä>isä>sä: sa** şeklinde ortaya çıkmış olmalıdır. Ek-fiilin şart kipi çekiminde bildirme ekleri şunlardır (Ergin, 1999: 319; Özkan, 1996: 162):

Şahıslar	TT	GT
Teklik 1. şahısta	i-se-m	-sAm
Teklik 2. şahısta	i-se-n	-sAn
Teklik 3. şahısta	i-se	-sA
Çokluk 1. şahısta	i-se-k	-sAk
Çokluk 2. şahısta	i-se-niz	-sAnIz
Çokluk 3. şahısta	i-se-ler	-sAlAr

Ek-fiilin şart kipi çekimi:

Raatsızsan, erini diştirebilirsin.

[*Rahatsızsan*, yerini değiştirebilirsin.]

Mutluysanız, ayırılmayın. [*Mutluysanız*, boşanmayın.]

TT’nde “şart kipi kalıplaşma yoluyla cümle başı bağlayıcıları durumuna gelmiş, çoğunlukla sonraki cümleyi öncekine bağlama rolü üstlenmişlerdir” (Özkan, 2006: 495). GT’nde, *i-* ek-fiilin şart şeklinin Teklik 3. şahıs çekimi kalıplaşmasıyla **-sA** cümle bağlacı meydana gelmiştir. Bağlaçta *i-* ek-fiili tamamen kaybolmuştur. İnce sıradan kelimelere de bağlaç, kalın ünlüyle **sa** şeklinde gelir (Özkan, 1999: 188):

<i>Yol-sa</i> hep susardı	[<i>Yolsa</i> hep susardı,
Kat-kat umutlar	Kat-kat umutlar
Canımdan kaçardı	Canımdan kaçardı,
Nicä bulutlar...	Bulutlar gibi...]
(Baboglu, 2003: 105)	
<i>Anansa</i> hem eşin Tudora,	[<i>Anansa</i> ve eşin Tudora,

İki jandar kesti nacaklan...

(Tanasoglu, 1959: 168)

Kim ne kaybeder-ona gücener.

Kayıptansa öter ortalık.

(Zanet, 1998: 21)

-*Öleysä*-demiş Drumi,- sula...

(Tanasoglu, 1959: 169)

Sänsa gezersin bayraktar gibi.

(Zanet, 1998: 61)

İki jandarmayı nacakla kesti...

[Herkes kaybettiğine üzüliyor,

Kayıptansa etraf seviniyor.]

[Drumi, “İçir, *öyleyse*.” demiş...]

[*Sense* bayraktar gibi geziyorsun.]

3.2.5. Ek-filde olumsuzluk

Ek-filinin olumsuz çekimi GT’nde *diil* (TT’nde *değil*) edatının **i-** ek-fiili şekilleri ile ifade edilir. *Diil* edatı, belirtme eki (şekil ve zaman-şahıs eki) olarak, GT’nde genellikle isimden önce, TT’nde ise, isimden sonra gelir (Özkan, 2006: 510; Özkan, 1996: 162).

Ek-filinin olumsuz çekimi:

Teklik 1. şahıs çekimi

Bän *diilim* kabaatlı, ani yaşamak bölä zoor. (Kara Çoban, 1986: 40)

[Ben *kabahatli değilim*, hayat böyle zor.]

Bän *diilim* karşı buna. (Kara Çoban, 1986: 64) [Ben *karşı değilim* buna.]

Göstereyim bän sizä, ani *diylim* korkak. (Baboglu, 1991: 67)

[Ben size göstereyim ki, *korkak değilim*.]

Buyurun bir iş, bän dâ yapacam, ne *diylim* küçük ye! (Baboglu, 1991: 92)

Onsekizdäyim, *diilim* evli,- dedi Vera da gülümsedi. (Kara Çoban, 1986: 100)

[Vera, “On sekizim, *evli değilim*.” dedi ve gülümsedi.]

Bän *diilim* islää insan. (Kara Çoban, 1986: 102)

[Ben *iyi bir insan değilim*.]

Teklik 2. şahıs çekimi

Hadi sãn bare savuř¹⁸⁵, cendem ol¹⁸⁶ taa tez buradan, belli ani *diylsin* o *alıştırıcılardan*¹⁸⁷. (Baboglu, 1991: 107)

[O *otçulardan olmadığın* belli, hadi sen bari kaybol, buradan çabuk cehennem ol.]

Annayacêk o, ani sãn *diilsin* ona *dost*, da brakacak seni raada. (Kara Çoban, 1986: 127)

[O, senin ona *arkadaş olmadığını* anlayacak ve seni rahata bırakacak.]

Teklik 3. şahıs çekimi

GT'nde bu çekimde *diil* kelimesi belirtme eki almamaktadır:

May *diil* belli annık.

[Pek *belli değil* sınır.

Bu tarlalar daanık.

Bu tarlalar dağınık.]

(Zanet, 1998: 19)

Cendem-Babusu yok hem bordey¹⁸⁸ dâ *diyl erindâ!* (Baboglu, 1991: 66)

[Cendem-Babusu¹⁸⁹ yok ve baraka da *yerinde değil!*]

Bu *masal diil*, kızım. Bu bir aslı¹⁹⁰. (Zanet, 2006: 10)

[Bu *masal değil*, kızım. Bu bir gerçek.]

- Hey kafadarlar, oynamayın, bu cendem¹⁹¹ delii *diyl şaka!* (Baboglu, 1991: 67)

[- Hey arkadaşlar, (oyun) oynamayın, bu cehennem deliği *şaka değil!*]

Sus, *diyl senin işin!* (Baboglu, 1991: 96) [Sus, *senin işin değil!*]

... karıların arasında da var *diil islââ* insannar... (Kara Çoban, 1986: 113)

[... bayanların içinde de *kötü* insanlar var...]

Aalemin aazı *çuval diil* da baalayasın. (Baboglu, 1999: 37)

[El âlemin ağzı *çuval değil* da bağlayasın.] ek-fiil olumsuz

¹⁸⁵ **savuş-**: Kaybolmak

¹⁸⁶ **çendem ol-**: Cehennem olmak

¹⁸⁷ **alıştırıcı**: Hekim, otçu

¹⁸⁸ **bordey**: Baraka, kulübe

¹⁸⁹ **Cendem-Babusu**: Bir masal kahramanı, Cadı

¹⁹⁰ **aslı**: Gerçek

¹⁹¹ **çendem**: Cehennem

Çokluk 1. şahıs çekimi

Neçin *diiliz* hodul.

(Zanet, 1998: 9)

[Niçin *fodul değiliz.*]

Biz *canavar diiliz.* (Zanet, 2006: 36) [Biz, *canavar değiliz.*]

Çokluk 2. şahıs çekimi¹⁹²

Annadım, *kayıl diilsiniz.* [Anladım, ki *razı değilsiniz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Kakularım *ahmak diildilür.* [Ablalarım *salak değildiler.*]

3.2.6. Ek-fiilin çekimli fiillerden sonra kullanımı

GT’nde bu kullanıma çok nadir rastlanır. Genellikle edebî dilde bir tahminin olasılığını kuvvetli belirlemek için kullanılır:

Teklik 2. şahıs çekimi

Sän ... orada *kalacandır?* - kahırlı sordu Varaklı. (Kara Çoban, 1986: 118)

[Varaklı, “Sen ... orada *kalacaksındır?*” diye üzüntüyle sordu.]

Teklik 3. şahıs çekimi

... ozamankı osmanlı poetlerinin kimisi gagouzlardan da *olmuştur...*
(Tanasoglu, 2004: 186)

[...Gagavuzların da bazıları, o dönemde Osmanlı yazarı *olmuştur...*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

En güzel hem en zengin divan poeziasında talentini, ustalığını
göstermiştilär. (Tanasoglu, 2004: 171)

[En güzel ve en zengin Divan şiirinde yeteneklerini, ustalığını
göstermişlerdir.]

... gagouzlar da o cenktä *pay almışturlar, ölüm dä bulmuşturlar, esir dä*
Suvorov generalın elinä *düşmüştilär...* (Tanasoglu, 2004: 177)

[...o savaşta Gagavuzlar da *katılmışlar, ölüm de bulmuşlar, general*
Suvorov’un eline *esir de olmuşlardır...*]

¹⁹² Çokluk 2. ve 3. şahıslarda kendi örneklerimiz verilmiştir.

Gagavuz ürenmişleri, bilimcileri, poetleri düzgün birleşik gagouzza-türkçeyi havezlän¹⁹³ *kullanmışlardır*. (Tanasoglu, 2004: 185)

[Gagavuz aydınları, bilim adamları, şairleri doğru Gagavuzca ve Türkçeyi bir arada, hevesle *kullanmışlardır*.]

... kimi gagouzzar bilimci dâ olmuştur, belki politik tâ, kâr devlet adamnarı da *olmuşlardır*. (Tanasoglu, 2004: 187)

[... kimi Gagavuzlar bilim adamı da olmuş, hattâ siyasetçi de, devlet memuru bile *olmuşlardır*.]

3.3. Şahıs ekleri (Üz afiksleri)

Şahıs ekleri fiilin gösterdiği hareketin hangi şahıslar tarafından yapıldığını gösterirler. Çekimli bir fiilde altı şahıs vardır.

Fiil, Teklik 3. şahıs çekiminde şahıs eki almaz. Eksiz kullanılan fiil Teklik 3. şahıs ifadesi taşır. Şekil ve zaman ekleri genel olarak şahıs bildirmezler. Ancak, emir ekleri şahıs ifadesi de taşımaları bakımından Türkçenin umumi fiil çekimlerinin dışına çıkarlar. Hatta emir ekleri *III. tip şahıs ekleri* diye şahıs ekleri de adlandırılırlar (Özkan, 2006:512). Şahıs ekleri, hem TT'nde, hem GT'nde nerde ise aynıdır. Bizim bu çalışmamızda sadece farklılıklara işaret ettik. TT'nde şahıs ekleri köken bakımından 3 gruba ayrılır: *I. Tip şahıs ekleri, II. Tip şahıs ekleri, III. tip şahıs ekleri*.

3.3.1. I. Tip şahıs ekleri

I. Tip şahıs ekleri, zamir kökenlidir; görülen geçmiş zamanı, emir ve şart kipleri dışında, yani şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek ve gereklilik çekimlerinde kullanılmaktadır (Ergin, 1999: 283):

Şahıslar	TT	GT
Teklik 1. şahısta	-Im	-Im
Teklik 2. şahısta	-sIn	-sIn, -In, -n

¹⁹³ **havez:** Heves

Teklik 3. şahısta	-ø	-ø
Çokluk 1. şahısta	-Iz	-k/-z
Çokluk 2. şahısta	-sInIz	-sInIz
Çokluk 3. şahısta	-lAr	-lAr

Teklik 1. şahıs çekimi

Bän pek islää *bilerim* ne o sevda! (Zanet, 2006: 10)

[Aşkın ne olduğunu ben pekiyi *biliyorum!*]

Ölä *sevinerim!* (Zanet, 2006: 13) [Öyle *seviniyorum!*]

Teklik 2. şahıs çekimi

Bu şahısın eki **-sIn** bazı çekimlerde değişmeden, GT’nde bazı çekimlerde ise kısalma ile, **-In** ve **-n** şekillerinde kullanılır:

Öğrenilen geçmiş zaman *-miş* ekinden sonra geldiğinde Teklik 2. şahıs ekinin *s* ünsüzü düşmektedir:

Taa çoktan sän *kaybetmişin* kafanı. (Baboglu, 1999: 48)

[Çoktan daha sen *kaybetmişsin* kafanı.]

Koca çocuk *olmuşsun.* (Zanet, 2006: 12) [Koca çocuk *olmuşsun.*]

-E, islää, sän enserleri *çıkarmışın*,- demiş bobası,- ama onnarın nişannarı kaldılar kazıkta... (Kara Çoban, 1986: 18)

[Babası, “E, peki, sen çivileri *çıkarmışsın*, ama onların nişanları (yerleri) kazıkta kaldı...” demiş.]

Aaramışın beni bütünnä kasaba içindä. (Kara Çoban, 1986: 58)

[Tüm kasaba içinde beni *aramışsın.*]

Sän bak kendini osa, bak, ne zabun *kalmışın*, ölecän... (Kara Çoban, 1986: 107)

[Sen kendine iyi bak; yoksa, bak, ne kadar zayıf *kalmışsın*, öleceksin...]

-Ah, sän taa bişey *annamamışın!* (Kara Çoban, 1986: 114)

[-Ah, sen daha hiçbir şey *anlamamışsın!*]

GT’nin gramerinde Teklik 2. şahıs *-n* eki, gelecek zaman ekinin *-k-* ünsüzünün düşmesi sonrasında, *-sIn* ekinden kısalmış bir ek olarak gözükmektedir. Zaman eki, *-aca-/-ecä-* şekillerini alır, şahıs eki de *-n* şeklinde gelir (Pravila, 1995: 31). TT’nde ise *-acak-/-ecek* eki gelir, şahıs eki *-sin* şeklindedir:

Bän bilerim, sän *becerecän*, *bulacan* kolayını. (Baboglu, 1999: 36)

[Ben biliyorum ki sen *becereceksin*, kolayını *bulacaksın*.]

Aalamaa *etiştirecän* taa. (Zanet, 2006: 7)

[Ağlamağa daha *yetiştireceksin*.]

Geniş zamanda *-sIn* eki kullanılmaktadır:

Kaçarsın mı ecelindän,

Açan aalêêr bu sesindän

Kara toprak, aydın göklär.

(Zanet, 1998: 84)

[*Kaçarsın* mı ecelinden,

Açan ağlıyor bu sesinden

Kara toprak, aydın gökler.]

Teklik 3. şahıs çekimi

Yılan sıklık *etmiş*¹⁹⁴,

Yolculara da *demiş*...

(Durbaylo, 1991: 31)

[Yılan tıslamış,

Yolculara da *demiş*...]

Teni onun titsi *çatlêêr*.

(Zanet, 1998: 10)

[Teni onun (toprağın üzeri) fena *çatlıyor*.]

Sızlêêr canımda sancı.

(Zanet, 1998: 49)

[*Sızlıyor* canımda sancı.]

Miti da ayazdan geldiynän sıcakta *raatlanacak*. (Zanet, 2006: 6)

[Miti da ayazdan geldiği zaman sıcakta *rahatlayacak*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Çokluk 1. şahısta öğrenilen geçmiş zamanda TT'nde *-Iz* ekinin yerini *-duķ/ -dük, -tuķ/-tüķ* sıfat-fiil ekine benzemesi sebebiyle *-ķ/-k* unsuru almıştır. Bu yer değiştirme Anadolu ağızlarında öğrenilen geçmiş zaman çokluk 1. şahsında da görülmektedir (Eraslan, 1980: 68, Ergin, 1999: 301). Aynı değişiklik GT'nde de kullanılmaktadır; *-k* eki, *-I-* yardımcı sesi olarak gelir. TT'nde ise, *-Iz* eki kullanılmaktadır:

Allele biz gagouzlar çoktan çırak *olmuşuk*, ama hiç esap ta *almamışık*.

(Tanasoglu, 2004: 12)

[Allem biz gagouzlar çoktan çırak *olmuşuz*, ama hiç hesap ta almamışız.]

¹⁹⁴ **sıklık et-**: Islık çalmak, (burada: tıslamak)

Neçin *gelmişik* biz bu dünneyä... [Niçin *gelmişiz* biz bu dünyaya...]

(Zanet, 1998: 81)

Biz *yaşamazmışık* nicä läázım. (Baboglu, 1999: 10)

[Biz, gerektiği gibi *yaşamazmışız*.]

Bunun dışında, GT'nde -z eki de kullanılmaktadır:

Ne bizimkilerdän da mı iki deri *soyacez*? (Baboglu, 1999: 23)

[Ne, bizimkilerden de mi iki deri *soyacağız*?]

Çokluk 2. şahıs çekimi¹⁹⁵

Bakêrsınız, gülersiniz, sorêrsınız, sürdürersiniz; annêrsınız, okuyêrsınız.

[*Bakıyorsunuz, gülüyorsunuz, soruyorsunuz, sürdürüyorsunuz; anlıyorsunuz, okuyorsunuz.*]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Bu fakt taa gösterer, ki gagouzlar *kaybelmemişlär*. (Tanasoglu, 2004: 144)

[Bu olut daha gösteriyor ki, Gagavuzlar *kaybolmamışlar*.]

Gagavuzların Beyliğinä oğuz-türk kardaşları gelmişti (selçuk hem türkmen oğuzları), ani 300 yıldan ziyedä geri Orta Asiada din beterinä *ayırılmıştılar*, başka-başka yollardan gelip, tä şindi *buluşmuştular*. (Tanasoglu, 2004: 129)

[Gagavuzların Beyliğine Oğuz-Türk kardeşleri gelmişti ki bu Selçuk ve Türkmen oğuzları, 300 yıldan daha önce Orta Asya'da din yüzünden *ayrılmışlardı*, başka -başka yollardan gelip, şimdi *buluşmuşlardı*.]

3.3.2. II. Tip şahıs ekleri

II. Tip şahıs ekleri, iyelik kökenlidir; görülen geçmiş zaman ve şart kipi çekimlerinde kullanılmaktadır:

¹⁹⁵ Çokluk 2. şahısta kendi fiil örneklerimiz verilmiştir.

Şahıslar	TT	GT
Teklik 1. şahısta	-m	-m
Teklik 2. şahısta	-n	-n
Teklik 3. şahısta	-ø	-ø
Çokluk 1. şahısta	-k	-k
Çokluk 2. şahısta	-nIz	-nIz
Çokluk 3. şahısta	-lAr	-lAr

Teklik 1. şahıs çekimi

Aman, *bulsam* bundan ilaç, *bulsam*... [Aman, *bulsam* bundan ilaç, *bulsam*...]
(Zanet, 1998: 37)

Dün gecä *pişirdim*. (Zanet, 2006: 16) [Dün gece *pişirdim*.]

Bän da *çıkardım* ne vardı torbamda. (Zanet, 2006: 17)

[Ben de çantamda ne varsa *çıkardım*.]

Hepsinä *dayanacam*, hepsini *geçirecäm*, ama duşmannarı da raada
brakmayacam, cezalayacam, *yakacam*... (Baboglu, 1999: 45)

[Her şeye *dayanacağım*, hepsini *atlatacağım*, ama düşmanları da rahata
bırakmayacağım, cezalandıracağım, *yakacağım*...]

Teklik 2. şahıs çekimi

Evlatlarımı sän üüsüz *braktın*,

Beni da dullara *kattın*.

(Durbaylo, 1991: 82)

Yok kuvedim dua yapmaa,

Süzdün öpüşlän özümü.

(Zanet, 1998: 50)

[Evlatlarımı sen öksüz *bıraktın*,

Beni de dullara *kattın*.]

[Kuvvetim dua etmeye yok,

Süzdün öpüşle özümü.]

Yorulduñ, uşacım. (Zanet, 2006: 7) [*Yorulduñ*, çocuğum.]

Şükür Allaha, ani kendin *etiştin*! (Zanet, 2006: 13)

[Şükür Allah'a ki kendin *yetiştin*!]

Teklik 3. şahıs çekimi

Onu bobası *braktı*, *gitti*.

[Onu babası *bıraktı*, *gitti*.]

(Durbaylo, 1991: 30)

Stuyan da *giindi*, *kuşandı*,
Oniki kavallı tüfeeni da *aldı*.

(Durbaylo, 1991: 43)

Yolcuyu konakta üç gün tutarmışlar, yabancı da *olsa*. (Tanasoglu, 2004: 152)

[Yolcuyu, yabancı *olsa* bile, konakta üç gün tutarmışlar.]

[Stuyan¹⁹⁶ da *giyindi*, *kuşandı*,
On iki kavallı tüfeğini de *aldı*.]

Çokluk 1. şahıs çekimi

Çözdük öküzleri. Dama *kapadık*. *Girdik* içeri. (Zanet, 2006: 17)

[*Çözdük* öküzleri. Dama *kapadık*. *Girdik* içeri.]

Çokluk 2. şahıs çekimi

Kimdän *üürendiniz* bu zanaadı? (Kara Çoban, 1996: 73)

[Kimden *öğrendiniz* bu zanaatı?]

Bilseniz siz, nasıl bän onu sevârdim! (Kara Çoban, 1996: 38)

[Siz, benim onu ne kadar sevdiğimi *bilseniz*!]

Çokluk 2. şahıs eki, ünsüzle biten fiil gövdesine gelerek *-I-* yardımcı sesi olarak gelir:

Yalvarêrım sizi, *olunuz* benim karım. (Kara Çoban, 1986: 63)

[Size yalvarıyorum, benim karım *olunuz*.]

Çokluk 3. şahıs çekimi

Uşaklar pek *yoruldular*. *Üşüdüdür* da. (Zanet, 2006: 6)

[Çocuklar pek *yoruldular*. *Üşüdüler* de.]

Yaklaştlar kızaa... (Zanet, 2006: 16) [*Yaklaştlar* kızağa...]

Baari hısımnarımız *annasalar*. (Baboglu, 1999: 37)

[Bari akrabalarımız *anlasalar*.]

3.3.3. III. tip şahıs ekleri

III. Tip şahıs ekleri, emir çekiminde kullanılan hem emir, hem de şahıs ifadesi taşıyan eklerdir. Dolayısıyla emir ekleri her şahıs için ayrı bir ek olarak karşımıza

¹⁹⁶ **Stuyan**: Gagavuz erkek ismi

çıkırlar. Bu bakımdan, burada şahıs eklerinden bahsederken emir eklerinin şahıs işlevine de temas etmek zorundayız. Şahıs da ifade eden bu emir eklerine diğler çekimlerin şahıs eki olmayan, fakat şahıs ifade eden 3. şahıslarındaki şekil ve zaman eklerini de katabiliriz (M. Ergin, 1999: 288):

TT	GT
Teklik 1. ş. emir eki -AyIm	-----
Teklik 2. ş. emir eki -ø	Teklik 2. ş. emir eki -ø
Teklik 3. ş. emir eki -sIn	Teklik 3. ş. emir eki -sIn
Çokluk 1. ş. emir eki -Allm	Çokluk 1. ş. emir eki -Allm
Çokluk 2. ş. emir eki -In(+Iz)	Çokluk 2. ş. emir eki -In(+Iz)
Çokluk 3. ş. emir eki -sInlAr	Çokluk 3. ş. emir eki -sIn

Teklik 1. şahıs emir çekimi, TT’nde ve GT’nde istek ifadesi ile kullanılır.

GT’nde T. 1. şahsın kendi kendisine emretmesinin mümkün olmadığı görüşünden, emir birinci şahıslar boş bırakılarak, burada gösterilmesi gereken ekler istek birinci şahıslarda verilmiştir (Pokrovskaya, 1964: 205; M. Ergin, 1999: 305).

Teklik 2. şahıs emir çekimi eksizdir.

Taa sık sän dâ iç sütçöz ¹⁹⁷ . (Zanet, 1998: 258)	[Sen de daha sık iç süt.]
Taa iyi <i>baaşla</i> yalpak bakış, Da erisin titsi bu kış. (Zanet, 1998: 46)	[Daha iyi <i>bağışla</i> yalpak (bir) bakış Ve erisin korkunç bu kış.]
<i>Kaçma</i> ardıma, mali, ma ¹⁹⁸ , mali. (Durbaylo, 1991: 39)	[<i>Kaçma</i> ardıma, aneanne.]

Teklik 3. şahıs emir çekimi

T. 3. şahıs emir eki, istek işlevinde kullanılmaktadır:

Ver o <i>içsin</i> .	[Ver o (ona) <i>içsin</i> .]
----------------------	------------------------------

¹⁹⁷sütçöz: Küçültme eki almış (Todur Zanet, Akar Yıldız, Peet kiyadı, Concernul “Presa” yay., Chişinău, 1998, s. 258)

¹⁹⁸ma: Halk edebiyatında ve halk konuşmasında hitap unsuru

(Durbaylo, 1991: 74)

Bez da *çırpmasın*,
Kanımnan *yıkanmasın*...
Taş da *çıkarmasın*,
Kemiklermi da *kırmasın*.

(Durbaylo, 1991: 33)

[Bez de *çırpmasın*,
Kanımla *yıkanmasın*...
Taş da *çıkarmasın*,
Kemiklerimi de *kırmasın*.]

Çokluk 1. şahıs emir çekimi

Bu ek, TT’de ve GT’nde istek ifadesi ile kullanılır (*Bkz.:* İstek kipi).

Çokluk 2. şahıs emir çekimi

-*Üürenin*, bu sizä läüzım olacek. (Kara Çoban, 1986: 61)
[-*Öğrenin*, bu size gerekecek.]

Ç. 2. şahıs emir eki, emri ricayla karışık ifadesini taşıyorsa, *-InIz* şeklini alır:

Buyurunuz içeri. (Kara Çoban, 1986: 63) [İçeri *buyurunuz*.]

Çokluk 3. şahıs emir çekimi

Sokakta kalannara baardı evä *gitsinnär*. (Zanet, 2006: 16)
[Sokakta kalanlara bağırdı ki, eve *gitsinler*.]

Şahıs eklerinde yığılma: Bazen konuşma dilinde birleşik çekimlerde, aynı şahıs ekinin hem kip ekine, hem de birleşik çekim ekine geldiği görülür.

- ... *brakayımmuşım* burasını. (Kara Çoban, 1986: 110)
[- ...burayı *biraksaymışım*.]

3.4. Sıfat-fiil (İştennik)

Sıfat-fiiller isimlerin hareketlerine dayalı özelliklerini ifade eden, isim ve sıfat gibi kullanılan kelimelerdir. Sıfat-fiiller zaman ve hareket ifadesi taşımaları bakımından fiil çeşidi kelimelere, söz diziminde isim gibi kullanılmaları bakımından ve nesnelere karşılımları bakımından ise isim çeşidi kelimelere yaklaşırlar (Özkan, 2006: 513). İsimler kullanılış sahasına yalın halde veya isim çekim ekleri (*hal, iyelik, çokluk ekleri*) olarak veya edatlara bağlanarak tıpkı bir isim gibi ve ismin bütün fonksiyonları ile kullanılabilirler. Bunun için sıfat-fiiller belli bir ölçüde isimleşme kabiliyetine sahiptirler (Eraslan, 1980: 13).

Sıfat-fiillerin isim olarak kullanılışı

Sıfat-fiillerin yalın halde veya isim çekim ekleri alarak ve edatlara bağlanarak isim gibi kullanılışları GT’nde de oldukça yaygındır.

Yalın halde kullanılışı:

Yalın halde kullanılan sıfat-fiil belirsiz nesne gibi çeşitli vazifeleri yüklenir:

Çalışan aylelär yaşamalarına razıydılar. (Tanasoglu, 2004: 152)

[*Çalışan* aileler yaşamalarına razıydılar.]

Küylü... serbest bir *işleyün* birciği olarak, toprağını kendisi işlärdi.

(Tanasoglu, 2004: 155)

[Köylü, ... serbest bir *çalışan* birciği olarak, toprağını kendisi işlerdi.]

Hal ekleriyle kullanılışı:

Sıfat-fiiller bütün hal ekleriyle kullanılabilirler, dolayısıyla hal ekli isimlerin gördükleri yer tamlayıcısı, nesne, zarf olarak kullanılabilirler:

Gözlerimi yumduunan peşimdä *gelennerin* aç gözlerini görerim. (Zanet, 2006: 17)

[Gözlerimi yumduğum zaman peşimde *gelenlerin* aç gözlerini görüyorum.]

Sekretar sordu *gelmişä*. (Kara Çoban, 1986: 28)

[Sekreter sordu *gelmişe* (gelene).]

İyelik ekleriyle kullanılışı:

TT’nde olduğu gibi, GT’nde de sıfat-fiillerin iyelik ekleriyle kullanılışı da oldukça yaygındır:

Yapın ölä, ki onnarın *istedii* olmasın. (Baboglu, 1999: 47)

[Öyle yapın ki, onların *istediği* olmasın.]

Baka sansın duydu *düşündüümü*. (Zanet, 2006: 9)

[Baba, *düşündüğümü* hissetti gibi.]

Yoktur *geldiniz*. (Kara Çoban, 1986: 63) [Yoktur *geldiğiniz*.]

Çokluk ekiyle kullanılışı:

Sıfat-fiillerin çokluk ekiyle kullanılışı pek yaygın olmamakla beraber, bazı isim-fiillerin çokluk eki aldıkları görülür:

Cebeci askeri-yeniçerilerä asker tedariklarını *hazırlayan*nar. (Tanasoglu, 2004: 143)

[Cebeci askeri-yeniçerilere asker tedariklerini *hazırlayan*lar.]

-Neredä burada vererläer êkzamen instituda *girennür*? (Kara Çoban, 1986: 69)

[-Nerede burada enstitüye *girenler* sınav oluyorlar?]

Edatlara bağlanarak kullanılışı:

Sıfat-fiillerin edatlara bağlanarak kullanılışı TT’nde olduğu gibi, GT’nde de önemli bir yer tutar. Sıfat-fiillerin edatlarla meydana getirdikleri edat grupları cümlede zarf olarak sebep, karşılaştırma, benzetme, beraberlik gibi çeşitli ifadeler taşır:

Onu anası yarattı,
Yarattığı gibi da adadı:
“İlänka, mari İlänka!
Yılanlar isinnär seni...”
(Durbaylo, 1991: 30)

[Onu anası yarattı,
Yarattığı gibi da beddua etti:
“İlänka, mari İlänka!
Yılanlar yesinler seni...”]

Sıfat-fiillerin sıfat olarak kullanılışı

Sıfat-fiiller sıfat gibi, isim tamamlayıcısı olarak da kullanılırlar:

Bän söyleyiverdim
Düşünmedik lafi.
(Zanet, 1998: 125)

[Ben söyleyiverdim
Düşünmedik lafi.]

Yeniçeri askeri-esir *düşün* hristiyan askercilerindän hazırlanardılar.
(Tanasoglu, 2004: 143)

[Yeniçeri askeri-esir *düşen* Hristiyan askerlerinden hazırlanırlardı.]

Dilenciyä *verilän* para. (Zanet, 1998: 6) [Dilenciye *verilen* para.]

Kaç kerä bän var gördüüm *ayrılmış* insannarı! (Kara Çoban, 1986: 37)

[Kaç kere ben var gördüğüm *ayrılmış* insanları!]

Yapaadan ya keçi saçından *dokunan* yada *düyülmüş* sert, çetin pala...
hazırlardılar. (Tanasoglu, 2004: 155)

[Ünden ya keçi kılından *dokunan* ya da *dövülmüş* sert halı...
hazırlardılar.]

Sıfat-fiillerin zarf olarak kullanılışı

Sıfat-fiiller, diğer isimler gibi zarf olarak kullanılmağa pek elverişli değildirler. Bununla beraber GT’nde nadir olarak sıfat-fiillerin zarf olarak kullanıldıkları görülmektedir:

Yaşlarım da *yalvarılmaz* gelirler gözlerimä. (Kara Çoban, 1986: 38)

[Yaşlarım da *yalvarılmaz* geliyorlar gözlerime.]

Sıfat-fiillerin birleşik fiilin isim unsuru olarak kullanılışı

Onnar da ezim altında *bulunmuş olsunnar*. (Tanasoglu, 2004: 129)

[Onlar da ezim altında *bulunmuş olsunlar*.]

Sıfat-fiillerin yüklem ismi olarak kullanılışı:

Bu gölgä, ani geldi benim üstümä, bana *görünür geçmüz*. (Kara Çoban, 1986: 38)

[Benim üstüme gelen bu gölge, bana *geçmez görünüyor*.]

Ona gelärdi, ani Tonä var nicä *gitmemiş olsun* ondan. (Kara Çoban, 1986: 70)

[Öyle hissedirdi ki, Tonya kendisinden *ayrılmamış olsun*.]

3.4.1. Geçmiş zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiiller

-Dik eki: Bu ekle oluşan sıfat-fiiller hem GT’nde, hem TT’nde yalın halde kullanılır.

İsim olarak kullanılışı

Az kullanılan kelimelerde kalıplaşmış olarak kullanılır: *tanıdık* gibi.

Olumsuzluk eki ile *-ma-dık* şeklinde kullanılır:

Kambur olmuş arka -

Ekilmedik tarla.

(Zanet, 1998: 19)

[Kambur olmuş arka -

Ekilmedik tarla.]

Biliner, ani bulgarlar, sırpalar, greklär, romınnar h.b. türk saabiligi altından kavi, ilerlenmiş kulturalarınnan hem hiç *bozulmadık* milli dillerinnän çıktılar. (Tanasoglu, 2004: 139)

[Biliniyor ki Bulgarlar, Sırpalar, Yunanlar, Rumenler vb. Türk boyunduruğun altından kavi, ilerlenmiş kültürleriyle ve hiç *bozulmadık* milli dilleriyle çıktılar.]

Te yapaaalar¹⁹⁹ da durêr *didilmedik, taranmadık*... (Baboglu, 1991: 96)

[İşte *didilmedik, taranmadık* yün de duruyor...]

Payının sa yarısı durêr *kazılmadık*. (Kara Çoban, 1986: 130)

[Arsaninsa yarısı *kazılmadık* duruyor.]

Hal ekleriyle beraber kullanıldıklarında, ekin **k** ünsüzü GT'nde düşer; TT'nde ise, sedalılaştır ve yumuşar ve ekte *k>ğ* değişmesi olur:

Geldiini duyamadım

[*Geldiğini* duyamadım

Dadına doyamadım...

Tadına doyamadım...]

(Baboglu, 2003: 48)

...senin *istediin* oldu... (Baboglu, 1991: 105) [...senin *istediğın* oldu...]

Bare *istediimi* yap. (Baboglu, 1991: 105) [Bari *istediğimi* yap.]

Şüphelenirmişler ne *olduunu*. (Baboglu, 1991: 66)

[Ne *olduğundan*, şüphelenirlermiş.]

Şindiyä kadar *topladumuzdan* herkezä düşer birär çuval altın. (Baboglu, 1991: 93)

[Şimdiye kadar *topladığımızdan*, herkese birer çuval altın düşüyor.]

Kazandı paralarını taa çoyunu o harcardı bu materiallara. (Kara Çoban, 1986: 90)

[O, *kazandığı* paranın daha çoğunu bu malzemelere harcardı.]

Bazen edatlara da bağlanarak isim gibi kullanılırlar:

Şindi sana geldi sıra *ettiklerin için* cevap edäsin. (Baboglu, 1999: 48)

[Şimdi sana geldi sıra *ettiklerin için* cevaplayasın.]

Pıtıraş onu *getirdii için* genä istemiş konuklasın²⁰⁰... (Baboglu, 1991: 93)

¹⁹⁹ yapaa: Yün

²⁰⁰ konukla-: Ağırlamak

[Pıtıraş, kendisini *getirdiği* için, yine misafirini ağırlamak istemiş...]

Allaa versin *sölediiniz* gibi olsun. (Baboglu, 1999: 27)

[Allah *dediğiniz* gibi verir, inşallah.]

İyelik ekleriyle de kullanılır:

Gezdiim erdä - seni bildim

Genä sana geeri geldim...

(Baboglu, 2003: 137)

Bän var orda konak *olduyum*.

(Durbaylo, 1991: 36)

Bundan betvalı

Betva yok *gördüüm*.

(Zanet, 1998: 80)

[*Gezdiğim* yerde - seni bildim,

Yine sana geri geldim...]

[Benim orada *konakladığım* oldu.]

[Bundan daha lanetli

Lanetleme yoktur *gördüğüm*.]

O saat gitmiş bobasına söylemää *yaptıklarını*. (Kara Çoban, 1986: 18)

[O, babasına *yaptıklarını* söylemek için hemen gitmiş.]

Sıfat olarak kullanılışı

Osmanlı Devletindä kabaatsızlara ezim yoktu, çok milletli *kurulduğu* Devletin iç politikası bu deyildi, hepisinä serbestlik vardı. (Tanasoglu, 2004: 129)

[Osmanlı Devletinde kabahatsizlere ezim yoktu, çok milletli *kurulduğu* Devletin iç politikası bu değildi, herkes için serbestlik vardı.]

Aaradımız yolu bulduk. (Baboglu, 2003: 140) [*Aradığımız* yolu bulduk.]

...süpürmüş kapu önünü da çıkmış baksın gelmeer mi o *çaarılmadık* musaafir. (Baboglu, 1991: 65)

[...kapı önünü süpürmüş ve o *çağırılmadık* misafirin gelip gelmediğine bakmak için çıkmış.]

Dinmiş²⁰¹ ihtiär kalkêr kendi erindän, alêr *satılmadık* mallan sepedini da, sallanarak iki tarafa, sürüyêr kötürüm²⁰² bacaanı evä... (Kara Çoban, 1986: 98)

²⁰¹ **dinmiş**: Yorgun

²⁰² **kötürüm**: Sakat

[Yorgun ihtiyar kendi yerinden kalkıyor, *satılmadık* malla sepetini alıyor ve iki tarafa sallanarak, sakat bacağını eve sürüklüyor...]

Zarf olarak kullanılışı

Saçları onun uz kesiliydilər annısında, geerdä onnar *örülmedik* salveriliydilər, baalı bir yalabık şiritçiklän. (Kara Çoban, 1986: 100)

[Onun saçları anısında düz kesikti, arkadan bir yalabık şeritle bağı, *örülmedik*²⁰³ bırakılıydı.]

Yıla yakın saabisizliktän dokumentlär yuvarlanardılar *düzülmedik* hem *erleştirilmedik*. (Kara Çoban, 1986: 118)

[Evraklar, sahipsizlikten bir yıldır *düzülmedik* ve *yerleştirilmedik* yuvarlanardılar.]

-miş eki: ET'den beri bütün lehçe (GT dahi) ve şivelerde işlek şekilde kullanılan sıfat-fiil ekidir. Geçişli ve geçişsiz fillere gelir. Sıfat olarak kullanılır ve daha fazla hareket ifadesi taşırlar. TT'nde de halen kullanılmaktadır:

Kurtulmuş cannar evlernä geldi. | [*Kurtulmuş* canlar evlerine geldi.]
(Durbaylo, 1991: 160)

Kapunun önündä görünärdilər iptä asılı yorgan üzleri hem başka *yıkanmış* işlär. (Kara Çoban, 1986: 56)

[Kapının önünde ipte asılı yorgan yüzleri ve başka *yıkanmış* işler görünürdüler.]

İndi o tētrada²⁰⁴, kultura evinin uurunda, yapıştırdı dirää *kalmış* haberlemelerin²⁰⁵ birini... (Kara Çoban, 1986: 99)

[O, merkezde, kültür evinin karşısında indi, *kalmış* ilanların birisini direğe yapıştırdı...]

Onun mor kapusunda, iki büyük alkada asılıydı bir çok vakıt *kullanılmamış* kilit. (Kara Çoban, 1986: 100)

²⁰³ **örülmedik**: Dağınık

²⁰⁴ **tētra**: Merkez

²⁰⁵ **haberleme**: İlan

[Onun mor kapısında, iki büyük halkada birçok vakit *kullanılmamış* bir kilit asılıydı.]

Yarına küllünün eri dâ *süpürülmüş* olsun! (Baboglu, 1991: 100)

[Yarına küllüğün yeri de *süpürülmüş* olsun!]

-miş/-miş, -muş/-müş ekiyle kurulan bazı sıfat-fiiller kalıplaşarak kalıcı sıfat veya isim olmuştur (Özkan, 2006: 515): *görmemiş* “obur”, *okumuş* “aydın”.

3.4.2. Geniş zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiiller

-ar/-är, -r ekleri: Zaman işlevi şimdiki zamandan gelecek zamana kadar uzanan bir süreklilik gösterir. Sıfat kullanılışı yaygındır, geçici hareket ismi olarak kullanılışı çok azdır:

Dışardasa *akar* yıldız,

Dünneyi hiç brakmaz yalnız.

(Zanet, 1998: 9)

[Dışarıda ise *akar* yıldız,

Dünyayı hiç bırakmaz yalnız.]

... komşu masadan kalktı küüyün çizmecisi, alçak boylu, bir irmi yaşında, çiçek *açar* erif, da danıştı Varaklıya... (Kara Çoban, 1986: 103)

[... komşu masadan kalktı köyün çizmecisi, alçak boylu, irmi yaşında, çiçek *açar* bir herif ve Varaklı'ya danıştı ...]

... ileri yalabık²⁰⁶ *görünär* oda hiç diil yalabık, ama kirli hem pisli. (Kara Çoban, 1986: 95)

[... daha önce parlak *görünär* oda, hiç de parlak değil, ama kirli hem pismiş.]

Kalıplaşmış olarak zaman işlevini yitirerek somut ve soyut kalıcı isimler oluşturur: *damar*, *keser*, *yazar*... (Özkan, 2006: 514). GT'de de bu şekilde *keser*, *yazar* isim olarak kullanılmaktadır.

-maz/-mâz eki: Olumsuz geniş zaman ifadesi taşır. *-ar/-är, -r* sıfat-fiilinin olumsuz şeklidir. Devamlılık ifadesi yanında daha ziyade hal ve gelecek zaman

²⁰⁶ **yalabık**: Parlak

ifadesi taşımaktadır (Eraslan, 1980: 100). Olumlu şeklinin aksine daha çok geçici sıfatlar yapar, isim kullanılışı seyrekdir:

Siiredicilər²⁰⁷ baarêrlar hem sıklık ederlär düüşün²⁰⁸ oyalı hem *etişmâz*²⁰⁹ artistlii için. (Kara Çoban, 1986: 93)

[Seyrediciler, dövüşün yavaşlığından ve *yetersiz* artistliğinden dolayı bağırıyor ve ıslık çalıyorlar.]

İsim olarak kullanılışı:

Bu ekle oluşan sıfat-fiiller isim olarak kullanıldıklarında nesne veya hareket karşılırlar: *unudulmaz olay*, *bitmâz iş*, *gitmâz insan* gibi.

Edatlara bağlanarak kullanılışı:

-maz/-mâz ekli sıfat-fiillerin bazı edatlarla meydana getirdikleri edat grupları cümlelerin zarf unsuru olur (Eraslan, 1980: 102):

Anlamaz gibi bakma bana! [Bana *anlamaz gibi* bakma!]

-lık/-lik, -luk/-lük yapım ekini alarak soyut isimler de yapar: *anlaşmazlık* gibi.

Sıfat olarak kullanılışı:

Bu ekle oluşan sıfat-fiiller daha sık sıfat olarak kullanılmaktadır:

May²¹⁰ *istemâz* lüzgâr esârdi. | [Hafif *istenilmez* rüzgâr eserdi.]
(Zanet, 1998: 33)

Eşillik gün uzununda durêr bu *dayanılmaz* kızgınlıkta. (Kara Çoban, 1986: 45)

[Yeşillik (doğa) gün boyu bu *dayanılmaz* sıcağa dayanıyor.]

O girdi bu *tanınmaz* erâ, angısını düzmüştü kasabacın gençleri. (Kara Çoban, 1986: 71)

[O girdi bu *tanınmaz* yere, hangisini düzmüştü kasabacığın gençleri.]

²⁰⁷ **siiredici**: Seyredici

²⁰⁸ **düş**: Dövüş

²⁰⁹ **etişmâz**: Yetersiz

²¹⁰ **may**: Hafif

3.4.3. Geniş zaman ve şimdiki zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiiller

-ğan/-gen eki: Bütün Türk lehçe ve şivelerinde yaygın şekilde kullanılan bu sıfat-fiil eki, GT’nde de görülmektedir:

Analar hepsi *acığandılar*. (Baboglu, 1999: 7)

[Anaların tümü *acıyandılar*.]

Acızgan ol. (Zanet, 2006: 20) [*Acızgan* ol.]

Biraz *baargan*. (Kara Çoban, 1986: 110) [Biraz *bağırğan*.]

-an/-än eki: Batı Türkçesi’ne geçişte *ğ/g* seslerinin düşmesiyle ek, *-an/-en* şeklini almıştır (Eraslan, 1980: 27). Bu ekle kurulan geçici sıfatlar kendilerinden sonra gelen isimleri geçmişte yapıлып bitmiş veya içinde bulunulan zamanda yapılmakta olan veya her zaman yapıla gelen bir hareketle nitelendirirler (Özkan, 2006: 513). Bu ek hem TT’nde, hem GT’nde de yaygın kullanılmaktadır:

Bir delikanlı olan
Hem baarıyor, hem çağırıyor
Gelän-geçän yolcuyu.
(Durbaylo, 1991: 30)

Pıtıraş-Pıtıraş,
Kırk *uçan*,
Bir *kaçan*
Bir salımda
Telef *edän*!
(Baboglu, 1991: 82)

[Bir delikanlı olan
Hem bağırıyor, hem çağırıyor
Gelen-geçen yolcuyu.]

Pıtıraş-Pıtıraş,
Kırk *uçan*,
Bir *kaçan*
Bir salımda
Telef *eden*!

Kırboba oturdu krivadın²¹¹ yanında *duran* skemneyä. (Kara Çoban, 1986: 70)

[Kırboba oturdu karyolanın yanında *duran* sandalyeye.]

İlerdä *oturan* genç insan, dayamış çenesini aucuna. (Kara Çoban, 1986: 72)

²¹¹ **krivat**: Karyola (Kuzey Doğu Anadolu’da “karavat”) (Gaydarci v.d., **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü**, s. 153).

[İleride *oturan* genç insan çenesini avucuna dayamış.]

Ünlüyle biten fiile -y- yardımcı sesi olarak gelir:

Karagöz bakışın yaktı

Sevdasız *darsıyan* canımı.

(Zanet, 1998: 40)

[Karagöz bakışın yaktı

Sevdasız *üzülen* kalbimi.]

-an/-än ekinin genel işlevi-sıfat olarak kullanılması:

Hey, yorgun adam, - sesederlär hem dürterlär o *yatan* adamı. (Baboglu, 1991: 82)

[Hey, yorgun adam diye sesleniyor ve o *yatan* adamı dürtüyorlar.]

Taş üstündä *oturan* adam ötää doru seslämemiş panayırın şamatasını²¹²... (Baboglu, 1991: 107)

[Taş üstünde *oturan* adam, panayırın gürültüsünün devamını seslememiş...]

Geçici isim olarak çokluk veya soru şekliyle, iyelik ve hal ekleri almadan kullanıldığında o varlık veya kavramın yerini tutar, özne işlevini taşır (Özkan, 2006: 514):

Dolaşan tez gelir, *doorudan gidän* oyalanır. (Baboglu, 1997: 149)

[*Dolaşan* çabuk gelir, kısa yoldan *giden* geç kalır.]

3.4.4. Gelecek zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiiller

-ecek/-ecek ekinin kullanılışı:

- Sıfatlar ve geçici isimler yapar:

Dedim *yakacak* erinä kullansın. (Zanet, 2006: 17)

[*Yakacak* yerine kullanmasını söyledim.]

Koşacaam benim yoktu, ama vardı iki tekerlekli bir kotikam²¹³ (Kara Çoban, 1986: 130).

[Benim *koşacağım*²¹⁴ yoktu, ama iki tekerlekli bir kotikam vardı.]

²¹² *şamata*: Gürültü

²¹³ *kotika*, *kotiga*: İki tekerlekli at arabası

²¹⁴ *koşacak*: Bir çeşit at arabası

- *Ol-* yardımcı fiiliyle kullanıldığında gerçekleşeceği tasarlanan bir niyeti bildirir:

Manol sana koca, ama bana - kan-kardeş, *etecek oldu* onu kötuledin.

(Baboglu, 1999: 47)

[Manol, sana koca, ama bana - kan-kardeş; onu kötülediğin *yetsin.*]

- Kalıplaşmış olarak kalıcı isimler oluşturur: *yakacak, yiyecek* gibi.

Gelecek kış için şimdiden *yakacak* hazırlêêrız.

[Gelecek kış için şimdiden *yakacak* hazırlıyoruz.]

3.5. Zarf-fiil (Haliştennik)

Zarf-fiiller fiillerin zarf şekilleridir. Taşıdıkları hareket ve zaman ifadeleri ile fiile, eylemin durum ve tarzını bildirmesi ile de zarfa dayanırlar. Zarf-fiiller isimleşmezler, isim çekim eklerini almazlar ve eylemin anlamını değıştirmezler. Hareket ifadesi taşırlar. Şahsa ve zamana bağı bir yargı bildirmezler, çekimli fiile dönüşmeleri mümkün değildir. Söz diziminde fiillerin, zarf kullanılışlarını sağrlar veya birleşik fiil gruplarında ana fiili yardımcı fiile bağrlar (Özkan, 2006: 517):

Sultan düyüş *açıp*, onu esnedi. (Tanasoglu, 2004: 131)

[Sultan dövüş *açıp*, onu yendi.]

İçersi *sıcakkana* her kerâ raat, oolum. (Zanet, 2006: 18)

[İçersi, *sıcakken*, her zaman rahattır, oğlum.]

Fiil kök veya gövdelerine zarf-fiil ekleri getirilerek karşılanırlar. Zarf-fiil ekleri şunlardır²¹⁵:

-a/-ä, -ı/-i, -u/-ü: TT'nde zarf-fiil tekrarı ile oluşan ikilemelerin yapısında yer alır. Aynen ikilemelerin bir kısmında devamlılık, pekiştirme ve sebep ifadesi taşır (Özkan, 2006: 517); GT'nde ise bu gruptan sadece **-a/-ä** zarf-fiil eki vardır (Pravila, 1995: 28):

Tokada *ura-ura*,

[Tokada²¹⁷ *vura vura*,

²¹⁵ Bu bölümde ekler, GT'ndeki imlaya göre gösterilmektedir.

²¹⁷ **tokat:** Dış kapı (kale)

Şıladı şafk kapuda.

(Zanet, 1998: 222)

O üzümä *baka-baka*, mari kız,

Gözüm süzüldü²¹⁶.

(Tanasoglu, 1959: 83)

Gözüktü ışık kapıda.]

[O üzüme *baka-baka*, mari kız,

Gözüm yaşardı.]

Dura-dura, o başladı esap almaa²¹⁸, ani ileri yalabık görünär oda hiç diil²¹⁹ yalabık, ama kirli hem pisli. (Kara Çoban, 1986: 95)

[O, *dura dura*, daha önce yalabık görünen odanın hiç yalabık olmadığını, ama kirli ve pis olduğunu fark etmeye başlamış.]

Gidü-gidü, görünmüş ona irakta²²⁰ bir şafkçaz²²¹. (Baboglu, 1991: 102)

[*Gide gide*, ona uzakta bir ışık görünmüş.]

Aalaya, aalaya gözümün yaşı kurudu. (Zanet, 2006: 40)

[*Ağlaya ağlaya* gözümün yaşı kurudu.]

Birleşik fiillerde ana fiili yardımcı fiile bağlar (Özkan, 2006: 517), TT’nde olan -**ı/-i, -u/-ü** zarf-fiil eki, GT’nde *bağlama ünlüsü* sayılır (Pravila, 1995: 29):

Dev kafadar²²², -deer, -dur *kesivereyim* ensendän bu uşaa bir kıymık²²³...

(Baboglu, 1991: 87)

[Dev arkadaş, dur, bu çocuğa ensenden bir parça (et) *kesivereyim*, diye söylüyor...]

-arak/-eräk eki: Kendisinden sonra gelen fiilin gösterdiği hareketle eş zamanlı yapılan başka bir hareketi gösterir. GT’nde kalın ünlülü fiillere *-arak* eki, ince ünlülü fiillere *-eräk* eki gelir:

a) Ünsüzle biten fiil köklerine ek doğrudan gelir:

²¹⁶ (göz) **süzül-**: Yaşarmak

²¹⁸ **esap al-**: Fark etmek

²¹⁹ **diil**: Değil

²²⁰ **irak, yirak**: Uzak

²²¹ **şafk**: Işık

²²² **kafadar**: Arkadaş, dost

²²³ **kıymık**: Parça

O dolaya *bakınarak*
Bir aula girdi deyneklän²²⁴.

(Tanasoglu, 1959: 167)

[O, etrafa *bakınarak*,
Bir aula²²⁵ girdi deĝnekle.]

Beni satarsalar, aardıma hepsi gelecek *kaçarak*. (Baboglu, 1999: 39)

[Beni satarlarsa (bana ihanet ederlerse), hepsi ardıma *kaçarak* gelecek.]

Bayır kadar bir babu: bir çenesi erdä, bir çenesi göktä, sopasını
*kakarak*²²⁶, papuçlarınnan *tozadarak* doru bordeyâ²²⁷ gelirmiş.

(Baboglu, 1991: 64)

[Dağ kadar bir nine; bir çenesi yerde, bir çenesi gökte, sopasını *vurarak*,
pabuçlarıyla *tozutarak* doğruca barakaya gelirmiş.]

Bänim Pıtıraş,-cuvap eder gözlerini *uvarak* hem bir serbez²²⁸ seslän.

(Baboglu, 1991: 82)

[Gözlerini *ovarak* bir haylaz sesle, “Benim Pıtıraş.” diye cevap veriyor.]

Bakarak kiyada²²⁹ da, sansın okuyrak onda, o dedi... (Kara Çoban, 1986:
102)

[O, kitaba *bakarak* ve sansın onu okuyarak, dedi...]

Gezärmişlär küydän küyâ, evdän evâ *dilenerük*. (Baboglu, 1991: 106)

[Köyden köye, evden eve *dilenerek* gezerlermiş.]

Banderilya²³⁰ sallanêr et içindä, *getirerük* hayvana çirkin acı. (Kara
Çoban, 1986: 93)

[Ok, hayvana çirkin acı *getirerek*, et içinde sallanıyor.]

... geldi bizâ karşı, *silerük* ellerini fitasınnan. (Kara Çoban, 1986: 127)

[... ellerini önlüğüle *silerük* bize karşı geldi.]

²²⁴ **deynek**: Deĝnek, sopa

²²⁵ **aul**: Köy evin önü

²²⁶ **kak-**: Vurmak

²²⁷ **bordey**: Kulübe, baraka

²²⁸ **serbez**: Haylaz

²²⁹ **kiyat**: Kitap

²³⁰ **banderilya**: Boĝa güreşlerinde kullanılan ok

b) Ünlüyle biten fiil köklerine kalınlık-incelik uyumuna göre ek, -y- yardımcı sesi alarak gelir:

Kimi autorlar ama ileri doğru da oğuzları *yaşayarak* o erlerdä yaptıklarının göstererler. (Tanasoglu, 2004: 95)

[Kimi yazarlar ama ileri doğru da oğuzları o yerlerde *yaşayarak* yaptıklarıyla gösteriyorlar.]

Gagavuzlar XVIII asirdän *başlayarak*, Balkannardan Basarabiaya göçärmişlär. (Tanasoglu, 2004: 151)

[Gagavuzlar, XVIII asırdan *başlayarak*, Balkanlardan Basarabya'ya göçerlermiş.]

Kuyruklarını *sallayarak*, çıkmışlar auldan... (Zanet, 2006: 19)

[Kuyruklarını *sallayarak*, çıkmışlar bahçeden...]

... uşaklar çakıcıklarını *bileyerek* başlêrlar: “Tetü²³¹, bän dev eti isteerim...” (Baboglu, 1991: 86)

[... çocuklar, çakıcıklarını *bileyerek*: “Baba, ben dev eti istiyorum...” diye başlıyorlar.]

Varaklı²³² uzattı onnara haberlemeyi²³³, *deyerük*: Buyurun, okuyun te bunu. (Kara Çoban, 1986: 99)

[Varaklı onlara ilanı, “Buyurun, işte bunu okuyun” *diyerek* uzattı.]

Olumsuz fiillere geldiği zaman, TT’nde olduğu gibi, GT’nde de **-ArAk** eki, -y- yardımcı sesi alır:

Buna *bakmayarak*, insannar artık konakçıymışlar. (Tanasoglu, 2004: 152)

[Buna *bakmayarak*, insanlar artık konakçıymışlar.]

İstoria faktlarını, türk senselelerinin istoriasını *bilmeyeräk*, türlü naiv hipotezleri kurardılar. (Tanasoglu, 2004: 16)

²³¹ **tetü**: GY’nde Kıpçak köyünde *baba* anlamını taşımaktadır

²³² **Varaklı**: Soy isim

²³³ **haberleme**: İlan

[Tarihi olaylarını, Türk silsilelerinin tarihini *bilmeyerek*, türlü saf hipotezler (düşünceler) kurardılar.]

-arak/-eräk ekinin işlevleri:

- Süre ifadesiyle kullanılır:

Azlık halklar başka halkın devletindä *yaşayarak*, onun vatandaşları *olarak*, o devlet onnarın da olâr. (Tanasoglu, 2004: 127)

[Azlık halklar başka halkın devletinde *yaşadığı* ve onun vatandaşları *olduğu sürece*, o devlet onların da sayılıyor.]

- Bazı fiillerde kalıplaşarak edat ve zarflar yapar:

Kaçarak kızaa! (Zanet, 2006: 10) [*Kaçarak* (“çabuk”) kızağa!]

-Ar/-r, -mAz eki: GT’nde aynı fiilin kök veya gövdesine geniş zamanın olumlu ve olumsuz 3. teklik şahsı ard arda getirilerek çabukluk ve pekiştirme zarf-fiili yapılır. Nevzat Özkan ise, bu eki sadece **-är -mâz** şeklinde belirtmektedir (Özkan, 1996: 174):

İstär-istemüz...

(Zanet, 1998: 20)

İster-istemez...

Varaklı oturardı erindä da, *isteyär-istemüz*, siiredärdi onnarın oyununu.
(Kara Çoban, 1986: 103)

[Varaklı yerinde otururdu ve *ister-istemez*, onların oyununu seyrederdi.]

Kız lafını *başarır*, *başarmaz*, işidilmiş... (Baboglu, 1991: 71)

[Kız lafını *bitirir-bitirmez*, duyulmuş...]

-Ip eki: Kendisinden sonra gelen fiilin gösterdiği hareketten biraz önce yapılan bir hareketi gösterir. Daima kendisinden sonra gelen fiile bağlıdır, bu fiilin şahıs ve kip kavramlarını üzerine alır:

Kimnärän, näända hep gezersin,

Brakıp beni yalnızlıkta?

(Zanet, 1998: 47)

Aalayıp da çalêr.

[Kimlerle, ne yanda hep geziyorsun,

Bırakıp beni yalnızlıkta?]

[*Ağlayıp* da şarkı söylüyor.]

<p>(Durbaylo, 1991: 33)</p> <p><i>Gülüp</i> sölerlär, <i>İyip</i> içerlär.</p> <p>(Durbaylo, 1991: 74)</p> <p>Bunu <i>sorup</i> da eklemiş...</p> <p>(Tanasoglu, 1959: 169)</p> <p>Köpek ona pek salarak, <i>Susup</i> çüüdü²³⁴ büyük sevinmeklän.</p> <p>(Tanasoglu, 1959: 167)</p> <p>Bän <i>diz çöküp</i> ta yalvarêrim.</p> <p>(Zanet, 1998: 5)</p> <p>Kendisi babu içerinä²³⁵ girmiş, ardına da kapuyu islä <i>kapayıp</i>, sobasına dayanmış. (Baboglu, 1991: 51)</p> <p>[Kendi nine, odasına girmiş, ardına da kapıyı iyice <i>kapatıp</i>, sobasına dayanmış.]</p> <p>Kız kıyamamış <i>saplayıp</i> acıtsın yolcuyu... (Baboglu, 1991: 72)</p> <p>[Kız, yolcuya <i>saplayıp</i> acıtmaya kıyamamış...]</p> <p><i>Gidip</i> evä, annaşırız. (Baboglu, 1999: 47) [Eve <i>gidip</i>, anlaşırız.]</p> <p>Şindi bän gidecäm biraz <i>gezip</i> dolayı²³⁶ tanımaa. (Baboglu, 1991: 72)</p> <p>[Şimdi ben, etrafı biraz <i>gezip</i> tanımak için gideceğim.]</p> <p>Eer sora bişey bana lâzım olursa, <i>gelip</i> sölärim canabinä²³⁷, kayılmıysin²³⁸? (Baboglu, 1991: 73)</p> <p>[Sonra, eğer bana bir şey gerekirse, size <i>gelip</i> söylerim, razı mısınız?]</p> <p>Butakım²³⁹ <i>kurtulup</i> gitmiş kendi tarafına. (Baboglu, 1991: 66)</p> <p>[Bu şekilde <i>kurtulup</i> gitmiş kendi yoluna.]</p>	<p>[<i>Gülüp</i> söylüyorlar, <i>Yeyip</i> içiyorlar.]</p> <p>[Bunu <i>sorup</i> da eklemiş...]</p> <p>[Köpek ona çok havlayıp, <i>Susup</i> sıçradı büyük sevinçle.]</p> <p>[Ben <i>diz çöküp</i> de yalvarıyorum.]</p>
--	--

²³⁴ **çüü-**: Zıpla; sıçramak

²³⁵ **içer**: Oda

²³⁶ **dolay**: Etraf

²³⁷ **Canabin**: GT'nde saygıyı gösteren şahıs zamiri.

²³⁸ Gagavuz edebiyatında soru eki bazen, TT'nde olduğu gibi, kelime kök ve şahıs eki arasında bulunur. Bu olay yazara bağlıdır.

²³⁹ **butakım**: Bu şekilde

-*Ip* ekinin işlevleri:

- Kendisinden sonra gelen fiilin gösterdiği hareketle eş zamanlı yapılan başka bir hareketi gösterir, *-arak/-eräk* ekiyle aynı işlevdedir:

Ne sa! Ko lüzgerlär hep essin,
İçimdä borannar *koparıp*.

(Zanet, 1998: 6)

[Neysel! Rüzgârlar sürekli essin,
İçimde boranlar *kopararak*.]

Ama babu kendi kızını hiç kirletmâzmiş²⁴⁰, hep acıyarmış... “kızçaazım”
deyip, met edârmış. (Baboglu, 1991: 96)

[Ama nine kendi kızını hiç kötülemezmiş, hep acırmış... “kızçağızım”
diyerek, met edermiş.]

Bän bunu yapêrim *isteyip* ta. (Kara Çoban, 1986: 106)

[Ben bunu *isteyerek* yapıyorum.]

- İkilemelerde süreklilik ve yineleme belirtir: *bakıp bakıp ağlıyordu* gibi.

-**IncA** eki: Zaman bildiren bir zarf-fiil ekidir. GT’nde bu ekin ek **-(y)ınca/-(y)incä, -(y)unca/ -(y)üncä** şeklindedir²⁴¹ (Pravila, 1995: 35). TT’nde eskiden beri kullanılan bu zarf-fiil ekinde bir hareket hali ifadesinden başka o hareket halinin ortaya çıktığı anı göstermek gibi bir zaman ifadesi de vardır (Ergin, 1999: 341). GT’nde ise ek, “-*IncAyA kadar*” anlamı ile süreç ifadesi taşımaktadır; ekin, “o hareket halinin ortaya çıktığı anı göstermek” işlevi GT’de kullanılmaz.

Cümlede hem GT’nde, hem de TT’nde *-IncA* zarf-fiilinin öznesi ile bu zarf-fiilin bağlı bulunduğu fiilin öznesi ortak olabileceği gibi, ayrı ayrı da olabilir (Özkan, 2006: 518). TT’ne aktarılan cümlelerde, bu zarf-fiil *dek* ve *kadar* edatına bağlanarak Yaklaşma eki almaktadır (Ergin, 1999: 342).

Öleysä - demiş Drumi,- sula,
Düşüncä Vakarı sarfoş et.

(Tanasoglu, 1959: 169)

[Drumi, “Öyleyse, sula Vakarı

Düşene kadar, sarhoş et.” demiş.]

²⁴⁰ **kirlet-**: Kötülemek

²⁴¹ GT’nde -y- ünsüzü eke dahidir.

-*IncA* ekinin kullanılışı:

a) Hem TT'nde, hem GT'nde ünsüzle biten fiil gövdesine **-IncA** eki gelir:

Kırboba durdu trolleybus *yollanunca*, sora döndü da hızlı gitti instituda.

(Kara Çoban, 1986: 70)

[Kırboba²⁴² durdu trolleybus²⁴³ *yollanuncaya kadar*, sonra döndü de hızlı gitti enstitüye.]

Az mı bän dilendim, *bulunca* o altını panayırı? (Baboglu, 1991: 109)

[Ben, o altınlı panayırı *buluncaya kadar*, az mı dilendim?]

Kendisi dâ oturmuş bir taş üstünä beklemää karısı evdän *gelincü*.

(Baboglu, 1991: 106)

[Kendisi de, karısını evden *gelinceye kadar* beklemek için, bir taş üstüne oturmuş.]

Siz kızkardeşler yaşayın bolda hem bekleyin bän *gelincü*. (Baboglu, 1991: 72)

[Siz kız kardeşler, rahat yaşayın ve ben *gelinceye kadar* bekleyin.]

Açan ölecäm, ozaman aalarsınız *doyunca*. (Baboglu, 1999: 14)

[Öldüğüm zaman, *doyunca* ağlarsınız.]

-*IncA* eki ile oluşan zarf-fiil ile ilgi kurduğu fiil arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulur (Özkan, 2006: 518):

İnsanın kendi koyunnarı, başka da malları vardı, sovyet okupantları onnarı elindän zorlan *alunca*. (Tanasoglu, 2004: 154)

[İnsanın kendi koyunları, başka da malları vardı, Sovyet askerleri onları elinden zorlan *aluncaya kadar*.]

Hepsimiz biz doorulukçu, *bıçak kemää urmayunca*. (Baboglu, 1999: 20)

[Biz hepsimiz doğrucuyuz, *bıçak kemiğe dayanuncaya kadar*.]

Taa *görüncü* pelivanı korkmuş da başlamış sormaa. (Baboglu, 1991: 70)

[Pehlivanı *görünce*, korkmuş ve sormaya başlamış.]

Ama o uşaklar devi *görüncü* genä çakıcıklarını bilemää başlamışlar...

(Baboglu, 1991: 93)

²⁴² **Kırboba**: Soy isim

²⁴³ **trolleybus**: Elektrikle çalışan otobüs

[O çocuklar, devî *görünce*, yine çakıcıklarını bilemeye başlamışlar...]

b) GT'nde ünlüyle biten fiil gövdesine **-yInca** eki gelmektedir (Pravila, 1995: 35):

Sımarlêr²⁴⁴ kırıya çuvalı buradan almasınar, o *gelmeyincä* musafirlärlän. (Baboglu, 1991: 86)

[O misafirlerle *gelmeyinceye kadar*, çuvalı buradan almasınlar diye karısını tembihliyor.]

Bu ek, **-k** ünsüzünü alarak, *-incak/-incäk* şekliyle de kullanılır:

Donnarını *kaybedincäk* oynardı²⁴⁵. (Kara Çoban, 1986: 80)

[Donlarını *kaybedinceye kadar*²⁴⁶ dans ederdi.]

Dan Erleri *aarincak* işi bitirelim lâazım. (Zanet, 2006: 37)

[Tan yeri *ağarincaya kadar* işi bitirmemiz lazım.]

Olumsuz fiillere geldiğinde bazen *-madan/-meden* işlevi ile kullanılır:

Salkımı *dooramayınca* yanımdan ayrılmadılar. (Zanet, 2006: 7)

[Salkımı *doğramadan* yanımdan ayrılmadılar.]

-madaan/-medään eki: *-ıp/-ip ve -arak/-erek* zarf-fiil eklerinin olumsuzunda bir ektir. Ek, olumsuzluk ifadesi de taşıdığından sadece olumlu fiillere gelir. TT'nde ekin *-madan/-meden* şekli (Özkan, 2006: 519). GT'nde ekin ikinci ünlüsü uzundur ve ek *-madaan/-medään* şeklindedir (Pravila, 1995: 19):

Günnär yazılêr, *kazanmadaan* para ödener. (Baboglu, 1999: 8)

[Günler yazılıyor, *kazanmadan* para ödeniyor.]

Dädu kümbet boyunda yısınmış, rubalarını kurutmuş, sora gecenin vakıdında, hiç babuya *sormadaan*, girmiş köşeyä da kümbetin köşesini kaplamış. (Baboglu, 1991: 52)

[Dede kümbet boyunda ısınmış, rubalarını kurutmuş, sonra gecenin bir vaktinde, hiç neneye *sormadan*, girmiş köşeye ve kümbetin köşesini

²⁴⁴ **sımarla-**: İsmarlamak; tembihlemek

²⁴⁵ **oyna-**: Dans etmek

²⁴⁶ **donlarını kaybedincäk** (kaybedinceye kadar) **oyna-**: Son gücüne kadar dans etmek

kaplamış.]

O basetmiş²⁴⁷ altın çuvalını eşiktä da savuşmuş²⁴⁸ nekadar taa tez²⁴⁹ ensesindän et *kesmedüün*. (Baboglu, 1991: 93)

[O, altın çuvalını eşikte atmış ve ne kadar daha tez, ensesinden et *kesmeden*, kaçmış.]

-madaan/-medään eki, *-maksızın/-meksizin* anlamında da kullanılır. Kendisinden sonra gelen fiil şeklinin zarf-fiilin gösterdiği harekete bağlı olmadan gerçekleştiğini bildirir (Özkan, 2006: 519):

Gecä-gündüz hiç *durmadaan*
Dökiiym cümlä sayfalara.
(Zanet, 1998: 161)

[Gece-gündüz hiç *durmadan*
Dökeyim cümle sayfalara.]

-madan önce işlevinde de kullanılır:

Birkaç kerä Vera okudu Varaklıya kendi kiyatlarını²⁵⁰, taa *götürmedüün* poştaya²⁵¹. (Kara Çoban, 1986: 109)

[Vera, kendi mektuplarını postaneye *götürmeden önce*, birkaç kerä Varaklı'ya okudu.]

-alı/-eli zarf-fiil eki, TT'nde kullanılır ve süreklilik gösterir, GT'nde ise, yoktur.

-ken eki: **i** -ek-fiiline getirilen bir ektir: **i**- *ken*. Kullanım sırasında **i**- ek-fiilinin eriyip kaybolduğu görülür. **i** -ek-fiili isimlere bildirme kipini, çekimli fiillerle birleşik fiil çekimini kurar. *-ken* zarf-fiil eki bu birleşik şekillere gelerek zaman ve tarz gösteren zarf-fiiller yapar. TT'nde bu ekin sadece tek şekli var: **-ken**, GT'nde ise, incelik-kalınlık uyumuna göre, **-kan/-kän** şeklindedir.

²⁴⁷ **baset-**: Atmak

²⁴⁸ **savuş-**: Kaçmak

²⁴⁹ **tez**: Çabuk

²⁵⁰ **kiyat**: Mektup

²⁵¹ **pošta**: Postane

a) İsimlerle kullanılışı:

... *hastaykan* hoş lafım

Yetişmedi vakıdında.

(Zanet, 1998: 179)

Dil *varkan* - dayma var adın.

(Zanet, 1998: 5)

[... *hastayken* hoş lafım

Yetişmedi vaktinde.]

[Dil *varken* - daima var adın.]

b) Çekimli fiillerle kullanılışı:

Çok geçmemiş “annaşılmış”,

Ki soba yanında *dururkan*

Patron²⁵² sandıkları daalmış –

Bu ras gelmiş gecä *uyuurkan*.

(Tanasoglu, 1959: 170)

[Çok geçmemiş - anlaşılmış

Ki, mermi sandıkları,

Soba yanında *dururken*, dağılmış-

Bu rastlamış (olmuş) gece *uyurken*.]

Taman butakım *sayıklarkan*, birdä, görmüş irakta bayır kadar bir babu.

(Baboglu, 1991: 64)

[Tam bu takım *sayıklarken*, bir de, uzakta dağ kadar bir nine görmüş.]

-Hey,-deer o, inmää *başlayacêykan*, - bu deliin bekim hiç dibi dâ yok!

(Baboglu, 1991: 67)

[O, inmeye *başlayacakken*, “ Hey, bu deliğin belki hiç dibi bile yok!”

diyor.]

Karannık *olurkan* etişer evä. (Baboglu, 1991: 99)

[Karanlık *olurken*, eve yetişiyor.]

...sofrayı *toplarkan* babunun gözünü uurlayıp kırıntıların kuru kenarcıklarını atarmış aazına... (Baboglu, 1991: 100)

[...sofrayı *toplarken*, ninenin gözünü uğurlayıp, kırıntıların kuru kenarcıklarını ağzına atarmış ...]

İi, ani baari *öpüşürkän* görmemiş. (Baboglu, 1999: 29)

[İyi ki, bari *öpüşürken* görmemiş.]

Gelinnän güvää seftä ana evinä *girirkän* maşanın üstündän adımnêêrlar üç kerä. (Baboglu, 1999: 32)

[Gelinle güvey ana evine ilk defa *girirken* (onların önüne koyulan)

²⁵² **patron:** Mermi

maşanın üstünden üç kere adımlıyorlar.]

Gidärkän ölä görmüş bir gözäl ev da girmiş içersinä. (Baboglu, 1991: 68)

[Öylesi *yürürken*, güzel bir ev görmüş ve içine girmiş.]

Hakına, kız *bitlärkän* başını, pelivan uyuklamış. (Baboglu, 1991: 72)

Gerçekten, kız (onun) başını *bitlerken*, pehlivan uyuklamış.]

Gördüğümüz gibi, GT’nde **-kan/-kän** zarf-fiil eki fiillere kalınlık-incelik uyumuna göre bağlanır. Gereklilik kipinde bu ek seyrek kullanılır. Görülen geçmiş zaman, istek, şart ve emir kiplerine gelmez (Özkan, 2006: 520).

GT’nde ekin **-a/-ä** ile genişlemiş şekilleri de: *-kan+a/-kän+ä* yaygındır. Bu şekiller; hem GT’nde, hem TT’nde sadece halk dilinde kullanılır²⁵³:

Zaatlı Andreyi *küçükkenü*, bobası üüredärmiş olsun iyi. (Kara Çoban, 1986: 16)

[Zaatlı Andrey’e *küçükken*, babası iyilik öğretirmiş.]

Taliga *girärkenü* aul içinä²⁵⁴, Meraklı pek yaklaştı aparatlan²⁵⁵ birkaç düüncüyä, ki çıkarmaa²⁵⁶ onnarı büyük planda²⁵⁷. (Kara Çoban, 1986: 91)

[At arabası kapı önüne *girerken*, Meraklı makineyle birkaç düğüncüyä, onları yakından çekmek için, baya yaklaştı.]

-Hepsi gittiynän da, sän kal,- dedi o, *ineceekenü* avtobustan, yolcusuna. (Kara Çoban, 1986: 85)

[-Hepsi gittiği zaman, sen kal,- dedi o yolcusuna, otobüsten *inmeden önce*.]

O geçti erinä da, *çekedeceekenü* işlemää, dedi... (Kara Çoban, 1986: 102)

[O yerine geçti ve çalışmaya *başlamadan önce*, dedi...]

²⁵³ Aşağıdaki örnekler, GT’sinin ilk adımlarında (1986 yılında, imla kılavuzu olmadan önce) basılan bir kitaptan alınan örnekler.

²⁵⁴ **aul içi**: Kapı önü

²⁵⁵ **aparat**: Alet, makine

²⁵⁶ **çıkara-**: Çekmek

²⁵⁷ **büyük planda**: Yakından

-dikça/-dikä, -dukça/-dükçä eki: *-Dik* sıfat-fiil ekiyle eşitlik ekinin birleşmesinden oluşan bir ektir:

Her sabaa, *kalkttıkça*,

Bu çiçää bakasın.

(Durbaylo, 1991: 60)

[Her sabah, *kalktığında*,

Bu çiçeğe bakasın.]

-dikça/-dikä, -dukça/-dükçä ekinin işlevleri:

- *-dıği sürece* anlamıyla zamanda devamlılık veya sık sık oluş gösteren zarf-fiiller yapar:

Mamusu, *kapattıkça* güüsünä,

Hep bir betfa edirdi.

(Durbaylo, 1991: 32)

[Annesi, göğsüne *kapattıkça*,

Hep bir beddua ederdi.]

Gözümü *sildikçä*, mari kız,

Sana mı bakayım?

(Tanasoglu, 1959: 83)

[Gözümü *sildikçe*, mari kız,

Sana mı bakayım?]

- Gittikçä “gitgide, zaman geçtikçe” kullanışlarında zarf-fiil işlevini yitirmiş, kalıplaşmıştır (Özkan, 2006: 520):

Ayaklar yola basêr-

O *gittikçä* uzanêr.

(Zanet, 1998: 263)

[Ayaklar yola basıyor-

O (yol), *gittikçe*, uzuyor.]

-DIynAn eki²⁵⁸: “Ek, *-Dik+I+ile+n* şeklinde ortaya çıkarken, *-Dik* sıfat-fiiline T. 3. ş. eki *-I* getirilmekte *ile* bağlacının ünlüsüyle şahıs eki ünlüsü kaynaşarak ünsüzleşmekte, bağlacının sonuna gelen *-n* vasıta ekiyle, bağlaç ünsüzü *I* benzeşmekte ve bu arada *-ğI-* hecesi yutulmaktadır. Bu zarf-fiil Anadolu ve Rumeli ağızlarında da kullanılmaktadır. Ekin bünyesindeki T. 3. şahıs eki unutulduğundan diğer şahıslarla da kullanılmaya başlanmıştır”. İşlevi **-IncA** ekiyle aynıdır. “*-dlğI*

²⁵⁸ Bu zarf-fiilin ekinde *y* sesi bazen eriyip, ünlüyü uzatır.

zaman” anlamını taşımaktadır. “Bu kullanım GT’nde çok yaygındır” (Özkan, 1996: 124, 173-174):

*İstediinän*²⁵⁹, yalpak ta olêrsın.
(Zanet, 1998: 40)

Esap aldın mı, *çekiştinän*
Göklär da küsülü kaldı.
Aramızda duygu *sendiinän*,
Onnar erä kaarı bastı.

(Zanet, 1998: 45)

Sovetlär *döndüünän*, tezdä
Druminin adı yayılmıştır...

(Tanasoglu, 1959: 171)

Buluştuanan - bulamêêrim laf.
(Zanet, 1998: 42)

[*İstediğin zaman*, yalpak da oluyorsun.]

[Fark ettin mi, *kavga ettiğimiz zaman*,
Gökler de küsülü kaldı.
Aramızda duygu *sendiği zaman*,
Onlar karı yere yağdırdı.]

[Sovyetler *döndüğü zaman*, tezde
Drumi’nin adı yayılmıştı...]

[*Buluştüğümüz zaman* - kelime bulamıyorum.]

Varaklı gitti ileri da, küüyün kenarına *kaldıynan* bir maalä, gördü ona
karşı gelän yalnız bir kızı. (Kara Çoban, 1986: 99)

[Varaklı ileri gitti ve köyün kenarına bir sokak *kalınca*, ona karşı gelen
yalnız bir kızı gördü.]

Başka sıra *geldiynän*, alırım ikramdan hem lafa da dururuz. (Baboglu,
1999: 21)

[Başka sefer *geldiğim zaman*, ikramdan alırım hem lafa da dururuz.]

Devletini *kurduynan* hem *kavilettiynän*, Osmanlı türklär artık büyük
cenkleri kazandılar. (Tanasoglu, 2004: 138)

[Devletini *kurduğu zaman* ve *güçlendirdiği zaman*, Osmanlı Türkleri
artık büyük savaşları kazandılar.]

O kapuları da ardına üşenärmiş kapamaa, *buyurduynan* bir iş, pek
öfkelenärmiş. (Baboglu, 1991: 96)

[O, kapıları da ardına kapamayı üşenirmiş; bir iş *buyurduğun zaman*, pek
öfkelenirmiş.]

²⁵⁹ Todur Zanet, kendi eserlerinde, *-dlynAn* eki yerine *-dIIInAn* şeklini kullanmaktadır.

Sofraya da *oturduynan* babu kendi kızının önünä ükledärmiş²⁶⁰
lokmalari²⁶¹... (Baboglu, 1991: 97)

[Sofraya da *oturulduğu zaman*, nine kendi kızının önüne etleri
yükletirmiş...]

Gördüynän, ani biz durêrız tokatçım²⁶² yanında, karı kalktı da yavaşıcık
dooruldu bizä dooru. (Kara Çoban, 1986: 81)

[Bizim dış kapının yanında durduğumuzu *gördüğü zaman*, kadın kalktı
ve yavaş yavaş bize doğru yöneldi.]

Kliseyâ *gittiynän* ikisinä da birär mumcaaz yakacam. (Baboglu, 1999:
30)

[Kiliseye *gittiğim zaman*, ikisine de birer mumcağız yakacağım.]

-diktAn sora eki: GT’nde nadir rastlanan bir zarf-fiil ekidir:

Biraz *uslandıktan sonra* oturmuş imiş da yatmış uyumaa. (Baboglu,
1991: 70)

[Biraz *uslandıktan sonra*, oturmuş yemiş ve uyumaya yatmış.]

Osmanlı administraşiası *erleşildiktän sora*, eni provinşialardakı türk
senselelerinin²⁶³ dilleri Osmanlı dilinnän birleşärdşlär. (Tanasoglu,
2004: 158)

[Osmanlı yönetimi *yerleşildikten sonra*, yeni taşralardakı Türk ailesinin
dilleri Osmanlı diliyle birleşirdiler.]

Başardıynan konuşu hem biraz *dinnendiktän sora* Gürgen-Kıvradan genä
yola varmış. (Baboglu, 1991: 76)

[Konuşmayı bitirdikten ve biraz *dinlendikten sonra*, Gürgen-Kıvradan
yine yola çıkmış.]

Hele bak sän!-şaşmış devlerin birisi, kiyadı *okuduktan sora*. (Baboglu,
1991: 82)

²⁶⁰ **üklet-**: Yükletmek

²⁶¹ **lokma**: Et

²⁶² **tokat, tokatçık**: Evin dış kapısı

²⁶³ **senselä**: Aile

[Devlerin birisi, kâğıdı *okuduktan sonra*, “Hele bak sen!” diye şaşmış.]
...bu iyiliy da *yaptıktan sora* pelivan islâ²⁶⁴ yorulmuş. (Baboglu, 1991: 76)
[...bu iyiliği de *yaptıktan sora* pehlivan iyice yorulmuş.]

GT’nde bir çeşit zarf-fiil eki daha bulunmaktadır: **-DIcAAn(An)**. Bu ek, sadece halk konuşmasında ve GT’nin ilk adımlarında kullanılan bir ektir. *-DiğI zaman* anlamını taşımaktadır. Ekin işlevi **-Ar**, **-mAz** geniş zaman ve **-Inca** zarf-fiilinin işlevi ile aynıdır. Pokrovskaya ekin bünyesinde **çak//çağ** zaman zarfının bulunduğunu düşünmekte ve **dI** (<**-dII**<**-dIğI**<**-dIk**+**I**)<**çaa**n (<**çağ**ın<**çak**+**ın**)<**nAn** (<**-IAn**)<**dIcAAn**+**nAn**>**dIcAAnAn** şeklinde yorumlamaktadır (Pokrovskaya, 1964: 250):

Olducaan bendä para, birdän çevirecäm. (Kara Çoban, 1986: 86)
[Bende para *olduğu zaman*, hemen çevireceğim.]

3.6. Soru eki (Soruş payıcısı)

Fiillerde soru kavramı, eylemin yapıp yapılmadığını anlamak amacıyla ortaya çıkar. Çekimli bir fiili soru şeklinde ifade etmek üzere şekil ve zaman eklerinden sonra soru eki getirilir. Soru eki imla bakımından ayrı yazılır (Özkan, 2006: 520).

Ekin fiil çekiminde yeri GT’nde her zaman fiilden sonra gelir, TT’nde ise fiil çekimlerinin büyük bir kısmında çekimin ortasında, şekil ve zaman eki ile şahıs ekinin arasına girer. Bir kısmında ise en sonda bulunur (TT: Ergin, 2006: 332).

Öğrenilen geçmiş zamanın soru şekli:

Da Drumi salt onu sormuş:
-O jandarlar²⁶⁵ da *diişmiş mi?*
(Tanasoglu, 1959: 169)

Ve Drumi salt onu sormuş:
-O jandarmalar da *değişmiş mi?*

Görülen geçmiş zamanın soru şekli:

²⁶⁴ **islää**: İyi, iyice. Burada yazar kısa ünlü şeklini kullanmış.

²⁶⁵ **jandar**: Jandarma

Korkmadın mı, ma male? (Zanet, 2006: 10) [*Korkmadın mı*, anane?]

Mamuna yardım *ettin mi*? (Zanet, 2006: 12) [*Annene yardım ettin mi*?]

Unuttun mu, mari, gelin? (Zanet, 2006: 19) [*Unuttun mu*, mari, gelin?]

Biri mi sana bişey *söledi mi*? | [Biri mi sana bir şey *söyledi mi*?]
(Durbaylo, 1991: 87)

Etişti mi acaba? (Zanet, 2006: 11) [*Vardı mı* acaba?]

-Osa *beenmedi mi* seni? (Kara Çoban, 1986: 70)

[-Oysa *beğenmedi mi* seni?]

Bulundu mu kabaatlılar? (Baboglu, 1999: 45) [*Bulundu mu*
kabahatliler?]

Bitirdiniz mi o salkımı? (Zanet, 2006: 6)

[*Bitirdiniz mi* (kesmeğe) o salkımı?]

Gördünüz mü? - dârmişlâr.- Küçücük, ama altın çuvalını tüü gibi attı
tavana. (Baboglu, 1991: 86)

[“Küçücük, ama altın çuvalını tüy gibi tavana attı. *Gördünüz mü*?”
derlermiş.]

Düün *yaptınız mı*? (Zanet, 2006: 10) [*Düğün yaptınız mı*?]

Fiil, soru eksiz de kullanılır ve sebep ifade eder:

Ömür kertää *geldi*-aalêêrız,

Geerisa yol ulu.

(Zanet, 1998: 14)

[Ömür kertiğe *geldi* (*mi*)-ağlıyoruz,

Geri ise yol ulu²⁶⁶.]

Şimdiki zamanın soru şekli:

GT’nde her zaman fiilden sonra ve fiilden ayrı olarak, TT’nde ise fiilden sonra,
ama şahıs ekiyle beraber kullanılır ve onun önünde durur:

Görersin mi?

Bän uuradım yoldan...

(Zanet, 1998: 286)

Görüyorsun mu?

Ben, geçerken uğradım...

- Ne, *şüpelenersin mi*? (Baboglu, 1999: 23) [- Ne, *şüpheleniyor musun*?]

- *Görmeersin mi* - saurêr. (Zanet, 2006: 6)

²⁶⁶ ulu: Yabancı

[- *Görmüyor musun* - (kar) savuruyor.]

- Su *isteersin mi*, male? (Zanet, 2006: 8) [- Su *istiyor musun*, ana anne?]

- *Görmeersin mi* dolayda ne olêr? (Zanet, 2006: 11)

[- Etrafta nelerin olduğunu *görmüyor musun?*].

- *Bilersin mi* bişey? (Kara Çoban, 1986: 25) [- Bir şey *biliyor musun?*]

- Sän beni *susturêrsın mı?* (Kara Çoban, 1986: 48)

[- Sen beni *susturuyor musun?*]

Kiyat bişey *okuyêrsın mı?* (Kara Çoban, 1986: 106)

[Kitap falan *okuyor musun?*]

Siz *annêêrsınız mı*, ne bän söyleerim? (Baboglu, 1997: 70)

[Siz, benim ne dediğimi *anlıyor musunuz?*]

Bazen de, soru eki, GT'nde fiil gövdesinin ve şahıs ekinin arasına gelerek birleşik şekilde, TT'nde ise ayrı kullanılır:

-Yalan *sölâmeermiysin?* (Baboglu, 1991: 105)

[-Yalan *söylemiyor musun?*]

-Ne, *dinnenermiysin?* (Kara Çoban, 1986: 87) [-Ne, *dinleniyor musun?*]

Sän *annêêrmıysin?* (Kara Çoban, 1986: 107) [Sen *anlıyor musun?*]

Osa sän *severmiysin* onu? (Kara Çoban, 1986: 107)

[Yoksa, sen onu *seviyor musun?*]

-Ne, *düzünermiysiniz?* (Kara Çoban, 1986: 29)

[-Ne, *süsleniyor musunuz?*]

Geniş zamanın soru şekli:

Kaçarsın mı ecelindän,
Açan aalêêr bu sesindän
Kara toprak, aydın göklär?
(Zanet, 1998: 84)

Tırnak gibi siirek dişlär:
İşlär mi bu insan? İşlär.
(Zanet, 1998: 22)

Oluruz mu sanki bilä?

[*Kaçar mısın* ecelinden,
Kara toprak, aydın gökler
Bu sesinden ağladığı zaman?]

[Tırnak gibi seyrek dişler:
Çalışır mı bu insan? Çalışır.]

[*Olur muyuz* acaba beraber?]

(Zanet, 1998: 30)

Gelecek zamanın soru şekli:

Ama bir yıldan sora gelirsäm, sän beni *unutmayacan mi*? (Baboglu, 1999: 24)

[Ama bir yıl sonra gelirse, sen beni *unutmayacak mısın*?]

Sän taa *yayacan mi* o esapsız aazını? (Baboglu, 1999: 35)

[Sen o hesapsız (bozuk) ağzını *yayacak mısın* daha?]

Cumertesi biz artık askerä çekilecez, *gelecän mi* geçirmää? (Baboglu, 1999: 24)

[Cumartesi biz artık askere gideceğiz, geçirmek için *gelecek misin*?]

Ama sän *çevirecän mi* o paraları bana sora e? - sormuş Yakov. (Kara Çoban, 1986: 86)

[Yakov, “ Ama sen sonra bana o paraları *çevirecek misin*?” diye sormuş.]

Gidecän mi? (Kara Çoban, 1986: 111) (*Gidecek misin*?)

İjecän mi? (Kara Çoban, 1986: 113) [*İçecek misin*?]

Ne benim kızım *kaldıramaycêk mi*, *süpürämecek mi*, çanakları *yıkayamaycêk mi*? (Baboglu, 1991: 99)

[Ne, benim kızım *kaldıramayacak mi*, *süpüremeyecek mi*, çanakları *yıkayamayacak mi*?]

Bilmeerim, *yakışacêk mi* bu istoriya²⁶⁷... (Kara Çoban, 1986: 98)

[Bu olayın uygun olup olmadığını bilmiyorum ki.]

Biz cumaya ava *gidecez mi*? (Baboglu, 1999: 23)

[Biz cumaya ava *gidecek miyiz*?]

Etiştirecez mi, be Miti? (Zanet, 2006: 37) [*Yetiştirecek miyiz*, Miti?]

Gelecek zamanın hikâyesinin soru şekli:

Kär²⁶⁸ *öldürecedin mi*? (Zanet, 2006: 17) [*Cidden öldürecek miydin*?]

Kär biläydilär da, *söleyeceedilär mi*? (Zanet, 2006: 17)

²⁶⁷ **istoriya**: Olay

²⁶⁸ **kär**: Cidden, gerçekten; kuvvetlendirme edatı - **de**, **bile**

[Bilseydiler de, *söyleyecekler miydi?*]

İstek kipinin soru şekli:

İçinä biber *koyayım mı?* (Zanet, 2006: 15) [İçine biber *koyayım mı?*]

Babu, kümbet boycazına *geçeyim mi?* (Baboglu, 1991: 52)

[Nene, kümbet boyuna *geçeyim mi?*]

Mayıl *mı olayım*²⁶⁹? (Tanasoglu, 1959: 82)

i- Ek-fiilinde soru

Ek-fiilin soru şekli *-mı/-mi, -mu/-mü* soru eki ile yapılır. Soru eki, GT’nde isimden ve ek-fiilden sonra ayrı yazılarak gelir, TT’nde ise, fiilin şart şekli hariç, diğer çekimlerinde isim ile ek-fiil arasına girer:

Şimdiki zamanda ek-fiilin soru şekli:

TT’nde: isim-soru eki - bildirme ekleri-şahıs ekleri (Özkan, 2006: 511):

Doktorsun mı? [*Doktor musun?*]

Görülen geçmiş zamanda ek-fiilin soru şekli:

TT’nde: isim+ek-fiil - görülen geçmiş zaman eki - şahıs eki:

Saalklıydılar mı? [*Sağlıklı mıydılar?*]

Bu kullanım dışında; GT’nde, bazı yazarlar TT tesiriyle soru ekini şekil ve zaman ekinden önce de kullanmışlardır:

Neçin korku bizi aldı,

Sanki *kayıpmıydık?*

Neçin sayılmadık kaldık,

Sanki hiç *yokmuyduk?*

(Baboglu, 2003:139)

[Niçin bizi korku aldı,

Sanki *kayıp mıydık?*

Niçin dikkate alınmadık,

Sanki hiç *yok muyduk?*]

Öğrenilen geçmiş zamanda ek-fiilin soru şekli:

isim+ek-fiil - öğrenilen geçmiş zaman eki - şahıs eki:

Babu sorêr, *islâamişin mi* sän. (Kara Çoban, 1986: 107)

[Nine, senin *iyi olup olmadığını* soruyor.]

²⁶⁹ **mayıl ol-**: Sevmek, hayran olmak

Şart kipinde ek-fiilin soru şekli: TT’ndeki diğer çekimlerden farklı olarak soru eki, GT’nde olduğu gibi, ek fiile gelir:

Gözälsü mi, kazanır? [*Güzelse mi*, kazanır?]

Ek-fiilin olumsuz soru şekli yine zaman ifadesi taşıyan kiplerde *değil* edatına soru eki getirilerek yapılır:

Diildin mi yorgun? [Yorgun *değil mi*ydin?]

Şart kipinde ise soru eki şart kipi eki almış ek-filden sonra gelir. Şartlı olumsuz soru, seyrek kullanılır (Özkan, 2006: 511):

Hasta değilsek mi, gelelim? [*Hasta değilsek mi*, gelelim?]

Fiil soru ekinin işlevleri:

- Soru ekinin temel işlevi soru cümleleri kurmaktır:
 - Düüyecän mi*? (Kara Çoban, 1986: 26) [-*Dövecek misin*?]
 - Sän da *iyecän mi*? (Kara Çoban, 1986: 67) [-Sen de *yiyecek misin*?]
- Soru eki onaylanması istenmeyen olumsuz bir yargının vurgulanması işlevi ile de kullanılır (Özkan, 2006: 520):
 - Açan bän biraz tuz istedim, *verdın mi*?- sormuş babu. (Baboglu, 1991: 51)
 - [Nine, “Biraz tuz istediğim zaman, *verdın mi*?” diye sormuş.]
- TT’nde soru çekimlidir (Ergin, 1999: 136), GT’nde de çekimlidir. Bazen ses tonu/vurgu ile, bazen de bir çekim şekli ile; örneğin, geniş zamanın şartı ile karşılanır:
 - Eer yakın insannar, hısımnar ölüyü *görürselär*? (Baboglu, 1999: 49)
 - [Eğer akrabalar, hısımlar ölüyü *görürlerse*?]
 - Eer gençlär *bulunursalar* evdän bir uzak erdä da kendileri *annaşırsalar*? (Baboglu, 1999: 31)
 - [Eğer gençler evden bir uzak yerde *bulunurlarsa* ve kendileri *anlaşırlarsa*?].

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SÖZLÜK

Bu bölüm, çalışmamızda ele alınan Gagavuzca örnek cümlelerde Türkiye Türkçesi ile ortak söz varlığı dışında yer alan kelimeleri içeren küçük bir sözlüktür. Metinler Gagavuzcadan Türkiye Türkçesine aktarıldığı için, Sözlük Gagavuzca-Türkçe şeklinde yapılmıştır.

GT		TT
administrația	:	İdare
afiks	:	Ek
alatla-	:	Acele etmek
alban	:	Arnavut
ada-	:	Söz vermek
adam	:	Erkek
afiks	:	Grammer eki
aldat-	:	Kandırmak
alıştır-	:	Tedavi etmek
alıştırıcı	:	Hekim, otçu
alka	:	Halka
amazçı	:	İftiracı
annık	:	Sınır
ardlaf	:	Edat
arsız	:	Utanmaz
atıl-	:	Vazgeçmek
asir	:	Asır
aşırt-	:	Uzaklaştırmak
aul	:	Bahçe; köy evi önü
(örme) aul	:	Çit
avtoreferat	:	Yazarın kendi eseriyle ilgili özeti
ayırdıl-	:	Uzaklaştırılmak
ayırıl-	:	Boşanmak
ayol	:	Sevgili, kıymetli; canım

babu	:	Nine
banderilya	:	Boğa dövüşünde kullanılan ok
baset-	:	Atmak
başar-	:	Bitirmek
batü, bati	:	Ağabey
Bereketli olsun!	:	Afiyet olsun!
betfa	:	Beddua
bıcı	:	Küçük kaz
bıldır	:	Geçen sene
biblioteka	:	Kütüphane
bitki	:	Son
bloknot	:	Not defteri
bu beterä	:	Bu yüzden
bulü	:	Teyze
butakım	:	Bu şekilde
bülä	:	Bile, beraber
bürüncük	:	Buruncuk, ipek
cenk	:	Savaş
cuvap et-	:	Cevap vermek
çalım	:	Kip
çalış-	:	Çabalamak
çatı	:	Halat
çetin	:	Sert
çiidem	:	Kardelen
çimçirik	:	Şimşek
çır-çıplak	:	Çırılçıplak
çirtma	:	Kaval, düdük
çoban yaamuru	:	Çok ince yağmur
çontuk süpürgä	:	Çalı süpürgesi
çorbacı	:	Sahip
çüü-	:	Zıplamak; sıçramak

daa	:	Orman
darsıklık	:	Keder, üzüntü
dart-	:	Çekmek
daya-	:	Destek vermek
dayan-	:	Sabırlı olmak
deş-	:	Delmek
deynek	:	Değnek
diil	:	Değil
diiştir-	:	Değıştirmek
dinastia	:	Sülale
diri	:	Canlı
dokument	:	Evrak
dolay	:	Etraf
dolma	:	Geniş toprak ev sediri
donan-, düün-	:	Süslenmek
düüş	:	Dövüş
ense-	:	Yenmek
ensen-	:	Yenilmek
enser	:	Çivi
ensiz	:	Kolsuz
epoka	:	Devir, çağ
erif	:	Herif
etişmäz	:	Yetersiz
ezim	:	Baskı
fakt	:	Olut
feodal	:	Derebeyi
fıkara/fikaara	:	Fukara
fita	:	Önlük
fikirdän çelin-	:	Fikirden caydırılmak
fistan	:	Elbise
flot	:	Donanma

genä	:	Yine
giyim	:	Kıyafet
girgin	:	Cesaret
gücülä	:	Güçlükle
gümä	:	Küme
günah al-	:	Günah işlemek
haberleme	:	İlan
hakına	:	Gerçekten
haliz ol-	:	Gerçekleşmek
hanidän	:	Çoktan
hatırlı	:	Muhterem
havez	:	Heves
hayat	:	Sofa
herersi	:	Her yer
hısım	:	Akraba
hıyar	:	Salatalık
içer	:	Oda
ii	:	İyi
iiri	:	Büyük
interesli	:	İlginç
islää	:	İyi, iyice
işlik	:	Fiil
iyil-	:	Eğilmek
jandar	:	Jandarma
jujannar	:	Yaban bir kır silsilesi
kabaat at-	:	Suçlamak
Kadınca	:	Gagouz halk dansı
kafadar	:	Arkadaş, dost
kalkıntı	:	İsyen
kak-	:	Vurmak

kaku	:	Abla; yenge
kapu	:	Kapı
karı	:	Bayan
kayıl ol-	:	Razı olmak
kâr	:	Gerçekten, hatta
kendini aldirtma-	:	Kendi dikkatini dağıtmak
keptar	:	Kürklü yelek
kerpiç	:	Tuğla
kırma	:	Kıvrırma - bir çeşit börek
kıvrat-	:	Kıvırtmak
kirlet-	:	Pisletmek; kötülemek
kitle-	:	Kilitlemek
kiyat	:	Kitap; mektup
klima	:	İklim
kofta	:	Hırka
kolaç ol-	:	Simit gibi kıvrılmak
Kolada	:	6-7 Ocak İsa'nın Doğum günü Bayramı
kolla-	:	Beklemek, gözetlemek
kolver-	:	Bırakmak
kontora	:	İş yeri
kotiga	:	İki tekerlekli at arabası
körle-	:	Köklemek
kötürüm	:	Sakat
kufne	:	Mutfak
kuma	:	Kız arkadaş
kürü-	:	Küremek
	:	
lavka	:	Dükkân
lâzımnık	:	İhtiyaç
legenda	:	Efsane
legendar	:	Efsanevi
lelü	:	Hala
ley	:	Moldova'nın para birimi
lupur-tupur	:	Patırtılı, gürültülü

maalä	:	Sokak
maaza	:	Bodrum
mali	:	Anneye hitap (sevgi ifadesi)
mamu	:	Anne
maşına	:	Araba
material	:	Malzeme
may	:	Hafif
mayıl ol-	:	Sevmek, hayran olmak
mayız	:	Mayıs
moräk	:	Denizci
mum özü	:	Fitilin yanan kısmı
naşey	:	Zamir, “ne şey”
näm	:	Ne yana
neçin	:	Niçin
oluşluk çalımı	:	Haber kipleri
onuştan	:	Onun için
osa	:	Yoksa
otlayacak	:	Yaylak
oyalan-	:	Geç kalmak
oyalık	:	Yavaşlık
oyna-	:	Dans etmek
pala	:	Halı
paleolog	:	Tarihsel yazıları okuyup anlayan kişi
panayır	:	Pazar yeri
pat	:	Sedir, karyola; soba üstü
patriarh	:	Patrik (Doğu kiliselerinin başkanı)
patron	:	Mermi
pay	:	Bir aileye ait olan ekilebilecek bir arsa
pay al-	:	Katılmak
pelik	:	Bir saç örgüsü
pelivan	:	Pehlivan

pide	:	Bir börek çeşidi
plat	:	Kumaş
poet	:	Yazar
politik	:	Siyasetçi
polkovnik	:	Albay
pomelnik	:	Ölenleri hatırlatma
porta	:	Avlu kapısı
post	:	Nokta
pošta	:	Postane
prezidium	:	Başkanlık heyeti
provințiya	:	Taşra
putövka	:	Tedavi belgesi
raz gel-/ ras gel-	:	Rastlamak
rubä	:	Kıyafet
saaselem	:	Sağ salim
sal-	:	Havlamak
salver-	:	Bırakmak
sat-	:	İhanet etmek
savaş-	:	Çalışmak
savuş-	:	Kaçmak, kaybolmak
sekțiya	:	Kısım, bölüm
sen-	:	Soğumak
serbez	:	Haylaz
senselä	:	Aile, sülale
sınma-/sıyma-	:	Tahammül etmek
sıklık et-	:	Islık çalmak
sımarla-	:	İsmarlamak; tembihlemek
sıralıkla	:	Düzenli
sinsin	:	Gizlice
siiredici	:	Seyredici
sima	:	Yüz
skemne	:	Sandalye

sobranie	:	Toplantı
student	:	Talebi
sud	:	Mahkeme
şafk	:	Işık
şamata	:	Gürültü
şamdal	:	Şamdan
şıla-	:	Parlamak
škola	:	Okul
talant	:	Yetenek
taliga	:	Dört tekerlekli at arabası
tez	:	Çabuk
tezdä	:	Yakında
tıynak	:	Baraj
titsi	:	İğrenç
tokat	:	Dış kapı, kale
tölä	:	İşte öyle
tradițiya	:	Gelenek
Ṭarlık	:	Çarlık
ṭentra	:	Merkez
ṭement	:	Çimento
uurat-	:	Uğratmak, kovalamak
uz	:	Düz
üfke	:	Öfke
üülen	:	Güney
üüredici	:	Öğretmen
vasal	:	Uydu, bağımlı
yahmı	:	Et

yalabık	:	Parlak
yapaa	:	Yün
yarın	:	Sabah
yok İllİ	:	Halsiz
yortu	:	Bayram
yufka	:	Zayıf, halsiz
yufkalan-	:	Güçsüz olmak
zabun	:	Zayıf
zavgar	:	Gar müdürü

TEZDE KULLANILAN GRAMER TERİMLERİ KARŞILIĞI

Çalışmamızın esas dili Türkiye Türkçesi olduğu için, aşağıdaki bölüm Türkçe-Gagavuzca şeklinde yapılmıştır.

TT		GT
basit fiil kipi	:	-----
Belirtme Hali	:	Gösterek halı
Bulunma Hali	:	Erlik halı
çokluk eki	:	Çokluk afiksi
emir kipi	:	İzin çalımı
Eşitlik Hali	:	-----
fiil çekim ekleri	:	İşliklerin forma diiştirän afiksleri
fillerin birleşik çekimi	:	İşliin modal formaları
gelecek zaman	:	Mutlak gelecek zaman
gelecek zamanın hikâyesi	:	Niyetlik geçmiş zaman
geniş zaman	:	Bellisiz gelecek zaman
geniş zamanın hikâyesi	:	Bitkisiz geçmiş zaman
gereklilik kipi	:	Lääzımnık çalımı
görülen geçmiş zaman	:	Mutlak geçmiş zaman
görülen geçmiş zamanın hikâyesi	:	Çoktan geçmiş bitirilmiş zaman
haber kipi	:	Oluşluk çalımı
hal ekleri	:	Adlıkların hallanması
hikâye birleşik çekimi	:	Mutlaklık modal forması
i- ek-fiil	:	Predikatlık afiksi
İlgi Hali	:	Saabilik halı
isim çekim ekleri	:	Adların forma diiştirän afiksleri
istek kipi	:	İsteyişlik çalımı
-----	:	İsteyişlik çalımının şimdiki zamanı
-----	:	İsteyişlik çalımının geçmiş zamanı

iyelik ekleri	:	Saabilik afiksleri
-----	:	Modal laflar
öğrenilen geçmiş zaman	:	Bellisiz geçmiş zaman
öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi	:	Çoktan geçmiş bellisiz zaman
rivayet birleşik çekimi	:	Bellisizlik modal forması
sıfat-fiil	:	İştennik
soru eki	:	Soruş payıcı
şahıs eki	:	Üz afiksi
şart kipi	:	Sankilik çalımı
şart birleşik çekimi	:	Sankilik modal forması
şekil ve zaman	:	İşliin diişilmesi
şimdiki zaman	:	Şimdiki zaman
tasarlama kipi	:	-----
Uzaklaşma Hali	:	Çıkış halı
ünlü	:	Vokal
ünsüz	:	Konson
Vasıta Hali	:	(-lan/-län ardlaflı)
Yaklaşma Hali	:	Doorudak halı
Yalın Hali	:	Temel halı
Yön Gösterme Hali	:	Ardlaflar
zarf-fiil	:	Halıştennik

SONUÇ ve ÖNERİLER

Morfolojik özellikleri

TT'nde genel bir şekilde gösterilen herhangi bir ek (örneğin: *-In*, *-DAn*, *-mİş*, *-IncA*), GT'nde her zaman açık bir şekilde (örneğin: *-in/-in*, *-un/-ün*; *-dan/-tan*, *-dän/-tän*; *-muş/-miş*, *-muş/-müş*) gösterilmektedir.

Hal çekiminde görülen farklılıklar:

İlgi halinde isim, belirsizlik zamiriyle beraber kullanıldığında, hal eki alarak, GT'nde zamirden sonra gelir: (GT: *hepsi insannar*, TT: *insanların hepsi vb.*).

Yaklaşma hali bazen belirtme hali yerine kullanılır: (GT: *burayı gel*, TT: *buraya gel vb.*).

Hal ekleri, öz isimlere GT'nde doğrudan gelir, TT'nde ise apostrof ile ayrılarak yazılır: *Pıtıraşın (Pıtıraş'ın)*.

Bazı fiiller GT'nde belirli bir halde bir isimle kullanılır, TT'nde ise aynı fiil farklı bir halde isimle kullanılır. Örneğin, *düşün-*: GT (*kime?*), TT (*kimi?*).

Bizce, *-y-* ünsüzü, GT'nde *-êr/-er* şimdiki zamanın eki için bir yardımcı ses değil, ek bünyesinde bir ünsüzdür. Bu yüzden, GT'nde şimdiki zaman eki *-yêr/-yer* şeklinde olmalıdır.

Bize göre, GT'nin gramerinde geniş zaman ekinin *-ar*, *-är*, *-r* şeklinde olduğu görüşündeyiz.

Gagavuz Türkçesi, emir-istek çekimi bakımından Oğuz grubunun diğer yazı dillerinden bazı farklılıklar göstermektedir. Emir ve istek çekimleri anlamlarındaki yakınlıktan dolayı, şekil açısından bir birleşmeye doğru gitmiştir.

İstek eklerinin birinci ve üçüncü şahısları istekliğini yitirerek arkaik duruma gelmiştir. Bu ekler deyimleşmiş yapılarda karşımıza çıkmaktadır. İkinci şahıslar ise istekliğini devam ettirmektedir. Bunda emir ikinci şahıs eklerinin istek anlatımından ziyade, emir anlatımının canlı olması etkilidir.

İstek kipiyle çekilen gereklilik kipi, Gagavuz Türkçesi'nde istek çekiminin önüne *läázım* kelimesi getirilerek yapılır. Bu kullanış, gramer kitaplarında gereklilik çekimi olarak gösterilmiştir. Bu şekil tıpkı emir-istek çekiminde olduğu gibi, birinci

ve üçüncü şahıs çekiminde asıl emir ekleri, ikinci şahıs çekiminde ise asıl istek ekleri kullanılmaktadır

Emir-istek çekimi şahıslara göre gösterilirken ilk sırada bütün şahıslarını korumuş olan, asıl emir ekleri verilmeli. Emir-istek eklerinde görülen işlev zenginleşmesi, Gagavuz Türkçesi'ndeki söz diziminin farklılaşmasının tabii bir sonucu olmuştur. Bu farklılaşma, beraberinde eklerin fiil ismi gibi kullanımı ile imkân veya imkânsızlık anlatımlı belirsiz gelecek zaman ifadesini de getirmiştir.

İmkân veya imkânsızlık bildiren *var nasıl/var nicä, yok nasıl/yok nicä* şekilleri sadece emir-istek ekleriyle kullanılan bir yapı olmadığı için, bu yapılar ikinci bir yeterlilik şekli olarak yeterlilik başlığı altında incelenmelidir (Öztürk, 1999: 31). Valentina Kotenko'ya göre, bu *modal lafları*, yeterlilik-yetersizlik ifade etmektedir. Gereklilik kipi şimdiki zaman çekiminde emir-istek eklerinin emir veya istek anlamları açık değildir. Bu birleşik kullanılışlarda özellikle *läüzım* kelimesinin anlamı etkilemektedir. Ekler, *-mAk* eki gibi kullanılmışlardır.

Gereklilik kipi, TT'nde şahıs çekiminde, **-mA** fiil ismine iyelikli isim gelerek+“gerek”, genel kullanımda ise, **-mAk** eki+*gerek* kelime birleşmelerinden ibarettir, GT'nde ise, “läüzım+fiilin istek çekimi” yapısından oluşmaktadır. GT'nde *läüzımnık çalımının bellisiz geçmiş zamanı* terim olarak verilmiyor, ama bu zamanda kullanılan fiiller var (Baboglu, 1997: 120). GT'nde gereklilik kipinin beş zamanı ile ifade edilen yapılar aslında *lazım* isminin ek-fiil ile kullanılışları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak gramer kitaplarında bu yapı üzerinde durulmayıp, *lazım* ismine zaman eki getirilmiş gibi izah edilmiştir.

GT fiil çekimini “*oluşluk çalımı, izin çalımı, isteyişlik çalımı, sankilik çalımı, läüzımnık çalımı*” başlıkları altında ele almakta, *haber kipi, tasarlama kipi; basit çekim, birleşik çekim* olarak bölümlendirmemektedir. Bu sebeple GT'nde kullanılan terimler, zaman zaman ifade ettikleri kavramlarla çeliştiklerinden ortaya bir kavram kargaşası çıkmaktadır. Örneğin, GT'nde basit olan fiil çekimleri: *çoktan geçmiş bitirilmiş zaman, çoktan geçmiş bellisiz zaman, bitkisiz geçmiş zaman, nietlik geçmiş zaman, isteyişlik çalımın geçmiş zamanı, läüzımnık çalımının bitkisiz geçmiş zamanı, läüzımnık çalımının bellisiz geçmiş zamanı, sankilik modal formasının bellisiz gelecek zamanı* terimleriyle gösterilmektedir. TT'nde bu kipler, *birleşik fiil çekimler* olarak ifade edilmektedir: *görülen geçmiş zamanın hikâyesi, öğrenilen geçmiş*

zamanın hikâyesi, geniş zamanın hikâyesi, gelecek zamanın hikâyesi, istek kipinin hikâyesi, gereklilik kipinin hikâyesi, gereklilik kipinin rivayeti, geniş zamanın şart şekli. Dolayısıyla, GT’nde kullanılan bu terimler basit çekim olarak değerlendirilmemeli, birleşik çekimler içinde ele alınmalıdır.

Yukarıdaki terimleri sıralayarak, gramer sınıflandırmasındaki üst başlığın kavram anlamına ters düşen terimlerin uygun terimlere dönüştürülmesini daha uygun görüyoruz.

GT’nde *isteyişlik çalımının şimdiki zamanı* ve *lâzımlık çalımının şimdiki zamanı* terimleri ile doğrudan TT’nde *istek* ve *gereklilik* kipleri kastedilmektedir. GT’ndeki terimlerin, zaman gösteren ifadeleri içermemesi, TT’nde olduğu gibi yalnızca kipleri gösteren terimlerle karşılanması daha uygun görünmektedir.

Gagavuz Türkçesi’nin gramer kitaplarında *hikâye* ve *rivayet* birleşik çekim yapıları, şekil ve zaman çekimi içinde ele alınır.

i- Ek-fiilinin olumsuz çekimi GT’nde *diil* (TT’nde *değil*) edatının **i-** ek-fiili şekilleri ile ifade edilir (M. Özkan, 2006: 510). *Diil* edatı, belirtme eki (şekil ve zaman-şahıs eki) olarak, GT’nde genellikle isimden önce, TT’nde ise, isimden sonra gelir.

Soru eki görülen geçmiş zaman, şart, emir ve istek kiplerinde, hem TT’nde, hem GT’nde şahıs eklerinden sonra gelir. Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve gereklilik kiplerinde soru eki, TT’nde şahıs eklerinden önce gelir, GT’nde ise soru ekinin yeri değişmemektedir, yani şahıs eklerinden sonra gelir.

Fonetik ve Sentaks özellikleri

Çalışmamızın önemi ve öz değeri morfolojik üzerine yapıldığından dolayı, fonetik ve sentaks özelliklerinden kısaca bahsedildi.

Gagavuz Türkçesinde şu ses değişiklikleri yer almaktadır: Ünlü değişimleri; ilk, orta ve son hecede ünlü düşmeleri; ünsüz ikizleşmesi, ünsüz tekleşmesi, ünsüz düşmesi; kelime sonunda tonlu tonsuz uyumu.

Gagavuzcada “cümleler, büyük ölçüde devriktir.” (Güngör-Argunşah, 1991: 13). GT’nde cümle içerisindeki kelime sırası TT’ndekinden farklıdır. TT’nde olmayan

isim tamlaması, GT'nde bulunmaktadır: “*belirsizlik zamiri+yalın halde isim*”, TT'nde ise bu yapı, “*isim (İlgi h.)+belirsizlik zamiri*” şeklinde kullanılmaktadır.

Yüklemin yeri cümle içinde farklı yerlerde bulunmaktadır. TT'nde yüklem, genellikle cümle sonunda; GT'nde ise, cümlenin ortasında bulunmaktadır, cümle sonunda ancak edebî dilde kullanılır. Bazen de, özneye uyum sağlamamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akalın, Mehmet: **Tarihî Türk Şiveleri**, Sevinç Matbaası, Atatürk Üniversite yayınları No: 551, Ankara, 1979.
- Baboglu, Nikolay,
Baboglu, İgnat: **Gagauz Dili**, 7-nci klaslar için (okul kitabı), Ştiința yay., Chişinău, 1997.
- Baboglu, Nikolay: **Güz Çiçekleri**, Seçmä şiirlär, Pontos yay., Chişinău, 2003.
- Baboglu, Nikolay: **Mumnar Saalık İçin**, Ana Sözü basımevi., Chişinêu, 1999.
- Ballada Türküleri**, Haz. Mariya Durbaylo, Kişinev, 1991.
- Bucaktan Soslär**, Haz. Dionis Tanasoglu, Karta Moldovaenească yay., Kişinev, 1959.
- Bulgar, Stepan: **İstoriya i Kulitura Gagauzov. Oçerki** (Gagavuzların tarihi ve kültürü. Denemeler), Komrat - Chişinău, 2006.
- Eraslan, Kemal: **Eski Türkçede İsim-filler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., No: 2731, Doçentlik tezi, İstanbul, 1980.
- Ergin, Muharrem: **Azeri Türkçesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., 2. Baskı, No: 1633, İstanbul, 1981.
- Ergin, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak yayımı, İstanbul, 1999.

Gagavuz Destanları, Haz. Nevzat Özkan, TDK yay., No: 896, Ankara, 2007.

Gaydarci, G., Kolça, E.,

Pokrovskaya, L., Tukan, B.: **Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü**, Çev. İsmail Kaynak, Mecit Doğru, Kültür Bakanlığı yay., No: 1294, Ankara, 1991.

Güngör, H., Argunşah M.: **Gagavuz Türkleri: Tarih, dil, folklor ve halk edebiyatı**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1991.

Kara Çoban, Dmitriy: **Proza**, (Nesir), Kişinev, 1986.

Kotenko, Valentina: **“Gagavuz Fonetığının Bazı Problemleri”**, Türk Dünyası Kurultay’ında okunan bildiri, Kayseri, 23-25 Ekim 1991.

Manov, Atanas: **Gagavuzlar. Hristiyan Türkler**, Çev. M. Türker Acaroğlu, Türk Tarih Kurumu yay., X. Dizi - Sayı 20, Ankara, 2001.

Masallar, Haz. Nikolay Baboglu, HYPERION yay., Кишинёв, 1991.

Özkan, M., Esin, O.,

Tören, H.: **Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım**, 2. Baskı, Filiz kitapevi, İstanbul, 2006.

Özkan, Nevzat: **Gagavuz Türkçesi Grameri: Giriş, ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle, sözlük, metin örnekleri**, TDK yay., No: 657, Ankara, 1996.

Öztürk, Rıdvan: **“Gagauzca’da Emir-İstek Çekimi”**. IV. Uluslararası Gagauz Kültür Sempozyumu’na sunulan bildiri. Kıbrıs, 1999, s. 23-31.

Pokrovskaya, Ludmila: **Grammatika Gagauzskogo Yazıka: Fonetika i Morfolojiya**, Moskva, 1964.

Pravila Orfografii i Puktuatii Gagauzskogo Yazıka, Lumina, Kişineu, 1995.

Ruşça - Türkçe Sözlük, Haz. Vedat Gültek, Bilim ve Sanat yay., Ankara, 2004.

Tanasoglu, Dionis: **Gagouzların İstoriası**, Üniversite kursu, Kişinâu, 2004.

Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu, Haz. Emine Gürsoy-Naskali, TDK yay., No: 667, Ankara, 1997.

Türkçe Sözlük, TDK yay., No: 549, 10. Baskı, Ankara, 2005.

Yazım Kılavuzu, TDK yay., No: 859, 24. Baskı, Ankara, 2005.

Zanet, Todur: **Akar Yıldız**, Peet kiyadı, Concernul “Presa” yay., Chişinâu, 1998.

Zanet, Todur: **Dramaturgiya**, Concernul “Presa” yay., Chişinâu, 2006.